

RABİNDRANAT TAQOR

FƏLAKƏT

M.F. Axundov adına
Azərbaycan Milli
Kتابخانəsi

“ŞƏRQ-QƏRB”
BAKI-2006

*Bu kitab "Rabindranat Taqor. Seçilmiş əsərləri. Səkkiz cildə. I cild"
(Bakı, Azərənəşr, 1963) nəşri əsasında təkrar nəşrə hazırlanmışdır*

Rus dilindən tərcümə edən:

Əli Səbri

891.4414-dc22

AZE

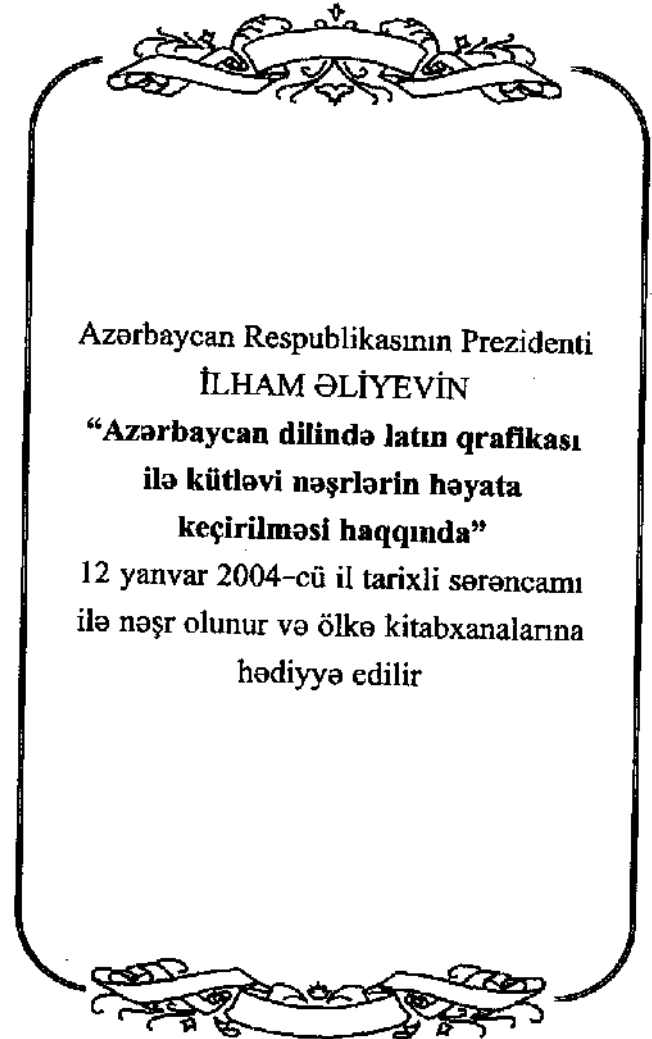
Rabindranat Taqor. Fəlakət. Bakı, "Şərq-Qərb", 2006, 280 səh.

Hindistanda və dünyada tam yetkin və realist istiqamətli yazıçı, görkəmli ictimai xadim, Nobel mükafatı laureatı kimi tanınan Rabindranat Taqorun "Fəlakət" romanında real həyatla mühafizəkarlıq ənənələri, feodal ailə əxlaqı ilə demokratik meyillər arasındakı konflikt, müstəmləkəçiliyə, zülm və istibdada qarşı mübarizə psixoloji inandırıcılıqla göstərilmişdir.

ISBN10 9952-34-065-6

ISBN13 978-9952-34-065-5

© "ŞƏRQ-QƏRB", 2006

ÖN SÖZ

Böyük hind yazıçısı və şairi, filosofu və ictimai xadimi, Nobel mükafatı laureatı, maarifpərvəri, humanisti və vətənpərvəri Rabindranat Taqor (Rabindranath Thakur) 1861-ci il may ayının 7-də Benqaliyanın paytaxtı Kəlkətə şəhərində anadan olmuşdur.

Taqor nəslə Benqaliyaya görkəmli ictimai və mədəni xadimlər vermişdir. Yazıçının babası Dvarakanath Taqor, XIX əsrin əvvəllərində Hindistanın böyük maarifpərvəri və "Brahmo Samac" adlı dini cəmiyyətin əsasını qoyan Ram Mohan Royun silahdaşlarından biri olmuşdur. "Brahmo Samac" cəmiyyəti hindu təriqətinə, dini qurbanlara və hindu təriqətinin orta əsrlərdən bəri davam edən hər cür qalıqlarına qarşı çıxırdı; onun atası Debendranath Taqor bu cəmiyyətin görkəmli xadimlərindən biri olmuşdur. Yazıçının qardaş və bacılarının çoxu istedadlı və elmi adamlar olmuşdur: qardaşı Dvicendraləl filosof və şair, o biri qardaşı Cotirindranath yazıçı və həvəskar artist idi.

Taqor "Çində söhbətlər" adlı kitabında öz dünyagörüşünün müəyyənləşməsində rol oynayan üç faktordan danışır. Bu faktorlardan biri XIX əsrin ikinci yarısında yaşamış (1838-1894) görkəmli benqal yazıçısı Bonkima Çondro Çotopadhyayanın dərin vətənpərvərlik hissləri ifadə edən, milli şüurun inkişafına yönəldilən yaradıcılığı; digəri "Brahmo Samac" cəmiyyətinin fəaliyyətini müəyyən edən ideyalar, üçüncüsü isə 1885-ci ildə Hindistan Milli Konqres Partiyasının yaranması ilə nəticələnən milli-azadlıq hərəkatının canlanması idi.

Bundan əlavə deməli ki, Taqor çox qədim ənənələrə malik olan zəngin hind ədəbiyyatını və xüsusən öz vətəni Benqaliyanın ədəbiyyatını dərinləndirən öyrənmişdi. O, xalq yaradıcılığını çox gözəl bilirdi. Taqor Avropa ədəbiyyatı ilə də yaxşı tanış idi.

Taqorgilin ailəsində uşaqları dəbdəbə ilə saxlamaq adət deyildi, amma onların yaxşı təhsil almalarına çox diqqətlə yanaşırdılar. Uşaqlar məktəbdə oxuduqları halda evdə də müəllimlərdən dərslər alırdılar. Dərslər benqal dilində keçilirdi. Taqor öz "Xatirələr"ində yazır: "Bizim mənəvi inkişafımız ona görə sürətli idi ki, biz uşaq ikən məhz benqal dilində oxuyurduq... Benqaliyalı uşağı ingilis dilində oxutsalar, elə birinci dərstdə uşağın bütün dişləri sınıq. İngilis təbiyyəsinin vacibliyi haqqında hər

yerdə nə qədər danışsalar da, böyük qardaşımın bizi benqal dilində oxutmaq fikri qəti idi". Taqorun öz ana dilini dərinləndirən bilməsi və onu sevməsi də məhz buna görədir.

Rabindranat ilk təhsilini Şərqi seminariyasında, sonrakı təhsilini Benqaliya akademiyasında (orta məktəb tiplidir) almışdır. Bu məktəbdə müəllimlər şagirdlərə, xüsusilə varlı bəlalara qarşı tələbkər deyildilər; əksər hallarda məktəbin varlığı onlardan alınan pullardan asılı olurdu. Xeyirli cəhət yalnız orası idi ki, Rabindranat burada ilk dəfə dram tamaşalarında iştirak etdi və şeirlər yazdı.

Taqor xatirələrində deyir: "Mənim nəzmə həvəsim elə güclü idi ki, bu işdən əl çəkməyə mənə heç kəs məcbur edə bilməzdi".

Rabindranatın on iki yaş tamam olanda onun brəhmən olması üçün ənənəvi ayinləri icra etdilər və atası oğlunu ilk dəfə özü ilə Himalaya səyahətə apardı. Bu səyahət təbiəti qəlben sevən gənc şairin qəlbində silinməz iz buraxdı. Onun atası bacarıqlı tərbiyəçi idi, oğlunun hər bir təşəbbüsünə görə onu həvəsləndirirdi.

Rabindranat səyahətdən qayıtdıqdan sonra ailənin tamhüquqlü bir üzvü kimi böyüklərin məclisində oturmaq ixtiyarına malik oldu. Rabindranat daha məktəbə getmədi, bir neçə müddət də müqəddəs Ksaveri orta məktəbində dərslər davam etdi. Bununla da onun məktəbdə oxuması qurtardı. Taqor ali məktəb bitirmədi, ancaq öz səyi sayəsində hərtərəfli biliyə malik oldu.

O yazırdı: "Mənim gəncliyimdə ən böyük xoşbəxtliklərdən biri evimizdə ədəbi və sənətkarənə bir mühitin hökmran olması idi".

Həqiqətən də Taqorgilin evi xüsusi bir universitet idi; oraya Benqaliyanın görkəmli yazıçıları, çalğıcıları, dramnəvisləri və ictimai xadimləri gəlib-gedirdilər. Onun beşinci qardaşı Cotirindranathın Rabindranata (o, ailədə on dördüncü uşaq idi) xüsusi təsiri olmuşdu. Sonralar Taqor demişdir: "Ədəbi və emosional inkişafımda mən, az qala hamıdan çox Cotirindranatha borcluyam". Gecələr qardaşı skripka çalar, Rabindranat isə oxuyurmuş. Taqor musiqini çox sevər və onu dərinləndirirdi. Cotirindranathın yaxın dostu Okxoy Çondro Çoudhuri vişnuçuların nəzminin zənginliyini oğlana sevdirdi. Vişnuçular orta əsrlər şairləridir, onlar insanların Allah yanında bərabər olduğunu və insana məhəbbəti təbliğ edir, zümrələri inkar edirdilər; vişnuçuların lirikası Taqorun poetik yaradıcılığına olduqca güclü təsir göstərmişdir.

Gənc şair öz müasirləri olan benqal yazıçılarının ayrı-ayrı əsərlərini xüsusi diqqətlə oxuyurdu. Bu əsərlər arasında Dinabondhu Mitronun

“İndiqo¹ aynası” adlı pyesi də var idi. Bu əsərdə ingilis müstəmləkəçilərinin indiqo plantasiyalarında fəhlələrin rəhmsizcəsinə istismarı təsvir edilirdi. Rabindranat “Benqodorşon” jurnalının növbəti nömrələrinin çapdan çıxmasını səbirsizliklə gözləyirdi; o jurnalda Bonkima Çondro Çottopadhayanın təzə romanı çap olunurdu.

Rabindranat Taqor hələ məktəbdə oxuyarkən Şekspirin “Maqbet” faciəsini benqal dilinə tərcümə etmişdi.

Taqorun ilk şeirləri və məqalələri “Qyanankur” jurnalında çap edilmişdir. Cavan Rabindranat, qardaşı Cotirindranath tərəfindən əsası qoyulan “Bharoti” jurnalının 1877-ci ildən etibarən ən fəal əməkdaşlarından biri olur. Taqor bu jurnalda Avropa ədəbiyyatına dair məqalələr, məsələn, İtaliya şairləri haqqında məqalə, həmçinin orta əsrlərin vişnuçu şairi Bidyapotiyə fəvqəladə məhəretlə bənzətdiyi “Bhanu Şinqhonun poemaları” əsərini çap etdirir.

Taqorlar ailəsinin köməyi ilə hər il Hindu Mela adlı milli yarmarka təşkil olunardı ki, bu yarmarkada xalq incəsənətinin, peşə sənətinin əsərləri nümayiş etdirilər, vətənpərvərliyi tərənnüm edən şeirlər oxunardı. Taqor öz “Xatirələr”ində yazdığı kimi, bu yarmarka o illərdə bir də ona görə əhəmiyyətli idi ki, təhsil görmüş adamların çoxu öz xalqının istər dili, istərsə də mədəniyyətindən uzaqlaşmışdılar. Amma ömründə bəxtindən çox dönlüklük görmüş atamın vətənimizə dərin məhəbbət və pərəstişkarlığı onun övladlarında güclü vətənpərvərlik hissi oyadı.

1878-ci ildə Rabindranatın ikinci qardaşı onu İngiltərəyə apardı; gənc orada hüquqşünaslığı öyrənib, vəkil olmalı idi. Rabindranat əvvəlcə Braytondakı məktəbdə, sonra Londonda oxuyur, universitetdə ədəbi mühazirələrə gedir və öz şeir və məqalələrini əvvəlki kimi, “Bharoti” jurnalında çap etdirir.

Taqor ingilis ədəbiyyatını öyrənməklə bərabər, ingilis xalqının mədəniyyət və həyat tərzini, Avropa musiqisi və incəsənəti ilə tanış olur.

O, il yarım İngiltərədə qaldıqdan sonra vətəninə qayıdır. Rabindranat 1881-ci ildən hüquqşünaslıq sənətindən əl çəkərək, atasının təhriki ilə Şileyddəki (Benqaliya) ata-baba mülklərini idarə etməyə başlayır və çox keçmədən (1883-cü ildə) Mrinaline Debi ilə evlənir.

Taqor hind və Avropa musiqisinin təsiri ilə “Dahi Valmiki” adlı kiçik bir musiqili dram yazır; bu əsərin əsasını qədim hind dastanı “Ramayana”nın yaranması haqqındaki əfsanələrdən biri təşkil edir.

1881-ci ildə Rabindranat Qanq çayı sahilindəki Çandernaqarda yaşayan qardaşı Cotirindranatha qonaq gedir və orada “Axşam mahnıları” adlı lirik şeirlər kitabını yazır. Bu şeirlər, özünün yazdığı kimi, hələ qəlbindəki fikirləri seyretmə idi. “Hələ nə vəznələr, nə də dil kamil olmasa da, “Axşam mahnıları” ona görə qiymətlidir ki, o şeirlərdə mən düşün-düklərimi istədiyim kimi ifadə etmişəm”. “Axşam mahnıları”ndakı şeirlərin natamamlığına baxmayaraq, Bonkima Çondro Çottopadhaya onları bəyənmişdi.

Sonralar, yəni 1883-cü ildə, Rabindranatın Hindistanın orta əsrlər həyatından bəhs edən “Bouthakuranir Hat” adlı ilk romanı və məşhur “Tərki-dünya” pyesi nəşr olunur. Bu pyesdə tərki-dünyalıq, mücərrəd fəlsəfi mühakimələr və düşüncələr aləminə yuvarlanmaq pislənir, insan şəxsiyyəti və onun yer üzündə sevinci təsdiq edilir. Taqor yazır: “Bu pyesə bəlkə də mənim bütün gələcək fəaliyyətimin başlanğıcı, yaxud, daha doğrusu, bütün yazılarımın əsasını təşkil edən mövzu kimi baxmaq olar”.

Taqorun “Düşüncələr” adlı məqalələr və “Səhər mahnıları” adlı şeirlər məcmuəsi də bu mövzuya həsr edilmişdir.

80-ci illərin axırında Taqor “Mənzərələr və mahnılar”, “Diyezlər¹ və bemollar²” adlı yeni şeirlər məcmuələrini nəşr etdirir. Bu şeirlərdə, özü etiraf etdiyi kimi, ilk dəfə olaraq ətraf mühitə müraciət edir. Taqor 1886-cı ildə “Balok” jurnalı üçün Tripur rəcəsi Qobinda Manikinin həyatına dair tarixi məlumatdan istifadə edərək, “Müdrək hökmdar” romanını yazır (sonralar o bu roman əsasında “Qurban” pyesini yazmışdır). “Rəcə və Rani” pyesinin də yazılma tarixi bu zamana təsadüf edir.

Yazıcının fikrini məşğul edən yalnız ədəbiyyat deyildi. Get-gədə onu ictimai fəaliyyət sahəsi də özünə cəlb edir. Taqor mühazirələr oxuyur, “Brahmo Samac” cəmiyyətinin iclaslarında iştirak edir və çox keçmədən bu cəmiyyətin katibi olur.

1880-90-cı illərdə Hindistanda siyasi vəziyyət çox müəkkəb idi. 1872-1882-ci illərdə bütün Hindistanı bürüyən kəndli hərəkatları ingilislərin müstəmləkə üsul-idarəsinin təməlini laxlatmışdı. Milli burjuaziya siyasi səhnəyə çıxır, cürbəcür ictimai təşkilatlar yaranırdı. 1885-ci ilin dekabrında Bombeydə Hindistan Milli Konqres Partiyasının müəssislər qurultayı toplanır. Bu partiyanın yaradılması milli burjuaziyanın

¹ İndiqo – bitki adıdır, ondan boya hazırlayırlar.

¹ Diyez – yarımton göstərən not işarəsi

² Bemol – səsi yarımton alçalmaq işarəsi

müstəmləkə üsul-idarəsilə müxalifətdə olmasının ifadəsi idi, bununla belə, bu dövrdə Konqres xalq hərəkatından kənarda dururdu. Buna baxmayaraq, partiyanın yaranmasının əhəmiyyəti ondan ibarət idi ki, partiya ingilis hökumət orqanlarının özbaşınalığına, hindlilərin hökumət idarələrində rəhbər vəzifələrə buraxılmamasına, hindlilərin öz vətəninə alçaldılmasına və hüquqsuzluğuna qarşı çıxmaqla, ölkədə milli şüurun oyanmasına kömək edirdi.

Benqaliyada milli şüur özünü xüsusilə parlaq surətdə göstərməkdə idi, çünki benqallar Hindistanda nisbətən daha yaxşı təşəkkül tapmış millət idi. Təsədüfi deyildi ki, gənc Taqorun da iştirak etdiyi vətənpərvər ictimai və mədəni təşkilatlar məhz burada geniş fəaliyyət göstərirdi.

90-cı illərdə Taqor tamam yetkin bir yazıçı, görkəmli və fəal ictimai xadim olur. Onun əsərlərinin mövzusu dəyişir, qısa hekayələr yazmağa başlayır.

Taqorun hekayələri onun yaxşı əsərləri sırasına daxildir: onlarda sadə adamlara dərin hüsn-rəğbət, hər cür əsarətçilərin və acgözlerin – ingilis müstəmləkəçilərinin, böyük çinovniklərin, polis məmurlarının, mülkədarların amansızlığına, yalançılığınə və əxlaqsızlığına nifrət və kin vardır.

Taqor, keçmişin qalıqları içində hamıdan artıq batıb qalan hind qadınlarının taleyinə xüsusi diqqət yetirir. Taqor ilk dəfə olaraq hekayələrində xalq kütlələrini göstərib, “balaca adamı” öz əsərlərinin qəhrəmanı edir və ona namuslu, alicənab, insanpərvər, öz borcuna sadıq olmaq kimi gözəl sifətlər verir.

Taqor hekayələrlə yanaşı bir neçə dram, şeirlər məcmuəsi və məqalələr də yazmışdır.

Yazıcının realist istiqaməti o dövrdə yazdığı pyeslərində bariz surətdə özünü göstərmişdir. Bu, əsasən ictimai komediyalar olan “Lap əvvəldən səhv”, “Subaylar klubu”, “Boykuntanın qədim əl yazısı” incə yumor, yerində deyilən ağıllı atmacalarla dolu komediyalardır.

Taqorun şeir yaradıcılığı da rəngarəngdir. Şairin “Manoşlar” (1890) adlı şeir məcmuəsi onun yetkin əsərləridir, bu şeirlər təbiət, insani hisslər və doğma ölkəsi haqqındadır. “Qızıl qayıq” məcmuəsi (1892) təsirli bədii surətlərlə zəngindir. “Çitranqada” (1893), “Kotha” (1899) və başqa məcmuələrindəki şeirlər ritmin ahəngdarlığı ilə fərqlənir. “Khonika” (1899) məcmuəsinə sənətkarlıqla nəzmə çəkilən aforizmlər toplanmışdır.

Taqor bu illərdəki publisist məqalələrində 90-cı illərdə Benqaliyanın mədəni və ictimai həyatındakı çoxlu vacib problemlərə toxunur. O öz vətəninin ictimai həyatı ilə yaxından maraqlanır və bu həyatda fəal iştirak edir.

“Brahmo Samac” cəmiyyətinin fealiyyəti Taqoru daha təmin etmir, tədricən bu cəmiyyətdən uzaqlaşır. Taqor 1895-ci ildən etibarən “Şadhona” adlı jurnal nəşr etməyə başlayır. Bu jurnalda aktual siyasi mövzularda məqalələr çap edir. Məsələn, “İngilislər və hindlilər” və “İngilisin çəkinməsi” məqalələrində Taqor hindlilərlə müsəlmanların birliyinin zəruriliyini göstərməklə, qeyd edir ki, ingilis müstəmləkəçiləri məhz bu birlikdən çəkinirlər.

Hindistanın ictimai həyatındakı cərəyanlardan biri olan neohinduizm tərəfdarları ilə Taqorun toqquşması həmin bu illərə təsadüf edir.

Neohindustlar milli şüurun möhkəmlənməsi və milli mədəniyyətin inkişafı uğrunda çıxış edirdilər. Bununla bərabər onlar keçmişə qayıtmaq, hinduizmin orta əsrlər qalıqlarını saxlamaq tərəfdarı idilər. Taqorun əsərlərindən, çıxış və məqalələrindən gördüyümüz kimi, o, neohinduizmi məhz bu mürtəce cəhətinə görə tənqid edirdi.

Taqor ölkənin həyatındakı bütün əhəmiyyətli hadisələrə öz fəal münasibətini bildirirdi. İngilislər milli azadlıq hərəkatının görkəmli xadimlərindən biri olan Tilakı həbs etdikləri zaman yazıçı hərəqlə onun müdafiəsinə qalxır. O, Tilakı azad etdirmək tərəfdarlarına qoşulur, xüsusi yardım fonduna pul toplayır. Yazıçı eyni zamanda ölkədə baş verən müxtəlif təbii fəlakətlərlə mübarizəyə də kömək edir (məsələn, Kəlkətdəki taun xəstəliyi zamanı). Milli mədəniyyətin hərəqləli tərəfdarı və müdafiəçisi olan Taqor benqal dilinin müxtəlif idarə və ictimai təşkilatların gündəlik işində tətbiqi uğrunda inadla mübarizə aparır. O tələb edir ki, benqal uşaqları öz ana dillərində təhsil alsınlar. O, xalq laylalarını toplayır, şifahi ədəbiyyat haqqında mühazirələr oxuyur, benqal ədəbiyyatının inkişafında onun əhəmiyyətini göstərirdi.

Taqor 1901-ci ildən özünün ən qiymətli fikirlərindən birini həyata keçirir: o, ailəsi ilə bərabər atasının Şantiniketondakı mülkünə köçür, orada məktəb açır və şövqlə dərslər verməyə başlayır; Taqor dərsləri özünün hazırladığı ayrıca üsulla keçirdi.

Əvvəllər məktəbdə cəmi beş oğlan oxuyurdu ki, bunlardan biri yazıcının öz oğlu idi. Bir neçə ildən sonra şagirdlərin sayı artıb yüz əlli nəfər olur. Taqor belə hesab edirdi: uşaqlar elə şəraitdə oxumalıdır

ki, onların təşəbbüsləri üçün geniş meydan açılınsın. Taqor uşaqlarda elmə maraqla oymağa çalışırdı. Məşğələlər əksər hallarda açıq havada keçilirdi, dərslər oxumaqla başlanırdı. Taqor çalışırdı məktəbə elə müəllimlər seçib cəlb etsin ki, onlar onun məktəbinin məqsədini anlasınlar, uşaqlarda ədəbiyyatın, tarixin, incəsənətin və dəqiq elmlərin öyrənilməsinə maraqla oya bilsinlər. Şantiniketonda tez-tez dram əsərləri tamaşaya qoyulurdu. Bu tamaşalarda uşaqlar və yazıçı özü iştirak edirdi. Taqor pyeslərinin çoxunu məhz bu məktəb üçün yazmışdır.

Şantiniketonda uşaqlar əxlaq qaydalarını özləri müəyyən edir, özləri öz rəhbərlərini seçirdilər ki, onlar məktəb şurası ilə birlikdə təmizliyi və qayda-qanunu qoruyur, yemək, istirahət və əyləncə təşkil edirdilər. Bu və ya başqa bir qanunsuz hərəkət üçün uşaqlar özləri cəza tədbirləri müəyyən edirdilər. Bir sıra nöqsanlarına baxmayaraq, bu məktəb rəsmi, qanuni təhsil sistemindən xeyli fərqlənirdi.

Taqor əvvəllər təhsil xərxi tələb etmədiyi üçün, bu məktəbi açması ilə əlaqədar olaraq xeyli maddi çətinliklər çəkmişdi.

Taqor pedaqoji fəaliyyəti ilə bərabər ədəbi yaradıcılığını da davam etdirir. O, 1891-1892-ci illərdə ilk ictimai-psixoloji romanları olan "Gözde qum dənəsi" və "Fəlakət"i yazır və benqal ədəbiyyatında bu janrın əsasını qoyur.

"Fəlakət" romanı real həyatla mühafizəkarlıq ənənələri arasındakı konfliktə həsr olunmuşdur. "Gözde qum dənəsi" romanında isə gənc yaşlarından dul qalan, hind həyatında feodal zehniyyəti ilə buxovlanmış qadının taleyi təsvir edilir.

XX əsrin əvvəlləri Taqorun həyatında çox ağır bir dövrdür. 1902-ci ilin noyabrında onun ürəkdən bağlandığı arvadı vəfat edir. Onun ardınca, 1903-cü ildə qızı, 1905-ci ildə atası və 1907-ci ildə 13 yaşlı oğlu ölür. Ancaq şəxsi dərdi Taqorun metanətini qıra bilmir, o əvvəlki qüvvə ilə öz ictimai fəaliyyətini davam etdirir.

Bu vaxtlar Hindistanın təlatümlü dövrü idi. Birinci rus inqilabı Şərqi xalqlarını oyatmışdı. Hindistanda inqilabi yüksəliş başlanmışdı. 1905-ci ildə lord Kerzonun Benqaliyanı parçalamaq aktı ingilis müstəmləkəçilərinə qarşı kütləvi hərəkətin bilavasitə səbəblərindən biri oldu. Ölkədə milli-azadlıq hərəkəti yeni bir qüvvə ilə dalğalandı. Bu hərəkətin əsas şüarları "svarac" (öz idarəmiz) və "svadeşi" (öz istehsalatımız) idi. Bu hərəkətin iştirakçıları Hindistana özünü idarə etmək hüququ vermək, xarici malları boykot etmək və milli istehsalın inkişafı uğrunda çıxış edirdilər. Bu hərəkət "svadeşi" adı ilə məşhurdur.

Taqor "svadeşi" hərəkətinin rəhbərlərindən biri idi. O, yığıncaqlarda, mitinqlərdə çıxış edir, vətənpərvərlik mahnıları yazırdı. Bu mahnıları bütün xalq oxuyurdu.

Taqor 1905-ci ildə "Bhandar" adlı ictimai-siyasi jurnalın əsasını qoyur və burada öz siyasi görüşlərini şərh edir. O, "Kral və təbəələr" adlı məqaləsində yazır ki, ingilislərin məqsədi Hindistana kömək etmək deyil, ondan pul çıxarmaqdır. O, lord Kerzona cavab olaraq, Böyük Moqollar dövründən (XVII əsr) Hindistanın milli qəhrəmanı Şivac haqqında poemasını çap etdirir; bir sıra məqalələrində aqrar islahatı planını irəli sürür. O, Milli Təhsil Şurasının fəaliyyəti planının tərtibində iştirak edir. Bu şura "svadeşi" hərəkəti zamanı məktəblərdən xaric edilən tələbələrini birləşdirməli idi. Şura məşhur hind siyasi xadimi və filosofu Orobinda Qhoşun rəhbərliyi altında Benqaliyanın mütərəqqi əhvali-ruhiyyəli gənclərini birləşdirmişdi. Taqor bu gənclərə ədəbi mühazirələr oxuyurdu. 1906-1907-ci illərdə Taqor ölkədə daha da məşhurlaşır, gənclərin sevimlisi olur, vətənpərvərlər onun evində toplaşır, minlərlə adamlar mühazirələrini dinləyirlər.

Ancaq çox keçmədən Taqor "svadeşi" hərəkətindən uzaqlaşır. O, islahatın və siyasi mübarizə kimi zorakılıqdan əl çəkməyin tərəfdarı idi. Taqor ictimai dəyişiklikləri utopikcəsinə anlayırdı, onun etiqadına görə, bunlar ölkədə xalq arasında maarifin yayılması, ölkənin öz istehsalının genişlənməsi, dinc yolla aqrar islahata nail olmaq, könlü təşkilatlar yaratmaq yolu ilə olmalı idi. Hərəkət kütləvi inqilabi mübarizə xarakteri alanda Taqorun məhdud baxışları onu bu hərəkətdə iştirak etməyə qoymadı.

Taqor "svadeşi" hərəkətindən uzaqlaşdıqdan sonra özünü ancaq yaradıcılığa və Şantiniketondakı məktəbə rəhbərliyə həsr edir. O səhərdən axşama kimi işləyərək, yeni əsərlər yaradır, şagirdlərə dərslər verir, musiqili və dram tamaşalarında iştirak edir.

1909-1913-cü illərdə Taqor həyat həqiqətini daha dərinə əks etdirən bir sıra yaxşı əsərlərini yazır. Bununla bərabər, bu əsərlərdə utopik, islahatçı filosof Taqorun baxışları ilə yazıçı Taqorun realizmi arasındakı ziddiyyət qabarıq surətdə nəzərə çarpmaqdadır. Taqorun bu illərdəki əsərləri onun baxışlarının müxtəlifliyindən xəbər verməkdədir.

1909-cu ildə onun yazdığı benqal dilinin qrammatikası, "Upanişadlar" adlı hind dini-fəlsəfi elmi traktatlarının tədqiqi, "Əvəz" draması çapdan çıxır. Bu əsərin qəhrəmanı passiv müqavimət təbliğatı aparır,

zor işlətməkdən, hökumət orqanlarının özbaşınalığına etiraz əlaməti kimi irəli sürülən vergi verməmək tələbindən boyun qaçırır.

1910-cu ildə Taqor lirik şeirlər məcmuəsi "Qitançali"ni çap etdirir. Bu şeirlərdə vişnuçular poeziyasının güclü təsiri vardır. Şeirlər insana məhəbbətlə doludur. Həmin ildə o, neohinduslarla brəhməsamaclar arasındakı mübarizəyə həsr olunmuş "Qora" adlı romanını, "Racə" dramını və notlarla birlikdə mahnılar məcmuəsini nəşr etdirir.

Taqorun xaricə səfərləri 1912-ci ildən başlayır. O, uzun fasilədən sonra yenidən Hindistan sərhədlərindən çox-çox uzaqlara – Avropa və Amerikaya gedir. Taqor ABŞ-da qədim hind mədəniyyəti haqqında mühazirələr oxuyur. Onun Harvard universitetində fəlsəfədən oxuduğu mühazirələri isə "Şadhona" adı ilə kitabça şəklində nəşr edilir. (Bu kitabça rus dilində "Постыжение жизни" – "Həyatı dərk etmə" adı ilə məşhurdur.)

Bu illərdə yazıçı bütün dünyada məşhurlaşır. "Gitancali" əsəri ingilis dilində nəşr ediləndən (1913) sonra bir çox dillərə tərcümə edilir. "Gitancali" əsəri 1914-cü ildə təkcə rus dilində dörd dəfə nəşr edilir.

"Gitancali" şeirlər kitabında lirik şeirlərlə yanaşı şairin öz vətəninin taleyi haqqındakı düşüncələrini əks etdirən şeirlər də vardır.

1913-cü ildə Kəlkətə universiteti Taqora ədəbiyyat doktoru elmi dərəcəsi verir. Həmin ildə əsərlərinə görə ona Nobel mükafatı verilir.

1914-cü ildə benqal yazıçısı Promodho Çoudhuri "Şobuc Potro" adlı jurnal nəşr etməyə başlayır. Taqor həmin jurnalın fəal iştirakçısı olur. Taqorun "svadəşi" hərəkatına həsr olunmuş "Ev və sülh" romanı (1916) bu jurnalda çap edilir.

Taqor Birinci Dünya müharibəsi dövründə gərgin ədəbi zəhmətdən başqa ictimai və pedaqoji fəaliyyətini də davam etdirir. O, Yaponiyaya və ABŞ-a səfəri (1915) zamanı oxuduğu mühazirələrdə bəşəriyyət tarixində Hindistanın əhəmiyyətindən danışır, "maşına pərəstişin" əleyhinə çıxır.

Bu vaxtlar Taqorun fikrini məşğul edən məsələ onun hələ 1901-ci ildə açdığı məktəb əsasında Şantiniketonda universitet təşkil etmək idi. O istəyirdi ki, Hindistanın müxtəlif yerlərindən gələn tələbələr Hindistanın, Asiyanın başqa xalqlarının, birinci növbədə Çinin və müsəlman Şərqi zəngin mədəniyyətini öyrənə bilsinlər. O belə hesab edirdi ki, Hindistandakı universitetlər Qərb universitetlərini təqlid edir və hind mədəniyyətinin ruhuna uyğun deyildir.

Taqor, qocalığına baxmayaraq, dünyanın bütün böyük ölkələrini gəzir. O, 1920-21-ci illərdə ABŞ-a, Fransaya gedir, orada böyük fransız yazıçısı Romen Rollanla yaxından tanış olur; Almaniyada məşhur alim Eynşteynlə görüşür, Danimarkaya, İsveçə, Avstriyaya, Çexoslovakiyaya gedir.

1924-cü ildə yazıçı Yaponiyaya və Çinə gedir. Onun Çinə səfəri Asiyanın iki böyük xalqı arasında mədəni əlaqələrin möhkəmlənməsinə kömək edir. Taqor Çinin görkəmli mədəniyyət xadimləri və universitet gəncləri ilə görüşür. O, 1925-ci ildə "Çində söhbətlər" kitabını nəşr etdirir.

Taqor 1926-cı ildə İtaliyaya gedir. İtaliya mühacirləri ilə və İtaliyadakı işlərin həqiqi vəziyyətini ona nağil edən Romen Rollanla görüşəndən sonra Taqor faşizmi kəskin surətdə pisləyən məktubla "Mançester hardian" qəzetinin redaksiyasına müraciət edir. Həmin bu ildə o, İsveçrədə, Almaniyada, Skandinaviyada, Balkanda və Misirdə olur. Taqor 1927-ci ildə İndoneziya və Tailanda səfərə çıxır.

1928-1929-cu illərdə Taqor "Üç nəsil" adlı romanını yazıb çap etdirir. Bu romanda yazıçı köhnə zadəgan mülkədarlıqla yeni varlılar arasındakı konflikti təsvir edir. "Axırmıçı poema" əsərində "yeni nəslin" nümayəndələri verilmiş və bu nəslin ideya mövqələrinin mürəkkəbliyi və ziddiyyəti göstərilmişdir.

1929-cu ildə Taqor Kanadada bir kurs mühazirə oxuyur. ABŞ-da mühazirə oxumaqdan boyun qaçırır: onun bu hərəkəti Los-Anceles şəhəri hökumət orqanlarının ona göstərilən kobud irqi ayrı-seçkilik münasibətinə qarşı etiraz əlaməti idi.

O, 1930-cu ildə öz axırmıçı səfərinə çıxır; İngiltərənin Oksford universitetində mühazirələrini oxuyur, sonra Amerika Birləşmiş Ştatlarına, Almaniyaya, Danimarkaya, Fransaya, Çexoslovakiyaya, həmin ilin sentyabrında isə SSRİ-yə gəlir.

1931-ci ildə Rabindranat Taqorun yetmiş yaşı təntənə ilə qeyd edilir. Taqor daha Hindistandan kənara çıxmır, ancaq mədəni-maarif sahəsində fəaliyyətini yorulmadan davam etdirir, yeni-yeni əsərlər yazır. Bunların çoxu yazıçının görüşlərinin sonrakı təkamülünü göstərir. Taqor günün bütün aktual məsələlərinə öz münasibətini bildirir və ölkədəki mütərəqqi təzahürlərə tərəfdar çıxır, faşizm və müharibə əleyhinə çıxış edir.

1933-cü ildə onun "İki bacı" və "Molanço" adlı povestləri nəşr edilir. 1934-cü ildə yazıçının "Dörd hissə" adlı romanı çıxır. Bu romanda

“svadeşi” hərəkatı fonunda şəxsiyyətlə cəmiyyət arasındakı konflikt göstərilmişdir. Taqor 1931-ci ildə “Son” və “Yüksəliş” adlı iki şeirlər məcmuəsi çap etdirir. 1933-cü ildə “Çandalika” və “Davamsız seltənət” adlı iki musiqili dram nəşr etdirir.

Taqor Hindistanı gəzərək, öz universitetinin əhəmiyyəti haqqında məruzələr edir və bu universiteti genişləndirmək üçün vəsait toplayır.

Taqor 1936-cı ildə Hindistanın mütərəqqi yazıçılar cəmiyyətinin təşkilini alqışlayır; yazıçı xəstə olduğu üçün özü bu təşkilatda bilavasitə iştirak edə bilməmişdi. O, Benqaliyada nəşr edilən “Poriçoy” adlı mütərəqqi ədəbi-bədii, ictimai-siyasi jurnalda fəal iştirak edir. Həmin ildə Taqor Ümumdünya Sülhü Müdafiə Konfransına müraciəti imzalayır.

1930-cu ildə Taqor bir sıra şeirlərlə hind ədəbiyyatında geniş yayılmış siyasi lirika kimi yeni janrın əsasını qoydu. Bu janrın yaranması Hindistanda milli azadlıq hərəkatının gələcək inkişafını müəyyən dərəcədə əks etdirmiş oldu. Taqor İtaliyanın Həbəşistana hücumu münasibəti ilə 1936-cı ildə yazdığı “Afrika” şeirində imperialist dövlətlərin əsareti altında olan Afrika xalqlarını müdafiə etməyə çağırır. O, Həbəşistan haqqında yazır: “O yerdə ki, iniltilər, səslər boğulur, meşə cığırkı qan və göz yaşları ilə islanmışdır”. O, “Budda sitayişçiləri” şeirində imperialist Yaponiyasının basqınına məruz qalmış Çin xalqını müdafiəyə qalxır. “Pratik” şeirində isə (1938-ci il) faşistləri nəzərdə tutaraq, barbarlarla mübarizəyə hazır olmağa çağırır.

Taqor “Sağalma” məcmuəsində dərc olunan “Zəhmətkeşlər” adlı şeirində (1941-ci il) saysız-hesabsız sadə adamlara müraciət edir ki, onlar “yüzlərlə imperiyanın məhvini görmüşlər və onlar hər yerdə – Pəncabda, Bombeydə, Quceratda zəhmət çəkirlər”. “Birlik” şeri yazıcının cavan şairlərə xeyir-duası kimi səslənir.

Rabindranat Taqor 1941-ci il avqust ayının 7-də vəfat etdi.

A.Qnatyuk-Danilçuk

BİRİNCİ FƏSİL

Romeşin hüquq imtahanlarını bu dəfə də verə biləcəyinə heç bir şübhə yox idi. Elmlər hamisi Sarasvati daim onun yoluna qızıl şana-gülle yarpaqları döşər, ona səxavətlə medal bağışlar, eyni zamanda biliklərdən də məğmun etməzdi.

Romeş imtahanları bitirər-bitirməz evlərinə yola düşməli idi, lakin onun yır-yığış etməyi o qədər də nəzərə çarpmırdı. Təxirə salmadan evə qayıtması haqqında atasının yazdığı məktuba cavab olaraq Romeş xəbər vermişdi ki, imtahanların nəticəsini öyrənən kimi dərhal yola düşəcəkdir.

Romeş yaşayan evlə qonşu olan evdə onun yoldaşı, Onnoda-babunun¹ oğlu Cogendro yaşayırdı, Onnoda-babu "Brahmo Samac"² a² mənsub idi. Onun qızı Hemnolini elə bu zaman incəsənət sahəsində bakalavr³ adı almaq üçün imtahan verirdi. Romeş ya çay içmək üçün, ya da heç bir münasibət olmadan tez-tez onlara gedirdi.

Hemnolini çimdikdən sonra əlində kitab damın üstündə gezişərək, yaş saçlarını qurutduğu vaxtlarda Romeş də yaşadığı evin damında, çardağın pilləkəni yanında əlində kitab oyləşməyi adət etmişdi.

Məşğul olmaq üçün buranın münasib olmasına söz ola bilməzdi, lakin yaxşı fikirləşəndə dərhal aydın olurdu ki, burada maneələr də az deyildi. İndiyə qədər nə qız, nə də oğlan toydan söhbət açmışdı. Onnoda-babunun bu məsələ haqqında müəyyən fikri var idi: o, vəkil olmaq üçün İngiltərəyə oxumağa getmiş bir gənci gözaltı eləmişdi, ürəyində məhz bu gənci özünə kürekən seçmişdi.

Bir dəfə stol başında çay içərkən qızğın mübahisə başlandı. Cogendronun yoldaşı Okxoy imtahanlarını müvəffəqiyyətlə verə bilməsə də, hər halda çay içmək və bunun kimi əhəmiyyətsiz əyləncələrin miskin həvəskarlarından heç cür geridə qalmaq istəməyərək, tez-tez Hemnolininin yanına çay içməyə gəlirdi. Bu gün Okxoy

¹ Babu – ağa mənasındadır, hörmət əlaməti olaraq işlənir.

² "Brahmo Samac" – Brəhman cəmiyyəti deməkdir. Bu dini cəmiyyəti 1828-ci ildə məşhur Hindistan maarifçisi və yazıçısı Ram-Mohon Ray təşkil etmişdir.

³ Bakalavr – kiçik elmi dərəcə almış şəxs

yenə deyirdi ki, kişinin ağıl qılınca bənzər: hətta bu qılınca yaxşı itilən-mədikdə belə təkçə ağırlığı ilə bir çox hallarda faydalı ola bilər, qadın ağıl isə karandaşyonan bıçaq kimidir: onu nə qədər itiləsən də, ciddi hallarda əsla vecə gəlməz. O biri söhbətlərin də hamısı bu ruhda idi.

Hemnoliniyə gəldikdə o bu söhbətə əhəmiyyət vermək və Okxoya baş qoşmaq istəmirdi. Lakin Hemnolininin qardaşı Cogendro qadın ağılının zəifliyini sübuta çalışdıqda Romeş daha susa bilmədi. O qızışaraq, bəşər nəslinin qadın cinsini mədh etməyə başladı.

Qadına pərəstiş hissini qapılıb vəcdə gəlmiş Romeş öz adətinin əksinə iki fincan çay artıq içmişdi ki, xidmətçi içəri girərək, ona bir məktub verdi. Məktubun üzərində atasının xətti ilə Romeşin adı yazılmışdı. Romeş mübahisəni yarımçıq qoyaraq, dərhal məktubu oxuyub, yerindən qalxdı. Verilən sualların hamısına “atam gəlmişdir” cavabını verirdi.

– Dada¹, – deyə Hemnolini Cogendroya müraciət etdi, – nə üçün, Romeş-babunun atasını bizə çay içməyə dəvət etmirik?

– Yox, yox, hər halda bu gün yox, – deyə Romeş etiraz etdi.
– Mən tez evə getməliyəm.

Romeşin getməsinə öz ürəyində çox sevinən Okxoy dedi:

– Bəlkə o, ümumiyyətlə, bu evdə yeyib-icmək istəmir...

Romeşin atası Brocmohan-babu oğlunu görçək dedi:

– Sabah səhər qatarı ilə evə yola düşərsən.

Romeş çəşqin bir halda soruşdu:

– Yoxsa bir hadisə üz veribdir?

– Yox canım, bir şey olmayıb, – deyə Brocmohan-babu cavab verdi.

Romeş diqqətlə atasının üzünə baxıb, nə üz verdiyini anlamağa çalışırdı, lakin Brocmohan-babu oğlunu maraqlandıran suala cavab vermək niyyətində deyildi.

Axşam atası Kəlkətdəki dostlarının görüşünə getdikdə, Romeş oturub ona məktub yazmaq istədi, lakin adi müraciət sözləri olan “Sizin hörmətli, lotos kimi pak ayaqlarınıza düşərək” sözlərini yazdıqdan sonra məktubu davam etdirə bilmədi.

“Hemnolini ilə məni dilsiz bir əhd-peyman bağladığını atamdan gizlədə bilmərəm ki!” deyə o özünü inandırmağa çalışaraq, bir neçə variantda məktub yazdısa da, hamısını bir-bir cırıb tulladı.

¹ Dada – Hindistanda böyük qardaşa belə müraciət edirlər.

Axşam yeməyindən sonra Brocmohan-babu sakit uzanıb yatdı. Romeş isə damın üstünə qalxaraq, gecə ruhu kimi gəzib-dolaşır və qonşu evdən gözünü çəkmirdi. Saat 9-da Okxoy oradan çıxıb getdi, saat onun yarısında küçə qapısını bağladılar, saat 10-da qonaq otasının işığı söndü on birin yarısında isə bütün ev dərin yuxuya daldı.

Ertəsi gün Romeş birinci qatarla Kəlkətni tərk etməyə məcbur oldu. Brocmohan-babunun ehtiyatkarlığı sayəsində gənc Romeş qatara gecikməyə firsət tapa bilmədi.

İKİNCİ FƏSİL

Romeş evlərində bildi ki, ona nişanlı seçilmiş, hətta toy günü də təyin olunmuşdur.

Brocmohan-babu hələ kasıb olduğu zaman onun dostu İşan vəkillik edirdi. Brocmohan-babu məhz onun köməyi ilə sərvət sahibi olmuşdu. İşan qəflətən öldükdə məlum oldu ki, o, borcdan başqa heç nə qoymamışdır. İşanın dul qadını balaca qızı ilə çörəyə möhtac qalmışdır. İndi İşanın qızı böyümüş, ərə getməli olmuşdu. Brocmohan onu oğluna almağı qət etmişdi. Romeşin xeyrixahlarından bəziləri atasının bu niyyətinə etiraz edərək, deyirdilər ki, qız o qədər də gözəl deyil.

– Qızın gözəl olub-olmamasının heç bir əhəmiyyəti yoxdur, – deyə Brocmohan cavab verirdi. – İnsan nə güldür, nə də kəpənək. İnsanın zahiri gözəlliyi əsas deyil. Qız öz anası kimi yaxşı qadın çıxsa, Romeş özünü xoşbəxt hesab edə bilər.

Yaxınlarda toyu olacağı haqqında danışılardan Romeş lap başını itirmişdi. O, səhərdən axşamədək boş-boşuna gəzib-dolanır, bu vəziyyətdən qurtarmaq üçün plan düşünürdü. Lakin fikirləşdiyi tədbirlər ona həyata keçirilməz görünürdü. Nəhayət, cəsarətini topla-yıb, atasına müraciət etdi:

– Mən evlənə bilmərəm, başqası ilə əhdim var.

– Sən nə danışsən! – deyə Brocmohan səsini ucaltdı. – Deməli, nişanlanıb-sınız?

– Yox... elə də yox... amma...

– Sən qızın ata-anası ilə hər barədə danışib məsələni qət etmişən?

– Yox hələ danışmamışıq.

– Hə, deməli, söhbətiniz olmayıb! Bu qədər sükut etmişənsə, bir az da susa bilərsən!

Azacıq fasilədən sonra Romeş:

– Yox, – deyə cavab verdi. – Mən başqa qızla evlənsəm, namussuz hərəkət etmiş olaram.

– Amma heç evlənməsən daha çox namussuzluq etmiş olarsan.

Etiraz etməyə daha yer qalmamışdı. Romeş indi yalnız gözlənilməyən bir təsadüfə ümid bağlaya bilərdi. Münəccimlərin dediyinə görə, toy təyin edildiyi gündən sonra uğurlu toy mərasimi keçirmək üçün düz bir il münasib vaxt olmayacaqdı. Ona görə də Romeş bu fikirdə idi ki, təkcə bu günü birtəhər başa vursa, evlənmək işini bir il təxirə sala biləcəkdir.

Gəlinin yanına çay yolu ilə getmək lazım gəlirdi. Gəlin çox uzaqda yaşayırdı, oraya getmək üçün 3–4 gün vaxt lazım idi.

Brocmohan yolda gözlənilmədən yubana biləcəklərini nəzərə alaraq, hər ehtimala qarşı, toya bir həftə qalmış yola düşməyi qərara aldı.

Yol uzunluğunu onların qayığını qovduğuna görə gəlinlə anasının yaşadıkları Şimulqhataya üç sutkadan tez çatdılar. Toya hələ dörd gün qalmışdı.

Brocmohana elə bu lazım idi: gəlinin anası burada bərk ehtiyac içərisində yaşayırdı. Brocmohan öz dostuna dostluq borcunu yerinə yetirmək, qadının həyatı ehtiyacını ödəyib xoşbəxt etmək üçün onu çoxdan öz kəndinə köçürmək istəyirdi.

Onların heç bir qohumluqları olmadığı üçün Brocmohan qadına belə bir təklif etmək üçün özünü indiyədək ixtiyar sahibi hesab etmirdi.

İndi isə qarşıda toy məsələsi olduğuna görə Brocmohan, axır ki, dostunun dul qadınını öz kəndlərinə köçməyə razı edə bildi: yazıq qadının dünyada heç kimi yox idi, var-yox bir qızı qalmışdı. Qadın bu qərara gəldi ki, qızı ilə bərabər köçüb getsin, onlarla birgə yaşasın və eyni zamanda uşaq ikən yetim qalmış kürekəninə analıq etsin.

“Qoy nə istəyirlər danışsınlar, – deyə dul qadın təkrar edirdi, – mən qızımın və kürekənimin yanında olmalıyam”.

Şimulqhataya toydan bir neçə gün qabaq gəlmiş Brocmohan öz təzə qohumunun şeylərini bağlayıb yola hazırlamağa başladı. Onun məqsədi toydan sonra hamılıqla çayda səyahətə çıxmaq idi, buna görə də qohum-əqrəbasını da özü ilə gətirmişdi.

Toy mərasimində Romeş lazım gələn əhd-peymanı təkrar etmədi. İlk görüşündə qızın üzünə baxmayaraq gözlərini yumdu. Başını aşağı salıb gəlin otağında qəhqəhə çəkərək gülənlərin zarafatlarına sükutla dözdü. Gecə səhərə kimi arxasını qıza çevirərək, yatağın kənarında uzandı və səhər açılar-açılmaz otağı tərk etdi.

Toy mərasimi qurtardıqdan sonra hamı qayıqlara oturub yola düşdü. Qayıqların birində gəlin öz rəfiqələri ilə oturmuşdu, ikinci qayıqda yaşlı qohumlar, üçüncüsündə isə bəy öz yoldaşları ilə əyləşmişdi. Çalğıcılar ayrıca qayıqda oturmuşdular. Onlar qonaqları əyləndirmək üçün müxtəlif mahnılar çalır və toy nəğmələri oxuyurdular.

Bütün günü dözülməz dərəcədə bürkü oldu. Göydə bir parça da olsa bulud görünmürdü. Yalnız üfqü donuq bir tüstü bürümüşdü və buna görə çayın sahilindəki kiçik meşələr boz kül rənginə çalırdı. Ağaclarda bir yarpaq belə tərpenmirdi. Avarçıları tər basmışdı. Hələ şər qarışmadan çox qabaq avarçılardan biri Brocmohana müraciət edərək:

– Ağa, gəlin burada dayanacaq, qabaqda sahilə yan almaq mümkün olmayacaq, – dedi.

Lakin Brocmohan yolda dayanmaq niyyətində deyildi.

– Burada sahilə yan almağın mənası yoxdur, – deyə o etiraz etdi. – Gecə ay işığı olacaq, hərgah bu gün Baluqhata çatsaq, layiqli bəxşiş alacağımsız.

Çox keçmədən kənd arxada qaldı. Bir tərəfdən günəşin yandırdığı qumlu dayaz yerlər, digər tərəfdən uca sıldırım sahilin əyri-üyrü xətti uzanırdı. Ay qalxdı, lakin onun ətrafını bürümüş çən arasından görünən işığı sərxoşun bulanıq gözlərini xatırladırdı. Səma əvvəlki kimi aydın idi, orada hətta bulud parçası belə görünmürdü. Lakin birdən-birə uzaqlardan boğuş göy gurultusu eşidildi. Yolçular dönüb geriye baxdıqda, sanki görünməmiş bir süpürgeyin göyə qaldırdığı çör-çöpdən, budaqlardan, ot dəstələrindən, qumlu tozanaqdan ibarət nəhəng bir sütunun ərşə yüksəldiyini, iti bir sürətlə onlara yaxınlaşdığını gördülər.

Qayıqdakılar çığırtmağa başladılar.

– Fəlakət! Özünüzü xilas edin! Məhv olacağıq!

Bir dəqiqə sonra bir adam qalmadı ki, baş vermiş hadisəni danışsın. Qasırga ensiz bir zolaq kimi gəlib keçmiş, qarşısına çıxan yerlə yeksan etmişdi. O, qəflətən tüğyan etdiyi kimi, qəflətən də susduqda bədbəxt qayıq karvanından bir əsər də qalmamışdı.

ÜÇÜNCÜ FƏSİL

Duman çəkildi. Ay uzaqlara doğru uzanıb gedən cansız qum zolağını parlaq işığa qər qədirdi, sanki qumluğun üstünə dul qalmış qadının şəffaf libasını sərir. Çayda bir dənə də olsun qayıq yox idi. Suyun səthi sakit, hərəkətsiz idi. Su və yer də dərin bir sükuta dalmışdı, elə bil ki, özabın şiddətindən zara gəlmiş xəstəni ölüm əbədi rahat etmişdi.

Huşu başına gəldikdə Romeş özünü çayın su çəkilən kənarında uzanmış gördü. Baş vermiş hadisəni təsəvvürünə o qədər də tez gətirə bilmədi. Nəhayət, qəza-qədərin təfəsilatı dəhşətli bir yuxu kimi onun yadına düşdü.

Atasının və qalan müsafirlərin başına nə gəldiyi yadına düşdükdə yerindən dik qalxdı, ətrafa diqqətlə baxdı. Lakin kimsəni görmədi. O bütün qumlu sahili yoxlamaq istədiyi üçün irəlilədi.

Ağ, kiçik ada Padmanın¹ iki qolu arasında mehriban ananın ağı-sundakı körpə kimi uzanırdı.

Romeş əvvəlcə adanın bir tərəfini yoxladı, sonra o biri tərəfinə keçdi və birdən yaxında paltar parçasına bənzər qırmızı bir şey gördü. O, addımlarını yeyinlətdi və yaxınlaşdıqda al-qırmızı gəlin paltarı geymiş bir qızın huşsuz halda uzandığını gördü. Romeş suda boğulanları ayılmaq qaydasını bilirdi. O, qızın qollarını xeyli və seylə açıb bükməklə onu hərəkətə gətirdi. Nəhayət, qız nəfəs alıb gözlərini açdı.

Romeş özü bərk yorulub gücdən düşmüşdü, qızdan təfəsilatı soruşmağa təqəti olmadığı üçün dinib-danışmadan oturdu. Qız da görünür hələ tamamilə özünə gəlməmişdi: yalnız bir an gözünü açdı, sonra kırıqları yenə qovuşdu. Romeş qızın nəfəsini yoxlayıb, onun sağ olduğunu yəqin etdi. Romeş indi boş, qurquru sahilə həyatla ölüm arasında olan bu qızın zəif Ay işığı düşən üzünə xeyli baxdı.

Kim deyir ki, Suşila gözəl deyil! Ucsuz-bucaqsız göy qübbəsinin altında, Ayın sakit şəfəqinə qər olmuş dünya, Romeşin nəzərində bu əzəmətli sakitliklə yatan gözəl simalı qızın mücəssəməsinə yalnız nadir bir şəklin çərçivəsi kimi görünürdü.

Romeş dünyada hər şeyi unutdu. "Yaxşı ki, mən bu qıza orada, toy mərasimində, camaatın arasında baxmamışam. Onu heç yerdə indi

olduğu kimi görə bilməzdim. Onun həyatını özünə qaytardığım üçün nikah mərasiminin köhnəlmiş, mənasız ifadələrinin mənə verdiyi səlahiyyətindən daha artıq səlahiyyət və hüquq qazanmış oldum. Birinci halda mən onu qanuni olaraq özümün hesab edəcəkdim. İndi isə o mənim üçün mərhəmətli tale tərəfindən verilmiş bir bəxşışdir".

Nəhayət, qız gözünü açdı. Qalxıb oturdu, əzilmiş paltarını düzəltdi və örtüyü üzünə çəkdi.

Romeş soruşdu:

– Səninlə qayıqda olanların başına nə gəldiyini bilirsənmi?

Qız dinməz-söyləməz başını yırtaladı.

– Onda sən burada otur, mən isə bir də ətrafa göz gəzdirim, bəlkə onlardan birini görə bildim. Tez qayıdaram.

Qız heç bir şey demədi. Lakin onun qorxudan əsən bədəni, üzündəki iztirab sanki: "Məni burada tək buraxma, yalvarıram" – deyirdi. Romeş başa düşdü. Yerindən tər pənməyərək, ətrafı diqqətlə süzdü. Lakin ağ qumlar arasında heç bir həyat əlaməti görmədi. Qohumlarından bəlkə də birisi onun səsinə eşidər ümidi ilə o, bağırmağa başladı.

Romeş səmərəsiz təşəbbüslərdən sonra yorularaq yerə çökdü. O gördü ki, qız hönkürüb ağlamaq dərəcəsinə gəldiyindən sinəsinin qalxıb-düşdüyünü gizlətmək üçün əlləri ilə üzünü örtüdü. Romeş təsəlli verməyin heç bir əhəmiyyəti olmadığını anlayaraq, qıza yaxınlaşıb onun başını tumarlamağa başladı. Qız davam gətirə bilməyib hönküdü və anlaşılmaz səslərlə dərindən ifadə edərək, gözünün yaşını tökdü. Romeş də ağladı.

İztirabın kəskin ağrısı sakitləşib göz yaşları quruyarkən Ay batmışdı. Gecənin qaranlığı bu tənha yer zolağına xüsusi bir zinet verirdi: dumanlı bir şəkildə ağaran qumlar bir xəyal kimi görünür, ulduzların gah parlayıb, gah da sönən işığı altında suyun səthi də işıqlanır, şəffaflanır, nəhəng bir ilan qabığı kimi parıldayırdı. Romeş qızın qorxudan buz kimi olmuş barmaqlarını əlinə alaraq, onu yavaşca özünə tərəf çəkdi. Qorxuya düşmüş qız müqavimət göstərmədi, çünki o indi hər şeydən artıq tək qalmaqdan qorxurdu. Qız qatı qaranlıqda Romeşin sinəsinə sığınaraq sakitləşdi. Burada daha utanmağın yeri deyildi. Oğlanın ağışında yerini rahatlayaraq yuxuya getdi.

Parıltısı zəifləmiş ulduzlar bir-birinin ardınca sönərkən və şərqdən yeri çayın mavi səthi üzərində qızarkən görüldü ki, Romeş

¹ Padma – Qanq çayının Benqal körfəzinə töküldüyü yerdə iki ən iri qollarından biridir.

qumun üzərində dərin yuxuya getmiş və qız, qollarını onun döşünün üstündə başının altına qoyub rahat yatmışdır.

Nəhayət, səhərin mehriban günəşinin şüaları onların kirpiklərini oxşadıqda hər ikisi oyandı. Bir müddət təəccüblə ətrafa baxdılar, sonra birdən evdə olmadıqlarını anladılar, dünən fəlakətə uğradıqları yadlarına düşdü.

DÖRDÜNCÜ FƏSİL

Səhər balıqçı qayıqlarının ağ yelkənləri çayın üzünü bürüdü. Romeş qayıqlardan birini yanına çağırıb, balıqçıların köməyi ilə böyük avarlı barkas kirayə etdi, itmiş qohumlarının axtarılmasını polis nəfərlərinə tapşırıb evlərinə yola düşdü.

Romeşin yaşadığı kəndin körpüsünə yanaşar-yanaşmaz ona xəbər verdilər ki, polis nəfərləri onun atasının, qayınanasının və bir neçə qohum və dostunun meyitini tapmışlar. Bir neçə avarçıdan başqa kimsənin salamat qurtarmasına ümid yox idi.

Romeşin nənəsi evdə qalmışdı. O, nəvəsini gəlinlə yalnız görəndə qışqıraraq ağladı və zarımağa başladı. Qonşu evlərdə də ağlaşma başlandı, çünki qonşu evlərdən də bu bədbəxt toy səyahətində iştirak edənlər çox idi.

Musiqi çalınmırdı, qadınların şən səsləri eşidilmirdi, cavan qızı təbrik edən yox idi, hətta onun üzünə də baxmırdılar.

Dəfn mərasimi qurtaran kimi Romeş arvadı ilə buradan köçüb uzaq bir yerə getməyi qət etmişdi, lakin atasından qalan irs məsələsini həll etmədən gedə bilməzdi. Bundan başqa, yasa batmış qadın qohumların yasına getmək istəyirdilər, onların da qeydinə qalmaq lazım gəlirdi.

Başqa işlərlə yanaşı o, məhəbbət hüququnu da unutmadı. Onun nişanlısı deyilən kimi o qədər də cavan deyildi. Hətta kənd qızları qıza gülür, evdə qalıb qartmışdır, deyirdilər. Bunların hamısına baxmayaraq, heç bir elmi əsər məhəbbəti necə izhar etmək məsələsində bakalavr gəncə məsləhət verə bilməzdi. Romeş uzun müddət nədən və necə başlayacağını təsəvvürünə gətirə bilmir, hətta mümkün də hesab etmirdi. Təəccüb etməlidir ki, bu kimi məsələlərin Romeşin kitablardan əxz etdiyi təcrübə ilə heç bir əlaqəsi olmasa da, onun yüksək təhsilə malik olan ağıl yavaş-yavaş bütünlüklə izahedilməz

bir hissənin hökmünə tabe oldu, bu hissə onu qarşısalınmaz bir qüvvətlə qıza bağlayırdı. O, qızı artıq öz evinin Lakşmi¹ kimi təsəvvür edirdi.

Bu qız Romeşin xəyalında gah nişanlısı kimi, gah gənc məşuqəsi kimi, gah da uşaqlarının mülayim xasiyyətli anaları kimi canlanırdı. Bir neqqaş və ya bir şair şəkli və ya poema yaratmaq fikrinə düşərkən qabaqcadan öz gələcək əsərini tamamlanmış gözəl və kamil bir şəkildə təsəvvür etdiyi, yalnız bu fikirlə yaşadığı kimi, Romeş də daim gələcək arvadı haqqında düşünərək, öz ürəyində ideal gözəl bir surət yaratmışdı.

BEŞİNCİ FƏSİL

Üç aya qədər belə keçdi. İşlər tamamilə səhmana düşdü, qohumları olan qadınlar ziyarətə hazırlaşdılar, qonşu arvadlardan bəziləri, nəhayət, Romeşin gənc nişanlısına fikir verməyə başladılar. Qızla Romeşin ürəklərini bir-birinə bağlayan sevgi telləri getdikcə möhkəmlənirdi.

Romeşlə nişanlısı tez-tez damın üstündə həsir salaraq, axşamı açıq havada keçirirdilər. Bəzən Romeş ya yavaşca arxadan qıza yanaşır, birdən onun gözlərini əli ilə tutur və ya da başını bağrına basırdı. Bəzən də qız qaranlıq çökmədən yuxulayıb şam etmədikdə Romeş onu oymatmaq üçün səksəndirirdi, qız oyanıb Romeşi zarafatla söyürdü.

Belə gecələrin birində Romeş əlini qızın hörüklərinə çəkib dedi:

– Suşila, bu gün sən saçlarını yaxşı daramayıbsan.

Qız birdən soruşdu:

– Bilmirəm siz hamınız burada niyə adımı Suşila qoyubsunuz?

Romeş təəccüblə ona baxdı. O bu sualın nə demək olduğunu başa düşmədi.

– İnsanın adını dəyişməklə taleyini də dəyişmək olarmı? – deyərək qız sözünə davam etdi. – Mən axı uşaq vaxtından bədbəxtəm, öləne kimi də bədbəxt qalacağam.

Bu sözləri eşitdikdə Romeş nəfəsini belə ala bilmədi, rəngi ölü rəngi kimi ağardı. Onun beynində dəhşətli bir fikir oyandı, Romeş soruşdu:

– Necə olub ki, sən hələ uşaq vaxtından bədbəxt olubsan?

¹ Lakşmi – Hind mifologiyasında səadət və sərvət ilahəsi, xeyirxah və mühafizə allahı Vişnunun qadınıdır. Hindistanda gözəl və sadıq qadınları Lakşmi adlandırırlar.

– Mən hələ dünyaya gəlməmiş atam ölübdür. Altı ayım tamam olar–olmaz anam da öldü. Əminin evində mən çox pis yaşayırdım. Birdən eşitdim ki, haradansa sən gəlib çıxıbsan. Sənin xoşuna gəldim. İki günün içində bizə toy elədilər. Sonra nə oldu, sən özün yaxşı bilirsən!

Mütəkkəyə söykənmiş Romeş yerində quruyub qaldı.

Aydın Ay işığı idi, lakin Romeşə elə gəldi ki, Ayın işığı birdən söndü. Sonrasını soruşmağa cəsarəti çatmadı. O bu saat istərdi ki, indicə eşitdikləri bir yuxu, bir sayıqlama kimi ötüb keçsin.

Yazın isti küləyi bayılmış adamın gözünü açarkən dərin köks ötürməsi kimi fişıldayıb yox oldu. Ayın işığında ququ quşunun səsi gəlirdi. Körpünün yanında bağlanmış qayıqdan hambalların nəğməsi eşidilirdi.

Romeşin sükutunun səbəbini başa düşməyən qız əlini astadan ona toxundurub soruşdu:

– Yatıbsan?

– Yox, – deyə Romeş cavab verib, yenə uzun müddət susdu.

O susan zaman qız yuxuya getdi. Romeş ayağa qalxaraq, qızın üzünə diqqətlə baxmağa başladı. Yaradanın qızın alnında yazdığı sirtin nişanələri onun simasında indi də qətiyyən görünmürdü. Belə bir dəhşətli tale qızın bu qədər cazibədar zahiri görünüşü altında necə də gizlənə bilərmiş!

ALTINCI FƏSİL

İndi Romeş bildi ki, bu heç də onun evləndiyi qız deyildir, lakin həqiqətdə kimin arvadı olduğunu təyin etmək çox da asan iş deyildir.

Bir dəfə Romeş gizli bir ümidlə qızdan soruşdu:

– Sən toyda məni birinci dəfə görəndə sənə necə təsir bağışladı?

– Mən səni heç görmədim də, – deyə qız cavab verdi. – Mən onda gözümü yerə zillədim.

– Yəqin sən heç mənim adım da eşitməmişdin, eləmi?

– Mənə xəbər verdikləri günün sabahı toy başlandı. Mən sənin adını haradan öyrənə bilərdim? Xalam məni başdan eləməyə elə tələsirdi ki!

– Sən axı təhsil almışsan. Gəl baxım görüm heç olmazsa öz adını yazabilərsənmi? – deyə Romeş karandaşı və kağızı qıza tərəf uzatdı.

– Necə bilirsən, sənin fikrincə, mən heç bir şey bacarmıram? – deyə qız cavab verdi. – Mənim adım yazmaq çox asandır.

O, böyük hərflərlə öz adını yazdı: “Şrimoti Kəmalə Debi”.

– Yaxşı indi əminin adını yaz görək, – deyə Romeş xahiş etdi.

Kəmalə yazdı: “Şricukto Tariniçoron Çottopadxayya”.

– Heç bir yerdə səhvim olmadı ki?

– Yox, – deyə Romeş cavab verdi. – Kəndinizin də adını yaz görək.

Qız yenə hərflərin şəklini çəkdi: “Dxobapukur”.

Beləliklə, Romeş böyük bir ehtiyatla qızın həyatı barəsində bəzi məlumat toplaya bildi. Lakin bununla məsələni asanlaşdırma bilməzdi. Romeş qızla bundan sonra necə rəftar edəcəyini düşünməyə başladı. Çox ola bilər ki, qızın əri suda boğulmuşdur. Lakin tamamilə şübhəli idi ki, Romeş Kəmalənin qaynatasının evini tapıb qızı ora göndərərsə, onu qəbul edərlərmi? Digər tərəfdən isə qızı əmisinin evinə göndərmək də lap qəddarlıq olardı. Əgər bu sirlərin üstü açılsa, Kəmalənin yad bir kişinin evində onun qadını sifəti ilə qaldığı məlum olarsa, gəlin nə edə bilər? Camaat buna nə deyər?

Birdən işdir–qəzadır, Kəmalənin əri sağ qalsa necə? Onu istərmimi? Onu qəbul etməyə cəsarət edərmimi?

Onu indi harada buraxsan oradaca, dibsiz dənizdə olduğu kimi batıb boğulacaqdır.

Romeş Kəmaləni yalnız arvadı kimi yanında saxlaya bilərdi, lakin onu öz arvadı adlandırmağa da haqqı yox idi. Amma Kəmaləni göndərməyə də yer yox idi.

Bextinin lövhəsində müqəddəs məhəbbətin firçası ilə təsvir etdiyi bu qızı, ocağının Lakşmisinin surətini Romeş əbədi olaraq qəlbindən silməyə məcbur oldu. Romeş daha doğma kəndində qala bilməzdi. Yalnız Kəlkətinin qələbəliyində itərək vəziyyətdən çıxmaq olar fikri ilə o, Kəmaləni götürüb yola düşdü. Kəlkətəyə gəldikdə Romeş əvvəl yaşadığı yerdən mümkün qədər uzaqda mənzil tutmağa çalışdı.

Kəmalə böyük şəhəri mümkün qədər tez görmək istəyirdi. O, şəhərə gəldiyinin birinci günü böyük bir maraqla pəncərənin önündə oturub, insanların arasıkəsilməyən axını seyr etməyə başladı. Onların yeganə xidmətçisi olan qadın Kəlkətinin hər yerinə bələd idi. Şəhərə yeni gəlmiş bu qızın heyrətini misilsiz bir axmaqlıq hesab edərək, öz-özünə mirtıldanırdı:

– Ağzını niyə ayırıbsan? Heç olmasa çiməydin. Lap gecdir!

Axşamlar xidmətçi qadın işlərini qurtardıqdan sonra öz evinə gedirdi. Romeş elə xidmətçi tapa bilmirdi ki, gecələr öz evinə getməsin.

“İndi axı Kəmalə ilə bir yorğan-döşəkdə yata bilmərəm. Digər tərəfdən, yazıq qız yad yerdə gecəni necə keçirsin?” – deyə Romeş düşünürdü.

Axşam yeməyindən sonra xidmətçi qadın getdi. Romeş Kəmaləyə onun yatağını göstərərək dedi:

– Sən yat, mən də bir az mütlaliə etmək istəyirəm.

Sonra Romeş əlinə keçən birinci kitabı götürüb guya oxumağa başladı. Kəmalə yorğun olduğu üçün tez yuxuya getdi.

Bu gecə belə keçdi. Sabahı günü Romeş yenə bir bəhanə taparaq, Kəmaləni tək yatırdı. Çox isti idi. Romeş yataq otağının qabağındakı balaca eyvanda özünə yer saldı. O öz çətin vəziyyətini düşünərək, uzun müddət yata bilmədi. Yuxuya gedəndə gecədən xeyli keçmişdi.

Gecə saat üçə yaxın ona elə gəldi ki, yataqda tək deyildir, birisi onun yanında oturmuş, onu yelpiklə yelləyir. Romeş yuxulu-yuxulu qızı özünə tərəf çəkərək yavaşca dedi:

– Suşifa, yat, mənə yelləmək lazım deyil.

Qaranlıqda qorxan Kəmalə ona sığınıb, şirin yuxuya getdi.

Romeş səhər tezdən oyanarkən diksindi: Kəmalə sağ qolunu onun boynuna dolamış, sadədil qadın mehribanlıqla oğlının qoynunda dərin yuxuya getmişdir. Romeş yatmış qızın üzünə diqqətlə baxdıqda gözləri yaşla doldu: məgər ona sığınan və bütün varlığı ilə inanan bu zərif qolları açmaq olardı? Gecə Kəmalənin ona yelpik çəkdiyini xatırladı. Nəhayət, köksünü dərinədən ötürərək, qızın qollarını ehmalca açıb ayağa qalxdı.

Romeş xeyli düşündükdən sonra Kəmaləni qadın pansionuna qoymağı qət etdi. Belə bir tədbir müvəqqəti olsa da, onu intəhasız təşviş və düşüncələrdən qurtara bilərdi.

Romeş bir dəfə soruşdu:

– Kəmalə, sən oxumaq istəyirsənmi?

Kəmalə dönüb ona mənalı-mənalı baxdı, sanki o deyirdi: “Sən bu sualı mənə nə üçün verirsen?”

Romeş təhsilin Kəmaləyə xeyir verəcəyindən, onu öyləndirəcəyindən uzun bir söhbət başladı. Lakin onun söyi tamamilə artıq idi. Kəmalə Romeşin söhbətini yarımçıq qoyub dərhal dedi:

– Öyrət mənə.

– Öyrənmək istəsən, gərək məktəbə gedəsən.

– Məktəbə? – Kəmalə təəccüb etdi. – Məgər mən yaşda adamlar məktəbə gederlər?

– Əlbəttə, məktəbdə oxuyan qızlar çoxdur. Səndən də yaşlıları var, – deyə Romeş cavab verdi və Kəmalənin yaş hədləri haqqında təsəvvürünə gülümsədi.

Kəmalə daha etiraz etmirdi. Bir dəfə Romeş onu məktəbə apardı. Böyük bir binada yerləşən pansionda Kəmalə müxtəlif yaşlı qızlar gördü.

Romeş Kəmaləni pansionun müdirinə tapşırırdıqdan sonra, dönüb qapıya tərəf gedəndə Kəmalə də onun dalınca yönəldi:

– Sən hara? – deyə Romeş qızı saxladı. – Sən gərək burada qalasan.

– Sən mənimlə olmayacaqsan? – deyə Kəmalə qorxmış halda soruşdu.

– Yox, mən qala bilmərəm.

– Elə isə mən də qala bilmərəm, – deyə Kəmalə onun əlindən yapışdı. – Mənə də özünə apar!

– Ayıbdır, Kəmalə! – deyə Romeş qolunu qızın əlindən dartıb azad etdi.

Romeşin danlamasını gören qız daş kimi yerində qaldı. Onun üzü qırıqıdı. Həyəcanlanmış Romeş tələsik çıxdı, lakin qızın hərəkətsiz yalvarışlı siması, gözlərindəki qorxu və izzət onun gözünün qabağından çəkilmirdi.

YEDDİNCİ FƏSİL

Romeş Alipurda vəkillik etmək fikrinə düşdü, lakin indi onun qəlbi sınımışdı. Yeni işə başlayan vəkillərin daim qarşısına çıxan çətinliklərin öhdəsindən gəlmək üçün zəruri olan əvvəlki ehtiras, həvəs və enerji indi onda yox idi. Romeş indi Qanq körpüsündən lüzumsuz, məqsədsiz keçməyə və Holladiqxi ətrafında gəzib-dolaşmağa adət etmişdi. O hətta Qərbə gedib bir ay istirahət etmək fikrinə düşmüşdü, lakin elə bu zaman Onnoda-babudan məktub aldı.

Onnoda-babu yazırdı: “Qəzetlərdən biz sənə imtahan verdiyini öyrəndik, lakin sənə özündən bu barədə xəbər almadığımızı təəccüb etdik və kədərləndik. Çoxdandır səndən bir xəbər yoxdur. Necə yaşadığını və Kəlkötəyə nə zaman gələcəyini bizə mütləq yazarsan”.

Biz burada İngiltərəyə təhsil almağa getmiş və Onnoda-babunun öz qızını vermək istədiyi gəncin vəkil olaraq vətənə qayıtdığını söyləsək maraqsız olmaz. İndi o, zəngin bir ailədən olan qızla evlənmək niyyətində idi.

Romeş isə hələ də qət edə bilməmişdi ki, başına gələn macəradan sonra Hemnolini ilə görüşməyin mənası qalmışdırmı? Nəhayət o belə bir qərara gəldi ki, Kəmalə haqqında və özünün ona münasibəti barəsində bir kəsə söyləməsi günahsız və pak bir qızı cəmiyyət qarşısında ləkələmək deməkdir. Digər tərəfdən, əhvalatı Hemnolinyə danışmadan onunla münasibəti təzələməyə haqqı varmı?

Hər halda Onnoda-babuya cavabı gecikdirmək nəzakətsizlik olardı. Romeş məktubu belə başladı:

“Məni bağışlamamızı xahiş edirəm. Çox ciddi səbəblərə görə sizinlə görüşmək şərəfindən məhrumam”.

Ancaq özünün yeni ünvanını məktubda göstərmədi.

Cavabı poçt ilə göndərdiyinin ertəsi günü Romeş vəkil şapkasını qoyub evdən çıxdı və birinci dəfə Alipur məhkəməsinə ziyarət etmək istədi.

O bir dəfə məhkəmədən qayıdarkən yolun bir qismini piyada getdi və fayton tutmaq istəyərkən birdən yaxşı tanıdığı bir səs eşitdi:

– Ata, bu ki Romeş-babudur! Faytonçu, saxla!

Romeş ona yanaşan faytonu gördü.

Onnoda-babu qızı ilə Alipur heyvanxanasına getmişdi. Onlar gəzməkdən qayırdılar.

Hemnolininin sakit və mehriban üzünü, onun özünəməxsus səliqə ilə qatlacağı sarisini¹, saçlarının başqa qızlarınkına bənzəməyən hörüklərini, hamar biləziklərini və qızıl qolbaqlarını gördükdə Romeş danışmaq iqtidarını itirdi, hissiyyatın isti dalğası onun ürəyini bürüdü.

– Sənə rast gəlməyimiz çox yaxşı oldu, – deyə Onnoda-babu sözə başladı. – Sən bizə məktub yazmaqdan tamam vaz keçmişən.

¹ Sari – qadımlara məxsus üst paltarıdır. Bu, hind qadınlarının məhərdə büründükləri biçilməmiş və tikilməmiş parçadan ibarətdir.

Yazanda da ünvanını göstərmirsən. İndi hara gedirsən, təxiərəsalınmaz bir işin yoxdur ki?

– Xeyr, elə-belə məhkəmədən qayıdırdım.

– Elə isə gedək bizdə çay içək.

Romeşin ürəyi fərəhlə döyündü. O daha heç bir tərəddüdə yol verə bilməzdi. Faytona oturdu. Özünü itirdiyini bürüzə verməmək üçün Hemnolininin kefini soruşdu.

Hemnolini onun sualına cavab vermək əvəzinə özü sual verdi:

– Bu necə olur, imtahanları qurtarırsınız, bizə bir xəbər də vermirsiniz?

Özünü itirmiş Romeş zorla dilləndi:

– Eşitmişəm siz də imtahanlarınızı veribsiniz!

– Yaxşı ki, hələ bizi unutmayıbsız, – deyə qız gülərək cavab verdi.

Onnoda-babu Romeşdən soruşdu:

– Sən indi harada yaşayırsan?

– Dorciparda.

– Sənə Qolultodakı əvvəlki mənzilin məgər daha münasib deyil?

Hemnolini Romeşin cavabını gözləyərək xüsusi bir maraqla onun üzünə baxırdı. Romeş özü də gözləmədən birdən dedi:

– Mən yenə oraya köçməyi qərara almışam.

Romeş çox yaxşı anlayırdı ki, onun başqa məhəllədə mənzil tutması Hemnolinini incitmişdi və indi o özünü təhqir edilmiş sayır. Romeş öz hərəkətini doğrultmağa söz tapmayıb tamamilə ruhdan düşdü. Lakin ona yeni suallar vermədilər. Hemnolini qəsdən ona tərəf baxmırdı. Romeş belə bir vəziyyətə qatlaşa bilməyərək, gözlənilmədən sözə başladı:

– Heduyyanın yaxınlığında bizim bir qohumumuz olur. ...Ona görə mən Dorciparda mənzil tutdum ki, onunla tez-tez görüşmək mənə mümkün olsun.

Romeşin dedikləri tamamilə yalan olmasa da heç inandırıcı səs-lənmədi: məgər Qolutul Heduyyadan o qədər uzaqdı ki, Romeş köhnə yerində yaşasaydı, ara-sıra öz qohumunu ziyarət edə bilməyəydi? Hemnolini hələ də yolu seyr edirdi. Yazıq Romeş heç cür fikirləşə bilmirdi ki, daha nə demək, nədən söz salmaq olar? O, böyük çətinliklə birçə cümlə deyə bildi:

– Cogəndən nə xəbər var?

– Hüquq imtahanlarından kəsildikdən sonra qərbə, havasını dəyişməyə getdi, – deyə Onnoda-babu cavab verdi.

Fayton onların evinin yanında dayandıqda tanış otağın, tanış şeylərin sehri Romeşə yenidən təsir etməyə başladı. Romeşin köksündən dərin bir ah qopdu.

Çay içərkən Romeşin ağzından bir söz də çıxmadı. Onnoda-babu gözlənilmədən dedi:

– Bu dəfə nədənsə evinizdə çox yubandın. Görünür səni vacib işlər ləngidib.

– Atam vəfat etdi, – deyə Romeş cavab verdi.

– Nə deyirsən? Nə böyük bədbəxtlik! Nədən öldü?

– O, qayıqda evə qayıdırdı. Birdən fırtına qalxdı, qayıq çevrildi, atam həlak oldu.

Gözlənilmədən qopan güclü külək qara buludları qabağına qatıb qovduqda göy üzü necə aydınlaşırsa, bu ağır xəbər də deyilər-deyilməz Romeşlə Hemnolini arasındakı gərginlik eləcə dərhal yox oldu.

“Mən Romeş haqqında yaxşı fikir etməmişəm. İş onu karıxdırmış, digər tərəfdən atasının vəfatı onu yasa batırmışdır, – deyə Hemnolini düşünürdü. – Yəqin indi bu saat da əzab çəkir, ürəyi qan ağlayır, biz isə onun ailə münasibətindən xəbərsiz, ürəyindəkiləri bilmədən onu töhmət etməyə başlamışıq”. Hemnolini yetim qalmış oğlana daha çox qayğı və diqqət göstərməyə başladı. O, Romeşin heç bir şey yemədiyini görərək, xüsusi bir səylə oğlanı qonaq edir və deyirdi:

– Sizin başınıza böyük müsibət gəlib, özünüzdən muğayət olun. Atacan, – deyə o, atasına müraciət etdi. – Romeş bizimlə şam etməsə, onu heç yana buraxan deyilik.

– Çox yaxşı, – deyə Onnoda-babu qızı ilə razılaşdı.

Bu an Okxoy içəri girdi. Son zamanlar Onnoda-babunun çay stolunun başında birinci yeri o tuturdu. Buna görə də Romeşi burada gördükdə pərt olub təəccüb etdi, lakin özünü dərhal ələ alaraq gülümsədi:

– A, Romeş-babu! Mən belə güman edirdim ki, siz bizi tamamilə unutmuşsunuz.

Romeşin üzündə zəif bir təbəssüm göründü.

– Atanız sizi gözlənilmədən götürüb qaçdı. Mən əmin idim ki, sizi evləndirmədən Kəlkətəyə buraxmayacaqdır, – deyə Okxoy sözüne davam edirdi. – Demək, təhlükə artıq sovuşub keçmişdir?

Hemnolini Okxoya hirsli bir nəzər saldı. Onnoda-babu isə dedi:

– Romeşin atası vəfat edib.

Çöhrəsi ağarmış Romeş başını aşağı salmışdı.

Okxoy Romeşin yenidən iztirab çəkməsinə bais olduğu üçün Hemnolini ona bərk hirsələnib, tələsik söhbətə qarışdı:

– Romeş-babu, yəqin ki, siz bizim yeni albomumuzu görməyibsiniz.

Hemnolini albomu gətirib Romeşin qarşısına qoydu və şəkilləri bir-bir ona göstərməyə başladı. Birdən, guya heç bir mənə vermədən soruşdu:

– Romeş-babu, güman edirəm ki, təzə mənzilinizdə tək yaşayırsınız, eləmi?

– Bəli, – deyə Romeş cavab verdi.

– Elə isə qonşumuzdakı evə köçməyə tələsin.

– Əlbəttə, bazar ertəsi mütləq köçəcəyəm.

– Ola bilər ki, arabir kömək üçün sizə müraciət etməli oldum. Axı mən indi bakalavr adı almaq üçün imtahana hazırlaşırım, fəlsəfə ilə məşğul oluram, – deyə Hemnolini dilləndi.

Belə bir imkan Romeşi ürəkdən sevindirdi.

SƏKKİZİNCİ FƏSİL

Romeş köhnə mənzilinə köçməyi təxirə salmadı.

Hemnolini ilə Romeşin arasındakı inamsızlıq tamamilə yox oldu. Romeş Hemnolininin ailəsində öz adamları hesab olunurdu. Vaxtlarını şən, zarafat və qəhqəhələrlə keçirirdilər.

Son zamanlar, Romeş qayıtmamışdan qabaq Hemnolini həmişə çox məşğul olur və səylə çalışırdı; ona görə daha zəif görünürdü. Adama elə gəlirdi ki, bərk külək əssə qızı, bir budaq kimi, asanlıqla qırar. O az danışdı, ümumiyyətlə, onu dindirmək təhlükəli idi – balaca bir şey, əhəmiyyətsiz bir məsələ onun əsəblərinə toxunurdu.

Lakin indi, demək olar ki, lap elə bu son bir neçə günün ərzində Hemnolinidə təəccüb oyadan bir dəyişiklik əmələ gəlmişdi: indi onun solğun sifətində zəriflik və sakitlik ifadəsi görünməkdə idi. Gözlərində şənlik qığılcımı tez-tez parıldayırdı. O əvvəllər geyimə, zinətə diqqət verməyi yelbeyinlik, hətta nalayiq bir hərəkət hesab edirdi. Amma indi... Yaradandan başqa bir kimsə Hemnolinidə əmələ

gələn belə bir dəyişikliyin mənə və səbəbini anlaya bilməzdi, çünki Hemnolini kimseyə üreyini açmadığı kimi, heç kəslə də məsləhətləşməzdi.

Lakin Romeş belə bir qərara gəlmişdi ki, onun borcu Hemnolinyə kömək etməkdir. Buna görə də özünü ciddi tuturdu, guya dərin bilikdən nəinki onun başı, hətta bədənini də ağırlaşmışdır.

Ulduzlu göydə planetlər daim hərəkətdədir, lakin bunların hərəkəti rəsədxananın və orada olan cihazların tamamilə sakit, hərəkətsiz qalmalarına heç bir maneə törətmir. Romeş də başgicəlləndirici bir sürətlə dəyişən dünyada öz planlarının və kitablarından aldığı biliyin ağırlığı altında hərəkətsiz dayanıb durmuşdu. Axı onu bu vəziyyətdən çıxarmaq kimə lazım idi?

Hər halda indi o da zarafatlara lazım gələn cavabı çox fikirləşmədən tapa bilməsə də, əvvəlkinə nisbətən daha tez-tez gülürdü.

Onun saçları indinin özündə belə darağa gəlməsə də, köynəyi əvvəlkilərdəki kimi kirli olmurdu, hərəkətlərində isə zəkasında olduğu kimi, nəhayət, müəyyən bir çeviklik hiss edilirdi.

DOQQUZUNCU FƏSİL

Kəlkətə, adətən poemalarda sevgililər üçün zəruri şərait kimi bol-bol təsvir edilən bütün atributlardan məhrum bir şəhərdir.

Çiçəklənən eşqi və bağül xiyabanlarını Kəlkətinin harasında tapmaq olar? Madhobinin sarmaşan kollarının yaratdığı göy çadırlar bu şəhərin harasında var? Ala-bəzək ququ quşunun gözəl səsini harada eşitmək olar? Buna baxmayaraq, məhəbbət öz sehrli gözəlliyi ilə bu hər hansı cazibə qüvvəsindən məhrum şəhərin yanından laqeyd ötüb keçmir, onu da ziyarət edir.

Kim deyə bilər ki, allahların hamısından qədim, daim gənc olan bu məhəbbət allahı küçələrin qələbəliyində, faytonların və metala bürünmüş tramvayların arasında öz kamanını qırmızı sarıqlı polis nəfərlərindən gizlədərək, neçə gün, neçə gecə, neçənci dəfə və haraya tələsir?

Romeş Qolutolda çəkmeçi dükanının düz qarşısında və baqqal dükanının yanında kirayə etdiyi evdə yaşasa da, heç kəs cəsəret

edib deyə bilməzdi ki, hissələrin inkişafı məsələsində Romeş və Hemnolini çiçəkli köşklərin romantik sakinlərindən bu və ya digər cəhətdən geri qalırdılar. Lotos çiçəkləri ilə bəzənmiş gözəl göl əvəzinə qarşısında süfrəsi ləkəli nimdaş və kiçik stolu gördükdə Romeş zərər qədər kədərəlmirdi. Qoy Hemnolininin əldə böyümüş pişiyi qara dağkeçisinə bənzəməsin, Romeş bu pişiyin boynunu elə həvəslə qıdıqlayırdı ki, elə bil əsil ceyranın boynunu qıdıqlayır. Pişik belini kaman kimi əyib əsnədikdə və nazla əl-üzünü yumağa başladığıda valeh olmuş Romeşə elə gəlirdi ki, dünyada olan dördəyaxlıların ən gözəli, ən zərifi bu pişikdir.

Hemnolininin başı imtahanlara qarışarkən, əl işlərinə vaxt sərf edə bilmirdi. Lakin son zamanlar birdən-birə rəfiqələrinin birindən naxış işləməyi böyük bir həvəslə öyrənməyə başladı. Romeşə qaldığıda o bu məşğələni lüzumsuz və hətta nifrətəlayiq sanırdı. Söhbət ədəbiyyatdan gedəndə onların ikisi də bərabərhuquqlu və səviyyəli adamlar kimi mübahisə edirdilər, amma əl işindən söhbət düşərdülməz Romeş geri çəkilməyə məcbur olurdu. Ona görə Romeş tez-tez öz narazılığını izhar edərək deyirdi:

– Nə üçün siz əl işinə bu qədər aludə olmuşsunuz? Bu məşğələ yalnız vaxtını başqa bir şeyə sərf etməyi bacarmayanlar üçündür.

Hemnolini ona cavab olaraq yalnız dinməzə gülümsəyir və ipək sapı iynənin deşiyinə keçirməyə çalışırdı.

Bir dəfə Okxoy acı bir ifadə ilə söhbətə qarışdı:

– Romeş-babunun mötəbər əqidəsinə görə, təcrübə mahiyyəti olan hər bir iş nifrətə layiqdir. Ancaq, yeri gəlmişkən deyim ki, bu nifrətəlayiq xırda şeylər olmazsa, heç kəs, kim olursa olsun, istər böyük bir alim, istər şair, bir gün yaşaya bilməz.

Söz Romeşə toxunduğu üçün o, qollarını çırmalayıb mübahisəyə girişməyə hazır idi, lakin Hemnolini onu saxladı.

– Romeş-babu, belə bir mühakiməyə bu və ya digər cavabı vermək üçün bu qədər həyəcanlanmağa dəyərmə? Dünyada səmərəsiz mübahisə edənlər onsuz da çoxdur. Onların sayını artıрмаğın nə mənası var?

Bu sözləri dedikdən sonra Hemnolini yenə başını aşağı salıb, iynə ardı tikişləri sayaraq, əl işinə məşğul oldu və ipək sap əlində oynamağa, parıldamağa başladı.

Bir gün səhər Romeş kabinetə girdikdə stolun üstündə tumacla cildlənmiş bir qovluq gördü. Onun qabığının bir küncündə “R” hərfi, o birisində isə qızıl saplarla lotos çiçəyi işlənmişdi.

Nə töhfənin kim tərəfindən verilməsi, nə də kimə təqdim edilməsi haqqında onun heç bir şübhəsi ola bilməzdi. Romeşin ürəyi döyünməyə başladı. O dərhal ürəyinin dərinliyində əl işi kimi bir məşğələnin əhəmiyyətini tamamilə etiraf etdi. Romeş bu qiymətli şeyi bağına basaraq, hətta məğlub olduğunu Okxoyun qarşısında belə boynuna almağa hazır idi. Qovluğu açıb içindən kağız çıxartdı və yazdı: “Mən şair olsaydım, bir poema yazıb sizə təşəkkürümü izhar edərdim, əfsus ki, mənim şairlik istedadım yoxdur. Lakin böyük yaradan məni töhfə vermək imkanından məhrum edərkən töhfəni qəbul etmək qabiliyyətini əsirgəməmişdir. Yalnız başqasının qəlbindəkini oxumağı bacaran bilər ki, bu gözlənilməyən töhfəni mən necə qəbul etdim. Axı hədiyyəni görmək və duymaq olar, mənim hissələrim isə ürəyimin dərinliyində gizlənmişdir.

Özünü həmişə sizə borclu sanan”.

Əlbəttə, məktub Hemnolininin əlinə çatmışdı, lakin nə o, nə də Romeş bu barədə bir-birinə bir söz dedi.

Yağışlı mövsüm yaxınlaşırdı. Şəhər adamlarına yağış xoş gəlməz, lakin tarlalar və meşələr onu tamamilə başqa cür qarşılayır. Şəhərdəkilər yağışın yolunu əbəs yerə kəsməyə çalışaraq, damları örtür, pəncərələri bərk-bərk qapayır, tramvayların pəncərələrini örtür, insanlar başlarına çətir tuturlar – şəhərdə yağış bax belə qarşılır, bunların hamısına baxmayaraq, yağış hər şeyi, hər kəsi tənəbirdən-dənəbirdən isladır, palçığa batırır, amma meşələr, çaylar, təpələr, dağlar yağışı bir dost kimi qarşılayır, onu öz fərəhli səsləri ilə salamlayırlar. Onlar üçün yağış intizarla gözlənen əziz bir qonaqdır. Yerlə göyün qovuşmasının bu şən bayramında heç bir hüzn eşidilmir.

Sevgililər dağlara, meşələrə bənzərlər: ardı kəsilməyən yağışlar Onnoda-babunun mədəsinə pis təsir göstərdiyi halda, Hemnolininin və Romeşin nikbinliyini qətiyyənlə azalda bilmirdi.

Qara buludlar, göy gurultusu, yağışın şırıltısı elə bil onların ürək-lərini bir-birinə daha da yaxınlaşdırır, bir-birinə daha sıx bağlayırdı.

Yağış yağarkən Romeş çox vaxt məhkəməyə gedə bilmirdi. Günlərlə ara verməyən yağış elə bir inadla sel kimi töküürdü ki, Hemnolini təşvişlə soruşurdu:

– Romeş-babu, belə dəhşətli havada siz evinizə necə gedəcəksiniz?

Romeş utana-utana cavab verib deyirdi ki, bir sayaq gedib çıxar.

– Axı sizə soyuq deyər, xəstələne bilərsiniz, mən sizi buradan heç yerə buraxmaram, axşam yeməyini bizdə yeyərsiniz.

Romeş soyuq dəyməkdən qətiyyənlə qorxmurdu, dostları, tanışları yaxşı bilirdilər ki, o, sağlam olduğu üçün xəstəlikdən qorxmur. Lakin Hemnolininin ona qarşı qayğıkeşliyinə təslim olaraq, yağışlı günlərdə Onnoda-babu ilə öz mənzili arasındakı bir neçə addımlıq məsafəni keçməyi cinayətkarlığına bir yelbeyinlik hesab edirdi.

Buludlar qatı və qorxunc olan günlərdə Romeşi Hemnolininin otağına səhərlər göyərti qovurması, günortalar ət bozartması yeməyə dəvət edirdilər. Tamamilə aydın bir məsələ idi ki, bu evdə onun ciyərlərinin qeydinə qalmağın mədəyə təsiri olmurdu.

Vaxt belə gəlib keçirdi. Romeş qəlbini qarşısızalmaz hərəkətinin nə ilə nəticələne biləcəyini düşünməyə belə fürsət tapa bilmirdi, lakin bu məsələ nəinki Onnoda-babunu, hətta bir çox tanışları da məşğul edirdi. Bu məsələ ətrafında dedi-qodu çox idi.

Alimliyinə nisbətən Romeşin həyat təcrübəsi olduqca az idi, məhəbbət isə indi onun adı həyat məsələlərinə baxışını həmişəkindən daha çox dumanlandırır.

Hər gün Onnoda-babu Romeşin üzünə yeni bir ümidlə diqqətlə baxırdı, lakin bu simada heç bir cavab oxuya bilmirdi.

ONUNCU FƏSİL

Okxoyun səsi o qədər də güclü deyildi, lakin o, kamançanı özü çalıb, özü oxuyanda yalnız ən sərt, ən amansız münəqqid bir şey də oxumasını xahiş etməzdi.

Onnoda-babu musiqiyə bir o qədər də həris deyildi, lakin bunu açıq göstərə bilmədiyinə görə yaxasını musiqidən qurtarmaq üçün xüsusi bir üsul tapmışdı.

Birisi Okxoya müraciət edərək oxumasını xahiş edən kimi Onnoda-babu dərhal deyirdi:

– Bir insafınız olsun, adam oxuya biləndə onu bu qədər incitməzlər ki!

Lakin Onnoda-babunun sözlərinə cavab olaraq Okxoy təvazökarlıqla etiraz edirdi:

– Siz narahat olmayın, Onnoda-babu, kimin kimə əzab verdiyi hələ bəlli deyil.

Bu söhbətdən sonra musiqinin səmimi həvəskarlarından biri mübahisəyə son qoymaq üçün bir şey oxumağı Okxoydan xahiş edirdi.

Bir dəfə gündüz qurşun kimi ağır buludlar göy üzünü tamamilə örtüdü. Qaranlıq düşəndən sonra da yağış kəsməmişdi, şıdırgı yağmaqda idi.

Okxoy istər-istəməz Onnoda-babugildə qalmalı oldu. Hemnolini ondan xahiş etdi ki, oxusun. Qız fisqarmoniyanın qarşısında oturdu. Okxoy isə kamançanı kökləyib, hind dilində oxumağa başladı:

Ey zərif qanadlı səhər nəsimi,
Əs başım üstündə, qasidim ol, gəl!
Söylə ki, gözümə getməyir yuxu
Bilmədən necədir sevdiyim gözəl.

Qulaq asanlar nəğmənin sözlərinin hamısını başa düşmürdülər. Bu heç vacib də deyildi. Ürəklər məhəbbətlə dolu olanda və vüsal anından hicran anınadək döyünəndə bir-birini anlamaq üçün kiçik bir eyham da kifayətdir.

Nəğmənin ümumi ruhu aydın idi: buludlar göz yaşı axıdır, tovuzların avazı eşidilir, sevgililərin iztirabı isə qurtarmaq bilmirdi.

Okxoy bu nəğmənin sözlərindən istifadə edərək, öz gizli hissələrini izah etməyə çalışırdı. Lakin bundan iki nəfər başqası istifadə etdi. Nəğmənin dalğaları içində onların ürəkləri həmahəng döyünürdü. Onların nəzərində bütün aləmdə kiçik və qaranlıq heç bir şey yox idi – bütün aləm gözəl və şən idi. Sanki əsrlərdən bəri insanların qəlbinə od vurub yandıran eşq atəşi yalnız bu iki sevgilinin arasında bölünmüş, indi onların ürəklərini hədsiz səadət və ağrı ilə, təşviş və intizarla döyünməyə məcbur edirdi.

O gün nə buludlar çəkildi, nə hava açıldı, nə də nəğmələrin arası kəsildi.

Hemnolini: “Okxoy-babu, xahiş edirəm bir mahnı da oxuyasınız”, – deyər-dəməz Okxoy dərhal oxumağa davam edirdi.

Hər an nəğmə yüksəlir, daha dərinə təsir edirdi. Gah bu nəğmələrdə sanki uzun müddət gizlənən ildırım parlayır, gah da iztirab və həsrətlə dolu ürək çırpınırdı.

Okxoy gedəndə gecə keçmişdi. Romeş Hemnolini ilə vidalaşarkən tamamilə musiqinin təsiri altında olduğundan dinnməz-söyləməz onun gözlərinə baxdı, qız da atəşli baxışla cavab verdi, nəğmənin kölgəsi bu gözlərdə hələ də süzməkdə idi.

Romeş evə qayıtdı. Bir anlığa ara vermiş yağış indi daha güclü yağmağa başladı. Bu gecə Romeşin gözüne yuxu getmədi. Hemnolini də yata bilmədi. Qız qatı qaranlıq gecədə kəsməyən yağışın səsinə qulaq asırdı. Nəğmənin səsi onun qulaqlarında əvvəlki kimi cingildəyirdi:

Ey zərif qanadlı səhər nəsimi,
Əs başım üstündə, qasidim ol, gəl!
Söylə ki, gözümə getməyir yuxu
Bilmədən necədir sevdiyim gözəl.

Romeş ertəsi gün ah çəkərək fikirləşdi: “Kaş mən də oxuya biləydim! Mən düşünmədən bütün istedadımı buna qurban verərdim”.

Amma bu sənəti öyrənməyə Romeşin, təəssüf ki, heç bir gümanı yox idi. Buna görə də musiqi ilə məşğul olmağı qərara aldı. Bir dəfə o, təsadüfən Onnoda-babu ilə otaqda tək qaldıqda kəməni kamançaya çəkdiyini yadına saldı. Lakin kəməni kamançaya toxunar-toxunmaz musiqi ilahəsi elə inildədi ki, Romeş bu alətə əl vurmaq təşəbbüsündən vaz keçdi, çünki davam etmək musiqi ilahəsinə zülm etmək demək idi.

Kamançada çalmağa özünü layiq görməyən Romeş fisqarmoniya aldı. O, otağın qapılarını bərk örtərək ehtiyatla fisqarmoniyanın dillərinə toxundu və belə bir əqidəyə gəldi ki, hər halda bu alət kamançadan xeyli dözümlüdür.

Ertəsi gün Romeş Onnoda-babunun evinə gələn kimi Hemnolini dərhal soruşdu:

– Dünən sizdə kim isə fisqarmoniya çalırdı?

Romeş belə güman edirdi ki, qapını bağladıqda başqası onu eşidə bilməz. Lakin örtülü qapı arxasında çalınan fisqarmoniyanın səsinə eşidəcək həssas qulaq tapılmışdı.

Romeş utana-utana boynuna almalı oldu ki, fisqarmoniyanı o alıbdır, çalmağı öyrənmək istəyir.

Hemnolini dedi:

– Nahaq yerə qapınızı bağlayıb özbaşına çalmağa çalışırsınız. Yaxşı olar ki, gəlib bizdə məşğul olasınız. Mən bir az çalırım, öz bildiyimi sizə də öyrədə bilərəm.

Romeş cavab verdi:

– Axı mən bir az küt şagirdəm, sizi çox incidərəm.

Hemnolini güldü:

– Mənim də bildiyim küt şagirdləri birtəhər öyrətməyə ancaq kifayət edər.

Çox çəkmədi məlum oldu ki, musiqi sahəsində cüzi istedadı olduğunu söyləməklə Romeş çox da təvazökarlıq göstərməmişdir. Hətta Hemnolini kimi o qədər də səbirli və tələbkar olmayan bir müəllim də, sөy göstərməsinə baxmayaraq, ahəng hissini Romeşin zehninə yeritmək üçün bir yol tapa bilmədi.

Üzmək bilməyən adam boğulmaq qorxusu ilə suda necə əl-qol çalarsa, Romeş də eləcə səslərin içində özünü itirir, barmaqlarını dillər üzərində haraya gəldi vurur, saxta səslər çıxarırdı. Onun öz qulaqları üçün bu saxta, qarışıq səslərin heç bir mənası yox idi: o, ahənglə ahəng pozğunluğu arasında heç bir fərq görmürdü, hətta tonlara da qeyri-adi bir laqeydliklə fikir vermirdi. Hemnolini ona “nə edirsiniz, tamamilə yanlış səslərdir!” deməyə macal tapmamış Romeş birinci səhvi təzə səhvlə yox etməyə çalışırdı. Lakin təbiəti etibarlı ilə ciddi, səbirli və davamlı olan Romeş, kotanı əlindən tez buraxanlardan deyildi. Yavaş tərpenən, buxarla işləyən ağır yolbasan yolları bərkidərkən, qabağına gələni əzib toza döndərdiyi kimi, Romeş də, belə bir kor inadla yazıq notalara və açarlara arasıkəsil-mədən hücum edirdi.

Hemnolini Romeşdə musiqi istedadı görmədikdə ürəkden güldü. Romeş də ona qoşulub qəhqəhə çəkirdi.

Romeşin pozuq səslər toxuşdurmaqda fəvqəladə bacarığı qıza çox lezzət verirdi.

Yalnız məhəbbət səhvlər, pozuq ahənglər içərisində şənlik tapmağa qadirdir.

Ana körpəsinin ilk, hələ möhkəm olmayan qədəmlərini gördükdə onun qəlbi fərəhlə dolur, balasına məhəbbəti daha da artır, Hemnolini

də Romeşin musiqi aləmində ağlasığmaz xamlığını görəndə gülmür, həzz alır, qəlbi eyni hissə dolurdu.

Romeş bəzən deyirdi:

– Siz mənə gülürsünüz, bəs özünüz çalmaq öyrənəndə heç səhv buraxmırdınız?

– Əlbəttə, mən də səhv etmişəm, ancaq doğrusunu deyim ki, Romeş-babu, mənim səhvlərimi sizinkilərlə heç cür müqayisə etmək olmaz.

Buna baxmayaraq, Romeş inadından əl çəkmirdi. O qəhqəhə çəkib gülmür, təzədən başlayırdı.

Biz demişdik ki, Onnoda-babunu heç bir zaman musiqi həvəskarı, bu sənətə qiymət verən hesab etmək olmazdı, lakin bəzən o, Romeşin çalmağına qulaq asdıqdan sonra birdən mənalı-mənalı deyirdi:

– Pis çalmır. Çox ola bilər ki, gələcəkdə Romeş qabiliyyətli bir çalan olar.

– Bəs necə! Qarışıq səslər çıxarmağın mahir ustası olacaq! – deyər Hemnolini güldü.

– Yox, mən doğrudan deyirəm. Onun birinci günlərdə çaldığını bugünkü ifası ilə müqayisə etdikdə böyük təfəvüt görürəm. Mənə belə gəlir ki, Romeş sөy etsə, yaxşı çala biləcək. Xanəndəlik kimi, burada da həmişə çalışmaq şərtdir. Sadə qammaları öyrəndimi, dalısı yağ kimi gedəcək.

Belə aksiomlara etiraz etmək mümkün deyildi, Onnoda-babunun nüfuzu qarşısında onların hörmət və ehtiramdan başqa çarələri qalmırdı.

ON BİRİNCİ FƏSİL

Hər payız Puca¹ bayramında Onnoda-babu və Hemnolini ucuz biletdən istifadə edərək, Onnoda-babunun bacısı ərinin xidmət etdiyi Cobbolpura gədərtilər. Hər il bu səfərə çıxmağına səbəb bu idi ki, Onnoda-babu bu səfərlə mədəsinin yaxşılaşmasına sarsılmaz ümid bəsləyirdi.

Avqustun axırı idi, bayram təillərinə lap az qalmışdı. Onnoda-babu səfərə hazırlaşdı.

¹ Puca – Durqa ilahəsinin şərəfinə payız bayramıdır. Bu on günlük bayram ərzində idarələr və məktəblər bağlı olur.

Romeş yaxında ayrılacaqlarını gözləyərək, musiqi məşğələlərinə daha çox sөy göstərirdi.

Bir dəfə söhbət zamanı Hemnolini ona müraciət edərək dedi:

– Romeş, mənə belə gəlir ki, bir müddət havanı dəyişmənin sizə çox xeyri olar. Ata, sən buna nə deyirsən?

Bir az fikirləşdikdən sonra Onnoda-babu özlüyündə bu nəticəyə gəldi ki, bu təklifin Romeşə xeyri olar: Romeş atasını itirdiyi üçün səfər onun zehni açar, dərini dağıdar.

O dedi:

– Əlbəttə, bir neçə günlüyə havanı dəyişmək çox yaxşı işdir. Romeş, mən təcrübədə görmüşəm ki, hər yerdə – istər qərb əyalətlərində, istərsə də başqa bir vilayətdə – havanı dəyişmək ancaq bir neçə gün yaxşı təsir göstərir. Əvvəlcə insanın iştahası yaxşılaşır, çox yeməyə başlayır, sonra isə yenə hər şey əvvəlki kimi olur: yenə də mədədə bir ağırlıq hiss edirsən, qıçırma əmələ gəlir, hər nə yeyirsən, hamısı...

Hemnolini atasının sözünü kəsdi:

– Romeş, siz Normot şəlaləsini heç görüb-sünüz mü?

– Xeyr, mən o yerlərə bir dəfə də getməmişəm.

– Elə isə gedib görməyinizə dəyər. Ata, doğru deyilmi?

– Doğrudan da nə üçün Romeş bizimlə getməsin? Həm havasını dəyişər, həm də mərmər qayaları görər.

Əmələ gəlmiş bu vəziyyətdə havanı dəyişdirməyin Romeş üçün son dərəcə böyük əhəmiyyəti var idi. Ona görə də dəvəti qəbul etməkdən başqa çarəsi qalmamışdı.

Bu gün Romeş şadlığından sanki göylərdə uçur, pərvaz edirdi. O, evə girib qapını bağladı, sevincini bir növ ifadə etmək üçün fisqarmoniyanın qabağında oturdu. Onun çılğın barmaqları bütün ahəng qanunlarını bir tərəfə tullayıb, bu bədbəxt çalğı alətində əsil cin rəqsini çalmağa başladı.

Son günlər Hemnolinidən tezliklə ayrılacağını düşündükcə Romeş sarsılır, tamam ruhdan düşürdü. İndi isə o, böyük əziyyət və çətinliklərlə əldə etdiyi musiqi nailiyyətlərini şadlığından qarışıq bir əcnənlər nəğməsinə çevirir, dəhşətli gurultu qoparırdı.

Qapı döyüldü, kiminsə səsi eşidildi.

– Siz nə qayırırsınız, Romeş-babu! Rica edirəm, bəsdir!

Utandığından qıpqırmızı olmuş Romeş qapını açıqda Okxoy içəri girdi:

– Bu nədir, bu nə oyundur çıxarırsınız? Gözləyin ha, yoxsa öz cinayət kodeksinizin maddələrindən birinə ilşersiniz!

– Etiraf edirəm, təqsirkaram, – deyə Romeş güldü. Okxoy dedi:

– Romeş-babu, etiraz etmirsinizsə, sizə bir neçə sözüm var.

Belə bir müqəddimədən narahat olan Romeş, suallı nəzərlərlə ona baxdı. Okxoy sözə başladı:

– Məlumunuz olduğu kimi mən Hemnolininin taleyinə laqeyd deyiləm.

Romeş izahat gözləyərək, cavab vermədi.

– Mən Onnoda-babunun dostuyam, ona görə də Hemnolininin haqqında niyyətinizi bilməyə haqqım var.

Okxoyun nə sözləri, nə də ifadə tərzi Romeşə xoş gəldi, lakin o, sərt cavab verməyi bacarmadığı üçün və dalaşmaq fikri olmadığına görə sakit və təmkinlə soruşdu:

– Mənim Hemnoliniyə qarşı pis niyyətdə olduğumdan şübhələnmək üçün sizdə bir əsas varmı?

– Bilirsinizmi, sizin mənsub olduğunuz ailə hinduizm¹ tərifi tərifdardır. Atanız da bu dinə sitayiş etmişdi. Mənə bellidir ki, atanızın sizi kəndə aparmaqda məqsədi sizi orada evləndirmək idi. O qorxurdu ki, siz atanızın tərifiindən olmayan ailədən bir qız alırsınız.

Okxoyun əhvalatdan xəbərdar olmasının xüsusi səbəbi vardı, çünki başqa birisi yox, məhz onun özü Romeşin atası Brocmohanın ürəyinə belə şübhə və təşviş salmışdı.

Romeş bir neçə dəqiqə Okxoyun üzünə baxmağa cəsarət etmədi.

– Demək, atanız öldüyünə görə siz indi evlənmək məsələsində özünüzü sərbəst hesab edirsiniz? – deyə Okxoy sözünə davam etdi.

– Axı atanız istəyirdi ki...

Lakin Romeş təmkinlə dayana bilmədi:

– Qulaq asın, Okxoy-babu, mənə başqa məsləhət vermək fikriniz varsa, mən o məsləhəti məmnuniyyətlə dinlərəm, lakin atamla münasibətim haqqında danışmaq sizə qalmayıb.

Okxoy təkid etməyə başladı:

– Yaxşı, bu məsələni kənara qoyaq. Hər halda siz mənim bir sualıma cavab verməlisiniz: Hemnolinini almaq fikriniz varmı və ala bilərsinizmi?

¹ Hinduizm – Hindistanda ən məşhur dini tərifiətlərdən biridir. Hinduizm tərifiəti qaydalarna və silki ayrılıqlara ciddi riayət etməyi nəzərdə tutur.

Zərbə ardınca zərbə alan Romeşin nəhayət səbri tükəndi:

– Bilirsinizmi, Okxoy, bəlkə siz doğrudan da Onnoda–babunun dostusunuz, lakin mənimlə sizi heç bir dostluq telləri bağlamadığı üçün zəhmət çəkib bu söhbəti kəsin.

– Hər şey təkə məndən asılı olsaydı, mən çoxdan kəsərdim, siz də öz hərəkətinizin nəticəsini düşünmədən vaxtınızı həmişəki kimi qayğısızlıqla keçirə bilərdiniz. Lakin sizin kimi qayğısız adamlar üçün cəmiyyət əlverişli yer deyil. Əlbəttə, siz ancaq ali materiyanı – ruhu düşünənlərdənsiniz və yer üzərində baş verən hadisələr sizi az maraqlandırır. Belə olmasaydı, siz sadə bir şeyi başa düşərdiniz ki, hamının hörmətini qazanmış bir adamın qızı ilə belə dolanmaq kənardan baxanların nəzərində onun qızına ləkə vurmaqdan başqa bir şey deyildir. Əgər məqsədiniz, doğrudan da, hörmət və şərəflərini güdmədiyiniz adamları rüsvay etməkdirsə, o zaman tutduğunuz yol doğrudur.

– Məni xəbərdar etdiyiniz üçün minnətdaram, – deyə Romeş cavab verdi. – Mən necə edəcəyim barəsində yubanmadan qəti bir qərara gələr və öz qərarımı yerinə yetirərəm – siz sübhə etməyə bilərsiniz. İndi bu məsələ haqqında danışdığımız kifayətdir.

– Bilsəniz siz məni nə qədər şad etdiniz, Romeş–babu! Mən indi arxayınam ki, siz, nəhayət, qəti bir qərara gəldiniz və onu yerinə yetirəcəksiniz. Bununla mənim sizinlə söhbətim bitmiş olur. Musiqi məşğələyə mane olduğum üçün üzr istəyirəm. Eybi yoxdur, yəni –dən başlarsınız. Mən gedirəm, – deyə Okxoy tələsik otaqdan çıxdı.

Ahəng qanunlarına tamamilə yabançı olan musiqiyə belə Romeşin heç bir həvəsi qalmadı. O, yatağına sərildi və əllərini başının altına qoyub xeyli uzandı. Nəhayət, saatın beşi vurduğunu eşidib, tələsik yerindən sıçradı. Gələcəkdə nə edəcəyi haqqında Romeşin qərarını bircə tanrı bilir, lakin bir məsələnin həllində o, doğrudan da, zərrə qədər tərəddüd etmədi: bu saat qonşu evə getməli və orada bir fincan çay içməlidir.

Romeş içəri girdikdə Hemnolini onun görkəmindən təşvişə düşərək soruşdu:

– Romeş, siz xəstə deyilsiniz ki?

– Xeyr, əsla, elə bir şey hiss etməirəm, – deyə Romeş cavab verdi.

– Elə bir şey yoxdur, – deyə Onnoda–babu müdaxilə etdi. – Bədərinizdə ödəm çoxluğundandır. Mən, bax, bu həblərdən atıram, birisini udursan, görürsən ki...

Hemnolini güldü:

– Ata, ona bu həbləri yedirtmə, elə bir adam yadıma gəlmir ki, sən onu bu həbə qonaq etməyəsən, sənün həblərinin bir adama xeyri varmı?

– Heyif ki, köməyi olmayıb, amma hər halda indiye qədər atdığım həblərin hamısından bu yaxşıdır. Mən bunu lap yəqin eləmişəm.

– Sən həmişə beləsen: yeni bir dərman içəndə mütləq onda müstəsna bir keyfiyyət tapırsan.

Onnoda–babu etiraz etdi:

– Romeş, sən Hemnoliniyə inanma, Okxoydan soruş, gör mənim dərmanım ona köməkdir, ya yox.

Atasının dediyi şahid buraya çağırılmamaq üçün Hemnolini dərhal səsinə kəsdi. Lakin onu çağırmağa ehtiyac yox idi. Özü gəlib çıxmışdı. Elə qapının astanasından Onnoda–babuya müraciət etdi:

– Siz mənə bir həb də versəydiniz, sizə minnətdar olardım. Həblərinizin mənə xeyri çox oldu. Onları atdıqdan sonra özümü çox yaxşı hiss edəirəm.

Okxoy bu sözləri söylərkən Onnoda–babu bir qalib kimi qızına baxdı.

ON İKİNCİ FƏSİL

Qonaqpərust Onnoda–babu dərmanı Okxoya verdikdən sonra onu buraxmaq istəmədi. Okxoyun özü də getməyə bir o qədər tələsmirdi. Arabir Romeşə mənəli, sınaıçı bir nəzər salırdı.

Romeşdə heç vaxt xüsusi müşahidə qabiliyyəti olmamışdı, amma bu gün Okxoyun qərübə baxışları, hətta Romeşdən də gizli qalmadı, bu da onu rıhdan salırdı.

Hemnolini bu gün həmişəkindən şən idi. Qərbə səyahət edəcəklərinə az qaldığı fikri yadından çıxmırdı. Romeş gələn kimi tətili necə keçirmək, boş vaxtlarında oxumaq üçün hansı kitabları aparmalı olacaqlarını onunla buradaca müzakirə etməyi qərara almışdı. Onlar şərtləşmişdilər ki, Romeş bu gün tez gəlsin, kimse, xüsusən həmişə çay vaxtı burada hazır olan Okxoy mane olmadan səfərlə əlaqədar olan məsələləri təklikdə müzakirə etsinlər.

Lakin Romeş bu gün həmişəkindən daha gec gəlib çıxdı. Bu isə Hemnolininin kefinin xeyli pozulmasına səbəb oldu. Qız fürsət tapıb yavaşca soruşdu:

– Nə üçün gecikdiniz?

Romeş bir az yubanıb, xeyli dalgın cavab verdi:

– Bəli, mən doğrudan da bir az gecikmişəm.

Hemnolini isə vaxtında hazır olmaq üçün gör necə səy edirdi! O bu gün yataqdan çox tez qalxmış, saçlarını səliqə ilə daramış, geyinmiş, saata tez-tez baxa-baxa Romeşi gözləməyə başlamışdı. Əvvəl ona elə gəlirdi ki, saati düz işləmir və vaxt o qədər də gec deyil. Hemnolini Romeşin doğrudan da gecikdiyini anladıqda, əl tikişini götürüb, ağır fikirləri özündən birtəhər uzaqlaşdırmaq üçün pəncərənin qarşısında oturdu.

Nəhayət, Romeş gəldi. O nədənsə çox fikirli, qayğılı idi, hətta gecikməsinin səbəbini izah etməyi də lazım bilmədi. Elə bil onlar bu gün səhər görüşəcəklərini qabaqcadan heç müəyyən etməmişdilər.

Hemnolini çayların içilib qurtarmasını çətinliklə, əzabla gözlədi. Hamı boş fincanını qabağından itələyən kimi qız Romeşin diqqətini cəlb etmək üçün son dəfə təşəbbüs etdi. Otağın küncündə, stolun üstündə kitablar düzülmüşdü. O, kitabları götürüb, özünü elə göstərdi ki, guya getmək istəyir. Hemnolininin bu hərəkəti Romeşi sanki yuxudan oyatdı, o tələsik qızın yanına gəldi:

– Kitabları hara aparırsınız? Axı biz onlardan bezilərini özümüzzlə aparmaq üçün seçmək istəyirdik.

Hemnolininin dodaqları titrədi. O, göz yaşlarını zorla saxladı.

– İstəməz, seçməyə ehtiyac yoxdur... – O tələsik qalxıb yataq otağına getdi. Orada kitabları yerə tulladı.

Hemnolini gətdikdən sonra Romeşin kefi daha da pozuldu. Okxoy isə öz üroyində ona gülərək lütfkarlıqla soruşdu:

– Deyəsən sizin səhhetiniz yaxşı deyil, Romeş-babu?

Romeş bu sualın cavabında nə isə anlaşılmaz bir şey mızıldadı.

Onnoda-babu səhhet barəsində eşidən kimi tamam dirçəldi:

– Aha, bax, mən də onun üzünə baxan kimi elə bunu fikirləşdim.

– Romeş kimi adamlar canlarının qeydinə qalmırlar, – deyərək Okxoy hiyləgərcəsinə gözünü qıyıb, sözünə davam etdi: – Axı onlar yalnız idrakla yaşayırlar və bu əqidədədirlər ki, mədənin qıdını yaxşı həzm edib-etməməsinə fikir vermək axmaq işdir.

Onnoda-babu Okxoyun bu kinayəsini ciddi hesab edərək, hamının, hətta filosofların belə, mədənin həzmetmə qabiliyyətinə fikir verməli olduqlarını isbat etməyə çalışdı.

Romeş özünü elə hiss edirdi ki, elə bil, onu şişə taxıb odda yavaş-yavaş qızardırırlar.

Okxoy sözünü belə qurtardı:

– Mənim məsləhətimə qulaq asın, Romeş: Onnoda-babunun həbini atın, tez gedin yatın.

– Mənim Onnoda-babu ilə söhbətim var, danışıb qurtardıqdan sonra gedəcəyəm.

Okxoy ayağa qalxıb dedi:

– Bunu qabaqcadan deyəydiniz. Bu, Romeşin şakəridir. O, bir şey olanda gizlədir, məqamı gələndə fürsəti əldən verir, birdən yadına düşəndə həyəcanlanır, tələsir.

Okxoy bu sözləri deyib getdi, Romeş isə gözünü başmaqlarının ucuna zilləyərək sözə başladı:

– Onnoda-babu, siz məni evinizdə məhrəm bir adam kimi qəbul edirsiniz. Mən sizə təşəkkürümü izhar etmək üçün söz tapa bilmirəm.

– Lap yaxşı! Sən bizim Cogenin yoldaşsan, sənə başqa bir münasibət ola da bilməz.

Söhbət açılmışdı, lakin Romeş hər şeyi deyə bilmir, çətinlik çəkirdi. Onu bu vəziyyətdən qurtarmaq üçün Onnoda-babu əlavə etdi:

– Doğrusunu desəm, Romeş, biz özümüzü çox xoşbəxt hesab edirik ki, sən kimi bir gənci oğul kimi evimizə qəbul edirik.

Lakin Onnoda-babunun bu xoş sözlərindən sonra da Romeşin dili açılmadı. Onnoda-babu sözüne davam etdi:

– Yəqin ki, sən haqqında dedi-qoduları eşitmisən. Adamların fikrinə, Hemnolininin ərə getmək vaxtı gəlib çatıbdır, indi o özünə yoldaş seçdikdə xüsusilə ehtiyatlı olmalıdır. Amma mən həmişə demişəm ki, Romeşə tamamilə etimad edirəm və əminəm ki, o heç vaxt bizi camaat qarşısında xar etməyəcəkdir.

Romeş, nəhayət, özünü ələ alaraq, sözə başladı:

– Siz məni, Onnoda-babu, çox yaxşı tanıyırsınız. Məni Hemnoliniyə layiq bilirsinizsə...

– Dalını deməsən də olar. Mən də belə düşünmüşdüm. Evinizdə bədbəxt hadisə üz verməsəydi, toy gününü çoxdan təyin edərdik. Hər halda, əzizim, nəzərə al ki, bu işi çox da təxirə salmaq olmaz. Cürbəcür dedi-qodu yayılır. Bunlara nə qədər tez son qoysaq, o qədər yaxşı olar. Sənin bu barədə fikrin nədir?

– Siz nə vaxt məsləhət görsəniz. Lakin əsas məsələ qızımızın rəyini bilməkdir.

– Elədir, ancaq mən çox yaxşı bilirəm ki, onun fikri sənənin fikrinə lap uyğundur. Sabah səhər biz qəti qərara gələrik, – deyər Onnoda-babu sözünü qurtardı.

– İndi icazə verin gedim. Onsuz da sizin vaxtınızı çox aldım.

– Bir dəqiqə dayan. Məncə, sizin toyunuzu hələ Cobbolpura getməmiş eləsəydik yaxşı olardı.

– Bəli... Lakin səfərə çıxmağımıza lap az qalıb axı! – deyər Romeş cavab verdi.

– Təxminən on gün. Sizin toyunuzu gələn bazar gününə salsaq, yola hazırlaşmağımıza üç gün vaxt qalar. Bilirsən, Romeş, mən səni bu qədər tələsdirməzdim, ancaq mən axı öz səhhətimin də qeydinə qalmalıyam.

Romeş razı oldu. Onnoda-babunun həbindən bir dənə atıb, evinə getdi.

ON ÜÇÜNCÜ FƏSİL

Məktəb tətili yaxınlaşırdı. Romeş pansion müdiri ilə qabaqcadan danışib şərtləşmişdi ki, Kəmalə yayda orada qalacaqdır.

Ertəsi gün səhər tezdən sakit bir küçə ilə şəhərin mərkəzi meydanına doğru gedərkən Romeş bu qərara gəldi ki, toydan sonra o, Hemnoliniyə Kəmalə haqqında təfsilatı nağıl etsin. Sonra əlverişli bir imkan tapdıqda Kəmaləyə də hər şeyi açıb deyər.

Beləliklə, ümumi anlaşma əldə edilmiş olar. Kəmalə ilə Hemnolini rəfiqə olarlar. Hər üçü bir yerdə xoşbəxt yaşayarlar.

Romeş yaxşı bilirdi ki, Kəmalə haqqında müxtəlif şayiələr labüd olaraq yayılacaqdır, buna görə də o, Kəlkətədə qalmayacağını və toydan sonra dərhal Hacıbağa köçüb orada vəkillik edəcəyini qərara aldı.

Romeş gəzməkdən qayıtdıqdan sonra Onnoda-babugilə getdi və pilləkəndə gözlənilmədən Hemnoliniyə rast gəldi. Qabaqlarda olsaydı, belə bir görüşdə onlar hər hansı bir barədə dərhal söhbətə başlayardılar. Lakin bu gün belə olmadı. Hemnolininin yanaqları qıpqırmızı qızardı, onun üzündə sübh şəfəqinin ilk parıltısı kimi xəffif bir təbəssüm təzahür oldu. Qız başını aşağı salıb qaçdı.

Romeş evə qayıtdıqdan sonra fisqarmoniyanın qabağında oturub, Hemnolininin öyrətdiyi mahnıyı çalmağa başladı. Lakin bütün gün eyni havanı çalmaq olmazdı. Fisqarmoniyayı buraxıb şeir oxumağa başladı. Sonra belə qənaətə gəldi ki, heç bir poema onun məhəbbət günəşinin parlacağı zirvələrə yüksələ bilməz.

Hemnolini isə sevinc içərisində öz işlərini davam etdirirdi. Günortadan sonra o, nəhayət, işlərini qurtardı, yataq otağının qapısını örtüdü, oturub tikiş tikməyə başladı. Qızın sakit siması hədsiz xoşbəxtlik nuru saçırdı. Məhəbbətdən doğan şadlıq hissi sevinclə onu öz ağışına almışdı.

Çoxdan bəri adət etdiyi çay içmək saati hələ çatmamış Romeş şeir kitabını bir yana tulladı, fisqarmoniyayı da buraxıb Onnoda-babunun evinə gəldi. Qabaqlar Hemnolini həmişə onu qarşılamağa tələsərdi, amma bu gün gənc yemək otağını boş gördü. Yuxarıda da heç kəs yox idi. Deməli, Hemnolini hələ də öz otağından çıxmamışdı.

Onnoda-babu həmişəki vaxtında gəlib, stol başında öz yerində oturdu.

Romeş tez-tez və utana-utana qapıya tərəf baxırdı. Nəhayət, onun qulağına ayaq səsi dəydi. Lakin içəriyə girən təkçə Okxoy idi.

O, Romeşlə çox səmimi salamladıqdan sonra dedi:

– Mən sizdən gəlirəm, Romeş-babu.

Bu xəbərdən Romeşin üzündə nigaranlıq əlaməti göründü.

Okxoy ucadan güldü:

– Niyə qorxdunuz, Romeş? Mən sizə hücum etməyə ümumiyyətlə hazırlaşmıram. Axı həyatınızda baş verən belə bir xoşbəxt hadisə münasibəti ilə sizi təbrik etmək bir dost kimi mənim borcumdur. Sizə getməyimdə yeganə məqsəd bu idi.

Söhbət zamanı Onnoda-babu birdən Hemnolininin burada olmadığını dərk etdi. O, qızı səslədi, cavab almadıqda özü yuxarıya, onun yanına qalxdı.

– Sən niyə indiyə kimi işindən ayrıla bilmirsən, Hem? Çay hazırdır. Romeş də, Okxoy da gəlmişdir.

Hemnolini xəfficə qızardı.

– Ata, tapşırın mənim çayımı buraya gətirsinlər. Mən əlimdəki işi qurtarmalıyam.

– Aman sənənin xasiyyəyindən! Bir şeyə başın qarışdımı, aləm dağılsın, vecinə gəlməz. İmtahan vaxtı başını kitabdan qaldırmadın,

indi də əl tikişindən yapışmışsan, nə olur olsun, əlindən yerə qoymur-
san. Yox, belə olmaz! Tez aşağı düş!

Onnoda-babu qızını danladıqdan sonra əlindən yapışb, az qala
zorla çəkə-çəkə yemək otağına gətirdi. Hemnolini başını qaldırıb
kimsənin üzünə baxmır, sanki bütün diqqətini çay süzməyə verirdi.

Onnoda-babu heyrətlə səsinə ucaldı:

– Hem, sən nə qayırsan? Mənim çayma niyə şəkər saldın?
Axı sən bilirsən ki, mən şirin çay içmirəm!

Okxoy gülərək əlavə etdi:

– Bu gün onun səxavəti aşıb-daşır. O hamıya, fərq qoymadan,
şirin çay verməyə hazırdır.

Hemnoliniyə aid olan üstüörtülü istehzalara Romeş qatlaşa bil-
mirdi. O elə buradaca qət etdi ki, toydan sonra onlar Okxoyla əlaqəni
tamamilə kəsməlidirlər.

Bir neçə gün sonra hamı Onnoda-babunun çay stolunun başına
toplaşarkən Okxoy gözənilmədən üzünü Romeşə tutdu:

– Bilirsiniz, Romeş-babu, siz adınızı dəyişsəydiniz yaxşı olardı.

– Səbəbini bilsək pis olmazdı, – deyə Romeş əsəbi bir halda
sorusdu. Okxoyun dumanlı eyhamları onu həmişə özündən çıxarırdı.

Okxoy qəzeti açdı:

– Buraya baxın, Romeş adında bir tələbə imtahan verərkən öz
yerinə başqa adam göndərmiş, lakin fırıldaqı baş tutmamış, ifşa olun-
muşdur.

Romeşin belə zarafatlara qarşı hazırcavab olmadığını bilən Hem-
nolini həmişə onu müdafiə etməyi öz vəzifəsi sayırdı. İndi də belə
etdi. Öz hiddətini aşkara çıxarmadan gülə-gülə zərbəyə qarşı zərbə
endirdi:

– Onda gerek bu cür işlərdə ifşa olunan bir çox okxoylar həbs-
xanada yatsın.

– Siz bir buna baxın! – deyə Okxoy etiraz etdi. – Mən dostcasına
məsləhət vermək istəyirəm, bu özündən çıxır. İndi ki, belə oldu,
mən sizə bir əhvalat danışım. Əlbəttə, siz bilirsiniz ki, mənim kiçik
bacım Şorot ali qız məktəbinə gedir. Dünən axşam məktəbdən
qayıdıb mənə dedi: “Bilirsən, qardaş, sizin Romeşin arvadı bizim
məktəbdə oxuyur”. Dedim: “Sən axmaqsan-nəsən? Elə bilirsən,
dünyada başqa Romeş yoxdur?” Şorot sakit olmurdu, deyirdi: “Bu
adam kim olur olsun, arvadına qarşı zülmkardır. Tətil vaxtı qızların

hamısı evlərinə gedir, amma o, arvadını pansionda saxlatdırır. Yazıq
arvad ağlamaqdan az qala kor olub”. Bundan sonra ağlıma gəldi ki, bu
yaxşı iş deyil, axı başqaları da Şorot kimi səhv edə bilərlər, ya yox?

Onnoda-babu qəhqəhə çəkib güldü:

– Sən lap dəlisən, Okxoy! Belə axmaq fikir sənə başına haradan
gəldi? Nə səbəbə görə bizim Romeş adını dəyişsin? Bircə ona görə
ki, bilmirəm hansı Romeşinsə arvadı məktəbdə ağlaya-ağlaya qalıb?

Romeş birdən ağardı, stol başından qalxıb otaqdan çıxdı.

– Romeş-babu, sizə nə oldu? Yoxsa hirsələndiniz? Siz elə fikir
etməyin ki, mən sizdən şübhələnmirəm, – deyə Okxoy səslənib Romeş-
şin dalınca qaçdı.

Onnoda-babu ucadan təşvişlə soruşdu:

– Bunlara nə oldu, canım?!

Onnoda-babu həyəcanla soruşdu:

– Yaxşı, bu söhbətin sənə nə dəxli var, Hem? Sən niyə ağla-
yırsan?

Qız, nəhayət, göz yaşları içində hıçqıra-hıçqıra dilləndi:

– Ata! Okxoy-babu çox ədalətsizdir. Onun nə ixtiyarı var bizim
evimizdə belə bir ləyaqətli adamı təhqir etsin?

– Okxoy zarafat etdi. Bunu ciddi hesab etmək olmaz.

Qız etiraz etdi:

– Mən belə zarafatlara dözə bilmərəm, – deyə yuxarıya çıxdı.

Romeş Kəlkətəyə gəldikdən sonra Kəmalənin ərinə tapmaq üçün
çox səy göstərdi. Nəhayət o çox çətinliklə axtarıb qızın dayısı Tari-
niçoronun yaşadığı Dxoapukur qəsəbəsini tapdı. Romeş ona Kəmalə
barəsində məktub yazdı.

Onnoda-babunun evində baş vermiş hadisənin sabahı o, Tarini-
çorondan məktub aldı. Tariniçoron yazırdı ki, bədbəxt hadisədən
sonra qardaşı qızının əri Nolinakxadan heç bir xəbər eşitməmişdir.
Nolinakxa Ranqpurda həkim imiş. Tariniçoron Ranqपुरa məktub
yazmış və cavab almışdır ki, Nolinakxanın taleyindən orada indiyədək
heç kəsin xəbəri yoxdur. Nolinakxanın harada olduğunu Tariniçoron
da bilmirdi.

İndi Kəmalənin ərinin sağ olması barədə Romeşin heç bir ümid
yeri qalmadı.

Həmin o poçt ilə Romeş bir çox başqa məktublar da aldı. Bu məktubları onun evlənməsi münasibəti ilə dostları yazmışdı. Dostlarının bəziləri ondan qonaqlıq tələb edir, başqaları zarafatla giley-lənirdilər ki, bu məsələni Romeş uzun müddət dostlarından gizli saxlamışdır.

Bu vaxt Onnoda-babunun nökeri kiçik bir məktub gətirdi. Hem-nolininin xəttini görçək Romeşin ürəyi şiddətlə döyünməyə başladı. Romeş fikirləşdi: “Okxoyun sözləri onda şübhə oyatmışdır. Bu şübhəni rədd etmək üçün mənə məktub yazmaq qərarına gəlmişdir”.

Məktub qısaca idi.

“Dünən Okxoy-babu sizinlə çox pis rəftar etdi. Mən belə güman edirdim ki, siz bu gün səhər bizə gələcəksiniz. Nə üçün gəlmədiniz? Okxoy-babunun dediklərinə nə üçün bu qədər əhəmiyyət verirsiniz? Siz bilirsiniz ki, mən onun bir sözünə də inanmıram. Bu gün mütləq həmişəki vaxtıdan bir az tez gəlin, mən tikişlə məşğul olmayacağam”.

Bu bir neçə sözdən Romeş Hemnolininin sevən və hər təqsirindən keçməyə hazır olan ürəyinin nə qədər əzabla ağrıdığını hiss etdi. Romeşin gözləri yaşla doldu.

Romeş anladı ki, dünən gecədən Hemnolini çox intizardır, aramsız olaraq onu gözləyir, iztirabını yüngülləşdirmək arzusundadır. Gecə keçmiş, səhər də sona yetmək üzrə idi. Romeş gəlib çıxmaqda səbri tükənərək bu məktubu yazıb göndərmişdir.

Romeş bütün əhvalatı təxirə salmadan Hemnoliniyə söyləməyi hələ dünən axşam qərara almışdı. Lakin dünənki hadisədən sonra bu qərarı yerinə yetirmək daha da çətinləşmişdi: axı, indi hamı belə fikir edə bilirdi ki, Romeş öz hərəkətləri üçün məsuliyyətdən qaçmağa yol axtarır. Bundan əlavə başqa fikir də ona əzab verirdi. Bu məsələnin açılması Okxoyun qalibiyyəti olacaq idi. “Okxoy, Kəmalənin ərinin doğrudan da başqa bir Romeş olduğunu düşünür, – deyə Romeş fikirləşir, hər şeyi ölçüb-biçirdi. – Yoxsa o, eyhamla kifayətlənməz, bütün şəhərə hay-küy salardı. Nə olursa olsun yubanmadan bir çıxış yolu tapmaq lazımdır”.

Romeş bu fikirdə ikən bir məktub da gəldi. Bu məktub Kəmalənin oxuduğu məktəbin müdirindən idi. Müdir yazırdı ki, Kəmalə çox bərk sıxıntı çəkir, ağır vəziyyətdədir. Ona görə də tətillə zəman

onu pansionda saxlaya bilməyəcəkdir. Gələn şənbədən tətillə başlanılır. Romeş tətillə qurtaranadək Kəmaləni pansiondan mütləq evə aparmalıdır.

Şənbə günü Kəmaləni pansiondan öz yanına gətirsin! Bazar günü isə toydur!

Birdən Okxoy yüyürərək otağa daxil oldu:

– Romeş-babu, siz mənə gərək bağışlayasınız, – deyə o, sözə başladı. – Mən bilseydim ki, siz əhəmiyyətsiz bir zarafat üstündə belə qeyzlənəcəksiniz, bu barədə heç söhbət açmazdım. Ümumiyyətlə, axı adamlar sözdə azacıq bir həqiqət olanda hiddətlənirlər. Mənim sözlərimdə isə sizin hamının yanında belə əsəbiləşməniyə səbəb ola biləcək bir şey yox idi. Onnoda-babu dünəndən mənə söyür, abırımı verir, Hemnolini isə mənəmlə heç danışmaq da istəmir. Mən bu gün səhər onların evinə getmişdim, Hemnolini mənə görə kimi dərhal otaqdan çıxdı. Axı bir mənə deyən görüm mən nə pis iş görmüşəm?

– Vaxtı gələndə biz bunların hamısını birlikdə müzakirə edərək, – deyə Romeş cavab verdi. – İndi isə mənə bağışlayın, çox məşğulam!

Okxoy:

– Aha, doğrudur, toya hazırlaşırıq, lap az qalıb! Elə isə mən sizi xoş işinizdən qoymayım. Xudahafiz, – deyib yox oldu.

Romeş də Onnoda-babunun evinə getdi. O içəri girən kimi Hemnolinini gördü. Romeşin səhər tezdən gələcəyinə əmin olan qız çoxdan onu qarşılamağa hazırlaşmışdı: əl tikişini qatlayıb yaylığa sarımış, stolun üstünə qoymuşdu. Fisqarmoniya isə stolun yanında idi. Qız həmişəki kimi Romeşlə musiqi dərsi keçməyə hazırlaşmışdı, lakin ürəyində başqa bir musiqi də eşitmək ümidində idi: elə bir musiqi ki, o yalnız aşıqların ürəyində səslənir və yalnız onların özləri eşidə bilirlər. Romeş içəri girdikdə Hemnolini onu incə, nəvazişli bir təbəssümlə qarşıladı. Lakin qızın üzündəki təbəssüm tez yox oldu, çünki Romeş hər şeydən əvvəl Onnoda-babunun harada olduğunu soruşdu.

– Atam öz kabinetindədir, – deyə Hemnolini cavab verdi. – O, məgər sizə çox lazımdır? Bəlkə gözləyirsiniz? Atam çay içmək üçün aşağı enəcəkdir.

– Mənim onunla təcili işim var. Gözləyə bilmərəm.

– Elə isə gedin, atam öz otağındadır.

Romeş getdi.

“Təcili iş!” Bu dünyada işləri təxirə salmaq olmur. Yalnız məhəbbət öz saati çatanadək qapının yanında dayanıb səbirlə gözləməlidir.

Elə bil bu an aydın və saf payız günü köksünü ötürərək, öz şadlıq xəzinəsinin qızıl qapısını örtmüşdü.

Hemnolini fisqarmoniyanın yanındakı kreslonu kənara itələyərək, stolun yanında oturdu və əl işinə başladı. Lakin ona elə gəlirdi ki, iynə parçaya deyil, ürəyinə sancılır.

Romeşin təcili işi görünür çox vaxt tələb edirmiş! Onun işi racə kimi, istədiyi qədər vaxt alır, məhəbbət isə yalnız sədəqə gözləməyə məcburdur.

ON DÖRDÜNCÜ FƏSİL

Romeş Onnoda-babunun yanına gəldi.

Qoca qəzetlə üzün örtüb mürgüləyirdi. Romeşin nəzakətlə öskürməsindən səksənərək gözlərini açdı və qəzeti Romeşə uzadaraq dedi:

– Romeş, oxumusanmı bu il vəbadan nə qədər adam qırılmışdır.

Ancaq Romeş dərhal nə məqsədlə gəldiyini izah etməyi üstün tutdu:

– Toyu bir neçə gün təxirə salmalı olacağıq. Mənim təcili işim var.

Bu sözlər Onnoda-babunu məcbur etdi ki, vəbanın bütün qurbanlarını dərhal yadından çıxartсын. O, bir neçə saniyə Romeşə diqqətlə baxdıqdan sonra dilləndi:

– Nə olub, Romeş? Axı camaata dəvətnamə göndərilib!

– Elə bu gün hamıya xəbər vermək olar ki, toy gələn bazara qədər təxirə salınır.

– Sən məni heyrətə salırsan, Romeş! Toy axı məhkəmə prosesi deyil ki, nə vaxta istəsən təxirə salasan və hansı günü istəsən təyin edəsen! Senin təcili işinin nədən ibarət olduğunu bilmək istədim.

– Doğrudan da çox vacib və təcili işdir!

– “Təcilidir!” – deyə Onnoda-babu külək sındırmış banan ağacı kimi kresloya yıxıldı. – Əcəb! Çox gözəl! – deyə o, sözlünə davam etdi. – Yaxşı, necə istəyirsən elə də et. Dəvətləri təxirə salmaq istədin, sal! Məndən səbəbini soruşan olsa, deyərəm ki, mən heç bir şey bilmirəm. Səbəbini ancaq bəy bilir, ondan soruşun. Deyərəm toyun

nə üçün təxirə salındığını və onu ləğv edib, nə vaxta təyin edildiyini bəy özü deyə bilər.

Romeş başını aşağı salıb susurdu.

– Hemnoliniyə bu barədə bir söz deyibsənmi? – deyə Onnoda-babu soruşdu.

– Yox, o hələ bilmir.

– Hər halda ona da demək pis olmazdı, axı toy tək səninki deyil!

– Mən sizinlə danışib qurtardıqdan sonra ona bildirməyi qət etmişdim.

Onnoda-babu qızını səslədi.

– Hem!

Qız içəri girərək soruşdu:

– Nə buyurursan, ata?

– Romeş deyir ki, nə bilim, nə vacib işi varsa, ona görə indi toy etməyə vaxtı yoxdur.

Hemnolininin sifəti dəyişdi, gözlərini Romeşə zillədi. Gənc bir günahkar kimi susmuşdu. O gözləmədi ki, bu xəbəri atası belə bir şəkildə qızına söyləyəcəkdir.

Romeş iztirabdan üzülmüş bütün qəlbi, bütün varlığı ilə başa düşürdü ki, bu acı xəbər bu cür gözlənilmədən və belə bir qaba şəkildə Hemnoliniyə çatdırılması onun qəlbinə nə qədər dərin yara vuracaqdır. Lakin kamandan çıxan oxu geri qaytarmaq olmaz. Romeş lap aydın hiss edirdi ki, o ox Hemnolininin qəlbinə sancıldı.

Deyilmiş sözləri heç bir şeylə yumşaltmaq mümkün deyildi. Artıq hər şey aydın idi: toyu təxirə salmalı olacaqlar, Romeşin təcili işi var. Bu təcili işin nədən ibarət olduğunu da Romeş demək istəmir. Başqa yeni bir izah fikirləşib tapmaq da mümkün deyil.

Onnoda-babu qızına baxdı və:

– Bu məsələ sizə aiddir, nə təhər istəyirsiniz, elə də həll edin, – dedi.

– Ata, mənim heç bir şeydən xəbərim olmamışdır, – deyə Hemnolini başını aşağı salaraq cavab verdi və guruldayan qara buludlar tərəfindən qabağı kəsilmiş günəşin son şüaları kimi qapının arxasında yox oldu.

Onnoda-babu qəzet oxuyurmuş kimi, fikirlərinə qərqləndi.

Romeş bir neçə dəqiqə hərəkətsiz oturdu, sonra birdən ayağa qalxıb otaqdan çıxdı.

O, böyük qonaq otağına girdikdə pəncərənin qabağında Hemnolinini sakit dayanmış gördü.

Qızın gözləri önündə Kəlkətə bayramqabağı necə olursa, eləcə bütün özəməti ilə canlanmışdı: şəhərin bütün küçələrində və dalarlarında ala-bəzək insan axını daşmış çay kimi coşurdu.

Romeş Hemnoliniyə yanaşmağa cürət etmirdi. O, gözünü qızdan çəkməyərək, bir neçə dəqiqə dayanıb durdu. Qızın pəncərə qarşısında hərəkətsiz dayanan və üstünə payız günəşinin sönük işığı düşən bədəninin quruluşu uzun müddət Romeşin xatirindən silinmədi. Üzünün zərifliyi, gözəl birçəkləri, boynuna sallanmış qıvrım saçları, qızıl boyunbağının xoş parıltısı, sol çiyindən sərbəstcə sallanan paltarının kənarı – xülasə hər şey ən kiçik təfərrüatına qədər onun beyində, heykəltəraşın yonduğu bir heykəl kimi, həkk olundu.

Nəhayət, Romeş yavaş-yavaş qıza yaxınlaşdı. Ancaq, yoldan keçənləri seyr etmək bəlkə də qıza Romeşə baxmaqdan daha çox xoş idi.

Romeş:

– Mənim sizdən xahişim var, – dedikdə göz yaşından onun səsi titrəyirdi.

Hemnolini onun sözlərində və səsindəki iztirab və yalvarışı hiss edərək, cəld ona tərəf döndü.

– Sən mənə inan. – Ona ilk dəfə “sən” deyən Romeş sözünə davam etdi: – Mənə söz ver ki, sözlərimə inanacaqsan. Mən isə dünyanı xəlv edənə özümə şahid çağırıram ki, heç vaxt sənə yalan satmayacağam!

Romeş bundan başqa daha heç bir söz deyə bilmədi, onun gözləri yaşla dolmuşdu.

Bu anda Hemnolini Romeşin düz gözlərinə baxdı. Bu baxışda cavan oğlan həm rəğbət, həm də məhəbbət ifadəsini oxudu. Bir an keçmədən o, kişilik mətanətini itirdi, gözlərindən sel kimi yaş axdı.

Burada, pəncərənin yanında onlar bir-birini sözsüz və izahatsız tamamilə anladılar. Hər ikisinin qəlbi rahatlandı.

Romeşə sakit, göz yaşları ilə yuyulmuş bir kəder hakim kəsildi. Bir neçə dəqiqə susdular. Sonra Romeş, üstündən dağ götürülmüş kimi, köksünü dərinləndirib dedi:

– Toyumuzu bir həftə təxirə saldığının səbəbini bilmək istəyirsənmi?

Hemnolini dinməz-söyləməz başını yırğaladı. Yox, o bunun səbəbini bilmək istəmirdi.

– Elə isə mən hər şeyi toydan sonra nağıl edəyəm.

Toy sözünü eşitdikdə Hemnolininin yanaqları xəfifcə qızardı.

Bu gün günortadan sonra Hemnolini Romeşin gəlməsinə müntəzir halda şən-şən bəzənir, qarşıdakı görüşə görə həyəcanlanmış qız, xəyalən bir çox zarafatlar edir, gizli izahlar eşidir və səadətə başqa səhnələri nəzərində canlanırdı. Lakin heç bir vəchlə onun xəyalına gələ bilməzdi ki, bir neçə dəqiqədən sonra onlar bir-birinə sədaqət nişanəsi olaraq çələng¹ verəcəklər. Heç bir izahsız onlar göz yaşları tökəcəklər, səssiz-səmirsiz bir neçə an yanaşı dayanacaqlar və yaxınlığın doğurmuş olduğu hədsiz-hüduzsuz sevinc, etibar onları etiraf-lardan daha yaxşı birləşdirəcəkdir.

– Sən atamın yanına getməlisən, – deyərək nəhayət Hemnolini sükutu pozdu. – Onun kefi çox pozulub.

Ürəyi rahatlanmış Romeş bütün dünyanın vura biləcəyi zərbəyə sinəsini sipər verməyə hazır halda Onnoda-babunun yanına getdi.

ON BEŞİNCİ FƏSİL

Romeşin qayıtdığını gördükdə Onnoda-babu ona təəccüblə baxdı. Romeş Onnoda-babuya müraciət etdi:

– Dəvət olunanların siyahısını mənə verin, mən elə bu gün onlara xəbər verim ki, toy günü yenidən təyin olunacaqdır.

Onnoda-babu soruşdu:

– Deməli, sən toyu təxirə salmaq qərarından dönmürsən?

– Bəli, mən başqa bir çıxış yolu görmürəm.

– Belə olduqda, əzizim, yadında qalsın ki, bu işlərin mənə heç bir dəxli yoxdur, nə lazımdırsa özün edərsən. Mən xalqı öz üstümə güldürə bilmərəm. Hərgah nikah məsələsi kimi ciddi bir işi uşaq oynacağı qayımaq istəyirsənsə, o zaman mən sənə olanlar bu işdə iştirak edə bilməzlər. Bu da çağırılanların siyahısı, buyur! Bu işə sərf etdiyim pulların çoxu hədəf gedəcəkdir. Mən daha var-yoxumu sovura bilmərəm.

¹ Hindistan qaydasına görə boy və gəlin nişanlanarkən bir-birinin boynuna çiçəkdən çələng salırlar. Bu, məhəbbət və sədaqət əlamətidir.

Romeş xərcin və qayğuların hamısını öz öhdəsinə götürməyə hazır idi. O getməyə hazırlaşdı ki, Onnoda-babu onu saxladı:

– Romeş, toydan sonra harada vəkillik edəcəksən? Güman edirəm ki, Kəlkətədə qalmazsan.

– Əlbəttə yox, özümə başqa bir yer axtaracağam. Çox güman ki, qərbə gedəm.

– Bax, bu düz qərardır. Məsələn, Etoyyanı götürək, pis yer deyil, oranın suyu mədə üçün çox yaxşıdır. Bir dəfə yolum oraya düşdü. Etoyyada tam bir ay yaşadım. Mən yəqin etdim ki, oranın suyu iştahamın artmasına çox kömək etdi. Bilirsənmi, əzizim, bu dünyada mənim varım-yoxum birçə Hemdir. O mənsiz özünü tamamilə xoşbəxt hesab edə bilməz. Mən də onsuz rahatlıq nə olduğunu bilmirəm. Ona görə də mən çalışıram ki, sən iqlimi saf yerə köçəsən.

Onnoda-babu Romeşin özünü günahkar hesab etdiyini gördükdə belə bir fürsəti əldən buraxmayaraq, ona öz tələblərini söyləməyi qət etdi. Bu saat o, Romeşə Etoyyanı deyil, Qaronu və Çerapuncini belə təklif etsəydi, Romeş buna da razı olacaqdı.

Romeş gedərkən dedi:

– Yaxşı, mən Etoyyanın vəkilləri sırasına yazılaram.

Dəvətlərin təxirə salınması məsələsini Romeş öz öhdəsinə götürdü.

Bir neçə dəqiqədən sonra Okxoy daxil oldu. Onnoda-babu toyun bir həftə təxirə salınmasını dərhal ona xəbər verdi.

– Nə danışırırsınız! Ola bilməz! – deyə Okxoy təəccüb qaldı. – Toy axı sabah olmalı idi!

Onnoda-babu belə cavab verdi:

– Əlbəttə, belə olmasaydı daha yaxşı olardı. Ağı başında olan adi adamlar belə etməzlər. Lakin sizdən, indiki gənclərdən hər şey gözləmək olar.

Okxoy çox qayğılı bir görkəm aldı. Onun fikri sürətlə işləməyə başladı. O dedi:

– Qızına ər seçdikdə intixab etdiyini adamı bir dəqiqə də olsa gözdən qoymamalısən. Qızın birisinə ömür yoldaşı kimi verdikdə o adamın haqqında mükəmməl məlumat toplamalısən. Qoy lap elə allahın özü olsun, hər halda ehtiyat çox yaxşı şeydir.

– Bilirsənmi, Romeş kimi bir oğlandan bədgüman olduqda gerek dünyada kimsəyə inanmayasan, – deyə Onnoda-babu etiraz etdi.

Okxoy Onnoda-babaya sual verdi:

– Yaxşı, Romeş toyu nə üçün təxirə saldığının səbəbini söylədimi?

Onnoda-babu:

– Yox, – cavabını verib, fikirli-fikirli əlini saçlarına çəkdi. – Bu barədə bir şey demədi. Mən bu barədə ona sual verdimə də o mənə dedi ki, təxirə salmaq labüddür.

Okxoy üzünü çevirdi ki, Onnoda-babu onun üzündəki təbəssümü görməsin.

Okxoy yenə sual verdi:

– Yəqin ki, qızınıza demiş olar, eləmi?

– Yəqin.

– Olmazmı ki, qızınızı buraya çağırıb təfsilatı ondan öyrənəsiniz?

– Bax, bu doğrudur, – deyə Onnoda-babu Okxoyla razılaşdı və ucadan qızını çağırırdı.

Hemnolini otağa girdi, lakin Okxoyu gördükdə atasının yanında elə dayandı ki, Okxoy onun üzünü görməsin.

– Toyu nə üçün belə qəfildən təxirə salmağın səbəbini Romeş sənə deyibmi? – deyə Onnoda-babu soruşdu.

Hemnolini başını buladı.

– Bəs sən özün ondan soruşmadın?

– Yox.

– Qaribədir! Demə sən də onun kimi gicin biri imişsən. Romeş deyir ki, onun evlənməyə vaxtı yoxdur, sən isə cavab verirsən ki, yaxşı, sonra evlənərik. Bununla da məsələ qurtarır.

Okxoy Hemnolinin tərəfinə keçdi:

– Birisi öz hərəkətlərinin səbəbini anlatmaq istəmədikdə onu vadar etməyin mənası nə imiş? Romeş-babu lazım bilsəydi, əlbəttə, söylərdi.

Hemnolini hiddətlə:

– Mən bu məsələ haqqında kənar adamların rəyini eşitmək istəmirəm. Məsələnin belə şəkil alması məni heç də narahat etmir, – deyib tez otaqdan çıxdı.

Okxoyun rəngi boğuldu, lakin özünü gülməyə məcbur etdi.

– Dünya elə qurulmuşdur ki, dostluq bütün məşğələlərin ən etibarsızıdır. Ona görə də mən dostluğun böyük əhəmiyyətini çox yaxşı duyuram. İstəyirsiniz mənə nifrət bəsləyin, istəyirsiniz söyün, lakin

mən özümə borc bilirəm sizə deyim ki, Romeşə inanmıram. Sizə azacıq toxuna bilən bir şey hiss edəndə mən rahat dayana bilmirəm. Etiraf edirəm, bu mənim zəif cəhətimdir. Sabah Cogen gəlir, əhvalatdan xəbər tutduqda bacısının taleyi onu narahat etməsə, mən daha bir kəlmə də danışmayacağam.

Demək olmaz ki, Onnoda-babu Romeşin haqqında hər şeyi Okxoydan soruşmağın məqamı gəldiyini anlamamışdı. O bunu yaxşı anlayırdı ki, lakin o, səs-küyə öz təbiəti etibarını ilə nifrət bəsləyirdi. Birisini ifşa edəndə, sirrini üstünü açıqda isə mütləq səs-küy başlanacaqdır.

O, hiddətlə Okxoyu töhmətləndirməyə başladı:

– Sən hər şeydən şübhələnirsən, Okxoy! Sənin əlində bir sübut olmadığı halda nə haqqın var...

Okxoy özünü ələ almağı bacarırdı, lakin burada hətta o da dözə bilməyib, sürətlə danışmağa başladı:

– Qulaq asın, Onnoda-babu! Mənim, əlbəttə, nöqsanım çoxdur: mən qızın nişanlısının “paxılığını çəkirəm”, “müqəddəsi” şübhə altına alıram, biliyim çatmır ki, qızlara fəlsəfədən dərs deyəm, onlara poeziyadan söhbət açmağa cəsəret edəm, – xülasə, mən adi bir insanam. Ancaq mən həmişə ailənizə sadıq və vəfalı olmuşam, sizi də lap ürəkdən sevirəm. Əlbəttə, mən çox şeylərdə Romeşlə yarışa bilmərəm; lakin eyni zamanda bir şeylə fəxr edirəm ki, heç vaxt və heç bir şeyi sizdən gizlətməmişəm. Mən sizdən sədəqə istəyə bilərəm, lakin evinizə soxulub sizi talan edə bilmərəm. Mənim nə demək istədiyimi günü sabah görərsiniz.

ON ALTINCI FƏSİL

Romeş gecə yarısına kimi məktubları paylamaqla məşğul oldu. Nəhayət o, yatağına uzandı, lakin gözüne yuxu getmədi. Onun fikirləri iki istiqamətdə cərəyan edirdi. Bu cərəyanların birisi aydın, o biri isə Qanq çayı ilə Cambul çaylarının birləşdiyi yerdəki kimi bulanıq, qaranlıq idi. Bu iki cərəyan bir-birinə qarışaraq, onun yuxusunu qovurdu. O, uzun müddət yatağında vurmuxdu, sonra ayağa qalxıb pəncərənin qabağına yanaşdı. Sakit və boş dalanın bir tərəfinə üz-üzə duran evlərin kölgəsi, o biri tərəfinə isə Ay işığı düşmüşdü.

Romeş sakit dayanmışdı. İndi onun fikri bütün kainat ətrafında, dünyanın sakit, kədərsiz dövrünü, intəhasızlığı ətrafında həyəcan, düşmənçilik olmayan yerlərdə cövlan edirdi. Ona elə gəlirdi ki, intəhasız və sakit dünyanın pərdəsi arxasından çıxaraq eşidilməz melodiyanın ahengi altında heyat və ölüm, əmək və istirahət, ibtida və intəha bu dünyada ardı kəsilmədən bir-birini əvəz edir. O, xəyal aləmində görürdü ki, oradan, nə gecə, nə də gündüz olmayan yerdən, ulduzların işığına qər qə olan bu kainata kişi ilə qadın məhəbbəti gəlir.

Romeş ağır addımlarla damın üstünə çıxdı və oradan Onnoda-babunun evini seyr etməyə başladı. Ətrafda sakitlik idi. Ayın işığı evlərin divarlarına, karnizlərin altına, divarların və qapıların çuxurlarına pəlçiqdən hörülmüş möhrə divarlara cürbəcür naxış salırdı.

Mənzərə olduqca gözəl idi! Burada, bu gur izdihamlı şəhərdə, adi bir evdə sadə və təmkinli bir qadın qiyafəsində olduqca gözəl bir məxluq gizlənmişdi!

Paytaxtda müxtəlif adamlar çoxdur: onların içərisində tələbələr, vəkillər, özge vilayətlərdən gələnlər və yerli əhali də var. Lakin bu sadə adamların içərisində tale yalnız birinə – Romeşə payız günəşinin qızıla çalan işığı altında pəncərənin qarşısında, həmin bu qızın yanında dayanmağı nəsib etmişdi. Bu görüş öz intəhasız şənliyi ilə onun həyatını və bütün dünyanı işıqlandırır. Hər şey ona gözəl, qərribə görünürdü! Bu möcüzə onun daxili aləmini və ətrafındakı hər şeyi dəyişmişdi.

Gecədən çox keçdiyinə baxmayaraq, Romeş damın üstündə var-gəl edirdi. Nazik orağabenzər Ay, küçənin o biri tərəfindəki evin dəlində gizləndi, yer üzünə qatı qaranlıq çökdü. Vidalaşan Ayın işığı təkca səmada hələ də görünməkdə idi.

Romeşin yorulmuş bədəni soyuqdan titrədi. Birdən-birə onun canına naməlum bir qorxu düşdü. Onun yanına düşdü ki, sabah həyat səhnəsində yenə mübarizə etməli olacaqdır.

Göyün üzündə qayğıdan, dərddən yaranan birçə dənə də qırış yox idi; Ayın işığı narahat cəhdlərdən sönmək bilmirdi; gecə lap sakit idi; həmişə hərəkətdə olan saysız-hesabsız ulduzlar aləmi isə çoxdan yuxuya dalmışdı. Yalnız insanlar arasındakı çəkişmələrin və təşvişlərin sonu yox idi. Xoşbəxtlik və kədər, çətinliklər və fəlakət bəşəriyyəti ara vermədən həyəcanlandırır. Bir tərəfdən əbədiyyətin daimi dincliyi, digər tərəfdən yer üzündəki daimi mübarizə! Romeş də

kədərli fikirlərə dalaraq öz-özündən soruşdu: bu cür ziddiyyətlər eyni zamanda necə yanaşı yaşaya bilər? Lap elə bu yaxınlarda məhəbbət onun nəzərində kainatın sirri dərinliyindən çıxan sakit bir əzəmətə malik həqiqət idi; indi isə o, məhəbbəti real mühit tərəfindən əhatə olunmuş gördü. Mübarizə ilə dolu olan bu mühitdə məhəbbətin yolu çətinliklər və tikanlarla doludur. Bəs iki surətin hansı xəyalı, hansı həqiqəti?

ON YEDDİNCİ FƏSİL

O günün sabahı səhər qatarı ilə Cogendro qərbdən qayıtdı. Şənbə günü idi. Bazar gününə isə Hemnolininin toyu təyin edilmişdi. Lakin Cogendro evlərinin qapısına çatdıqda ziyafət üçün heç bir hazırlıq əsəri görmədi. O ümid edirdi ki, evlərini deodar¹ ağacının yarpaqlarından düzəldilmiş hörüklərlə bəzənmiş görəcəkdir, lakin evləri qonşularının sadə və görkəmsiz evlərindən yenə heç fərqlənmirdi.

Cogendro qorxuya düşüb fikirləşdi: "Evdə xəstələnən yoxdur ki?" Lakin evə daxil olduqda süfrəni açıq gördü. Onu gözləyirdilər. Qarşısında hələ içib qurtarmadığı fincan olan Onnoda-babu oturub qəzet oxuyurdu.

Cogendro tələsik soruşdu:

– Hem sağ-salamatdırımı?

– Bəli, lap salamatdır.

– Bəs nə üçün toyun əlaməti görünür?

– Gələn bazar gününə qədər təxirə salınmışdır.

– Niyə?

– Sən bunu öz dostundan soruş. Romeş bizə ancaq bir şey demişdir: onun bu saat çox vacib işi olduğu üçün toyu təxirə salmaq lazımdır!

Atasının etinasızlığı Cogendronu hiddətləndirdi.

– Mən ayağımı qapıdan kənara qoycaq mütləq bir hadisə gərək baş versin! Yaxşı, Romeşin nə işi ola bilər ki, onu təxirə salmaq mümkün olmasın? O, bir kəsdən asılı deyildir, yaxın qohumlarından da kimse qalmamışdır. Pul işi dolaşıbsa, bilmirəm, niyə bunu

¹ Himalay sidr ağacı

açıq deməsin. Anlamıram, axı siz nə üçün onun təklifinə belə asanlıqla razı olubsunuz?

– Dediklərinin hamısı doğrudur, – deyə Onnoda-babu oğluna cavab verdi. – Amma, Romeş axı heç yana qaçmayıb, get təfəsilatı onun özündən soruş.

Cogendro ağzı yana-yana tələsik çayını içib evdən çıxdı.

Atası onu səslədi:

– Cogen, bir ayaq saxla, niyə belə tələsirsən? Əvvəl bir çörəyini yeyəydin, Romeş qaçmır ki!

Cogendro atasının sözlərini eşitmədi. Romeş yaşayan evə səsküylə girdi, hələ pilləkəndən qalxarkən bağırırdı:

– Romeş, Romeş!

Lakin Romeş burada yox idi. Cogendro onu nə yataq otağında, nə kabinetdə, nə damda, nə də aşağı mərtəbədə tapa bildi. Təkidli axtarışlardan sonra, nəhayət nökrə rast geldi.

– Ağan haradadır? – deyə soruşduqda nökrə cavab verdi ki, ağası səhər tezdən bir qədər şey-şüy götürüb getdi və dedi ki, dörd-beş gündən sonra qayıdacaq. Hara getdiyini nökrə bilmir.

Cogendro kədərli-kədərli evə qayıdıb, stolun başında oturdu.

Onnoda-babu soruşdu:

– Nə olub?

– Bilmirəm bunun dalısı nə olacaq, – deyə Cogendro qaşqabaqlı cavab verdi. – Bu adam bu gün-sabah sənin qızının əri olacaq. Amma sən onunla yanaşı yaşadığına baxmayaraq, kürekəninin nə ilə məşğul olduğunu, hara çıxıb getdiyini belə bilmirsən, onunla maraqlanmırsan.

– Necə yeni gedib? O hələ dünən axşam burada idi.

– Görürsən! – deyə Cogendro özündən çıxdı. – Sən hələ onun hara isə getmək niyyətində olduğunu da bilmirsən. Onun nökrə də ağasının hara getdiyini bilmir. Bu gizlənpaç oyunu mənə heç açmır. Bilmirəm, ata, sən bu hadisələrə necə belə sakit yanaşa bilirsən?

Oğlunun belə məzəmmətindən sonra Onnoda-babu özünü ciddi qayğılı göstərməyə çalışaraq, mümkün qədər təsirli bir tərzdə dedi:

– Doğrudan da bunların hamısı nə deməkdir?

Romeş dünən, doğrudan da çox asanlıqla Onnoda-babunun yanından çıxıb getmişdi. Lakin gənc buna heç bir əhəmiyyət verməmişdi, qayğısız Romeş "vacib işim var" kimi mötəbər sözlərin sehrli təsirinə güvənərək fikirləşirdi ki, bu sözlər hər cürə səfərə bəraət

qazandırır. Buna görə də Romeş belə arxayınca öz təxiressalınmaz vəzifəsini ifa etməyə başlamışdı.

– Hemnolini haradadır? – deyə Cogendro soruşdu.

– Bu gün o, çayını tez içib yuxarı qalxdı, – deyə Onnoda-babu cavab verdi.

– Yazıq qız yaqin Romeşin belə qərribə hərəkəti üçün xəcalət çəkir, mənimlə üz-üzə gəlməkdən utanır.

Bu sözlərdən sonra Cogendro bacısına təselli vermək məqsədi ilə yuxarıya qalxdı.

Hemnolini qonaq otağında tək oturmuşdu. Qardaşının ayaq səsinə eşitdikdə tələsik bir kitab götürüb özünü elə göstərdi ki, guya mütaliə edir. Qardaşı içəri girdikdə Hemnolini kitabı kənara qoyaraq, şən bir təbəssümlə onu qarşılamaq üçün cəld ayağa qalxdı:

– Dada! Nə vaxt gəldin? Bilirsən, sənin görkəmin heç xoşuma gəlmir.

– Ola bilər ki, mənim kefim olmasın. Burada təəccüb ediləcək bir şey yoxdur, – deyə Cogen cavab verib kresloya oturdu. – Mən əhvalatdan xəbərdaram, Hem! Hər halda sən kefini pozma. Mən evdə olsaydım belə olmazdı. İndi özüm işləri sahmana salaram. Yeri gəlmişkən, qoy soruşum: Romeş toyu təxiressalmanın səbəbini sənə söylədimi?

Hemnolini çətin vəziyyətdə qaldı. O, Romeş haqqında şübhələrə daha dözə bilmədi. Ona görə də Romeşin ona doğrudan da heç nə demədiyini söyləmək istəmirdi, lakin Hemnolini yalan danışmağı bacarmırdı. Hemnolini belə cavab verdi:

– Romeş hər şeyi mənə danışmaq istəyirdi. Ancaq mən belə qərara gəldim ki, bunun mənim üçün elə də əhəmiyyəti yoxdur.

“Qürurundan belə deyir, bunun xasiyyəti belədir”, – deyə Cogendro düşündü və bacısına dedi:

– Hem, sən qətiyyənlə narahat olma, Romeşin nə üçün belə etdiyini elə bu gün aydınlaşdıraram.

Hemnolini dizlərinin üstündəki kitabın vərəqlərini dalgın-dalgın çevirərək, cavab verirdi:

– Yox, mən heç də narahat olmuram. Ümumiyyətlə, mən istəmirəm sən onu sorğu-suala çəkəsən.

“Yenə qürur, təşəxxüs”, – deyə Cogendro fikirləşdi.

– Bunun daha sənə dəxli yoxdur, – deyə Cogendro getmək istəyirdi ki, Hemnolini kreslodan həyəcanla qalxdı...

– Dada, onunla danışmağa ehtiyac yoxdur. Siz onun haqqında nə düşünürsünüzse düşünün, mənim gözümdə o, şübhə xaricindədir.

Yalnız indi Cogendronun ağına gəldi ki, bacısının sözləri qürur və təşəxxüslük nəticəsi deyildir. Onun bacısına yazığı gəldi, ona qarşı məhəbbəti daha da artdı. Cogendro gülərək, öz-özünə düşündü: “Ax, bu təhsil görmüş qızlar!.. Həyat haqqında düzgün və həqiqi təsəvvürləri yoxdur. Bu qədər oxumuşdur, hər şeyi bilir, amma yalanla üz-üzə gələn kimi həyat təcrübəsi çatmır ki, hər şeyi ayırd edə bilsin”.

Cogendro bu hədsiz və şərtsiz inamı birinin ikiüzlülüğü ilə müqayisə etdikdə, Romeşə qarşı qəzəbi daha da artdı. O, toyun təxiressalınmasının səbəbini nəyin bahasına olursa olsun öyrənəcəyini ürəyində qət etdi. Cogendro yenə ayağa qalxıb getmək istədi, lakin Hemnolini cəld onun əlindən tutdu:

– Dada, söz ver ki, sən onunla bu barədə söhbət açmayacaqsan.

– Baxarıq.

– Yox, dada, “baxarıq” yox, sən mənə söz ver, yoxsa mən səni buradan buraxmayacağam. Səni inandırırım ki, bu işdə təşvişə düşməyə heç bir ehtiyac yoxdur. Sən bunu mənim xatirime ele!

Hemnolinin inadını görərək Cogendro qət etdi ki, Romeş təfsilatı bacısına söyləmişdir. Lakin Hem kimi qızları aldatmaq üçün balaca bir uydurma da kifayətdir. Cogendro dedi:

– Mənə bax, Hem! Məsələ şübhədə deyil. Bir qız əre getməyə hazırlaşdıqda onu böyüdənlərin və tərbiyə verənlərin öhdəsinə müəyyən vəzifələr düşür. Güman ki, siz bir-birinizi çox yaxşı başa düşmüşsünüz və hər şeydən razısınız – bu sizin öz işinizdir. Lakin bu kifayət deyil, gerek kürekən də, biz də bir-birimizi yaxşı anlayaq. Bu da var axı! Doğrusunu desək, onun izahatını dinləmək sənə deyil, bizə lazımdır. Toy qurtardıqdan sonra bizim sizə deyəcək heç bir sözümlə olmayacaq.

Bu sözləri dedikdən sonra Cogendro evdən tələsik çıxdı.

Bir anın içində məhəbbət özünü kənar adamların gözündən qoruyan pərdəsini itirmiş oldu. Sevənləri gündən-günə daha da yaxınlaşdırən əlaqələr tezliklə onlar üçün xüsusi bir aləm təşkil edəcəkdə. İndi isə başqalarının kobud şübhələri sevgiyə bir-birinin ardınca zərbə endirirdi. Xoşagəlməz bu müdaxilələr Hemnolinini artıq üzürdü, qıza o qədər əzab verirdi ki, hətta o öz qohumlarını və dostlarını belə

görmək istəmirdi. Cogendro getdikdən sonra öz otağında tək qalmağı daha münasib gördü.

Cogendro evdən çıxarkən Okxoya rast gəldi.

– O, Cogen, gəlibsən! – deyə Okxoy sözə başladı. – Yəqin ki, əhvalatdan xəbərdarsan? Bu barədə fikrin nədir?

– Hər cür ehtimal etmək olar. Boş yerə bəhs etməkdən, fal açmaqdan nə çıxır? Çay stolunun başında oturub psixoloji təhlilə məşğul olmaq vaxtı deyil.

– Sən çox yaxşı bilirsən ki, boşboğazlıqdan mənim özümün də xoşum gəlməz. Boş-boş söhbətlərə istər psixoloji, istər fəlsəfə, istərsə poeziya adı ver – mən qətiyyən bunların tərəfdarı deyiləm. Mən iş adamıyam. Mən sənə elə bunu demək üçün gəlmişəm.

– Çox yaxşı, onda gəl mətləbə keçək, işdən danışaq, – Cogendro səbirsizliklə təklif etdi. – Məsələn, sən Romeşin hara getdiyini deyə bilərsənmi?

– Deyə bilərəm.

– İndi onun harada olduğunu deyə bilmərəm, lakin elə bu günün özündə saat üç tamamda sən onu görə bilərsən.

– Axı nə olub, bu nə əhvalatdır? Hamınız lap sirlər xəzinəsinə dönübsünüz. Mən gələn dəqiqədən mənhus sirlər aləminə düşmüşəm. Yox, Okxoy, bu olmadı. Hər şeyi sirrə döndərdiyiniz daha bəsdir.

– Səndən belə bir söz eşitməyə şadam, çünki mən heç bir zaman heç bir şeyi gizlətmərəm. Ona görə də mən özümə bu qədər düşməni qazanmışam: bacın məni görmək də istəmir, şübhələndiyim üçün atan məni məzəmmət edir, Romeş-babuya gəlincə o məni gördükdə elə bil tikan olub gözüne batıram. Yalnız sən qalmısan. Səndən də qorxuram. Axı sən boş və səmərəsiz danışqları sevmirsən. Sənin xasiyyətin belədir ki, açıq və ciddi hərəkət edirsən. Mən zəif adamam. Ağılıma gələndə ki, bu işdən sənə xata toxunar, canıma qorxu düşür.

– Okxoy, qulaq as, sənin bu baş-ayaq sözlərin heç xoşuma gəlmir. Mən lap açıq görürəm ki, sən nə işə bilirsən. Axı gizlətmək nə üçün? Yoxsa öz qiymətini qaldırmaq istəyirsən? Hər nə varsa, mərd-mərdanə aç söylə, boyun qaçırdığın kifayətdir!

– Yaxşı, hər şeyi başdan-ayağa kimi söylərəm. Diqqətlə qulaq as, sən xeyli təzə şey eşidəcəksən.

ON SƏKKİZİNCİ FƏSİL

Dorciparda kirayə etdiyi mənzilin vaxtı hələ keçməmişdi, lakin Romeşin ağına belə gəlmirdi ki, oranı müvəqqəti olaraq başqa bir adama versin. Son aylar Romeş yerdən üzülmüş, göylərdə haradasa pərvaz edirdi. Elə bir aləmdə ki, orada pulun əsla əhəmiyyəti yox idi.

Romeş səhər tezdən bu mənzilə gəlib otağı yığışdırmağı, yorğan-döşəyi qaydaya salmağı, yerə həsir döşəməyi və bir sıra ərzaq şeyləri alıb gətirməyi tapşırırdı.

Bu gün Kəmalə məktəbdən qayıdacaqdı.

Bütün hazırlıq görülüb qurtarmışdı, lakin Kəmalə hələ gəlib çıxmamışdı. Romeş onu gözləyərkən yatağa uzanıb gələcəyi düşünməyə başladı. O, Etoyda heç vaxt olmamışdı, lakin qərb əyalətlərinin mənzərələrini təsvir etmək çətin deyil. O, şəhərin civarında ev tutacaqdı. Hər iki tərəfdə ağaclar əkilmiş böyük yol onun bağının yanından keçir... Yoldan o yana üzərində quyular görünən tarlalar göz işlədikcə uzanırdı. Orada-burada tarlaları heyvanlardan və quşlardan qoruyan gözətçilərin çardaqları nəzərə çarpırdı. Orada öküzlərin hərəkətə gətirdiyi quyu çarxları səhərdən axşama kimi cırıldayırdı. Ara-sıra toz sütunları içərisində təkətli araba ötüb keçir, onun zil cırıltıları isti və durğun havanı bir anlığa hərəkətə getirirdi.

Hemnininin ata yurdundan kənarda, günortanın üzücü istisində bunqaloda¹ qapıları bərk-bərk örtülmüş otaqda günlərlə tək qalmağa məcbur olacağını düşündükcə Romeşin qəlbi sızıldayırdı. Həm də, qızın yanında yaxın rəfiqəsi olacağını fikirləşdikdə oğlan təsəlli tapırdı. Onun fikrincə, Hemnininin belə bir rəfiqəsi Kəmalə olacaqdı.

Romeş Kəmaləyə hələ heç nə deməyəcəyini qərara almışdı. Toydan sonra həssas Hemnolini sahibsiz qızı ağışına alacaq və onun başına gəlmiş əsil əhvalatı mehriban bir ehtiyatla söyləyəcək, beləliklə, Kəmaləni həyatındakı sirlər torundan nəzakətlə azad edəcəkdir. Sonra Kəmalə başqa bir şəraitdə sakit, təşvişsiz yaşayaraq, onların hər ikisi ilə dost olacaq və həyatda öz yerini tapacaqdır.

Günorta oldu. Küçənin səs-küyü dayandı. Zəhmət çəkməyə məcbur olanlar işə getdi. Asudələr günorta yeməyindən sonra yuxuladılar.

¹ Bunqalo – şəhər kənarlarındakı evlərə deyilir.

Payıza məxsus sərin havada gələcək bayramın sevinclə canlanması hiss olunurdu.

Bu sakit günortaçağı Romeşin xəyalı boyalara qənaət etməyərək, gələcək səadətin şəklini çəkməkdə idi.

Onun xülyasını evin qapısında dayanan araba təkərlərinin taqqılması yarımçıq qoydu. Romeş Kəmalənin gəldiyini hiss etdi. Romeş narahat olmağa başladı. Kəmalənin gəlib çıxmasını gözləyərək, özündən soruşdu: Kəmaləni necə qarşıləsın, onun yanında necə davranəsın, onunla nə danışəsın, nəhayət, Kəmalə özü ona necə münasibət bəsləyəcək?

Romeşin iki nökeri aşağıda idi. Onlar əvvəlcə Kəmalənin çama-danını gətirib eyvana qoydular və yenə getdilər. Sonra qızın özü də gəlib çıxdı. Otağın qapısına çatanda astanada dayandı.

– İçəri gəl, Kəmalə, – deyə Romeş dilləndi.

O sanki mütərəddidliyə çətinliklə qalib gələrək, nəhayət, içəri girdi. Tətillər zamanı Kəmaləni məktəbdə saxlamaq haqqında Romeşin qərarı qızın göz yaşlarına səbəb olmuşdu. Digər tərəfdən bir neçə ay Romeşdən ayrıldığı üçün ona yadırgamışdı. Ona görə də Kəmalə otağa girdikdən sonra başını qaldırıb Romeşə baxmadı. Üzünü açıq pəncərəyə çevirib, ayaq üstə dayandı.

Onun zahiri görünüşü Romeşi heyrətə saldı. Ona elə gəlirdi ki, Kəmaləni deyil, tamamilə başqa bir qızı görür. Bu bir neçə ayın içərisində qız çox dəyişmişdi. Boyu ucalmış, sərv ağacı kimi qamətli olmuşdu. Sapsağlam kənd qızına xas olan bir qədər kobud sadəlik harada qalmışdı? Əvvəlki girdə sifəti sanki uzunlaşmış, arıqlamışdı. Bu isə qıza xüsusi bir məlahət verirdi. Yanaqlarının qırmızısı getmiş, zərif bir solğunluqla əvəz olunmuşdu. Onun yerləşində, davranışında keçmişdəki utancaqlıqdan əsər də qalmamışdı.

İncə, zərifbədənli qız başını azacıq əyərək pəncərənin qarşısında durmuşdu, Romeş ona qeyri-ixtiyari tamaşa edirdi.

Günorta çağında payız günəşinin şüaları qızın üzünü işıqlandırır. Onun başı açıq idi. Qırmızı lenta ilə hörülmüş saçlarını dala atmışdı. Zəfəran rəngli yun sarisi incə bədəninə kip yapışmışdı.

Son zamanlar Kəmalənin gözəlliyi haqqında Romeşdə yalnız ötəri bir təsəvvür, dumanlı xatirələr qalmışdı. İndi isə daha da parlaq olmuş bu gözəllik Romeşi birdən-birə heyran qoydu. O belə bir gözəlliklə üz-üzə gələcəyini heç gözləməirdi.

Romeş qıza müraciət etdi:

– Kəmalə, əyləş.

Kəmalə itaətlə kresloya oturdu.

– Dərslərin necə gedir?

Qız qısaca cavab verdi:

– Yaxşı gedir.

Romeş bərk fikrə getmişdi ki, qızdan daha nə soruşsun. Nəhayət, gözlənilmədən mövzu tapdığına sevinib dedi:

– Yəqin ki, sən acsan? Burada sənin üçün hər şey hazırlayıblar. İstəyirsən, deyim bir şey gətirsinlər.

– Yox, yola çıxmazdan qabaq yemişəm.

– Deməli, heç bir şey yeməyəcəksən? Bəlkə ürəyin şirin şey istəyir? Meyvə var – alma, nar, armud.

Kəmalə yalnız başını yırğaladı.

Romeş ona bir daha diqqətlə baxdı. Qız başını azacıq yana əyib ingilis dərsliyindəki şəkilləri nəzərdən keçirirdi.

Bütün sirlərlə dolu olan, hər şeyə can verən sehrli qızıl əsa kimi gözəl bir sima. Kəmalənin üzünü payız günəşinin titrəyən şüasına, bu sentyabr gününə sanki ilham verdi, onu gözəlləşdirdi. Hər hansı bir mərkəz ətrafında olanların hamısını idarə etdiyi kimi, bu cazibəli qız da göyü də, küleyi də, işığı da, ətrafında nə varsa hamısını öz təsiri altına almışdı, halbuki özünün bundan xəbəri yox idi, dərslə kitabının şəkillərinə dinməz-söyləməz baxırdı.

Romeş tələsik otaqdan çıxdı, dərhal da nimçədə armud, alma və nar gətirdi. O dedi:

– Kəmalə, görünür, sən yemək istəmirsən, lakin mən acmışam, gözləməyə də təqətim yoxdur.

Ona cavab olaraq Kəmalə xəfifcə gülümsündü. Gözlənilməyən bu təbəssümün nuru onların ürəyindəki yadlıq dumanını məhv etdi.

Romeş bıçağı əlinə alaraq almanı soymağa başladı, lakin belə işlərdə onun səriştəsi yox idi. Kəmalə onun tələsməsini və bacarıqsızlığını gördükdə, nəhayət, özünü saxlaya bilməyib, qəhqəhə çəkərək güldü.

Qızın şənliyini gören Romeş dilləndi:

– Mən meyvələri soya bilmədiyim üçün, deyəsən, mənə gülürsən? İndi ki, belədir, götür özün soy, mən də sənə səlqəyə baxım, məharətini görüm!

ON DOQQUZUNCU FƏSİL

– Meyvə bıçağı burada olsaydı təmizlərdim. Belə bıçaqla soya bilmərəm, – deyə Kəmalə cavab verdi.

– Yoxsa sən elə bilirsen ki, burada meyvə bıçağı tapılmaz? – deyə Romeş güldü, nökrəi çağıraraq, meyvə bıçağı olub-olmadığını soruşdu.

– Var, – deyə nökrə cavab verdi.

– Onu yaxşıca təmizlə, gətir bura.

Bıçaq gətiriləndən sonra Kəmalə ayaqqabılarını çıxarıb yerə oturdu, gülə-gülə meyvənin qabığını soydu və sonra onu dilim-dilim doğradı. Romeş də qızın qarşısında yerə oturub, meyvə dilimlərini podnosa düzməyə başladı.

– Sən necə, yeyəcəksən, ya yox? – deyə Romeş qıza müraciət etdi.

– Yox.

– Elə isə mən də yemirəm.

Kəmalə başını qaldırıb ona baxdı.

– Yaxşı, əvvəl sən ye, sonra da mən yeyərəm.

– Aldatmazsan ki?

Kəmalə ciddi halda dedi:

– Sizi inandırırım ki, aldatmaram.

Romeş səmimi vədə əmin olaraq, meyvənin bir parçasını götürdü.

Lakin gözlənilmədən onun qonaqlığı yarımçıq qaldı. Qapının ağzında, lap onun qarşısında Okxoyla Cogendro dayandılar.

– Bizi bağışlayın, Romeş, – deyə Okxoy üzr istədi. – Biz güman edirdik ki, sizi burada tək görəcəyik. Cogen, biz gərək xəbərdarlıq etmədən, birdən içəri girməyəydik. Gəl düşək aşağı, orada gözləyək.

Kəmalə əlindəki bıçağı tullayıb cəld yerindən qalxdı və qapıya doğru qaçdı. Lakin tanımadığı bu iki nəfər onun yolunu kəsmişdi. Cogendro bir az kənara çəkilərək qıza yol verdi, lakin arxasını Kəmaləyə çevirmək istəmədi, hətta diqqətlə onu süzməyə başladı.

Qorxmuş Kəmalə qonşu otağa qaçdı.

– Bu qız kimdir? – deyə Cogendro Romeşə sual verdi.

– Mənim qohumlarımdandır.

– Bu qız sənə yaşlı qohumlarından olmadığına görə ümidvaram ki, sizi bir-birinizə bağlayan sevgi deyil, ehləmi? Sən yaxın adamlarının hamısı haqqında mənə danışmışsan, lakin bu qız haqqında mənə heç bir söz deməyibsen.

Burada Okxoy söhbətə qarışdı.

– Cogen, sən haqlı deyilsən, məgər adamın elə bir sirri ola bilməz ki, onu dostlarına demək mümkün olmaya?

Cogendro soruşdu:

– Romeş, doğrudanmı sənə belə bir sirrin var?

Romeş qəzəblə cavab verdi:

– Bəli, var. Bir də, ümumiyyətlə, mən bu qızın haqqında sizinlə danışmaq istəmirəm.

Cogendro təkid etdi:

– Bədbəxtlik burasındadır ki, mən sənə o qız haqqında danışmağa çox ehtiyac hiss edirəm, Həmə evlənməyi təklif etməsəydin, inan ki, sənə kimlə qohumluq əlaqəsi bağlamağın heç kəsi maraqlandırmazdı. O zaman nəyi istəyirsən gizlət, o sənə öz işindir.

– Sizə yalnız bir şey deyə bilərəm, – deyə Romeş sözə başladı. – Bütün dünyada elə bir adam yoxdur ki, onunla əlaqəm mənim Həmnolini ilə evlənməyimə əngəl törədə bilsin.

– Səncə, bu bəlkə də belədir? – deyə Cogendro etiraz etdi, – lakin Həmnolininin qohum-əqrəbasının bu hadisəyə, sizin evlənməyinizə əsaslı maneə kimi baxmağa haqqı vardır. Mən yalnız bunu bilmək istərdim ki, qohumluq əlaqəniz nə şəkildə olursa olsun, bunu indiyə kimi gizli saxlamaq nə üçünmüş?

– Sənə dediyinin səbəbini söyləmək bir sirrin üstünü açmaq deməkdir, – deyə Romeş cavab verdi. – Sən ki mənə uşaqlıqdan tanıyırsan, çox xahiş edirəm, mənim hərəkətimin səbəblərini soruşma. Sən mənim sözümdə xilaf olmadığına inan.

– O qızın adı Kəmalə deyilmi?

– Elədir.

– Sən onu arvadındır adı ilə yazdırmışsan, deyilmi?

– Bəli.

– Hələ sənə inanmağı da tələb edirsən? Ona arvadımdır deyə-deyə bizi əmin etmək istəyirsən ki, o sənənin arvadın deyil? Özün bilən yaxşıdır, ancaq belə bir hal səmimiyyət və sədaqət nümunəsi ola bilməz.

Yenə Okxoy söhbətə qarışdı:

– Sən demək istəyirsən ki, belə ifadələr klassik məntiqi düşüncə üçün heç bir vaxt nümunə ola bilməz? Lakin, əziz Cogen, həyatda elə bir ciddi vəziyyət meydana çıxır ki, birinə belə, başqasına isə əksini deməyə məcbur olursan. Lakin iki rəvayətin biri həqiqətə müvafiq olacaqdır. Nə üçün sən Romeş-babunun dediyinin həqiqət olacağını fərz etmək istəmirsən?

– Mən sizə əlavə bir şey deyə bilmərəm. Yenə də təkrar edirəm ki, Hemnolini ilə evlənmək mənim vicdanımın tələbatına zidd deyildir. Sizə Kəmalə haqqında məlumat verməməkdə mənim olduqca ciddi əsasım var. Məlumat verməsəm, namussuz bir hərəkət etmiş olaram. Siz şübhənidən əl çəkmək istəməsəniz də, mən susmağa məcburam. Mənim öz şəxsi kəderim, şəxsi işim olsaydı, sizdən heç bir şey gizlətməzdim. Lakin bu sirt başqasının namusuna aid olduğu üçün susmağa məcburam.

Cogendro soruşdu:

– Hemnoliniyə söyləmişsənmi?

– Yox. Mən toydan sonra ona söyləmək fikrində idim. Lakin Hemnolini belə bir təmənnada olarsa, mən ona dərhal məlumat verərəm.

– Kəmaləyə bir neçə sual vermək olarmı?

– Heç bir vəchlə! Hərgah siz məni müqəssir hesab edirsinizsə, istədiyiniz cəzayı verin, lakin heç bir günahın sahibi olmayan bir qızı istintaq etməyə mən yol vermərəm.

– Kimsəni istintaq etməyə ehtiyac qalmadı. Bizə nə lazımdısa, hamısını öyrəndik. Sübut həddindən artıqdır. İndi isə mən sənə açıqca deyirəm: bu hadisədən sonra bizim evimizə bir daha qədəm qoyma. Gəlsən, mütləq təhqir olunacaqsan.

Romeşin rəngi ağardı, lakin sakit dayandı.

Cogendro sözüne davam etdi:

– Bundan əlavə, Həmə məktub yazmaq fikrinə düşmə. Səninlə Həm arasında nə gizlin, nə də aşkar heç bir əlaqə ola bilməz. Əgər

sən yenə də Hemnoliniyə məktub yazsan, bunu bil ki, sənin bu sөylə gizlətdiyin sirri ifşa etməklə bərabər, əldə etdiyim sübutları da göstərəcəyəm. Hələlik isə toyun nə səbəbə görə baş tutmadığını soruşanlara deyəcəyəm ki, bu nikaha mən razı olmadım, həqiqi səbəbin də üstünü açmayacağam. Ancaq sənə xəbərdarlıq edirəm: bircə ehtiyatsız addım atsan, səni ifşa edəcəyəm. Romeş, düşünmə ki, yaxanı asanca qurtardın, elə güman etmə ki, sənin kimi riyakar və dələduza mənim yazığım gəldi. Mənim səninlə belə yumşaq danışmağıma yeganə səbəb Həmə – bacıma olan məhəbbətimdir. İndi mənim son sözümlə eşit: Hemnolinini tanıdığını heç vaxt bir kəlmə ilə də bürüzə verməyəcəksən. Mənim sənin verdiyin sözə etibarım yoxdur, yalançının dilində həqiqət özü də inandırıcı ola bilməz. Hərgah həyadan sənə bir əsər-əlamət qalıbsa, ifşa olunmaqdan qorxursansa, mənim bu məsləhətimə etinasız olma!

– Eh, Cogen, bəs deyilmi? – deyə Okxoy söhbətə qarışdı. – Bir fikir ver gör Romeş-babu sənin dediklərinə necə dinməz-söyləməz qulaq asır. Heç sənin ürəyində rəhm, sənə insaf yoxdur? Gedək, Romeş-babu, heç narahat olmayın, biz gedirik.

Nəhayət, onların hər ikisi otaqdan çıxdı. Daşdan yonulmuş bir heykəl kimi Romeş durduğu yerdə donub qaldı. Onun fikri özünə gəldikdə evdən çıxıb getmək və təklildə bu hadisəni düşünərək çıxış yolu axtarmaq idi. Lakin dərhal Kəmalə onun yadına düşdü. Daha onu burada tək qoyub getmək olmazdı.

Romeş qonşu otağa girdikdə gördü ki, Kəmalə küçəyə çıxan pəncərənin taxta örtüyünü qaldıraraq dərin bir sükutla uzaqlara baxır. Romeşin ayaqlarının səsinə eşitdikdə o, örtüyü salıb arxaya çevrildi. Romeş yerə oturdu. Qız soruşdu:

– Bu gələnlər kim idi? Bu səhər onlar bizim məktəbə gəlmişdilər.

Romeş təəccüblə soruşdu:

– Məktəbə?

– Bəli, – deyə Kəmalə təsdiq etdi. – Bəs onlar səninlə nə danışdılar?

– Soruşdular ki, sən mənim nəyimsən.

Kəmaləyə qayınata evində davranmaq fənnini öyrətməmişdilər. Hansı hallarda utanmaq lazım olduğu haqda kimsə ona öyüd verməmişdi, lakin Kəmalə uşaq vaxtından sadəliyə adət etmişdi, Romeşin sözlərini eşitcək qıpqırmızı qızardı. Cavan dedi:

– Mən onlara dedim ki, sən mənə yadsan.
 Kəmaləyə elə gəldi ki, Romeş acı zarafatlarla onu özündən çıxarmaq istəyir. Qız sərt halda:
 – Bəsdir, – deyib üzünü yana çevirdi.
 Romeş isə fikirləşirdi ki, əhvalatı Kəmaləyə necə desin.
 Birdən qız qışqırdı:
 – Ora bax, qarğalar meyvələrini daşıyıb apardı!
 Kəmalə o biri otağa qaçıb qarğaları qovaladı və əlində podnos içəri girdi.
 – Al, ye, xahiş edirəm, – deyə podnosu Romeşin qabağına qoydu.
 Romeşin iştahası tamamilən qaçmışdı, lakin qızın belə qeydkeşliyi ona təsir etdi.
 – Bəs sən özün?
 – Əvvəl sən başla!
 Əlbəttə, bu kiçik, əhəmiyyətsiz bir iş idi. Lakin belə bir ağır vəziyyətdə Kəmalənin səmimiyyəti Romeşin qəlbini kövrəltdi, ürəyində kəskin ağrı hiss etdi, az qaldı ağlasın, heç bir şey demədən yeməyə başladı.
 Romeş yeyib qurtarandan sonra dedi:
 – Sabah evimizə gedəcəyik, Kəmalə!
 Qız gözlərini yerə zilləyib kədərlə cavab verdi:
 – Ora mənim xoşuma gəlmir.
 – Deməli, sən məktəbdə qalmaq istəyirsən?
 – Yox, yox, xahiş edirəm məni oraya göndərmə. Mən utanıram.
 Qızlar məni tənqə gətirirlər. Hey sənin haqqında suallar verirlər.
 – Bəs sən onlara nə deyirsən?
 – Heç nə. Məsələn, onlar hey məndən söz almaq istəyirlər ki, nə üçün sən məni tətillik günlərdə məktəbdə saxlamaq istəyirdin? Mən isə...
 Kəmalə sözünün hamısını demədi. Dərdi yadına düşcək ürəyindəki yara yenidən göynədi.
 – Nə üçün sən onlara demədin ki, sən mənə yadsan?
 Kəmalə lap hirsələndi. Gözaltı Romeşə baxıb hiddətlə dedi:
 – Buradan get!
 Romeş nə edəcəyini dənə-dənə özündən soruşdu. Məyusluq hissi qurd kimi onun ürəyini yeyirdi. Görəsən Cogendro Hemnoliniyə nə dedi? Hemnolini onun haqqında nə düşündü? Əsil həqiqəti Hemno-

liniyə necə anlatsın? Onunla ayrılmağa necə tab gətirsin... Romeşə əzab verən, vücudunu sıxan məsələlər o qədər idi ki, öz vəziyyətini layiqincə düşünməyə daha təqəti yox idi. Bir şey ona aydın idi: onunla Hemnolininin əlaqəsi olduğu Kəlkətdə dostların da, düşmənlərin də dilinə düşmüş, onların arasında maraqlı mövzu olmuşdur. Kəmalənin onun arvadı olması iftirası, yəqin ki, indi şəhərə yayılmışdı. İndi onlar bir gün də bu şəhərdə qala bilməzdilər.

Romeşin fikrinin dağınıq, kefinin pis olması Kəmalənin nəzərindən qaçmadı. O soruşdu:

– Nə üçün belə dalğınsan? Sənin kənddə yaşamağa həvəsin çoxdursa, mən kəndə getməyə razıyam.

Kəmalənin itaətkarlığı onun ürəyini yenidən ağrıtdı. Bəlkə yüzüncü dəfə onun qarşısında eyni sual durdu: bəs nə etsin, bunun sonu nə olsun?

Romeş fikir içində gözünü Kəmaləyə zilləyib, yenə susurdu.

Qız birdən ciddi bir görkəm alaraq dedi:

– Açıq de: yəqin tətillik günləri məktəbdə qalmaq istəmədiyimdən narazı qalıb məndən inciyibsən?

– Kəmalə, düzünü axtarsan, sənə yox, özümə hirsələmişəm.

Nəhayət, Romeş özünü fikirlərin torundan çətinliklə qurtarıb, söhbəti dəyişmək istədi:

– Kəmalə, bilmək istərdim ki, sən bu vaxt ərzində nə öyrənibsən?

Qız böyük bir həvəslə əldə etdiyi bilikləri onun qarşısında nümayiş etməyə başladı. Romeşi heyrətdə qoyacağına əmin olaraq, ən əvvəl Yerin kürə şəklində olduğunu söylədi. Romeş özünü ciddi tutdu, qızın sözüne inanmayırmış kimi, Yerin kürə şəklində olmasına şübhə etdiyini dedi.

Kəmalə gözlərini geniş açdı:

– Axı kitabda belə yazılıb, biz də belə öyrənmişik!

Romeş təəccübləndi:

– Sən nə danışırısan? Hətta kitabda da yazılıb? Böyük kitabdır?

Sual Kəmaləni çətin vəziyyətdə qoydu. Bir az fikirləşdikdən sonra inamla dedi:

– Kitab o qədər də böyük deyil, ancaq çap olunub. Şəkilləri də var.

Belə bir əsaslı sübutun qarşısında Romeşin geri çəkilməkdən başqa çarəsi qalmadı. Kəmalə məktəbdə öyrəndiklərindən yadına

düşən nə varsa, hamısını söylədikdən sonra məktəb yoldaşlarından, müəllimlərdən, orada vaxtını necə keçirdiyindən söhbət açdı. Romeş arada qıza nəzər salır, öz fikirləri ilə əlləşirdi. Bəzən Kəmalənin sözü-nün yalnız axırını eşidərək, mətləbə dəxli olmayan suallar verirdi.

Birdən Kəmalə hirsle yerindən qalxıb dilləndi:

– Sən ki mənə heç qulaq asmırsan!

Romeş onun könlünü almaq istədi:

– Kəmalə, acığın tutmasın. Bu gün mənim halım bir qədər pərişandır.

Bunu eşidən kimi Kəmalə ona tərəf döndü:

– Nə olmuşdur? Olmaya xəstəsen?

– Yox, yox canım, xəstə deyiləm. Əslinə baxsan, bir elə şey yoxdur, hərdən bu hala düşürəm. Keçib gedər, fikir vermə!

Bu söhbətdən sonra Kəmalə öz biliyini daha da nümayiş etdirmək və Romeşi heyretdə qoymaq istədi. O dedi:

– İstəyirsən coğrafiya kitabındakı şəkilləri sənə göstərim.

Romeş məmnuniyyətlə razı oldu. Qız dərhal yerindən qalxıb kitabı gətirdi, Romeşin qarşısında açdı, izahat verməyə başladı:

– Sən burada iki kürə görürsən, əslində iki deyil, birdir. Axı biz girdə bir şeyin eyni zamanda hər iki tərəfini görə bilmərik.

Romeş guya düşünür və bu həqiqəti dərk etməyə çalışmış kimi fikrə getdi və birdən başını qaldırıb dedi:

– Bəs axı hamar şeylərin də hər iki tərəfini eyni zamanda görmək olmur.

Kəmalə təkəbbürlə cavab verdi:

– Ona görə də bu şəkildə şarın hər iki tərəfini ayrıca çəkiblər.

Onların hər ikisi bu axşamı belə sona verdilər.

İYİRMİNCİ FƏSİL

Onnoda-babu ümid edirdi ki, Cogendro xeyir xəbərle qayıdacaq və bununla da rüsvayçılığın qabağını almaq mümkün olacaqdır. Oğlu ilə Okxoy içəri girdikdə Onnoda-babu onlara təşvişlə baxdı.

Cogendro ona müraciət etdi:

– Ata, kimin ağılına gəlirdi ki, sən Romeşi bu qədər özbaşına buraxacaqsan? Mən təfəsilatı bilmiş olsaydım, onunla danışmağa belə səni qoymazdım.

Onnoda-babu cavab verdi:

– Cogen, axı bu toyu arzu edən sən özün olmuşsan. Sən dəfələrlə bunu mənə demişdin. Sən olmasaydın mən...

– Əlbəttə, qadağan etmək mənim ağılıma da gəlməmişdir, bununla belə...

– Görürsən, bununla beləsi də var! Belə olarmı, canım? Bu məsələdə orta bir mövqe tutmaq olmaz. Ya razı olduğunu de, ya da əleyhinə olduğunu.

– Bununla belə, mən demək istəyirəm ki, onu bu qədər özbaşına buraxmaq, işin bu yerə gəlib çıxmasına yol vermək lazım deyildi.

Okxoy gülə-gülə dedi:

– Bir çox işlər var ki, bunlara birçə dəfə təkən vermək kifayətdir. Sonra daha kimsənin köməyinə ehtiyac qalmır. Bu sayaq işlər getdikcə öz-özünə böyüyür, sabun qovduğu kimi partlayana qədər şişir. Olub-keçmiş məsələlərdən bəhs etməyin nə faydası var? İndi onu fikirləşmək lazımdır ki, bundan sonra nə etməliyik.

Onu dinlədikcə təşvişi getdikcə artan Onnoda-babu, nəhayət, soruşdu:

– Siz Romeşi gördünüzmü?

– Gördük, həm də lap yaxından, – deyə Cogendro cavab verdi.

– Fikirləşdiyinizdən daha yaxından gördük. Hətta onun arvadı ilə də tanış olduq.

Onnoda-babu heyrətindən lal olub onlara baxırdı. Sonra təəccüblə soruşdu:

– Kimin arvadı ilə tanış oldunuz?

– Romeşin arvadı ilə.

– Anlamıram, nə danışırısan? Hansı Romeşin arvadı ilə?

– Bizim Romeşin! Bir neçə ay əvvəl o, vətəninə getmişdi, oradaca evlənibdir.

– Axı o vaxt onun atası vəfat etmişdi, buna görə də heç bir toy ola bilməzdi.

– Atasının ölümünə azacıq qalmış evlənmişdir.

Onnoda-babu lap quruyub qalmışdı. Bir qədər fikrə getdikdən sonra boynunu qaşdı və başını qaldıraraq dedi:

– Deməli, onun Hemnolini ilə evlənməsi barədə heç bir söhbət ola bilməz?

Cogendro dedi:

– Bəs biz nə deyirik?

– Sözüünüzün canı bu imişsə, bəs siz düşünmədiniz ki, toya hazırlıq görülmüşdür? Toyun bazar gününə təyin olunduğu haqqında hamıya xəbər verilmişdir. Deməli, belə çıxır ki, indi də hamıya məktub göndərilib toyun baş tutmadığını xəbər verməliyik?

– Toyu tamamilə ləğv etmək lazım deyil, – deyə Cogen davam etdi. – İndi yalnız əvəz etmək lazım gələcək. Bununla da hər şey öz yoluna düşəcək.

– Sən nə deyirsən?

– Ata, bu lap sadə işdir! Əlbəttə, əvəz etmək o vaxt olar ki, imkan olsun. Toy mərasiminin icrası üçün birçə çıxış yolu var. Biz də belə etməliyik. Bir sözlə – biz Romeşin yerinə başqa adaxlı qoysaq, bazar günü toy olacaq. Bu tədbirdən vaz keçsək, biz daha gərək camaatın gözüünə görünməyək.

Cogendro mənalı-mənalı Okxoya baxdı. O utanaraq, başını aşağı saldı.

Onnoda-babu soruşdu:

– Belə bir az vaxtda sən adaxlını haradan tapacaqsan?

– Sən bu barədə narahat olma.

– Hər halda Hemin razılığını almaq lazımdır, ya yox?

– Mən əminəm ki, əhvalatdan xəbər tutsa, razı olacaq.

– Yaxşı, elə isə necə məsləhət bilirsən, elə də elə. Amma çox təəssüf: Romeşin varı da çoxdur, ağılı da varına layiqdir. Qərribə işdir! Hələ srağagün Etoya getməyi qərara aldıq. O orada vəkilliklə məşğul olacaqdı. İndi buyur, birdən-birə gör nə oldu... Gərək elə bədbəxtçilik bizi tutaydı!

– Sən nə üçün onun qeydinə qalırsan? Onun Etoya getməsinə mane olan yoxdur ki! Gedim Hemi çağırım, vaxtı itirmək olmaz.

Bir neçə dəqiqə sonra Hemnolini ilə qayıtdı. Okxoy otağın küncündə oturmuşdu. Kitab şkaflı onun qabağını kəsmişdi.

Cogendro bacısına müraciət etdi:

– Hem, əyləş. Biz sənə bir xəbər verməliyik.

Hemnolini dinməz-söyləməz kresloya əyləşdi. O, böyük bir sınaq qarşısında olduğunu duyurdu.

Cogendro sözünü belə bir müqəddimə ilə başladı:

– Romeşin hərəkəti sənə şübhəli gəlmirmi?

Hemnolini bir söz demədən başı ilə rədd etdi.

– Toyu təxirə salmağına necə bir səbəb ola bilər ki, onu bizdən gizlətsin.

Hemnolini gözlərini qaldırmadan cavab verdi:

– Əlbəttə, bir səbəb vardır.

– Doğrudur, səbəb vardır. Yaxşı, sənin ayıq olmağın üçün bunun özü kifayət deyilmi?

Hemnolini yenə sükutla başını yırğaladı. Yox, o heç belə şeyi ağılına da gətirmir.

Hemnolininin Romeş atasından, qardaşından çox inadla inanması, nəhayət, Cogeni hirsəndirdi. Ehtiyatla edilən işarələrin, eyhamların, uzaqlardan başlamağın daha əhəmiyyəti qalmamışdı. Cogendro hirsə davam edirdi:

– Romeşin bir neçə ay bundan qabaq atası ilə evlərinə getdiyi sənə əlbəttə yadındadır? Sonra biz onun məktub yazmadığına xeyli təəccübləndik. Yəqin sən bir şeyi də unutmusan ki, gündə iki dəfə bizim evimizə gələn Romeş, həmişə bizim qonşuluğumuzdakı evi tutan Romeş Kəlkətəyə qayıtdıqdan sonra bizim evimizdən tamamilə ayağını kəsdi və gedib şəhərin o biri başında ev tutdu. Bunların hamısına baxmayaraq, siz ona həmişəki kimi inandıq, hətta onu yenə də evimizə dəvət etdiniz! Mən burada olsaydım, buna imkan verərdimmi?

Hemnolini yenə susurdu.

– Romeşin belə davranmağının mənasını anlamağa cəhd etmişdinizmi? Necə ola bilər ki, onun belə hərəkəti sizdə kiçik də olsa, bir şübhə oyatmasın? Görün siz ona nə qədər inanıbsınız!

Hemnolini yenə sükut edirdi.

– Nə isə! Yəqin ki, özünüz təmiz, vicdanınız da pak olduğu üçün başqalarının vicdansız olduğunu seçə bilməzdiniz. Elə olduqda, ümid edərdim ki, mənə də müəyyən dərəcədə etibarınız var, eləmi? Məsələ belədir: mən şəxsən özüm məktəbə getdim və öyrəndim ki, Romeş arvadı Kəmaləni məktəbə qoymuş və məktəb müdiri ilə danışmışdır ki, təfəllüklə arvadı məktəbdə qalsın. Ancaq, üç gün əvvəl o, gözənlənmədən məktəb müdirindən məktub almışdır. Məktubda müdiri Kəmalənin tətillər zamanı məktəbdən aparılmasını xahiş etmişdir. Bu gün tətillin birinci günüdür. Məktəbin faytonu Kəmaləni Romeşin Dorcipardakı keçmiş mənzilinə aparmışdır. Mən özüm ora getdim.

Biz Romeşin mənzilinə girdikdə Kəmalənin alma soyub dilim-dilim kəsdiyini, Romeşin isə bu dilimləri bir-bir ağzına qoyub yediyini gördük. Mənim “bu nə əhvalatdır?” sualına Romeş cavab verdi ki, indi bu saat heç nə deyə bilməz. O, bircə kəlmə desəydi ki, Kəmalə onun arvadı deyil, biz onun sözüne inanardıq, şübhəyə də yer qalmazdı, lakin Romeş bizə müəyyən bir cavab vermək istəmədi... İndi gördünüz mü? Eşitdiyiniz bu əhvalatdan sonra da Romeşə etibar etmək niyyətindəsiniz?

Cogendro Hemnoliniyə diqqətlə baxır, onun nə deyəcəyini gözləyirdi.

Qızın bənizi ağardı. Özünü sakit saxlamağa çalışaraq, var qüvvəsi ilə kreslonun dirsəkliyindən yapışdı, lakin bir dəqiqə keçmədi ki, qız qabağa əyildi, huşunu itirərək yerə sərildi.

Onnoda-babu qorxuya düşüb iki əli ilə qızının başını döşünə sıxaraq, arasıkəsilmədən təkrar edirdi:

– Sənə nə oldu, əzizim? Sənə nə oldu? Onlara inanma, hamısı yalandır!

Cogendro atasını kənar edib, bacısını divanın üstünə apardı və yaxındakı bardağın suyunu qızın üzünə çiləməyə başladı, Okxoy səylə yelpik çəkirdi.

Bir neçə dəqiqədən sonra Hemnolini gözünü açdı, diksindi və inildəməyə başladı:

– Ata, Okxoy-babaya de ki, bu saat buradan çıxсын!

Okxoy yelpiyi yerə qoydu, otaqdan çıxıb qapının dəlində dayandı. Onnoda-babu Hemnolininin yanında oturdu və köksünü ağır ötürərək, onun başını tumarlamağa başladı:

– Nə üçün belə? Nə oldu, əzizim? Sakit ol!

Birdən qızın gözündən yaş sel kimi axdı. Hönkürtüden sinəsi qalxıb düşürdü. Dözülmez dərini boğmaq üçün başını atasının dizlərinin üstünə qoydu.

Onnoda-babu göz yaş tökə-tökə titrək bir səslə təkrar edirdi:

– Sakit ol, qızım, bəsdir! Mən Romeşi çox yaxşı tanıyıram. O heç vaxt belə namussuzluq eləməz. Əlbəttə, Cogen səhv edib.

Cogendro acığını saxlaya bilmədi:

– Ata, sən ona nahaq yerə ümid vermə. Sən Hemi indi sakit etməklə gələcəkdə onun daha böyük əzab çəkməyinə imkan yaradırsan. Vaxt ver, qoy özü hər şeyi fikirləşsin.

Hemnolini qamətini düzəltdi, gözlerini qardaşına zilləyib qeyzle dedi:

– Mənə nə lazımdırsa, hamısını düşünmüşəm. Yadında yaxşı saxla ki, hər şeyi Romeşin öz dilindən eşitməsəm, heç bir şeyə inanmaram.

Bunu deyərək qız yerindən qalxdı.

Onnoda-babu narahat halda qızının qolundan tutdu.

– Ehtiyatlı ol, yıxılma.

Hemnolini atasının qoluna söykənərək, öz yataq otağına getdi və yerinə uzandı.

– Atacan, məni tək burax, – deyə o, atasından xahiş etdi. – Görüm birtəhər yata bilərəmmi.

Onnoda-babu soruşdu:

– Belkə Xorini göndərim səni yelpikləsin?

– Yox, ata, mənə heç nə lazım deyil.

Onnoda-babu qonşu otağa keçdi. O, Hemin anasını xatırladı. Hemnolini hələ altı aylıq körpə ikən o ölmüşdü. Onnoda-babu qızın anasının fədakar sədaqətini, təmkinliliyini, həmişə şən, gülər olduğunu yadına salırdı. Onnoda-babu qızını özü əzizləyib bəsləmiş, böyütmüş, indi qız öz anasının canlı təcəssümü olmuşdur. Hemin əzab çəkdiyini düşündükdə Onnoda-babunun ürəyindən qanlar axdı. Qızın yataq otağının divarı arxasında oturarkən, ata fikrən qızına müraciət edirdi:

– Sən kədər görməyəsen, mənim əziz balam, xoşbəxt olasan! Mən axirətə köçüb anana qovuşana kimi səni xoşbəxt, razı və istədiyən bir adamın evində rahat görseydim, başqa bir arzum qalmazdı.

O, etəyi ilə gözələrinin yaşını sildi.

Cogendro əvvəldən də qadınların ağı haqda yüksək fikirdə deyildi, indi isə əqidesinin tamamilə düzgün olmasına inandı. İndi, o nə eləsin ki, onlar təkzib olunmayacaq sübutlara da inanmırlar! Qadınlar başqalarının rəyinə tamamilə laqeyd olaraq, iki dəfə ikinin dörd eləmədiyini dəlilsiz-sübutsuz təsdiq edərler. Ağilla yanaşanlar üçün qara elə qaradır, lakin eşq birdən qadına desə ki, qara ağdır, qadın hər hansı sübuta qəzəblə hücum edəcək, hiddətlənəcəkdir. Anlamaq olmur ki, qadınlar mövcud ikən bu dünya necə bərqərar olacaqdır.

Cogendro fikirlərini yarımcıq qoyaraq, Okxoyu səslədi. O, otağa nədənsə yanakı girdi. Cogendro soruşdu:

– Əlbəttə, sən danışılanları eşitdin. İndi biz nə etməliyik?

– Dostum, nahaq yerə sən mənə bu işlərə qarışdırırsan. Bunların heç birinin mənə dəxli yox idi. Sən gələr–gəlməz mənə birdən–birə bu ürekağrıdan əhvalata qarışdırdın.

– Bəsdir! Sonra şikayət edərsən. İndi bizim yeganə bir çarəmişdir: Romeşi məcbur etməliyik ki, özü bütün əhvalatı açıb Hemnoliniyə nağul etsin.

– Sən dəli olubsan! Kim öz ayıbını açar.

– O, Hemnoliniyə məktub yazsaydı, daha yaxşı olardı. Sən indi gərək bu məsələ ilə məşğul olasan. Nəzərə al ki, vaxtı itirmək olmaz.

– Yaxşı, bir fikirləşim görüm nə etmək olar, – deyə Okxoy cavab verdi.

İYİRMİ BİRİNCİ FƏSİL

Axşam saat doqquzda Romeşlə Kəmalə Şiyaldoxo vağzalına gətdilər. Dolayı yollarla gedirdilər. Faytonçuya əmr verilmişdi ki, dolayı yollarla getsin. Fayton Qolutolda bizim tanıdığımız evlərin birinə yaxınlaşdıqda Romeş başını çıxarıb həsrət və diqqətlə evə baxdı. Burada heç bir şey dəyişməmişdi, hər şey öz yerində idi. Romeş köksünü elə ötürdü ki, mürgüleyən Kəmaləni oyatdı. Qız soruşdu:

– Sənə nə oldu?

– Heç nə, – deyə Romeş cavab verdi və çəkilib yerində oturdu. O, yol uzununu susdu.

Kəmalə yenə faytonun arxasına söykənərək, dərhal yuxuya getdi. Onlar Qolutoldan keçdikləri bir neçə dəqiqə ərzində Kəmalənin burada olması birdən–birə Romeşə dözülməz göründü.

Onlar stansiyaya vaxtında gəldilər və Romeşin qabaqcadan sifariş verdiyi ikinci klas kupesini tutdular. O, divanların birinin üstündə Kəmalə üçün yer salıb abajuru bir az endirdi və qıza müraciət etdi:

– Kəmalə, yat! Sənin yatmaq vaxtın çoxdan keçib.

– Qatar yerindən tərpenən kimi yataram. İcazə ver indi pəncərənin qabağında oturum, – deyə Kəmalə xahiş etdi.

Romeş razı oldu. Kəmalə çarqatını başına çəkərək, divanın ucunda, pəncərənin qarşısında oturdu və izdihamla dolu platformanı seyr etməyə başladı. Romeş isə orta oturmaqda yerini rahatlayıb, dalğın–dalğın ətrafı gözəndən keçirirdi. Qatar yola düşərkən Romeş gözənilmədən yerindən sıçradı – platformada qaçan adam ona tanış gəldi.

Kəmalə də bu adamı gördü, qəhqəhə çəkib gülməyə başladı. Romeş pəncərədən başını çıxarıb gördü ki, qatara gecikmiş bu sərnəşin dəmiryol xidmətçisinin etirazına baxmayaraq, qatar gedə–gedə vaqona sıçradı, şərfi isə dəmiryolçunun əlində qaldı. Sonra vaqon pəncərəsindən sallanaraq, əlini uzadıb şərfi aldı. Romeş tanımadığı adama indi diqqətlə baxdıqda onun Okxoy olduğunu yəqin etdi.

Kəmalə şərf hadisəsini xatırlayaraq, uzun müddət güldü.

– On birin yarısıdır, – deyə Romeş ona müraciət etdi. – Çoxdan yola düşmüşük, səni niyə yatırırsan?

Qız itaətlə yatağa uzandı və gülə–gülə də nəhayət yuxuya getdi.

Lakin Romeşin əhvalı pozulmuşdu. O çox yaxşı bilirdi ki, Okxoy Kəlkətənin özündəndir, kənddə onun qohum–əqrəbası yoxdur. Elə olan surətdə Okxoy belə tələsik hara gedə bilərdi, özü də elə bu gecə! Aydın məsələdir ki, Okxoy onu – Romeşi təqib edir.

Okxoy onun doğma kəndinə gedə bilər və orada Romeşin haqqında məlumat toplamağa başlar. Bunun nəticəsində onun dostlarının da, düşmənlərinin də arasında dedi–qodu başlanar, – deyə fikirləşdikdə Romeş narahat olmağa başladı. Bu macərə çox iyirənc bir şəkil ala bilərdi. Kənddə nə cür dedi–qodu başlanacağını təsəvvür edən kimi Romeşin ürəyi sıxıldı. Kəlkətə kimi böyük bir şəhərdə həmişə gözəndən yayınmaq olar, lakin balaca bir kənd dayaz suya bənzər, onda fırtına qoparmaq üçün kiçik bir təkən də kifayətdir. Romeş bunları nə qədər çox düşündürdü, ürəyi o qədər də çox ağrıyırdı.

Barakpurdə Romeş vaqonun pəncərəsindən baxıb Okxoyun burada düşmədiyini yəqin etdi. Noyxotidə xeyli adam qatara minib düşdü, Romeş Okxoyu onların da içərisində görmədi. Buqula stansiyasında da Romeş nahaq yerə təlaşla pəncərədən boylandı. Okxoy heç yerdə görünmürdü. Yəqin onun qarşısındakı stansiyada da düşməsinə ümid bağlamaq əbəsdir.

Gecə yarından keçənə kimi Romeşin gözünə yuxu getmədi. Nəhayət yuxuladı. Ertəsi gün səhər qatar Qoyyalondo vağzalında

dayanarkən Romeş boynuna şərf sarıymış Okxoyu gördü. O, əlində çamadan gəmiyə tələsirdi.

Romeşin gedəcəyi gəminin yola düşməsinə az qalmışdı, lakin başqa bir gəmi ikinci limandan səfərə çıxmasını bildirən fit verdi.

– Hara gedirsiniz? – deyə Romeş soruşdu.

– Qərbə.

– Hansı məntəqəyə kimi?

– Çay dayazlaşmamış olsa Benaresə qədər getməliyik.

Romeş göyertəyə qalxdı, kayutların birində Kəmaləni rahatladı və yol üçün süd, düyü, banan almağa getdi.

Bu müddətdə Okxoy başqa sənişinlərdən qabağa keçərək, birinci gəmiyə qalxmışdı. O, gözə görünməsin deyə, bir çox ehtiyat tədbirləri gördükdən sonra münasib bir yer tapmışdı – oradan gəmiyə minənlərin hamısını görmək mümkün idi. Lakin sənişinlər o qədər tələsmirdilər, gəminin yola düşməsi ləngiyirdi. Sənişinlər fürsətdən istifadə edərək yuyunur, çimirdilər, bir çoxları sahilə xörək bişirir, oradaca da yeyirdilər. Okxoy güman etdi ki, bəlkə də Romeş Kəmaləni qəlyanaltı üçün mehmanxanaların birinə aparmışdır, lakin Qoyyalondonu yaxşı tanımadığı üçün onları axtarmağa getmədi.

Gəmi fit verməyə başladı, indicə yola düşəcəkdə, Romeş isə hələ görünmürdü. Tərpenməkdə olan körpü taxtaların üstü ilə sənişinlər tələsə-tələsə yuxarı qalxırdılar. Ardı kəsilməyən gəmi fitləri sənişinləri tələsməyə məcbur edirdi. İzdiham getdikcə sıxlaşırdı. Lakin Romeş nə gəmiyə minənlərin, nə də təzə gələnlərin arasında görünürdü.

Nəhayət, sənişinlərin axını qurtardı, körpüləri qaldırdılar, kapitan lövbərin qaldırılmasına əmr verdi.

– İcazə verin mən düşüm, – deyə Okxoy təşviş içində çığırdı, lakin matroslar onun sözüne əhəmiyyət də vermədilər. Gəmi sahiləndən hələ çox ayrılmamışdı. Okxoy gəmidən sahilə sıçradı.

O, sahilə Romeşin izini tapa bilmədi. Okxoy bir neçə dəqiqə bundan qabaq qatarın Kəlkətəyə getdiyini öyrəndikdə bu qərara gəldi ki, dünən platformada demiryol xidmətçisi ilə mübahisə edərkən yəqin Romeş onu görmüş və məqsədini anlamışdır, ona görə də kəndə deyil, səhər qatarı ilə Kəlkətəyə qayıtmışdır. Biri Kəlkətədə gizlənmək fikrinə düşmüşdürsə, orada onu axtarıb tapmaq çətin məsələdir.

İYİRMİ İKİNCİ FƏSİL

Okxoy Qoyyalondoda səhərdən axşama kimi gəzib-dolaşdı, yalnız axşam poçt qatarı ilə Kəlkətəyə qayıtdı. Səhər tezdən qatardan düşən kimi birbaşa Corciparda Romeşin mənzilinə yollandı. Lakin qapını bağlı gördü. Aydın idi ki, kimse buraya qayıtmamışdır.

Okxoy Romeşin Qolutoldakı mənzilinə də baş çəkdi. Burada da adam görmədi. Vəziyyət belə olduqda o, Onnoda-babunun evinə gəlib Cogendroya xəbər verdi ki, Romeş qaçmışdır. Onu tapıb saxlamaq mümkün olmamışdır.

Cogendro soruşdu:

– Bu necə olub?

Okxoy öz səyahətinin təfəsilatını başdan-ayağa Cogendroya söylədi.

Okxoyu gördükdə Romeşin Kəmalə ilə gizlənməsi Cogendronun şübhəsini daha da möhkəmləndirdi. O dedi:

– Məsələ burasındadır ki, bu dəlillərin heç birinin bizə zərərə xeyri yoxdur. Yalnız Hemnolini deyil, hətta atam da axmaqcasına deyib durur ki, Romeşin öz ağzından eşitməyə, ona qarşı etibarını itirməyəcəkdir. Hətta iş o yere çatmışdır ki, əgər Romeş bu saat gələrsə, hələlik heç bir şey deyə bilməyəcəyini söyləyर्सə, atam bir an fikirləşmədən onun Hemnolini ilə toyuna razı olacaqdır. Mən çox çətin vəziyyətdəyəm. Atam qızının iztirabına yol vermək istəmir, Hem isə “nə olursa olsun, Romeşin arvadı da olsa, mən yalnız ona gedəcəyəm” deməyə hazırdır. Çox mümkündür ki, Hemin qüسسə çəkməsinə yol verməmək üçün atam buna da razı olsun. İndi görürsən ki, bizim yeganə çarəmiz qalmışdır: mümkün qədər tez, hər hansı yolla Romeşdən öz etirafını qoparmaq lazımdır. Okxoy, sən heç vaxt ruhdan düşməməlisən. Mən özüm də bu tədbirdə iştirak edərim. Lakin ağılıma heç bir əməlli fikir gəlmir. Birçə ümidim qalırsa, o da Romeşlə savaşımaqdır. İndi isə, Okxoy, get yuyun, yoxsa bu görkəmlə çay içmək olmaz.

Yuyunmaqdan sonra Okxoy gəlib stol başında oturdu, fikrə getdi. Bu an qızın qoluna girmiş Onnoda-babu otağa gəldi, lakin Hemnolini Okxoyu görər-görməz dərhal dönüb getdi.

– Hem yaxşı iş görmür, – deyə Cogendro hirsli qeyd etdi. – Sən onun nəzakətsiz hərəkətlərini təqdir etməməlisən, ata. Onu geri qaytarmağa məcbur etmək lazımdır. Hem! Hem!

Lakin Hemnolini artıq yuxarıda idi.

– Cogen! Sən ancaq mənim işlərimi korlayırsan, – deyə Okxoy narazılığını bildirdi. – Ona mənim bəmədə heç bir şey demə. Zorakılığa əl atdıqda isə, hər şeyi məhv etmək olar.

Okxoy sözünü qurtardıqdan sonra çayını içib getdi.

Onu səbirsizlikdə ittiham etmək olmazdı. Beyninə bir şey düşəndə vəziyyət onun əleyhinə çevrilsə də, öz məramından əl çək-məzdi. Onun xasiyyətində tələsmək, özündən çıxmaq yox idi. Eyni zamanda Okxoy, özünü ağıllı göstərüb yekə-yekə danışan lovğalardan deyildi. Heç bir təhqir və ya nifret ona toxunmazdı. Okxoy doğrudan da səbirli adam idi, hər cür münasibətə qatlaşırdı.

Okxoy getdikdən sonra Onnoda-babu Hemnolinini yenidən gətirib çay stolunun başında oturtdu. Qızın yanaqlarının qırmızısı qaç-mışdı, gözlərinin altı qaralmışdı.

O içəri girərkən gözlərini aşağı dikmişdi. Başını qaldırıb qardaşına baxa bilmirdi, çünki bilirdi ki, qardaşı ona da, Romeşə də qəzəb-lidir, ikisini də çox qəddarcasına ittiham edir.

Hemnolinidə inamı yaşadan məhəbbət, nəhayət, ağılın sədası qarşısında gücsüz olurdu. Hələ srağagün qız Cogendronun yanında Romeşə sarsılmaz etiqadını nümayiş etdikdən sonra qaranlıq gecədə yataq otağında tək qalaraq çox fikirləşərkən, onun ürəyi daha rahat deyildi.

Əvvəlcə o, Romeşin davranışında, əlbəttə, şübhəli heç bir şey görmürdü. Onun ilqarına sadıq qalaraq, ürəyinə heç bir pis şey gətir-mirdi. Bununla belə şübhələr onun könül evindən əl çəkmirdi.

Ana ölüm təhlükəsi qarşısında uşağını iki əlləri ilə sinəsinə necə sıxırsa, Hemnolini də eləcə var qüvvəsi ilə Romeşin etibarını ürə-yində saxlamağa, bu etibarı düşmənçiliklə deyilən bütün dəlillərdən qorumağa çalışırdı. Lakin eyvah! Bəzən qüvvəmiz çatmır.

Onnoda-babu bu gecəni Hemnolininin yataq otağına yanaşı otaqda keçirdi. O, qızın yataqda necə əzabla çapaladığını eşidirdi. Tez-tez onun yanına keçirdi. Lakin:

– Yuxun gəlmir, qızım? – deyə sual verdikdə, hər dəfə eyni cavabı alırdı.

– Bəs sən niyə yatmırsan, ata? Mən, bax yuxuya gedirəm, indicə yatacağam!

Dan yeri sökülərkən Hemnolini damın üstünə çıxdı. Romeşin mənzilinin bütün qapı və pəncərələri bağlı idi.

Günəş şərqdəki qarlı dağların bəmbəyaz zirvələri arxasından yavaş-yavaş qalxırdı. Yeni doğmaqda olan günəş ona o qədər sönük və ümitsiz gəldi ki, o, damın bir küncündə oturdu. Əlləri ilə üzünü örtərək acı-acı hönkürdü. İndi onun yanına kimsə gəlməyəcək, daha o, çaya heç kəsi gözləməyəcəkdi. Sevgilim qonşu evdədir, – deyə onun qəlbi daha fərəhlə dolmayacaq.

– Hem! Hem!

Hemnolini cəld qaxdı, gözlərinin yaşını sildi.

– Nə var, ata? – deyə qız atasına səs verdi.

Onnoda-babu qızına yaxınlaşdı və əlini onun küreyinə mehriban-mehriban çəkərək dedi:

– Bu gün mən gec oyandım.

Onnoda-babu gecə keçənə kimi Hemnolinidən qorxur, gözüne yuxu getmirdi. O ancaq səhərə yaxın mürgülədi. Lakin günəş şüaları gözlərinə düşər-düşməz o tez yerindən qalxdı, yuyundu və dərhal qızını yoxlamağa getdi. Qızın otağını boş gördükdə damın üstünə çıxdı. Tənha Hemnolininin görkəmi onun ürəyini sıxdı. Qızına dedi:

– Gedək çay içək, qızım!

Qız stol başında Cogendro ilə üz-üzə oturmaq istəmirdi. Lakin adət halına düşmüş qaydaları pozduqda atasının çox narazı qaldığını bilirdi. Bundan başqa o hər gün atası üçün öz əli ilə çay süzürdü. İndi atasını bu kiçik xidmətdən məhrum etmək istəmədi.

Ona görə də səhər Onnoda-babu onu çay içməyə çağırırdıqda, atasının qoltuğuna sığınaraq yemək otağına keçdi.

Aşağı düşəndə, hələ qapının dalında dayananda Cogendronun birisi ilə danışdığını eşitdi, ürəyi şiddətlə döyünməyə başladı. Ona elə gəldi ki, qardaşı Romeşlə danışır. Onların evinə səhər tezdən kim gələ bilirdi?

O müterəddid addımlarla otağa girdikdə Okxoyu gördü, özünü ələ almağı bacarmayaraq, dərhal çıxdı.

Onnoda-babu ikinci dəfə qızını yemək otağına gətirdi. Bu dəfə Hemnolini atasının kreslosuna doğru çəkilərək, başını aşağı saldı və çay hazırlamaqla məşğul oldu.

Hemnolininin davranışı Cogendronu hiddətləndirirdi. Romeşə görə bacısının əzab çəkdiyinə laqeyd baxa bilmirdi. Lakin Onnoda-babunun qızın dərдинə şərik olmasının, digər tərəfdən Hemnolininin ata məhəbbəti kölgəsinə sığınaraq, bütün dünyadan gizlənmək istədiyini gördükdə Cogendro lap hirsəndi.

İYİRMİ ÜÇÜNCÜ FƏSİL

Cogendro fikirləşirdi: “Sanki bizim hamımız cinayətkar! Biz yalnız onu sevdiyimiz üçün öz borcumuzu yerinə yetirmək, onun səadətini qayğısına qalmaq istərkən, guya ona düşmən kəsilmişik. Bizim təlaşımız qarşısında o nə edir? Minnətdar olmaq əvəzinə hələ bizi ittiham da edir. Atama gəldikdə isə o, ümumiyyətlə, əhvalatdan baş çıxara bilmir. İndi daha təsəlli vermək məqamı deyil, qəti zərbə vurmaq vaxtıdır. Atam isə Hemnoliniyə yazığı gəldiyi üçün xoşagəlməz həqiqəti ondan gizlətməyə çalışır”.

– Ata, bilirsənmi nə olmuşdur? – deyərək Cogendro Onnoda-babuya müraciət etdi.

Atası qorxmuş halda soruşdu:

– Yox, nə olmuşdur ki?

– Dünən Romeş arvadı ilə Qoyyalondo qatarı ilə vətəninə gedirmiş, lakin Okxoyun həmin qatara oturduğunu gördükdə qayıdıb Kəlkətəyə qaçmışdır.

Çay süzən Hemin əli titrədi, çay çalxalanıb töküldü, qız kresloya oturdu.

Cogendro bacısına çəpəki baxaraq, sözlünə davam etdi:

– Anlaya bilmirəm, nə üçün gerek qaçaydı? Okxoy üçün burada təzə bir şey yox idi. O, əhvalatın bütün təfəsilatını onsuz da bilirdi. Romeşin əvvəlki hərəkətinə yaxşı demək olmaz, bu öz yerində, lakin belə bir qorxaqlıq eləmək, oğru kimi qaçıb gizlənmək, mənə, lap murdar işdir! Mən bilmirəm bu barədə Hemin fikri nədir? Mənə belə gəlir ki, onun qaçmağı günahkar olmasına aydın sübutdur.

Tir-tir əsən Hemnolini yerindən qalxıb dedi:

– Dada, mən heç bir sübut axtarmıram! Onu mühakimə etmək istəyirsinizsə, bu sizin öz işinizdir. Mən onun hakimi deyiləm!

– Sənin ərə getmək istədiyini bir adama biz laqeyd ola bilərikmi? – deyərək Cogendro cavab verdi.

– İndi toydan söhbət açmağın nə mənası var? Siz toya mane olmağa çalışırsınız, sizə belə lazımdırsa, olsun. Ancaq mənim öz qərarımı dəyişmək üçün əbəs yerə özünüzü yormayın.

Qız lap taqətdən düşdü, hönkürüb ağlamağa başladı. Onnoda-babu cəld yerindən sıçradı, qızın göz yaşları ilə islanmış üzünü bağrına basaraq dedi:

– Hem, gedək yuxarıya!..

Gəmi sahildən ayrıldı. Birinci və ikinci klasda səmşinin əsla yox idi. Romeş kayutların birində özünə yer saldı. Səhər Kəmalə süd içdikdən sonra qapını taybatay açıb, çayı və ötüb-keçən sahilləri seyr edirdi.

Romeş qızdan soruşdu:

– Kəmalə, hara getdiyimizi bilirsənmi?

– Sənin yurduna.

– Axı kənd sənin xoşuna gəlmir, ona görə də ora getmirik.

– Sən mənə görə kəndə getməkdən vaz keçdin.

– Əlbəttə, yalnız sənə görə.

Qız ciddi soruşdu:

– Nə üçün belə etdin? Mən çox çərənləyə bilərəm. Sən mənim hər sözlümü ciddi başa düşəcəksən? Boş bir şeydən ötrü inciyirsen.

Romeş güldü:

– İncimək heç mənim ağıma da gəlməyib. Özüm də kəndə getmək istəmirəm.

Kəmalə maraqla soruşdu:

– Onda bəs səfərimiz harayadır?

– Qərbə.

“Qərb” sözünü eşitcək Kəmalənin gözləri bərəldi.

Qərb!.. Heç vaxt öz evindən kənara çıxmıyan bir adam bu sözü eşitdikdə təsəvvürünə nələr gətirmir!

Qərbdə müqəddəs yerlər, şəfa verən iqlim, gözəl mənzərələr və şəhərlər, imperiyaların və şahların keçmiş əzəməti, əfsanəvi məbədlər var! Hələ qəhrəmanların hünərinə aid gözəl, qədim dastanlar, cürbəcür əfsanələr!

Tamam heyretə gəlmiş qız sorğu-sualını davam etdirdi:

– Yaxşı, biz axı hara gedirik?

– Hələ qət etməmişəm. Biz Mungerdən, Patnudan, Danapurdan, Boksardan, Hacipurdan, Benaresdən keçəcəyik. Bunların birində düşərik.

Bu cür məşhur və qeyri-məşhur yerlərin adları sadalananda Kəmalənin xəyalı lap qanadlandı:

– Necə maraqlıdır! – deyərək o, çəpik çaldı.

– Sonra maraqlı olacaq! Bu neçə günün içində biz Allah bilir nə yeyəcəyik. Yəqin ki, sən matrosların gəmi mətbəxində bişirdiyi xörəyi yeməyəcəksən, eləmi?

– Dəhşət! – deyə Kəmalə üz-gözünü turşutdu. – Əlbəttə, yox!

– Yaxşı, bəs onda sən nə təklif edirsən?

– Özüm bişirəcəyəm!

– Bacararsan?

Kəmalə güldü:

– Bilmirəm, sən məni necə bilirsən! Niyə gerek bacarmayam? Mən ki balaca deyiləm. Əmimin evində xörək bişirmək işlərinə mən özüm baxardım.

Romeş sualına peşman olaraq, əlavə etdi:

– Doğrudan da sualım lap yersiz oldu. İndi ki belədir, gəl elə bu saat mətbəx düzəldək. Sən buna necə baxırsan?

Romeş getdi və bir azdan sonra haradansa balaca bir dəmir peç tapıb gətirdi. Bundan əlavə gəmidə səmişin sifəti ilə gedən və qayastxa¹ silkinə mənsub olan Umeş adında bir uşaqla danışdı ki, ona bir az zəhmət haqqı versin və Benaresə kimi biletini alsın, uşağa onlara su daşısın, qabları yusun, başqa lazım gələn işləri də görsün.

Romeş soruşdu:

– Kəmalə, biz bu gün nə bişirsek yaxşıdır?

– Mənə çox şey getiribsen? – deyə Kəmalə cavab verdi, – düyü, bir də paxla! Demək, paxla ilə düyü olacaq, ayrı nə bişirmək olar ki?

Kəmaləyə lazım olan ədviyyələri Romeş matroslardan aldı, lakin qız Romeşin təsərrüfat işinə naşı olduğuna ürəkdən gülmürdü.

– Yaxşısan, vallah. Təkcə bu ədviyyələrdən nə bişirmək olar? Şilnorsuz² onları nə ilə döyüm?

Romeş qızın məzəmmətini sükutla dinlədikdən sonra şilnor axtarmağa getdi, lakin şilnor tapa bilmədi. Matroslardan metal həvəng-dəstə tapıb gətirdi və Kəmaləyə verdi.

Kəmalə ədviyyəni həvəngdə döyə bilmədiyini üçün çaşıb qalmışdı.

– Gəl birisindən xahiş edək, döysün, – deyə Romeş təklif etdi, lakin Kəmalə onun təklifinə etinasız qaldı. Kəmalə qətiyyətlə özü bu işə girişdi. Bu çətinliklər, bilmədiyini alətlərdən istifadə etməyə

çalışmaq, deyosən Kəmalənin xoşuna da gəlirdi. Ədviyyə həvəngdən sıçrayır, ətrafa səpələnirdi. Qız özünü saxlaya bilməyib gülmür, uğunub gedirdi. Romeş də ona baxıb gülmürdü.

Ədviyyə hazırlanıb qurtardıqdan sonra Kəmalə sarisinin ucunu belinə bağlayaraq, xörək bişirməyə başladı. O, xörək bişirmək üçün Kəlkətədən gətirdiyi şirə küpəsindən istifadə etməyə məcbur oldu. O, küpəni odun üstünə qoyaraq Romeşə müraciət etdi:

– Tez get çim, xörəyim tez hazır olacaq.

Romeş vaxtında qayıdıb gəldi. Yemək hazır idi. Burada yeni bir məsələ meydana çıxdı: boşqabları yox idi. Bəs xörəyi nədə yeməli idilər?

– Matroslardan saxsı boşqab almaq olar, – deyə Romeş cəsarətsiz təklif etdi.

Fikirleşmədən irəli sürülmüş bu təklif Kəmaləni dəhşətə gətirdi. Romeş günahkar kimi izah etdi ki, o, qabaqlarda da belə günaha¹ yol vermişdir.

Kəmalə dedi:

– Olan oldu, keçən keçdi. Ancaq bundan sonra belə şey olmayacaq, mən belə şeylərə döyə bilmərəm!

Sonra o, küpənin qapağını götürdü, təmiz yudu və Romeşə verdi.

– Bu gün qapaqda ye, sabah bir çarə taparıq.

Göyərtenin küncü tərtəmiz yuyulduqdan sonra, şam yeməyi üçün yer hazırlandıqdan sonra Romeş razı qalaraq, yeməyə başladı. O, yeməyi ağzına alan kimi gördü ki, xörək ləzzətli çıxmışdır. Kəmalə utandı.

– Mənə gülme.

– Yox, mən zarafat eləmirəm. Özün yeyib görəcəksən.

Bunu dedikdən sonra o, qabı bir an içində boşaldıb yenə istədi. Bu dəfə qız ona daha çox xörək verdi.

– Nə qayırdın, yoxsa özünə saxlamadın?

– Qorxma, burada hələ çox qalıb, – deyə Kəmalə cavab verdi.

Onun aşpazlıq məharətinə Romeşin yaxşı münasibəti Kəmaləni fərəhləndirdi. Romeş soruşdu:

– Bəs sən nədə yeyəcəksən?

¹ Hinduizm qanununa görə yüksək silkə mənsub olanlar aşağı silklərin və ya başqa dinə mənsub olanların qab-qacağından istifadə etsələr, murdar olurlar.

¹ Qayastxa – ali silklərdən biri, məktub yazanlar silki

² Şilnor – ədviyyəni döymək üçün iki yastı daş, həvəngdəstə əvəzi

İYİRMİ DÖRDÜNCÜ FƏSİL

– Mən də elə o qabda.

Romeş narahat oldu:

– Yox, belə olmaz.

Kəmalə təeccüblə soruşdu:

– Nə üçün?

– Yox, yox, heç vaxt.

Kəmalə etiraz etdi:

– Səni inandırırım ki, mən nə etdiyimi çox yaxşı bilirəm.

– O, oğlanı səslədi: – Umeş, sən xərəyi nədə yeyəcəksən?

– Aşağıda şirniyyat satılır, mən bir şal yarpağı alaram.

– Qulaq as, Kəmalə, – deyə Romeş qıza müraciət etdi. – Sən mütləq bu qabda xörək yemək istəyirsənsə, ver onu yaxşı-yaxşı yuyum.

Qız hirsələnib qışqırdı:

– Dəfi olmusan-nədir? – Bir neçə dəqiqə sonra isə Romeşə dedi: – Sənə pan¹ bişirə bilməyəcəyəm, ona lazım olan şeylər gətirməyibsən.

– Aşağıda birisi pan satır, – deyə Romeş cavab verdi.

Beləliklə, heç bir ciddi çətinlik çəkmədən onların təsərrüfatının əsası qoyuldu. Lakin Romeşin ürəyi sakit deyildi, o daim fikirləşirdi: nə təhər eləsin ki, Kəmalə ona qarşı bir zövcə kimi qayğı göstərdikdə özünü kənara çəkə bilsin.

Evdar qadının vəzifəsini icra etməkdən ötrü Kəmaləyə nə kömək, nə də təlim keçmək lazım idi. Kəmalə bir neçə il əmisinə yemək hazırlamış, uşaqlarına baxmış və ev işlərinin hamısını özü görmüşdü. Qızın çevikliyi, səyi və əməyi sevməsi Romeşin xoşuna gəlirdi, lakin eyni zamanda münasibətlərinin gələcəkdə nə kimi şəkil alacağını hər an düşünürdü. “Mən onu öz yanımda saxlamaq istəmirəm, – deyə Romeş fikirləşirdi, – lakin onu ata da bilmirəm”. Kəmalə ilə öz münasibətinin hüdudunu harada qoysun? Hemnolini onun yanında olsaydı, hər şey yaxşıca düzələrdi. Hər halda indi belə bir ümidlə yaşamaq olmazdı. Kəmalə ilə təklikdə bu məsələni həll etmək isə olduqca çətin görünürdü. Nəhayət, Romeş çəti qərara gəldi ki, sirri tamamilə Kəmaləyə söyləsin, gizlənpaç oyununa birdəfəlik son qoysun.

¹ Pan – betel ağacı yarpaqlarına bir sıra edviyyə qatandan sonra emələ gələn otirli saqqız

Axşama yaxın gəmi dayaza oturdu. Komandanın bütün cəhdlərinə baxmayaraq, gəmini həmin gün dayazdan çıxarmaq mümkün olmadı.

Yüksək sahiləndən çaya doğru eniş su quşlarının ayaq izləri ilə dolu idi. Kənd qadınları gün batmamışdan qabaq son dəfə su aparmağa gəlmişdilər. Onlar gəmiyə maraqla tamaşa edirdilər. Kimisi cəsarətlə üzuaçıq, kimisi qorxaraq çadra altından baxırdılar. Uçurumun üstündə bir dəstə kənd uşağı oynayır, atılıb-düşür, burnunu yuxarı qaldırmış gəminin çətin vəziyyəte düşdüyünə sevindiklərini çığır-bağır ifadə edirdilər.

Qarşıdakı sahilin intəhasız qumları arxasında günəş qürub etdi. Romeş göyörtənin məhəccərinə söykənərək, getdikcə qatılmaqda olan qaranlıqda hələ işıq olan qərb tərəfdəki üfqü seyr edirdi. Kəmalə pərdə çəkilmiş mətbəxindən çıxaraq, kayutun qapısında dayandı.

Kəmalə bilmirdi ki, Romeşin diqqətini özünə necə cəlb etsin, o yavaşdan öskürdü, lakin istədiyi olmadı, Romeş dönüb baxmadı. Qız açar dəstəsi ilə qapını taqqıldatmağa başladı. Açarlar berk danqıldadıqdan sonra axır ki, Romeş dönüb baxdı. O, Kəmaləni gördükdə yaxınlaşıb soruşdu:

– Bu nə qəribə çağırmaqdır?

– Bəs nə cür çağırım?

– Sənə, atam-anam mənə niyə ad qoyublar? Ondan ötrümü ki, adım heç işlənməsin? Mən sənə lazımamsa, nə üçün mənə Romeş deyib çağırmaasan?

Yenə də həmin mənasız zarafat!¹ Qızın yanaqları, hətta qulaqlarının ucu da qızardı, sanki qürub qızartısını onun üzündən aldı. O, başını aşağı salıb dedi:

– Mənasız şey deyirsən!.. Bura bax, yemək hazırdır. Bu gün axşam yeməyini tez ye, səhər lap az yemisən.

Çayın saf və təmiz havası Romeşin iştahasını çoxdan açmışdı, lakin o indiyədək sükut edirdi, istəmirdi ki, ərzağın çatmaması üzündən Kəmalə hədə yerə həyəcanlansın. Qızın gözlənilmədən yemək

¹ Hindistan ənənələrinə görə qadın ərinin adını çağırmmalıdır, yoxsa ərinin başına xətə gələ bilər.

təklif etməsi onu sevindirdi. Onun sevincinə yalnız yemək səbəb olmamışdı. Cavan oğlanın ağına birdən gəldi ki, tale özü onun qeydinə qalmışdır və o, tale qarşısında başını əyməyə bilməz. Lakin bütün bunların yalnız bir səhv üzərində qərar tutduğunu düşünərkən ürəyində ağrı hiss etməyə bilmirdi. Romeş dərin bir ah çəkib kayuta girdi.

– Deyəsən sən heç yemək istəmirsən? Məgər acmayıbsan? Mən səni vadar etmirəm, özün bil.

Lakin Romeş özünü şən göstərərək, tələsik cavab verdi:

– Sən nə üçün məni vadar edirsən, məni vadar eləyən öz mədəmdir. Gözlə ki, məni bir də açarları danqıldatmaqla yeməyə dəvət edəndə Madxusudon¹ özü gəlməsin. Ancaq nədənsə mən burada yeməli bir şey görmürəm! – Romeş ətrafa baxaraq, sözüne davam etdi. – Mən nə qədər ac olsam da, güman etmirəm ki, belə şeyləri həzm edə biləm. – Romeş yatağı və kayutda olan başqa şeyləri göstərdi. – Məni uşaqlığımdan başqa xörəklərə öyrədiblər.

Kəmalə qəhqəhə çəkib güldü və uzun müddət özünü saxlaya bilmədi.

– Görürsən, indi səbrin çatmır. Durub gözlerini göyə dikmişdin, nə achiq yadına düşürdü, nə də susuzluq. Çağıran kimi achığın yadına düşdü! Yaxşı, yaxşı. Bir dəqiqə gözlə, hər şeyi gətirərəm.

– Bax, sənə deyirəm, tez ol, yoxsa gəlib kayutda yorğan-döşəyi də görməyəcəksən! Xahiş edirəm onda məndən inciməyəsən.

İki dəfə təkrar edilən bu zarafat qıza ləzzət verdi. O, hədsiz şənliklə qəhqəhə çəkib, gülə-gülə qapının daldında yox oldu. Romeşin süni şənliyi dərhal yox oldu.

Kəmalə əlində şal yarpaqları ilə örtülmüş toxunma səbət geri qayıtdı, səbəti çarpayının üstünə qoyaraq, sarisinin ucu ilə döşəməni silməyə başladı.

Romeş təşvişlə səsini ucaltdı:

– Nə qayırırsan?

– Eybi yoxdur, onsuz da mən indi paltarımı dəyişəcəyəm.

Kəmalə bunu deyərək döşəməyə şal yarpaqları sərdi, üzərinə luç² və tərəvəz qoydu.

¹ Madxusudon – Vişnu allahının adıdır.

² Luç – erinmiş yağda qızardılmış nazik qoğala deyirlər.

Romeş təəccüb qaldı:

– Lap möcüzə oldu ki! Bu luçları haradan tapdın?

Amma qız sirin belə tez açılmasını istəməirdi. O, sirli bir adam kimi soruşdu:

– Bəs sən necə bildin?

Romeş özünü elə tutdu ki, guya cavab verməkdə çətinlik çəkir.

– Yəqin gəmi komandasının ehtiyatından götürürsən?

Kəmalə hiddətlə dedi:

– Nə danışsan? Elə şey olar?

Romeş luçları bir-bir ötürməyə başladı və Kəmaləni cinlətmək üçün onun luçları necə tapdığına dair ağlasığmayan müxtəlif fərziyələr söylədi. Nəhayət, Romeş dedi ki, bu luçları sehrlı çırağın sahibi ərəb nağıllarının qəhrəmanı Əlaəddin Bülucistandan öz pərəstişkarına töhfə göndərmişdir. Axırda o, qızı lap hövsələdən çıxardı.

– Bəsdir! Bundan sonra mən sənə heç bir şey nağıl etməyəcəyəm! – deyə qız üzünü kənara çevirdi.

– Yox, yox! Məğlub olmağımı boynuma alıram! – deyə Romeş az qala qışqırdı. – Əlbəttə, çayın ortasında luç bişirməyin necə mümkün olduğunu təsəvvür etmək çətindir, hər halda dadı-tamı çox gözəldir.

Oğlan iştahasını öyrənmək həvəsinə nə qədər üstün gəldiyini söylə sübut etməyə başladı.

Gəmi dayaza oturan kimi qurtarmaqda olan ərzaq ehtiyatını artırmaq üçün Umeşi kəndə göndərdi. Romeş onu məktəbə apararkən verdiyi pullardan bir az qalmışdı, indi Kəmalə o pulları qxiyə¹ və una xərclədi.

Kəmalə oğlandan soruşdu:

– Bəs nə yemək istəyirsən, Umeş?

– Xanım, südsatan kişidə mən yaxşı kəsmik görmüşəm. Bizdə isə banan var, bir-iki paysalıq² döyülmüş düyü alsaydıq, mən bir yaxşı xörək bişirərdim, – deyə Umeş cavab verdi.

Kəmalənin özünün belə bir şimiyyə həvəsi yox idi.

– Umeş, səndə heç pul qalıbmı? – deyə Kəmalə soruşdu.

– Heç nə qalmayıb, ana.

¹ Qxi – erinmiş yağ

² Paysa – Hindistanın xırda pulu

Bu, Kəmaləni çətin vəziyyətə saldı. Qız özü də bilmirdi ki, Romeşdən necə pul istəsin.

Bir az sonra o dedi:

– Bu gün şirniyə pulumuz çatmaz, ancaq sən darıxma, bizim luçumuz var. Gedək xəmir yoğuraq.

– Ana, axı mən dedim ki, yaxşı kəsmik də görmüşəm, bəs bu necə olsun?

– Qulaq as, Umeş, bu gün ağa yeməyə oturanda şey-şüy almaq üçün ondan pul istə.

Umeş boynunu qaşıyaraq, utana-utana Romeşə yaxınlaşdı. O oturub iştaha ilə yeyirdi. Romeş dönüb ona baxdıqda oğlan ancaq mızıldaya-mızıldaya rabitəsiz sözlər deyə bildi:

– Ana... pul barədə... şey-şüy almaq üçün...

Yalnız indi Romeşin ağlına gəldi ki, xörək bişirmək üçün axı pul lazımdır. Əlaəddinin sehrli çırağı bu işdə kömək edə bilməz.

Romeş qayğı ilə dilləndi:

– Kəmalə, sən axı pulun heç yoxdur. Nə üçün sən özün bunu mənim yadıma salmırsan?

Qız öz sükutu ilə təqsirini boynuna aldı.

Axşam yeməyindən sonra Romeş qıza bir balaca mücrü verib dedi:

– Bu gündən daş-qaşını və pullarını buraya yığarsan.

Romeş ev işlərinin bu gündən sonra tamamilə Kəmalənin öhdəsinə düşməsindən xatircəm olub, yenə göyörtənin məhəccərinə söylədi, gözlərini qərbə, insanın gözləri önündə üfüq qaranlığa qərç olan yerə zillədi.

Nəhayət, Umeş kəsmikdən, banandan və düyüden özünə yemək bişirdi. Kəmalə isə uşağın qarşısında duraraq, onun keçmiş güzəranını soruşurdu.

Umeşin ailəsində ögey ana hökmranlıq edirdi. Umeş evlərindən qaçmışdı. İndi Benaresə babasının evinə pənah aparırdı.

Uşaq sərgüzəştini nağıl edib qurtaranda dedi:

– Ana, sən məni yanında saxlasan, mən heç yerə getməərəm.

Sahil boyu uzanan, sanki tuşla çəkilmiş, kolluqlar zolağı gəlin gecənin qumaş libasında tutqun rəngli bir haşiyəyə bənzəyirdi. Bütün günü kəndin ətrafında dənələyən vəhşi ördəklər göllərdə gecələmək üçün qürub edən günəşin sönməkdə olan şüaları altında qatar-qatar sakit uçurdular. Yuvalarında yerlərini rahatlamış qarğaların səs-küyü kəsilmişdi. Çayın üzərində bir dənə də olsun qayıq qalmamışdı. Yalnız yelkən gəmisini sahile doğru səssiz-səmirsiz çəkirdilər. Onun qaraltısı çayın qızılı-yaşıla çalan səthində aydın görünürdü.

Romeş hörmə kreslonu gəminin burnuna çəkdi. Təzə Ayın saf işığı gəmiyə nur saçırdı.

Göyün qərb tərəfində axşam şəfəqinin son qızılı parıltısı çəkilib getmişdi, sanki bütün kainat Ay işığının sehrli örtüyü altında əriyib yox olmuşdu.

Romeş öz ürəyində “Hem! Hem!” deyə təkrar edirdi. Bu ad onun üçün məhraban bir əlin nəvazişlə ona toxunması kimi idi, sanki o əl gəncin qəlbini oxşayırdı. Onun səsini eşidən kimi Romeşə elə gəlirdi ki, kiminsə sonsuz incəlik və məhrabanlıqla dumanlanmış və altına kölgə çökmüş gözləri iztirabla ona baxır. Romeş diksindi, gözləri yaşla doldu.

İki il ərzindəki həyatının bütün təfəsilatı gözlərinin qarşısında canlandı. Hemnolini ilə tanışlığının birinci günü yadına düşdü. O zaman Romeş təsəvvür edə bilməzdi ki, bu gün onun həyatında belə bir yer tutacaqmış. Birinci dəfə Cogendro onu evlərinə gətirdikdə utanıb sıxılan gənc, çay stolu başında Hemnolinini görər-görməz özünü dəhşətli bir təhlükə içərisində hiss etdi. Lakin bu sıxıntı yavaş-yavaş keçdi. Onlar bir-birinə öyrəşdilər, ünsiyyət bağladılar. Ünsiyyətin görünməz telləri Romeşi tədricən bir əsirə çevirdi. Ona elə gəlirdi ki, məhəbbət haqqında oxuduğu şeirlərin hamısı yalnız Hemnoliniyə həsr edilmişdir. İftixarla öz-özünə “mən onu sevirəm” deyib təkrar etdikcə qəlbində hədsiz bir fərəh coşub-daşırdı. Yoldaşları imtahan-qabağı məhəbbət poemalarının məzmununu əzbərləməyə məcbur ikən, Romeş özü həqiqətən sevirdi, buna görə də yoldaşlarından üstün idi. İndi Romeş bunların hamısını xatırlayırkən, anladı ki, o zaman yalnız məhəbbətin qapısı önündə imiş. Yalnız gözlənilmədən zahir

olmuş Kəmalə onun həyatını dözülməz dərəcədə çətinə saldıqda, onun məhəbbəti ağır sınaqlardan çıxaraq möhkəmləndi, ayıldı və canlandı.

Romeş başını aşağı salıb əllərinə söykənərək fikirləşirdi ki, qarşısında bütöv bir ömür, ürək sıxıntıları ilə dolu bir həyat, çıxılmaz vəziyyətin möhkəm toru içərisində çəşib qalmış bir insanın həyatı durur. Doğrudanmı bu toru cırıb parçalamığa onda qüvvə tapılmayacaq?

O möhkəm bir qətiyyət coşğunluğu ilə başını dik qaldırıqda birdən Kəmaləni gördü. Qız yaxındakı kresloya söykənib dayanmışdı.

Qız təşvişlə soruşdu:

– Sən yatmışdın? Mən səni oyatdım.

Romeş qızın peşman qayıtmaq istədiyini gördükdə tələsik onu saxladı.

– Yox, yox, Kəmalə, yatmamışdım. Otur, sənə bir nağıl danışmaq istəyirəm.

Qız nağıl sözünü eşitəcək sevindi və kreslosunu dərhal ona yaxınlaşdırdı. Romeş öz-özünə deyirdi ki, daha məqamı çatmışdır, hər şeyi açıb ona danışmaq lazımdır. Amma lap gözlənilmədən belə bir zərbə endirməyə qüvvəsi çatmadığı üçün ona nağıl vəd etdi. O belə başladı:

Qədimdə çox davakar bir tayfa varmış. Bu tayfa...

– Qədimdə, yeni nə vaxt? Lap qədimdə?

– Bəli, çox qədimdə. O vaxt sən hələ dünyaya gəlməmişdin.

– Amma sən dünyaya gəlmişdin? Əcəb qoca tapılıb! Yaxşı, dalını de.

– O tayfanın adamlarının belə bir adəti varmış. Toy mərasimində özləri heç iştirak etməmiş, yalnız qılınclarını gəlinə göndərirlərmiş. Əvvəlcə qıza qılıncla nişan taxarlarmış, qızı adaxlısının evinə gətirəndən sonra həqiqi toy başlanarmış.

– Ba, nə pis qaydaymış! Bu nə qərribə toydur?!

– Bu qayda heç mənim özümün də xoşuma gəlmir, ancaq mən neyləyim, belə imiş. Haqqında danışdığım tayfanın cəngavərləri gəlinin evinə gəlib orada nişanlanmağı özləri üçün həqarət sayardılar. İndi nağılımı dediyim race elə həmin o tayfadanmış. Bir dəfə o...

– Sən racənin harada hökmdar olduğunu axı heç demədin?

– O, Madura¹ ölkəsinin racəsi imiş. Hə, bir dəfə həmin race...

– Əvvəlcə onun adını de.

Kəmalə bütün təfəsilatı bilmək istəyirdi, nağılda hər bir xırda şeyi də deməyib keçmək olmaz. Romeş belə suallar veriləcəyini qabaqcadan bilsəydi, mükəmməl hazırlaşardı. İndi o, yəqin etmişdi ki, nağıl Kəmaləni nə qədər maraqlandırsa da o, söhbətin heç yerində yalana və yaxud dürüst olmayan sözə dözməyəcəkdir.

Gözlənilməyən bu suala cavab vermək üçün bir qədər yubanıb düşündükdən sonra Romeş sözünə davam etdi:

– Madura hökmdarının adı Rancit Sinqh idi.

Qızda ucadan təkrar etdi:

– Rancit Sinqh, Madurun hökmdarı. Yaxşı, sonra?

– Sonra əhvalat belə olmuşdu: bu race gəzərti bir xanəndədən eşidir ki, həmin o tayfaya mənsub başqa bir racənin gözəl bir qızı var.

– Bəs o ikinci race kimdir?

– Belə fərz edək ki, o da Kançinin hökmdarı imiş.

– Fərz etmək nə üçün? Məgər o, həqiqətən race deyilmiş?

– Yox, elə əsl belədir, doğrudan da hər şey mənim dediyim kimidir. Yəqin sən adını bilmək istəyirsən. Onun adı Amar Sinqh idi.

– Sən hələ o qızın adını da demədin... O, gözəl dediyin qızın adını.

– Hə, doğrudan, lap yadımdan çıxıb! Qızın adı... Onun adı... Hə, hə, yadıma düşdü. Onun adı Çandra idi.

– Qərribədir! Sən həmişə belə şeyləri yadımdan çıxarırsan. Bir dəfə mənim adıma da unutmuşdun.

– Audxanın² racəsi xanəndədən eşidən kimi...

– Bu Audxa racəsi haradan çıxdı? Sən axı Maduranın hökmdarından danışdırdın!

– Sən yoxsa elə güman edirsən ki, race yalnız bir vilayətin hökmdarıymış? O həm Maduranın, həm də Audxanın hökmdarı olmuşdur.

– Onda gerek bu iki knyazlıq bir-birinin yanında ola?

– Bəli, lap bir-birinə yapışmış imişlər.

Beləliklə, Romeş addımbaş səhv edə-edə, bir-birinə zidd sözlər deyə-deyə, Kəmalənin suallarının köməyi ilə səhvlərini birtəhər

¹ Madura – Hindistanın şimal-qərbində olan Poncab orazisinin qədim adıdır.

² Audxa – Qanq vadisində ölkənin şimal-şərqində yerləşən bir knyazlıqdır.

düzəldə-düzəldə, nəhayət, qıza söylədi ki, Maduranın hökmdarı Rancit Sinqh, Kançi hökmdarının yanına qasid göndərib qızını istədi. Kançinin racəsi Amar Sinqh bu təklifdən çox şad olub razılıq verdi.

Belə olduqda adaxlının kiçik qardaşı İndracit Sinqh qoşun götürür, bayraqlarını yellədə-yellədə, təbillərin gurultusu altında, şey-purlar çala-çala Kançi knyazlığına doğru yola düşür və saray bağında düşərgə salır. Kançi şəhərində ziyafət başlanır. Şahın münəccimləri izdivac üçün xoş gün seçirlər. Təntənə ay qaranlığı olan günlərə, yəni on ikinci günə, gecə yarısından iki saat keçmişə təyin olunur.

Şahın qızı Çandranın toyu şərəfinə evlərin hamısı çiçəklərlə bəzənmiş, hər yanda çıraqlar yanmış.

Amma şahzadə qız onu kimə əvə verdiklərini bilmirmiş. Qız anadan olarkən elcəbilən Paramananda Svami qızın atasına demişdi: “Sənin qızın planetlərin nəhs birləşmələri vaxtında anadan olmuşdur. Yadında saxla: toy zamanı o, adaxlısının adını eşitməməlidir”.

Təyin olunmuş saatda qız qılıncla toy ayinini keçdi.

İndracit Sinqh hədiyyələr gətirib qardaşının arvadını təbrik etdi. O, Lakşman Ramaya¹ sadıq olduğu kimi, Rancitə də sadıq idi. O, nəcib və zərif Çandranın rübənd altında qızarmış çöhrəsinə gözünün ucu ilə də baxmır. O yalnız qızın qırmızı lakla boyanmış, zıncırovlar asılmış balaca ayaqlarına baxır.

Toyun sabahısı günü İndracit qiymətli daş-qaşla bəzənmiş örtülü kəcavədə gəlinlə vətəninə yola düşür. Kançinin racəsi planetlərin nəhs birləşmələri haqqında elcəbilən Paramananda Svaminin sözlərini xatırlayaraq, ürəyi sıxıla-sıxıla, sağ əlini qızın başına qoyaraq, ona xeyir-dua verir. Anası isə Çandrani öpərkən gözünün yaşını saxlaya bilmir. Məbədlərin hamısında minlərcə kahin ayinlər icra edirlər ki, fəlakətin qarşısı alınsın.

Kançidan Madurayadək məsafə böyükdür, az qala bir aylıq yoldur. Yola düşdüklerinin ikinci gecəsi karvan Vetası çayın sahilində düşərgə salır. Qoşunlar istirahətə hazırlaşanda meşədən meşəl işıqları görünür. İndracit kəşfiyyatçı dəstəsi göndərir ki, bunun nə olduğunu aydınlaşdırsınlar.

¹ Lakşman və Rama – hindlilərin qədim “Ramayan” dastanının qəhrəmanlarından. Rama öz qadını Sita ilə sürgünə getdikdə qardaşı Lakşman onların dalınca gedərək, hər bir təhlükə və məhrumiyyətlərinə şərikdir.

Qoşun nəfərlərindən biri qayıdıb şahzadəyə xəbər verir ki, onlar da şahzadənin tayfasına mənsubdurlar. Onlar da gəlini bəy evinə müşayiət edirlər. Bu yerlərdə yol çox təhlükəli olduğu üçün onlar şahzadədən xahiş edirlər ki, karvanı onların himayəsi altına versin. Şahzadə razı olarsa, onlar yolun bir hissəsini bərabər gedə bilərlər.

İndracit cavab verir ki, himayəyə ehtiyacı olanları himayə altına almaq bizim borcumuzdur, onları layiqincə mühafizə edin.

Beləliklə, hər iki dəstə birləşir.

Üçüncü gecə ay qaranlığının axırncı gecəsi idi. Karvanın qarşısında kiçik təpələr silsiləsi uzanırdı, arxa isə meşə idi.

Yorulmuş qoşun nəfərləri xırda cırıramaların cırı-cırı və yaxındakı şələlənin səsi altında bərk yatırlar.

Qəflətən qalxmış səs-küydən hamı oyanır. Qoşun nəfərləri görürlər ki, Madura düşərgəsində bağlı atlar açılmış, başlarında cilov, noxta, gözləri hədəqədən çıxmış heyvanlar o tərəf-bu tərəfə qaçırırlar, görünür kim isə onların noxtalarını kəsmişdir. Hər yanda çadırlar alovlanıb yanır, aysız gecəni al-qırmızı şəfəq bürüyübür.

Tamamilə aydın idi ki, düşərgəyə quldurlar hücum ediblər. Əlbəyaxa vuruşma başlanır. Qaranlıq gecədə özününkünü düşməndən ayırmaq mümkün olmur.

Qarışıqlıqdan istifadə edən quldurlar qənimətlər ələ keçirib, meşəlik təpənin dalında yox olurlar.

Vuruşma bitdikdən sonra məlum olur ki, şahzadə qız yoxdur. O, vahimə içində düşərgədən uzaqlaşarkən, qaçqınları öz adamları hesab edib, onlara qoşulubdur.

Amma qaçqınlar o biri toy karvanının adamları imişlər. Çaxnaşmalar zamanı quldurlar ikinci karvanın gəlinini götürüb qaçırmışlar. İkinci karvanın cəngavərləri Çandrani onlara müşayiəti tapşırılmış gəlin bilib, götürüb tələsik öz ölkələrinə yola düşmüşlər.

Onlar yoxsullaşmış nəsiləndə idilər. Onların mülkləri Kalinqada¹, dənizin kənarında idi. Çandra ilə itən gəlinin adaxlısı burada görünür. Onun adı Çet Sinqh idi.

Çet Sinqhin anası gəlini qarşılamağa çıxır və onu evə gətirir. Qohum-əqrəba arasında pıçıl-daşma başlanır, onlar heyrət içərisində deyir ki, heç bir zaman belə gözəl görməmişlər.

¹ Kalinqa – Qoromandel sahilində Mədrasin yaxınlığında əyalətdir.

Xoşbəxt Çet Sinqh Çandranı evinin Lakşmisi gördükdə ona hörmətlə yanaşır.

Sadiq qadın olan şahzadə qız Çet Sinqhi özünün əri hesab edərək, ömrü boyu ona arvad olmağı qərara alır.

Bir neçə gün keçəndən sonra təzə evlənənlər bir-birinə öyrəşirlər. Qızla söhbətindən birində Çet Sinqh birdən anlayır ki, öz qadını hesab etdiyi bu qız şahzadə Çandradır.

İYİRMİ ALTINCI FƏSİL

– Bəs sonra, sonra nə oldu? – deyə Kəmalə səbirsizliklə soruşdu. O az qala nəfəsini kəsərək Romeşi diqqətlə dinləyirdi.

Romeş cavab verdi:

– Mənim bildiyim elə bura qədərdir. Sonrasından xəbərim yoxdur. Sən nağıl et görüm sonra nə oldu.

– Yox, yox, belə olmaz! Sən özün sonrasını deyib qurtarmalısan!

– Mən düzünü deyirəm, nağılım hələ hamısı çap olunmayıb, son fəsillərin nə vaxt çapdan çıxacağını heç kəs bilmir.

Kəmalənin lap səbri tükəndi:

– Bəsdir! Gör sən nə qədər pissən! Sənin bu hərəkətin lap vicdansızlıqdır.

– Sən məni yox, bu kitabı yazanı söy. Mən indi səndən soruşmaq istəyirəm: sənçə, Sinqh Çandra ilə necə rəftar etməlidir?

Kəmalə uzun müddət çaya baxdı. Xeyli vaxt keçəndən sonra dedi:

– Mən bilmirəm o necə eləsin! Heç bir nəticəyə gələ bilmirəm.

Romeş bir qədər susub soruşdu:

– Bəlkə o hər şeyi açıb Çandraya desə yaxşı olar?

– Hə, hə! Sən yaxşı tapdın, çünki o sükut etsə, axırı çox pis olar!

Fələkət olar! Doğrusunu demək hər şeydən yaxşıdır.

Romeş fikirləşmədən təkrar etdi:

– Elədir. Düz söz hər şeydən yaxşıdır. Qulaq as. Kəmalə, – deyə o, bir neçə dəqiqədən sonra yenə dilləndi. – Hərgah...

– Hərgah nə?

– Belə təsəvvür et ki, mən Çet Sinqhəm, sən Çandra.

– Belə sözlər danışma! – deyə Kəmalə alçaqdan qışqırdı. – Belə sözlər mənim heç xoşuma gəlmir.

– Yox, sən mənim sualıma cavab ver! Tutaq ki, lap belədir, onda mən nə etməliyəm və sən nə etməlisən?

Qız heç bir söz demədən kreslodan sıçrayıb qaçdı.

Umeş onların kayutunun astanasında oturub gözlərini çəkmədən çaya baxırdı.

– Səni heç qara basıbmı, gözünə qorxulu şeylər görünübümü, Umeş?

– Görünüb, ana.

Kəmalə yaxındakı toxunma kiçik skamyanı çəkib gətirdi. Oturduqdan sonra dedi:

– Danış görüm, səni necə qara basıb, nə görübsən?

Romeş hirsələnib qaçmış Kəmaləni geri çağırmadı.

İki-üç günlük Ayın hilali parası qamış çəngəlliklərinin arxasında gizlənilib yox oldu. Göyörtənin işığı keçirdilər. Matroslar və kapitan şam etmək üçün aşağı düşdülər. Nə birinci, nə də ikinci klasda başqa səmişinlərdən kimsə yox idi, üçüncü klasda gedənlərinə, demək olar ki, hamısı sahile çıxıb özlərinə yemək hazırlayırdı. Sahildə qaralan sıx kolluqların arxasında yaxındakı dükanların işığı görünürdü. Gur çayın qüdrətli axımından lövbər zəncirləri səslənir, böyük müqəddəs Qanqın nəfəsi arabir bütün gəmini diksindirirdi.

Romeş qarşısında açılan və ona tanış olmayan gecə mənzərəsinin heyranediciliyini, qaranlığa bürünmüş intəhasız genişliyi seyr edərək, yenə öz varlığını sarsıdan, ruhunu incidən məsələni həll etməyə çalışırdı. O çox yaxşı bilirdi ki, tez-gec ya Hemnolinidən, ya da Kəmalədən ayrılmalıdır. Hər ikisini saxlamaq heç bir vəch ilə mümkün olan şey deyildi. Hemnolininin hər halda çıxış yolu vardır; o, Romeşi unuda bilər, başqasına ərə gedə bilər. Amma Kəmalə... Bu gen dünyada başqa heç bir sığınacağı olmadığı halda onu necə atmaq olar?

Lakin kişilərin xudpəsəndliyi hədsiz-hüduzsuzdur.

Hemnolininin onu unuda biləcəyi, dünyada bu qızın qeydinə qalanların varlığı, onun Hemnolini üçün tək olmadığı Romeşi heç də sakit edə bilmirdi. Hər şeydən əvvəl, bunların hamısı onu üzən təşvişi daha da artırırdı. Ona elə gəlirdi ki, indi Hemnolinini öz yanında dumanlı halda görür. Amma səssiz yalvarışla əllərini ona uzadarkən Hemnolini ondan əbədi uzaqlaşır, Romeş isə ona yaxınlaşa bilmir.

O, fikirlərin ağırlığı altında başını əlləri içinə aldı.

Harada isə, uzaq bir yerdə çaqqallar ulaşdı. Kənddən sət köpəklər çaqqalların səsinə səs verdilər.

Bu səslərdən ayılan Romeş başını yenə qaldırdı, sakit göyərtədə məhəccərdən yapışmış Kəmaləni gördü.

Gənc kreslodan qalxıb ona yanaşdı:

– Nə üçün indiyə qədər yatmamısan, Kəmalə? Axı çox gecdir.

Qız soruşdu:

– Bəs sən özün yatmaq fikrində deyilsən?

– Mən də indi gələcəyəm. Sənə kayutda sağ tərəfdə yer salınmışdır. Məni gözləmə, tez ol sən get.

Kəmalə daha bir kəlmə də demədən yavaş-yavaş öz kayutuna getdi. Axı o, Romeşə deyə bilməzdi ki, indicə vahiməli hekayələr eşitmişdir, kayut isə qaranlıqdır, orada kimsə yoxdur!

Onun səssiz, qətiyyətsiz addımlarından Romeş qızın həyəcanlı olduğunu hiss etdi, ürəyi sıxıldı. O dedi:

– Kəmalə, qorxma. Axı mənim kayutum səninki ilə yan-yanadır, ara qapını açıq qoyaram.

– Mən nədən qorxacağam? – deyə Kəmalə cavab verdi və qətiyyətlə başını silkələdi.

Romeş kayutuna girən kimi çırağı keçirib yerinə uzandı. O yenə fikirləşməyə başladı: “Kəmaləni heç cür atmaq olmaz. Deməli, əlvida, Hemnolinə. Beləliklə, qərar qəbul olundu. Geriyə yol yoxdur... Rədd olsun tərəddüd!..”

Eyni zamanda Romeş hiss edirdi ki, Hemnolinədən ayrılmaq onun üçün ölümə bərabərdir. O daha uzana bilmədi, yataqdan qalxıb göyərtəyə çıxdı. Lakin gecənin qaranlığında dayanarkən gənc birdən anladı ki, onun ruhi əzabı, şəxsi kədəri zamanın bütün intəhasızlığını və genişliyini doldura bilmir. Göy üzünə səpələnmiş ulduzlar sakit-sakit parlayır. Axı Romeşlə Hemnolinənin cüzi əhvalatının onlara nə dəxli var? Bu əhvalat ulduzların heç vecinə də gəlmir! Belə ulduzlu payız gecələrindən hələ nə qədər olacaq. Bu çay da qumlu sahillərin xışıldayan qamışlarının, yatmış kəndlərə kölgə salan ağaclarının yanından keçərək, xoşahəngli şırıltısını heç bir zaman kəsməyəcək! Romeş bütün qəm-qüssəsi, onun həyatının bütün ağırlıqları dəfn tonqalından qalan bir ovuc külə çevrildikdə və əbədi torpaqla qarışmış yox olduqda belə bu çay qijilti ilə axacaqdı.

Kəmalə yuxudan oyanarkən hələ qaranlıq idi. O, ətrafa nəzər salaraq gördü ki, yanında kimsə yoxdur. Kəmalə yalnız indi yadına saldı ki, gecəni gəmidə keçirmişdir. Qız qapını yavaşca açaraq bayıra baxdı. Səssiz-səmirsiz suyun üzərini yüngül duman almışdı. Qaranlıq yavaş-yavaş əriyib bozuntul çənə çevrilirdi. Şərq tərəfdə, meşənin arxasında dan yeri sökülməyə, üfüq işıqlanmağa başlamışdı. Bir az sonra çayın poladı səthində orada-burada balıqçı qayıqlarının ağ yelkənləri görünməyə başladı.

Naməlum bir qüسسə Kəmalənin ürəyini sıxmağa başladı. Nə üçün payız şəfəqi bu gün özünün şən üzünü göstərmədi? Göyün üzünü sanki göz yaşından dumanlanmışdır? Nə üçün qəhər onu boğur, gözləri hey yaşla dolur? Hələ dünən heç yadına da düşmürdü ki, onun nə qayı-natası var, nə qayınatası, nə bir tanışısı var, nə də bir rəfiqəsi. Bəs bu gün nə oldu, nə üçün birdən tənhalığını, kimsəsizliyini yada saldı, hətta Romeşi belə özünə dayaq hesab etmədi? Nə üçün öz zəifliyini, qarşısındakı kainatın özəmətinə birdən-birə belə əzabla duymağa, düşünməyə başladı?

Kəmalə uzun müddət qapının ağzında sakitcə dayandı. İndi su ərimiş qızılın axını kimi parlayır, sanki qığılcım saçırdı. Matroslar işə başladılar. Maşın gurlayıb guppuldadı. Kənd uşaqları lövbər zəncirlərinin səsinə və maşının gurultusundan lap tez oyanaraq, dəstə ilə çayın sahilinə töküldülər.

Səs-küydən Romeş də oyandı, yataqdan qalxaraq Kəmalənin yatdığı kayuta getdi. Qız diksindi, daha da möhkəm büründü, elə bil Romeşdən gizlənməyə çalışırdı.

Romeş soruşdu:

– Kəmalə, sən yuyunubsan?

Belə bir sualın üstündə Romeşə nə üçün hirsələndiyini yəqin ki, qız izah edə bilməzdi, lakin Kəmalə doğrudan da hirsələnmişdi. Üzünü kənara çevirərək, yalnız başını yırğaladı.

Romeş sözüne davam etdi:

– İndi hamı duracaqdır, amma sən hələ hazır deyilsən.

Kəmalə heç nə demədən kreslonun üstündən təzə sarisini və dəsmalı götürdü, Romeşin yanından keçərək, vanna otağına getdi. Romeşin səhər-səhər onu yoluxmasını və onun qeydine qalmasını

Kəmalənin tamamilə lüzumsuz hesab etdiyini demək olmazdı, lakin Romeşin hərəkətlərində nə isə bir heqarət duyulurdu. Kəmalə artıq hiss etmişdi ki, onunla münasibətdə Romeş müəyyən hüdudu keçmək istəmir. Yuxarıda dediyimiz kimi, Kəmalə qayınana evində yaşamamışdı, yaşlı qohumlarından olan qadınlar ona həya saxlamağı öyrətməmişdilər, buna görə də o bilmirdi ki, hansı hallarda üzünü örtmək ədəbdən hesab olunur. Lakin Kəmalə Romeşi qarşısında görərkən birdən hiss etdi ki, utandığından elə bil bütün vücudu dönübdür.

O, çimdikdən sonra otağa qayıtdı və həmişəki kimi təsərrüfat işləri ilə məşğul oldu. Çiyindən sallanan sarısının ucundan asılan açarları götürüb çamadanı açdı, paltarını götürəndə gözü kiçik pul mücrüsünə sataşdı. Hələ dünən bu mücrü Kəmalə üçün fərəh mənbəyi idi, sanki ona inam və müstəqillik hissi aşılayırdı. Qız mücrünü bağladıqdan sonra onu ehtiyatla paltarlarının arasına qoydu. Amma bu gün Kəmalə mücrünü əlinə götürdükdə heç bir həzz almadı. İndi ona elə gəlirdi ki, bu mücrü onun deyil, yalnız Romeşindir. Buna görə də əvvəllər duyduğu müstəqillik hissi indi onu tamamilə tərk etdi. Əksinə, Romeşin hədiyyəsi Kəmaləni ondan daha da asılı edirdi.

Romeş kayuta girərək soruşdu:

– Sən boş mücrüdə cin-şeyatin gördün nədir? Niyə belə qardınmız olubsan?

Qız mücrünü ona tərəf uzatdı:

– Götür, bu sənindir!

– Mən bunu nə eleyim?

– Sənə bir şey lazım olanda pul verərsən, mən də alaram.

– Bəs sən özünə heç nə lazım deyil?

Qız çiyinlərini çəkərək, ikimənalı cavab verdi:

– Pul mənim nəyimə lazım olacaq?

Romeş güldü:

– Bu sözləri ürəkdən təkrar edə bilən az adam tapılar, hər halda, Kəmalə, bu şey sənə lazım deyilsə, başqasına bağışla, mənə lazım deyil.

Kəmalə dinib-danışmadan mücrünü döşəmənin üstünə qoydu.

– Mənə bax, Kəmalə! – deyərək Romeş qıza müraciət etdi: – Doğrusunu söylə, olmaya nağılı başa çatdırmadığım üçün məndən inciyibsən? Hirsələnibsən?

Qız başını aşağı salıb dedi:

– Sənə kim dedi ki, mən hirsələnmişəm?

– Hirsələnəyibsənsə, bu mücrünü özündə saxla. Onda mən inanaram ki, düzünü deyirsən.

– Tutaq ki, mən hirsələnmişəm, bunu niyə özümde saxlayım? Şey sənindir, özün saxla.

– Dedim ki, bu şey mənim deyil! Bilirsən ki, verdiyi hədiyyəni geri alan bir adam öləndən sonra dönüb cin olur.

Romeşin cin olmaqdan qorxduğunu gördükdə Kəmalə özünü saxlaya bilməyib qəhqəhə çəkib güldü. O gülə-gülə dedi:

– Ola bilməz ki, öz hədiyyəsini geri alanları cin etsinlər. Mən heç vaxt belə şey eşitməmişəm.

Kəmalənin bu gözlənilməz gülüşü onları barışdırdı.

Romeş soruşdu:

– Belə şeyləri sən kimdən eşidə bilərdin? Cin görəni kimi mütələq soruşarsan, o sənə deyər ki, bu düzdür, ya yox.

Kəmalə marağından hətta yerindən azca qalxdı.

– Yox, doğrudan sən əsil cinə rast gəlibsən?

– Əsil cinə yox, amma saxtalarına çox rast gəlmişəm. Ümumiyyətlə, dünyada həqiqi bir şeyə rast gəlmək çox çətindir, – deyərək Romeş cavab verdi.

– Niyə axı. Amma Umeş deyir ki...

– Umeş. Umeş hələ kimdir?

– Bizimlə gedən oğlan. O deyir ki, cini öz gözləri ilə görüb.

– Əlbəttə, belə məsələlərdə mən Umeşlə heç bəhs etməyi bacarmaram. Onunla razılaşmağa məcbur olacağam.

Onlar söhbətə məşğul ikən, xeyli səyden sonra komanda gəmini dayazdan çıxarmağa müvəffəq oldu. Gəmi yerindən hərəkət etməz sahilə başında səbət olan bir adam göründü. O, sahil boyu qaçır, əllərini oynadaraq, gəmini dayandırmağı xahiş edirdi. Lakin kapitan bu gecikmiş adamın feryadına qətiyyətlə fikir vermədi. Sahildəki adam yalvara-yalvara Romeşə qışqırmağa başladı:

– Babu! Babu!

Romeş öz-özünə düşündü ki, “yaqın o məni gəminin rəisi hesab edir” və işarə ilə qandırmaq istədi ki, gəmini saxlamağa ixtiyarı yoxdur.

Birdən Kəmalə qışqırdı:

– O ki Umeşdir! Yox, yox, onu burada qoymayın, yazıqdır, onu gəmiyə götürün!

– Axı mənim xahişimlə gəmini dayandırmazlar, – deyə Romeş cavab verdi.

Kəmalə təşviş içində çırpınırdı.

– De, gəmini dayandırınlar, xahiş elə, axı biz sahildən hələ çox uzaqlaşmamışıq!

Romeş kapitana müraciət edərək, gəmini dayandıрмаğı xahiş etdi.

– Bu qaydaya müvafiq deyildir, cənab, – deyə kapitan Romeşin xahişini rədd etdi.

Bu vaxt Kəmalə də onlara yanaşdı:

– Onu burada qoyub getmək olmaz, heç olmazsa, bir dəqiqəliyə dayanın! Vay, yazıq Umeşim, – deyə feryad etməyə başladı.

Romeş maneələri aradan qaldırmaq və qanunları kənar etmək üçün ən sadə və təsirli üsula əl atdı. Mükafatdan yumşalan kapitan gəmini dayandırdı, lakin Umeş ayağını göyertəyə qoyan kimi onu söyməyə başladı. Uşaq heç səsinə də çıxarmadı: heç bir şey olmamış kimi, səbəti Kəmalənin ayağının yanına qoydu və kefi saz, gülməyə başladı.

Kəmalə keçirdiyi həyəcandan sonra hələ də özünə gələ bilmirdi.

– Niyə gülürsən? – deyə o, uşağı məzəmmət edirdi. – Gəmini saxlamasaydılar, sən nə günlərə qalardın...

Umeş cavab əvəzinə səbəti çevirdi. Səbətdən hələ dəyməmiş banan salxımları, bir neçə növ salat, balqabaq və badımcan yerə tökülüb dağıldı.

Kəmalə əllərini bir-birinə vurub soruşdu:

– Sən bunların hamısını haradan tapdın?

Bu şeylərin tapılması üsulu haqqında Umeşin izahını hökumət orqanları heç vaxt kifayət hesab edə bilməzdilər. Dünən o, kəsmik və başqa şeylər üçün gederkən təbiətin bu gözəl nemətlərinin kənd əhalisindən kimlərin dirliklərində və damlarında bitdiyini görmüşdü. Bu gün o, səhər tezdən gəmi yola düşməzdən bir az qabaq sahile enib, ev sahiblərindən icazə almadan xoşuna gələnləri seçib dərmışdi.

Romeş özündən çıxdı:

– Deməli, sən bunların hamısını başqalarının dirliyindən oğurlayıbsan?

Umeş sakit etiraz etdi:

– Oğurlamaq niyə? Orada bunlardan o qədər vardı ki! Mən isə lap az götürdüm. Buncuğazın onlara nə zərəri dəyə bilər?

– Sən elə bilirsen ki, az götürmək oğurlamaq deyildir? İtil gözündən, oğru! Götür bunların hamısını rədd ol buradan!

Umeş yalvarıcı bir nəzərlə Kəmaləyə baxdı:

– Anacan, bizlərdə buna piring deyirlər. Bunun bişmişi çox dadlı olur. Bu da bax beto...¹

Romeş daha da qəzəbləndi:

– Götür piringini də cəhənnəm ol, yoxsa hamısını çaya tullaram.

Uşaq yeni bir əmrə müntəzir halda gözlerini qaldırıb Kəmaləyə baxdı. Qız getməsinə işarə etdi. Onun bu hərəkətində uşaq özünə qarşı gizli bir rəğbət hiss etdi. Umeş tərəvəzləri səbətə doldurub itaətlə uzaqlaşdı.

– Bu heç yaxşı iş deyil, – deyə Romeş Kəmaləyə müraciət etdi.

– Uşağı belə yoldan çıxartmaq yaxşı deyil.

Romeş məktub yazmaq üçün kayuta getdi. Kəmalə ətrafa baxıb Umeşi gördü. O, ikinci klasın göyertəsi arxasında, maşın şöbəsinin yanında xörək bişirmək üçün ayrılmış yerdə oturmuşdu.

İkinci klasda sənişin yox idi. Kəmalə başdan ayağadək bürünərək, oğlanın yanına gəldi. Soruşdu:

– Yoxsa sən hamısını tulladın?

– Yox, niyə tullayım ki! Hamısını bu hücrəyə yığmışam.

Kəmalə istədi özünü Umeşə hirslə göstərsin.

– Ancaq sən çox pis iş görübsən, Umeş. Bir də belə iş tutmazsan, eşitdinmi? Birdən gəmi getmiş olaydı?

Sonra Kəmalə anbara girib oradan qışqırdı:

– Bıçağı tez bura gətir!

Umeş bıçağı verdi, Kəmalə Umeşin gətirdiyi tərəvəzi səylə doğramağa başladı. Umeş qeyd etdi:

– Bu salata döyülmüş xardal qiyamət dad verərdi, anacan.

Kəmalə acıqlı əmr etdi:

– Yaxşı, döy, hazırla!

Kəmalə Umeşlə danışarkən qəsdən özünü ciddi tuturdu. Qoy oğlan fikirləşməsin ki, Kəmalə onu təhqir edir. Ona görə də salata və badımcanı hazırlayarkən qaşqabaqlı görünürdü.

¹ Piring və beto – salatın növləridir.

Heç ola bilərdi ki, Kəmalə kimi bir qız ata yurdundan məhrum olmuş bir uşağı müdafiə etməkdən boyun qaçırırsın? Tərəvəz oğurluğu kimi bir cinayətin bütün ağırlığını Kəmalə yaxşı başa düşürdü. Lakin o çox yaxşı hiss edirdi ki, bu yurdsuz uşağın kiçik qəlbində mehriban rəftar, nəvaziş və sığınacaq həsrəti nə qədər böyükdür. Axı bu uşaq yalnız Kəmaləni sevindirmək üçün gəmidən getmiş, tərəvəz oğurlamış, gəminin yola düşə biləcəyini heç ağına da getirməmişdi. Uşağın vəfası Kəmaləyə təsir etməyə bilərdimi?

Kəmalə ona nəsihət etdi:

– Umeş, dünənki kəsmikdən burada sənə saxlamışıq. Götür ye, ancaq bir də belə iş görmə, yaxşı yadında qalsın!

Bikef olan Umeş, nəhayət, mızıldaya–mızıldaya bu sözləri deyə bildi:

– Anacan, sən niyə bunu dünən yeməyibsən?

– Mən kəsmiyi sənə kimi sevmirəm, – deyərək Kəmalə cavab verdi.

– Yaxşı, Umeş, indi balıqdan savayı bizim hər şeyimiz var. Balığı haradan tapaq?

– Ana, mən balıq tapa bilərdim, axı balığı pulsuz verməzlər.

Kəmalə yenə Umeşə öyüd verməyə başladı. Onun gözəl qaşları bərk çatıldı:

– Umeş, mən hələ indiyədək sənə kimi çətin başa düşən uşaq görməmişəm. Mən nə vaxt sənə məcbur olmuşam ki, pulsuz bir şey tapasan?

Umeş başa düşmüşdü ki, Romeşdən pul istəmək Kəmalə üçün o qədər də asan iş deyil. Digər tərəfdən Romeş oğlanın ümumiyyətlə xoşuna gəlmirdi, buna görə də oğlan Romeşi nəzərə almırdı, bütün sadədil tədbirləri ilə yalnız Kəmaləni və özünü çətin vəziyyətdən çıxarmaq məqsədini güdürdü. O, badımcan, salat və banan tərəfdən arxayın idi. Lakin balıq məsələsini həll etməkdə aciz idi. Bu dünyada təmənnaş hörmətlə nə bir qətrə süd, nə də bir tike balıq qazana bilməzsən, hər şey pul tələb edir. Ona görə də Kəmalənin ehtiramını saxlayan kasıb oğlana bütün dünya amansız, sərt görünürdü.

Umeş günahkar görkəmlə Kəmaləyə dedi:

– Ana, sən Romeş–babudan beşcə pays ala bilsəydin, mən sənə böyük bir sazın gətirərdim.

Kəmalə təşvişə düşdü:

– Yox, yox, mən bir də icazə vermərəm ki, sən gəmidən sahilə ayaq qoyasan, bir də sahilə qalsan, gəmi sənə gözləməyəcəkdir.

– Xeyr, gəmidən niyə gedim ki? Bu gün səhər bizim matroslar torla böyük bir balıq tutdular. Məncə, onlar heç olmazsa yarısını satarlar.

Kəmalə bunu eşitcək tələsik bir rupi¹ Umeşə verib dedi:

– Artığımı gətirərsən!

Umeş balığı gətirdi, lakin pulun qalanını gətirmədi. Dedi ki, matroslar balığı bir rupidən əskiyyə vermək istəmədilər. Kəmalə başa düşdü ki, Umeş yalan danışır və gülümsəyərək dedi:

– Qabaqdakı dayanacaqda pul xırdalamalı olacağıq.

Umeş, heç bir şey olmayıbmuş kimi sakitcə təsdiq etdi:

– Əlbəttə, mütləq xırdalamaq lazımdır. Rupini ki göstərdin, ümid etmə ki, artığımı qaytaracaqlar.

Bu gün Romeş yeməyə başladıqda:

– Nə ləzzətlidir! Bunların hamısını haradan tapdın? Qəribə işdir! Mən nə görürəm? Doğrudanmı sazın başıdır? – O, balığı götürüb tənənə ilə qaldırdı. – Bəli, bu nə rəya, nə də sərabdır, bu həqiqətən balığın baş hissəsidir ki, buna *surçinus rohita*, yəni qırmızı sazın deyərlər.

Bələliklə, günorta yeməyi dinc və sakit qurtardı. Nahardan sonra Romeş göyörtədə şezlonqda oturub istirahət edirdi. Kəmalə isə Umeşi yedirirdi. Qızardılmış balıq Umeşə o qədər xoş gəlmişdi ki, iştahası getdikcə daha da artırdı. Nəhayət, gözü qorxmış Kəmalə dilə gəldi:

– Umeş, bəs deyilmə? Mən sənə axşamın üçün də saxlamışam.

Təsərrüfat işləri ilə məşğul olan və sənə zarafatlara uyan Kəmalə səhərki kədərinin tədricən necə yox olduğunu hiss etmədi.

Gün gəlib keçdi. Günəş quruba doğru enir və onun çəpəki şüaları qərb tərəfdən göyertə günlüyünün altına düşürdü. Batmaqda olan günəşin xəfif şüaları suda yırğalanan gəminin üzərində oynayırdı. Çiyinlərində sənək olan qadınlar tər payız otları bitən zəmilərin arası ilə uzanan cığırqlarla hər iki sahilə çaya enir, axşam döstəmazi üçün su aparırdılar.

Pani hazırlayıb qurtardıqdan sonra yuyunan, saçlarını darayan, paltarını dəyişən Kəmalə şam yeməyinə hazır olanda günəş qamışlığın arxasına keçib batmışdı. Gəmi limanların birində dünənki gecə kimi lövbər salıb dayandı.

¹ R u p i – Hindistanda əsas pul vahididir.

Axşam yeməyinə hazırlaşmaq Kəmalənin vaxtını çox almadı, çünki səhər tərəvəzdən qalmışdı. Bu vaxt Romeş ona yaxınlaşıb dedi ki, gündüz çox yediyinə görə şam etməyəcəkdir.

Kəmalə pərt oldu:

– Heç nə istəmirsən? Bəlkə qızardılmış balıqdan bir tike yeyəsən?

Romeş kayuta gedərkən cavab verdi:

– Yox, istəmirəm.

Kəmalə suda bişmiş, yağda qızardılmış nə varsa Umeşin nimçəsinə doldurdu. Umeş soruşdu:

– Bəs sən niyə özünə heç nə saxlamadın?

– Mən yemişəm.

Beləliklə, Kəmalənin çayda üzən kiçik təsərrüfatının bugünkü işləri qurtarmışdı.

Ay yer üzünə şəfəq saçır, suda əks olunurdu. Yaxında kənd yox idi, sanki bu aydın gecə, tər otlu yaşıl, izsiz, geniş düyü tarlaları üzərində, sevgilisini gözləyən qadın kimi, keşik çəkirdi.

Sahildə, balaca dəmir çardağın altında yerləşən gəmi kontorunda sısqa bir xidmətçi oturmuş, balaca neft çırağının işığında nəyisə hesablayırdı. Kontorun açıq qapısından Romeş onu yaxşı görürdü. Romeş dərin bir ah çəkib fikirləşdi: “Tale mənə belə bir cüzi, ancaq mürekkəb olmayan yaşayış qismət etsəydi, mən özümü nə qədər xoşbəxt hesab edərdim. Kontor kitablarını yazıb-pozmaq, öz işini görmək, hesabda səhv olduqda sahibkarın söyüşünə dözmək və gecə yarıya yaxın çıxıb evinə getmək!”

Nəhayət, kontorda işıq söndü. Kontor xidmətçisi qapını bağladı. Yəqin ki, gecənin soyuğundan özünü qorumaq üçün şərflə boyun-boğazını möhkəm sarıyıb yola düşdü. Onun qaməti qaranlıqda tarlaların içərisində yavaş-yavaş görünməz oldu.

Romeş Kəmalənin məhəccərə söykənərək çoxdan bəri onun arxasında dayandığını gördü. Kəmalə ümid edirdi ki, axşam Romeş onu çağıracaqdır. Lakin təsərrüfat işlərinin çoxdan qurtarmasına baxmayaraq, Romeş onun dalınca gəlməmişdi. Belə olduqda Kəmalə özü səssiz-səmirsiz göyertəyə çıxdı. Birdən o səndələdi və yerindən tərpenməyə taqəti olmadı. Ayın şəffaf işığı Romeşin düz üzünə düşürdü, üzünün ifadəsindən anlaşılırdı ki, Romeş bu saat buradan çox-çox uzaqdadır və onun fikirlərində Kəmaləyə yer yoxdur. Elə bil, fikrə qərq olmuş Romeşlə bu kimsəsiz qız arasında başdan-ayağa

Ay işığından paltar geyən və sükut əlaməti olaraq barmağını dodaqlarına dayayan gecə keşik çəkirdi.

Romeş başını əllərinə alaraq, stolun üstünə qoyduqda Kəmalə səssizcə, ehtiyatla çəkilib öz kayutuna getdi. Qız qədəmlərini olduqca yavaş-yavaş qoyurdu, çalışırdı ki, Romeşi axtardığını o bilməsin.

Kayut qaranlıq və boş idi. Qız içəri girəndə qeyri-ixtiyari diksindi. Kəmalə özünü kimsəsiz, tək-tənha, tərک edilmiş hiss edir, darısqal kayut isə naməlum dəhşətli bir yırtıcının nəhəng ağzı kimi onun qarşısında qaralırdı. Lakin o, hara qaçsın?

Elə bir künc-bucaq varmı ki, o, sakit və rahat başını əysin və gözlərini yumub fikirləşsin: “Mən indi öz evimdəyəm”. Kəmalə kayuta baxıb geri çəkiləndə Romeşin çətirinə ilişdi, çətir üzərinə dəmir çəkilmiş sandığın üstünə düşüb səs qopardı. Səsdən diksinən Romeş başını qaldırıb kreslodan qalxarkən Kəmaləni öz yataq otağının qapısında gördü. O soruşdu:

– Nə olub, Kəmalə? Mən elə bilirdim sən çoxdan yatıbsan. Bəlkə sən qorxursan? Elə isə mən daha burada qalmaram, gedib yataram. Sənin kayutunun qapısını yenə açıq qoyaram.

Kəmalə təhqir olunmuş kimi etirazla:

– Qorxmuram. Yox, nə danışsən? – deyərək, tələsik kayuta girib, Romeşin açdığı qapını örtüdü. Sonra yatağına sərildi, örtüyü başına çəkdi, onun bu dünyada daha heç kəsi yoxdur! O öz kimsəsizliyini ürək ağrısı ilə hiss etdi və qəlbi üsyan qaldırdı: nə bir müdafiəçisi və nə də azadlığı yox ikən o, nə üçün yaşasın?

Gecə onun üçün çox uzun və əzablı keçdi. Qonşu kayutdakı Romeş çoxdan yatmışdı. Lakin Kəmalənin gözüne yuxu getmirdi. Kəmalə addımlarını yavaşca, ehtiyatla ata-ata göyertəyə çıxdı. Məhəccərdən yapışıb gözünü sahile zillədi. Heç bir yerdən səs-səmir eşidilmirdi. Ay batmaq üzrə idi. Çayın hər iki sahilindəki çəmənlərin arasına səpələnmiş dar cığirları seçmək mümkün deyildi. Buna baxmayaraq, Kəmalə gözlərini o tərəfdən çəkmirdi. Neçə arvad sənəklərini çayda doldurub bu cığirlarla evə qayıdır! Ev! Bu söz Kəmalənin yadına düşəndə ürəyi sanki sinəsindən sıçrayıb çıxmaq istədi. Heç olmazsa onun balaca daxması olaydı! Hanı onun belə daxması? Boş, qupquru sahil üfüqdən-üfүqə uzanaraq, uzaqlarda yox olurdu. Göy sükuta dalmışdı. Gərəksiz göy, gərəksiz torpaq! Bu zərif, incə qız üçün hədsiz-hüduzsuz genişliyin nə mənası varmış! Axı bu böyük kainatda Kəmalənin kiçik bir daxması da yox idi!

Birdən Kəmalə diksindi. O, yaxında bir adamın dayandığını hiss etdi.

– Qorxma, anacan, mənəm, Umeşəm. Gecədən çox keçib. Sən niyə yatmırsan?

Bütün bu uzun, məşəqqətli gecə ərzində onun gözü yaşarmamışdı. İndi isə onun göz yaşları sel kimi axdı. Kəmalə onları saxlamaqdan aciz idi, göz yaşları iri damlalarla axır, dayanmadan axırdı. O, başını aşağı salıb, üzünü Umeşdən çevirmişdi. Nəmin çoxluğundan ağırlaşmış bulud səmada məqsədsiz, lüzumsuz üzür, lakin yurdsuz-yuvasız küləyə rast gələr-gəlməz bir an içerisinde bütün ağırlığı, bütün yaşı axıb tökülür. Kəmalə də bədbəxt, yurdsuz bir uşaqdan qeydkeşlik gördükdə, mehriban bir söz eşitdikdə, ağır bir yük kimi ürəyinə dolmuş göz yaşlarını saxlaya bilmədi. O nə isə demək istəyir, lakin göz yaşları, hönkürtü onu boğurdu.

Umeş özünü itirmişdi, Kəmaləyə necə təsəlli verəcəyini bilmirdi. Nəhayət, uzun sürən sükutdan sonra o birdən dedi:

– Ana, mənə verdiyin rupidən yeddi ann qalıbdır.

Bu zaman Kəmalənin göz yaşı ehtiyatı qurtarırdı, Umeşin belə gözlənilməyən və yersiz haqq-hesabını eşitdikdə xəfif bir təbəssüm onun üzünü işıqlandırdı.

Kəmalə mehribanlıqla dedi:

– Yaxşı, özün üçün saxla. İndi tez ol, get yat.

Ay ağacların arxasında yox oldu. Kəmalə kayuta qayıdıb uzandı, onun yorulmuş gözləri bu dəfə dərhal qapandı. Səhər günəşi Kəmalənin kayutunun qapısını döydükdə o, şirin yuxuda idi.

İYİRMİ SƏKKİZİNCİ FƏSİL

Səhər Kəmalə özünü bir az ağır hiss edirdi. Bu gün hər şey onun gözüne tutqun və sönük görünürdü. Günəşin şüaları da, suyun səthi də, hətta sahildəki meşələr də uzaq səfərdən gəlmiş yolçu kimi yorğun görünürdü.

Umeş təsərrüfat işlərində Kəmaləyə yardım etməyə gəldikdə, o, yorğun bir səslə:

– Get buradan, Umeş, bu gün mənim zəhləmi aparma, – dedi.

Lakin Umeşin pərt olmaq fikri yox idi. O:

– Nə danışırısan, anacan, – deyər cavab verdi. – Mən sənə zəhləni aparmaq üçün deyil, xardalı döymək üçün gəlmişəm.

Səhər Romeş Kəmaləni yorğun, əzgin gördükdə soruşdu:

– Xəstə deyilsən ki, Kəmalə?

Kəmalə başını yellədi, cavab vermədən mətbəxə getdi.

Romeş başa düşürdü ki, vəziyyət gündən-günə ağırlaşır, mümkün qədər tez, qəti bir qərara gəlmək lazımdır. O belə qərara gəldi ki, vəziyyəti olduğu kimi açıb Hemnoliniyə söyləsə, həqiqi borcunun nədən ibarət olduğunu daha yaxşı başa düşər.

O, xeyli fikirləşdikdən sonra Hemnoliniyə məktub yazmağa başladı. Bir məktub yazdı, lakin xoşuna gəlmədiyini üçün yenidən cırmışdı ki, birdən ona:

– Adınız nədir, cənab – deyər sual verdilər.

Romeş diksinib başını qaldırdı.

Onun qarşısında yaşı ötmüş bir adam dayanmışdı. Onun ağ bıığı var idi. Başının ön tərəfi dazlaşmışdı. Bu adam Romeşi məktub yazmaqdan ayırdığı üçün utanan kimi oldu, çünki Romeşin bütün fikrinin yazdığı məktubda olduğunu görmüşdü.

Yaşlı kişi söhbətə başladı:

– Siz brəhmənsiniz?¹ Salam. Sizin adınız Romeş-babudur, bilirməm. Bizdə belə bir qayda var: tanış olarkən adı soruşurlar. Bu adı nəzakət qaydasıdır. Doğrudur, indi bir çoxlarına bu adət xoş gəlmir. Hirslenibsinizsə, məndən intiqam alın, mənim adı soruşun, mən sizə öz adımla, atamın adını, babamın da adını söyləyə bilərəm.

Romeş güldü:

– Mənim qəzəbim o qədər də böyük deyil. Təkcə adınızı bilsəm, razı qalaram.

– Mənim adım Troylokiya Çokrobortidir. Lakin burada qərbdə mən “əmi” adı ilə tanınmışam. Əlbəttə, siz tarixi öyrənməmiş deyilsiniz. Bxarata qədim Hindistanın hökmdarı olmuş və Çokroborti rəcəsi adını daşımışdır. Mən də onun kimi bütün qərb vilayəti üçün “Çokroborti əmiyəm”. Qərbə səyahət etsəniz, adımla mütələq eşidəcəksiniz. Yeri gəlmişkən soruşum: səfəriniz harayadır?

Romeş dedi:

– Harada düşəcəyimizi hələ indiyə kimi qət etməmişəm.

– Harada düşəcəyinizi tələsmədən həll edə bilərsiniz. Gəmiyə minəndə yubanmaq olmaz.

– Mən Qoyyalondoda qatardan düşən kimi gəminin yola çıxmağa hazır olduğunu gördüm və fikirləşdim ki, hərəgah çox götür-qoy

¹ Brəhmən – kahinlər silkidir. Hindistanın dörd əsas ali silkindən biridir.

eləsam, gəmi mənsiz yola düşəcəkdir. Beləliklə, mən lazım olan yerdə diribaşlıq göstərdim.

– Sizin kimi adamlara böyük hörmət bəsləyirəm. Sizinlə mən bir-birimizin tamamilə əksinəyik. Mən hər şeyi qabaqcadan qət edib sonra gəmiyə otururam. Ona görə ki, təbiətimə görə mən çox cəsə-rətsizəm. Bu, zarafat deyil! Yola düşməyi qət etmişsiniz, lakin hara getdiyinizi özünüz də bilmirsiniz. Arvadınız da sizinlə gedir?

Romeş azacıq ləngidi: bilmədi yaşlı kişiye müsbət cavab versin, ya yox. Onun ləngidiyini gördükdə Çokroborti dedi:

– Məni bağışlayın, əlbəttə, siz arvadınızla gedirsiniz. Mən bunu etibarlı mənbələrdən bilirəm. Sizin arvadınız o balaca otaqda xörək bişirir. Getdikcə artmaqda olan iştahama görə mətbəx axtarırkən məni aparıb ora çıxardı. Mən ona dedim: “Qorxma, ana, mən qərbi vilayətin Çokroborti əmisiyəm. Mənə belə gəldi ki, elə bil Onnopurna¹ təsə-düf etmişəm”. Mən sizin arvadınıza belə dedim: “Hərgah sən, mətbəx sahibi olduğun halda, mənə xörək verməsən, mən məhv olacağam”. O, xəfficə gülümsədi, lakin elə nəvazişlə gülümsədi ki, mən o dəqiqə başa düşdüm ki, iş öz qaydasındadır, narahat olmağa dəyməz. Bilir-sinizmi, mən yola düşməzdən qabaq həmişə təqvimdə uğurlu gün axtarıram. Lakin budəfəki kimi müvəffəqiyyətli gün nəsbim olma-mışdır. Siz məşğulsunuz, sizə mane olmaq istəmirəm. İcazə versəy-diniz, gedib arvadınıza kömək edərdim. Biz var ikən onun zərif əlləri nə üçün əziyyət çəksin? Yox, yox, siz yazmaqda olun, ayağa durmağa ehtiyac yoxdur. Mən xanımınızla tanış olmağın təhrini bilirəm.

Çokroborti bunu deyərək Romeşlə xudahafizləşib mətbəxə getdi.

Qoca mətbəxə girəndə dedi:

– Buradan nə gözəl iy gəlir, dadına baxmadan bilmək olar ki, balığı öz yağında bişiribsiniz. Mən də sənə tamarind² şərbəti hazırlayacağam. Qızınar qərbdə yaşamayanlar bu şərbəti layiqincə hazırlaya bilməzlər. Sən, yəqin deyəcəksən ki, qoca özü də bilmir nə danışır. Axı burada tamarind yoxdur, bəs şərbəti nədən qayıracaq? Ancaq mən ki buradayam, tamarindin dərini çəkmə! Səbrin olsun, hamısını taparam!

¹ Onnopurn – Durqanı təcəssüm etdirənlərdən biridir. Hindistan əsətirində Durqa yaratmaq və dağıtmaq ilahəsidir. Benqaliyada bu ilahəyə böyük hörmət bəslərlər. Bütün dünyanı doyuran Durqadır.

² Tamarind – paxla fəsiləsinə mənsub ağacdır. Limonad, şərbət, konfet hazırlarkən bu ağacın meyvosindən istifadə edirlər.

O, qəzetə bükülmüş saxsı küpədə şirə gətirdi.

– Mən qayırdığım şərbətdən bugünlüye sənə nə qədər lazımdırsa götür, qalanını qoy üç gün qalıb qıçqırsın. Sonra dadına baxanda deyəcəksən: “Əmi özünü çox tərifləyən olsa da, şərbəti çox gözəl qayırb”. Ana, sən get yuyun, gecdir. Xörək işini mən özüm sahmana salaram. Qorxma, bu işdə mənim təcrübəm var. Arvadım həmişə xəstə olur. Onun iştahasını artırmaq üçün hey ona tamarind şərbəti hazırlayıram. Görürəm, qocanın üstünə gülürsən, amma dediklərimin hamısı doğrudur, zarafat etmirəm!

Kəmalə dedi:

– Onda şərbət qayıрмаğı mənə də öyrədəcəksiniz.

– Dayan, bir səbrin olsun! Məgər biliyi belə tez əldə etmək olar? Bir günün içində mən bildiyimi sənə öyrətsəm, bütün qüvvəsini itirər. Sarasvati ilahəsi də məndən narazı qalar. Əvvəl görək sən bir neçə gün qocaya hörmət edəsən! Mənim ürəyimi ələ almaq üçün nə etmək lazım olduğunu düşünməyə səni məcbur eləməyəm, özüm hamısını izah edəyəm. Mən hər şeydən artıq panı sevirəm, amma mənim döyülməmiş qozdan xoşum gəlmir. Gördüyün kimi mənim ürəyimi ələ almaq asan deyil. Lakin sən öz xoş təbəssümünlə, demək olar ki, buna nail olubsan. Bəs bu kimdir? Adın nədir?

Umeş cavab vermədi. O hirsələnmişdi, çünki Kəmalənin ürəyini ələ almaq işində qocanı özünə rəqib hesab edirdi. Qız Umeşin yerinə cavab verdi:

– Onun adı Umeşdir.

– Qəşəng oğlandır. O elələrindəndir ki, fikrini birdən anlamaq olmaz. Sən görürsən, biz dostlaşacağıq. Vaxtını itirmə, ana, mən görək şərbəti tez hazırlayıb qurtaram.

Kəmalə həyatında nə isə bir boşluq hiss edirdi, qoca öz gəlişi ilə bu boşluğu yox etdi. Hətta Romeş də indi özünü nədənsə rahat hiss etməyə başlamışdı. Romeşin indiki rəftarı ilə Kəmaləni öz arvadı saydığı o ilk aylardakı sərbəst əlaqələri arasında nə qədər böyük fərq var idi! Bu dəyişiklik də qızın ürəyini yaralamaya bilməzdi. İndi, Çokroborti gəldikdən sonra Romeş ümid edirdi ki, qoca Kəmalənin fikrini heç olmazsa bir azacıq ondan ayırar, Romeş də ürəyinin yaralarını sağaltmağa imkan tapar.

Kəmalə Romeşin kayutuna yaxınlaşaraq, qapının yanında dayandı. Kəmalə bu cansızıcı və boş günüorta saatlarını Çokroborti ilə keçirmək istəyirdi, lakin o, qızı gördükdə etiraz etdi:

İYİRMİ DOQQUZUNCU FƏSİL

– Yox, yox, ana! Belə olmaz, bu olmadı.

Kəmalə qocanın nədən narazı qaldığına təəccüb edib, səbəbini bilmək istədi. Qoca dedi:

– Ayaqqabını deyirəm! Əlbəttə, bu sənin öz işindir, Romeş–babu. Amma nə deyirsinizsə deyin, mənim əqidəmcə, siz yaxşı iş görmürsünüz. Doğma torpağımız pəncələrin toxunmasından murdar olur. Necə bilirsiniz. Rama Sitanın ayağına douson ayaqqabısı geydirsoydı, Lakşman on dörd ili onunla birlikdə keçirə bilərdimi? Heç vaxt! Məni dinləyirkən Romeş–babu gülür və ürəyində məndən narazıdır. Mən sizə deməliyəm ki, Romeş–babu, siz yaxşı iş görmürsünüz. Kim düşünmədən, haraya gedəcəyini qət etmədən, gəminin fitini eşidən kimi birbaşa gəminin üstünə yürür?

Romeş gülərək dedi:

– Əmi, bizim harada düşməyimizi siz təyin etsəydiniz, nə olardı ki? Sizin məsləhətiniz bizə gəmi fitindən yaxşı təsir edir.

– Amma mən görürəm ki, sizin fikirləriniz hər dəqiqə artır. Halbuki hələ mənı yenıce tanıyırsınız. Yaxşı, Hacıpurda düşün. Əziz qız, Hacıpurda düşmək istərdinmi? Orada qızılgül plantasiyaları sizə nəşə verir. Sənın ehtiramını saxlayan bu qoca da orada yaşayır.

Romeş suallı nəzərlə Kəmaləyə baxdıqda o, razılıq ifadəsi olaraq başını əydi.

Bundan sonra Çokroborti ilə Umeş utanıb sıxılan Kəmalənin kayutunda müşavirə təşkil etdilər. Romeş isə ağır bir ah çəkib, göyertədə qaldı. Günorta idi. Günəşin altında qızmış gəmi dalgalar üzərində yavaş–yavaş yırgalanırdı. Payız günəşinin şüaları altında cılvələnen mənzərələr Romeşin gözü qarşısında qərıbe yuxular kimi bir–birini əvəz edirdi. Onun gözləri önündə gah çəltik tarlaları, gah qayıqların dayandığı limanlar, gah suyun yığdığı qumluqlar, gah da tək qalmış kənd evi bir–birini əvəz edirdi. Romeşin gözüne bəzən günəşin altındakı dükanın dəmir damı, bəzən köhnə banyanın¹ kölgəsində bərəni gözələyən yolçular deyir, arxada qalırdılar.

Payızın xoş günorta sükutunda qonşu kayutdan Kəmalənin şən və zərif gülüşü arabir eşidilirdi. Romeşin ürəyi bu gülüşə səs verirdi. Ətrafda hər şey gör necə gözəl və ondan nə qədər uzaqdır. Onun pozulmuş həyatını bütün bu gözəlliklərdən nə qədər dəhşətli bir zərbə ayırmışdır!

¹ Banyan – Hindistanda bitən bir ağacdır. Onun budaqlarında bir çox havadan sallanan köklər emələ gəlir. Bu köklər yerə işləyib yeni gövdələr emələ gətirir.

Kəmalə cavan idi. Ona görə də o, şübhələri və qəm–qüssəni uzun müddət ürəyinə salmadı.

Bu son günlər Romeşin hərəkətlərini düşünmək üçün onun vaxtı olmurdu. Sel maneəyə təsadüf etdikdə daha da şiddətlə çağlamağa başladığı kimi, Kəmalənin də sakit fikirləri Romeşin ona anlaşılmaz münasibətinə təsadüf etdikdə burulğan kimi hərələnməyə başlayırdı. Qoca Çokrobortinin gəlişi, şən zarafatlar, təsərrüfat qayğıları – bunların hamısı çətinliklərə qatlaşmaq məsələsində Kəmaləyə kömək etdi. Təşvişlə dolu düşüncələr sürətlə ötüüb–keçdi, Kəmalə daha fikirləşmirdi.

Bu şəfəqli payız günlərində çayın mənzərələri xüsusilə gözəl idi. Suyun cılvələnərək qızıla çalan fonunda təsərrüfat işləri ilə tamamlanan günlər, sadə poemanın səhifələri kimi gözədən tez keçirdi.

Adət üzrə gün həmişəki qayğılarla başlanırdı. Umeş daha gəmiyə gecikmirdi. Lakin hər dəfə səbəti dolu qayıdırdı. Onun dolu qayıtması balaca mətbəxdə hamını dirçəldir, səs–küy qoparırdı.

– Bu nədir, yoxsa balqabaqdır? İlahi, bu paxılları o haradan tapıb? Bir bax, əmi, bir bax, bu ki turşuya qoyulmuş çuğundur! Belə uzaq yerlərdə bunların tapıla bələcəyini mən heç ağıma da gətirə bilməzdim.

Hər səhər səbət dolu gələndə belə şən səslər ucalırdı. Yalnız Romeş gəldikdə ahəng pozulurdu: o daima uşağın oğurluq etməsindən şübhələniirdi.

Belə hallarda Kəmalə acıqlanaraq deyirdi:

– Boş sözdür, pulları mən öz olımlə saymışam.

– Sən ona ikiqat qazanmaq üçün imkan yaradırsan. O həm puldan götürür, həm də tərəvəz oğurlayır, – deyər Romeş cavab verir, sonra Umeşə müraciətlə tələb edirdi:

– Yaxşı, bir hesabla görək nə qədər xərcələmişən.

Umeş necə dəfə hesablayırdısa, həmişə müxtəlif rəqəmlər alırdı. Lakin dəqiq hesablayanda belə, Umeşin xərcələdiyi pul ona verilən puldan çox çıxırdı. Ancaq bu Umeşin heç vecinə də gəlmirdi. O deyirdi:

– Mən yaxşı hesablamağı bacarsaydım, bu halda olardımı? Yəqin ki, indi vergiyiğan olmuşdum, clə deyilmi?

Belə hallarda Çokroborti Romeşə məsləhət görürdü ki, sorğusualı nahardan sonraya qoysun, çünki yeməkdən sonra hər şeyi layiqincə müzakirə etmək olardı.

Çokroborti deyirdi:

– Mən bu zirək uşağı tərifi etməyə bilmərəm. Əziz Romeş, tapmaq, əldə etmək balaca sənət deyildir. Belə bir bacarıq hər kəsin işi deyil. Əlbəttə, bu sənətə yiyələnməyə hamı çalışır, lakin bəziləri müvəffəq olurlar. Romeş-babu, bu işdə mənim azacıq təcrübəm var. Bax, indi paxla mövsümü deyil. Nəbələd yerdə səhərin gözündə az uşaq olar ki, paxla tapa bilsin. Şübhələnməyə qalsa, hamı şübhələne bilər, amma axtarıb tapmaq, əliboş qayıtmamaq mində birinin işidir.

Romeş sözündə inad edərək:

– Yox, hər halda bu yaxşı iş deyil, əmi. Siz ona bəraət qazan-dırmaqda haqlı deyilsiniz, – dedi.

– Bu yazıq uşağın onsuz da istedadı azdır. Olub-qalan istedadı da xüsusilə biz gəmidə ikən təqdir edilməyə, itib gedəcək. Mənə bax, Umeş, sabah mənə nim¹ yarpağı taparsan. Unutma ki, bu yarpaqların ən yaxşısı ağacın yuxarısında olur. Bizim Yacurvet² demişdir ki, suktuni³ lap vacibdir. Amma bəsdür, Yacurveti qoyaq bir tərəfə, biz onsuz da gecikmişik. Umeş, cəld ol, tərəvəzi yaxşıca yu, gətir bura. Ancaq cəld ol!

Romeş Umeşdən nə qədər şübhələnir və onu nə qədər danlayırdısa, uşaq Kəmaləyə bir o qədər artıq mehr salırdı. Çokroborti onlara qoşulduqdan sonra isə Kəmalənin dəstəsi Romeşdən heç asılı olmadı. Romeş özünün soyuq idraki ilə bir tərəfdə durmuşdu. Kəmalə, Umeş və Çokroborti isə digər tərəfdə idilər. Ümumi qayğıları, əyləncələri, bir-birinə rəğbət hissi bunları birləşdirirdi. Çokrobortinin Kəmaləyə ehtiramı getdikcə artırdı. Bu, Romeşi məcbur etdi ki, o, Kəmaləyə yeni bir nəzərlə baxsın. Bununla belə o, Kəmalənin dəstəsinə qoşulmurdu. Romeş su tutumu böyük olan, dayazlıq üzündən sahilə gələ bilməyən və qurudan müəyyən məsafədə lövbər salıb uzaqdan baxmağa məcbur olan gəmini xatırladırdı. Halbuki balaca balıqçı qayıqları sahilə sərbəst yanaşırdılar.

Ayın bədirlənməsinə az qalmışdı. Bir dəfə müsafirlər səhər tezdən qalxaraq, göy üzünü qara buludlar aldığı gördülər. Külək daima dəyişirdi. Bir neçə dəfə yağış səpələdi, sonra kəsdi. Yəne günəşin şüaları qorxa-qorxa göründü. Çayın ortasında bir dənə də olsun kiçik

¹ Nim – ağac adıdır. Bunun yarpaqlarından dərman qayırırlar.

² Yacurvet – təbətə aid qədim kitabdır.

³ Suktuni – ədviyyədir.

gəmi qalmadı. Onlardan sahilə hələ çata bilməyənlər təhlükə altında idilər. Su daltınca çaya gələn qızlar bu gün limanda dayanmırdılar. Arabir qalın buludların arasından özünə yol tapan bəla xəbərçisi, – parıltılar çayın səthinə işıq salır və yenə yox olurdu. Böyük Qanqın dalğaları sahilə hücum edir, gurultu ilə parçalanırdı.

Gəmi öz yoluna davam edirdi.

Belə çətin vəziyyətdə Kəmalənin təsərrüfat işləri pis gedirdi.

Çokroborti göyə baxaraq dedi:

– Ana, biz hər şeyi indidən hazırlamalıyıq ki, axşam bişirmək işimiz çətin olmasın. Sən tərəvəzi bişirməkdə ol, mən xəmiri yoğurum.

Bu gün xərəyin hazırlanması çox vaxt apardı. Külək getdikcə şiddətlənir, az qalırdı qasırgaya çevrilsin. Coşqun çayın üzünü ağ köpüklər tutmuşdu. Buludların arxasında günəşin batıb-batmadığını təyin etmək mümkün deyildi. Gəmi həmişəki vaxtıdan tez lövbər saldı.

Qaranlıq çökdü. Bulud parçaları arasından arabir çıxan Ayın xəstə və ağarmış üzündə təbəsüm görünürdü. Külək şiddətlə əsirdi. Nəhayət, güclü yağış başlandı tufan qopdu. Kəmalə bir dəfə gəmi fəlakətini görmüşdü. İndi təbiətin kortəbii qüvvələrinin qeyzi onun canına qorxu salmışdı. Axşam Romeş onun yanına gəldi. Ona ürək-dirək vermək istədi:

– Sən gəmidən qorxma, Kəmalə, rahat yata bilərsən. Mən səninlə yanaşı kayutdayam. Özüm də tez yatmayacağam.

Bu vaxt Çokroborti qapıya yanaşdı:

– Əzizim, heç şeydən qorxma. Tufanlar atası cəsarət edib sənə toxuna bilməz, – dedi.

Tufanlar atasının nə qədər böyük hökmə malik olduğunu söyləmək çətinidir. Lakin şiddətlənmiş qasırga təhlükəsinin nədən ibarət olduğunu Kəmalə çox yaxşı bilirdi. Ona görə qız qapının yanına qaçaraq, yalvardı:

– Xahiş edirəm, əmi, bir az mənimlə otur.

Qoca karıxmış halda cavab verdi:

– Hə, yəqin indi yatmaq vaxtıdır.

Lakin kayuta girdikdə Romeş orada görmədi. Qoca təəccüb etdi:

– Bəs Romeş-babu necə olub? Tərəvəz oğurlamağa getməyib ki?

Belə şeyləri ki, o özünə rəva görməz?

Romeşin səsi eşidildi:

– Əmi, sizsiniz? Mən burada qonşu kayutdayam.

Qoca başını Romeşin kayutuna uzatdıqda onu yarızanmış halda çıraq işığında mütaliə edən gördü. Ona müraciət edərək:

– Nə üçün arvadınızı tək buraxırsınız? – dedi. – Məgər siz görmürsünüzmü o, qorxu içindədir? Kitabla tufanı sakit etmək olmaz. Onu bir tərəfə tullayıb bura gəlin.

Kəmalə dəhşətli həyəcan içərisində özünü itirərək, Çokrobortinin əlindən tutub, titrək səslə:

– Yox, yox, mehriban əmi, lazım deyil! – deyə yalvarmağa başladı.

Tufanın nərəsi Kəmalənin sözlərini eşitməyə mane oldu. Lakin təəccüb qalmış Çokroborti tələsik geri döndü.

Romeş kitabı kənara qoyub, Kəmalənin kayutuna girəndə soruşdu:

– Çokroborti əmi, nə olub? Deyəsən Kəmalə sizi...

Kəmalə Romeşin üzünə baxmadan dedi:

– Yox, yox, mən onu elə-belə söhbətə çağırışam!

Kəmalənin əksinə danışan, onunla bəhs edən yox idi. Bəlkə o özü izah edə bilməzdi ki, onu kim tez-tez “yox” deməyə məcbur edir. Bu “yox” sözü ilə sanki o demək istəyirdi: “Elə güman etmə ki, mənə ürək-dirək vermək lazımdır. Yox, mənim buna ehtiyacım yoxdur. Güman etmə ki, yanımda bir adam olmağımı istəyirəm. Qətiyyəni yox!”

Sonra Kəmalə Çokrobortiyə müraciət etdi:

– Əmi, daha gecdir, gedin yatın. Yolda bir Umeşə də dəyin, görün özünü necə hiss edir. Yəqin uşaq çox qorxur.

Birdən Umeşin səsi eşidildi:

– Ana, mən heç nədən qorxmuram.

Demə, Umeş nəyə isə möhkəm bürünüb, Kəmalənin qapısının yanında oturmuşdur.

Kəmalə mütəəssir olaraq başını kayutdan bayıra çıxardı:

– Pərvərdigara, Umeş, sən niyə yağışın altında islanırsan? Bu saat əmi ilə onun kayutuna get, axmaq uşaq!

Öz diqqəti və qayğısı üçün “axmaq uşaq” kimi sözlərlə mükafatlandırılmış Umeş itaətlə Çokrobortinin ardınca getdi.

– İstəyirsən sən yuxuya gedənə kimi sənə bir hekayə söyləyim? – deyə Romeş qıza təklif etdi.

– Yox, mən yuxulayıram, – deyə Kəmalə cavab verdi.

Demək olmaz ki, Romeş Kəmalənin əhvalının həqiqi mənasını başa düşmürdü, lakin o təkid etmədi. Kəmalənin simasında təhqir edilmiş vüqar ifadəsini gördükdə yavaşca öz kayutuna getdi.

Kəmalə böyük həyəcan keçirirdi. Yatağa girib yuxulaya bilmədi. Lakin o özünü məcbur etdi. Fırtına tüğyan etməkdə idi. Dalğalar getdikcə daha da yüksəlirdi. Geminin bütün ekipajı ayaq üstə idi. Maşın şöbəsinə arasıkəsilmədən zəng vurulurdu – kapitanın əmrlərini verirdilər. Küləyin qəzəbli hücumu önündə gəmi yalnız lövbərə istinad edərək dayanırdı. Ona görə hərəkətə hazır dayanmışdı. Kəmalə qalxıb göyərtəyə çıxdı. Yağış hələlik kəsmişdi, lakin külək yaralanmış yırtıcı heyvan kimi nərə çəkirdi, özünü o tərəf-bu tərəfə vururdu. Sıx buludlar arasında iztirab çəkdiyindən cybəcör hala düşmüş Ay arabir göy üzünü bir anlığa işıqlandırır. Sahilləri çətinliklə seçmək olurdu. Çay zülmət içərisində görünürdü. Yer və göy, uzaq və yaxın gözə görünən və görünməyən hər şey dəhşətli qasırğa içərisində bir vəhdət təşkil etmişdi. Sanki Yama¹ allahın qara kəli buyuzlarını əyib başını yelləyərkən, qudurmuş kimi yırtıcı bir dəliliklə hücum edirdi.

Kəmalə bu qudurmuş dəhşətli gecəni, təlatümə gəlib çırpınan səmanı gördükdə sinəsi qorxudanmı, sevincdənmi titrədi. Coşmuş kortəbii qüvvələrin gurultusundakı məğlubedilməz bir qüvvət, hədsiz-hüduzsuz sərbəstlik Kəmalənin qəlbində nə isə oyadırdı. Hər şeyi sarsıdan bu üsyan Kəmalənin hissələrini həyəcana gətirdi. Təbiət nəyə qarşı üsyan edir? Fırtınanın gurultusunda bu sualın cavabını eşitmək mümkündürmü? Kəmalənin ürəyindəki təşvişin səbəbi aydın olmadığı kimi təbiətin üsyanının da səbəbi aydın deyildir. Kəmalə yalnız bir şeyi dərk edə bilmişdi. Göy və yer qiyam edərək qaynayır və qəzəbli gurultulu səsinə başlarına atıb zülmətin, yalanın, riyanın görünməz və hissedilməz torlarından yaxalarını qurtarmaq istəyirlər. Külək haradansa, hüduzsuz genişlikdən qoparaq uçar və qaranlıq gecədə yalnız “yox” sözünü arasıkəsilmədən təkrar edirdi.

Küləyin nəritisindən Kəmalə yalnız inadlı etiraz ifadəsi olan “yox” kəlməsini eşidirdi. Ancaq bu etiraz nəyə qarşı idi? Bunu müəyyən etmək mümkün deyildi. Yalnız yox, yox, nə olursa olsun, yox!

¹ Yama – Hindistan əsasında ölməz allahdır.

OTUZUNCU FƏSİL

Ertəsi gün səhər külək yavaşmağa başladı. Lakin çay hələ sakit olmamışdı. Ona görə də kapitan heç cür həll edə bilmirdi: lövbəri qaldırsın, ya yox. Kapitan təşvişlə göyə baxırdı.

Səhər tezdən Çokroborti Romeşin kayutuna gəlib onu yataqda tapdı. Lakin əmini gören kimi Romeş yatağından dik qalxdı. Gənc oğlanı indi bu kayutda gören kimi qoca keçən gecənin hadisələrini xatırladı. Nəhayət o, Romeşə sual verməyi qət etdi:

– Siz məgər gecə burada yatmışdınız?

Romeş cavabdan boyun qaçıraraq dedi:

– Necə murdar havadır! Hə, gecəni necə yatdınız?

– Romeş-babu, siz, deyəsən, məni axmaq saydığınız kimi, sözlərimi də diqqətəlayiq hesab etmirsiniz. Lakin mən sizə söyləməliyəm ki, uzun ömrümdə bir çox müəmmaları həll etmək üçün kəlləmi sındırmışam, onların çoxunu da həll etməyə müvəffəq olmuşam. Lakin, Romeş-babu, siz mənim üçün ən çətin müəmmasınız!

Romeş bir an özünü itirdi və qızardı. Lakin dərhal özünü ələ alaraq, təbəssümlə dedi:

– Müəmmmanın həll edilməsinə imkan verməmək məgər cinayət imiş? Hərgah mən və siz uşaq çağlarımızda telequ dilini möhkəm öyrənmiş olsaydıq, yəne də dil bizim üçün çətin və anlaşılacaq olardı. Halbuki telinqanlı bir uşaq üçün o dil su kimi saf və aydındır. Buradan çıxarılaq nəticə ondan ibarətdir ki, bilmədiyimiz bir şeyi gərək mühakimə etməyək, pisləməyək. Siz heç ümid etməyin ki, anlaşılmayan bir işarəyə yuxusuz gecələr belə sərf etsəniz, mütləq onun mənasını açə biləcəksiniz.

– Romeş-babu, üzr istəyirəm, – deyə Çokroborti cavab verdi. – Mənimlə əlaqəsi olmayan bir adamın falını açmağa təşəbbüs etmək özünə həddindən artıq güvənmək olardı. Lakin dünyada ələ insanlar var ki, onlara birinci dəfə rast gəldiyimizə baxmayaraq, ilk görüşdən onlarla yaxın oluruq. Məsələn, sizin arvadınızı götürək: bax, o saqqallı kapitan arvadınıza bir doğma adam kimi baxır. Bu özü bunu təsdiq etməsə, mən ona əsil müsəlman demərəm. Əlbəttə, belə vəziyyətdə bir də telequ dili kimi müəmmaya rast gəlmək çox çətin iş olur. Siz hirsəlməyə tələsməyin, Romeş-babu, əvvəlcə mənim söylədiklərimi yaxşı düşünün.

– Mən artıq düşünmüş və bu qərara gəlmişəm ki, hirsəlməyə dəyməz. Lakin mənim sizə acığım tutur, ya tutmur, sizin kədərinizə səbəb oluram, ya olmuram, bu halların heç biri ilə əlaqədar olmayaraq, yəne telequ dili anlaşılmaq bir dil olaraq qalacaqdır. Təbiətin amansız qanunu belədir, – deyə Romeş dərin bir ah çəkdi.

İndi Romeş mütərəddid qalmışdı. Hacıpara getsin, ya getməsin? Əvvəlcə o fikir edirdi ki, yad bir şəhərdə sakit olmaq işində qoca ilə tanışlığın ona köməyi dəyəcəkdir. İndi Romeş görürdü ki, bu tanışlığın mənfi cəhəti də ola bilər. Onunla qızın əlaqəsinə dair sorğusullar qızın ismətinə toxuna bilər. Lap yaxşısı bu idi ki, tanışları olmayan yerdə, heç kəs onları sorğu-suala çəkməyəcək bir yerdə məskən salsınlar.

Hacıpara bir günlük yol qalmışdı. Romeş Çokrobortiyə dedi:

– Əmi, mən bu qərara gəldim ki, mənim sənətimdə olan adamlar üçün Hacıpur əlverişli yer deyildir, ona görə də Benaresdə düşəcəyimi qərara aldım.

Romeşin ifadəsində qətiyyət hiss edərək, qoca güldü və söylədi:

– Hər dəqiqə fikri dəyişmək yaxşı deyildir. Bu, qətiyyətsizlikdir. Yaxşı, indiki arzunuzun Benares olduğunu qəti hesab edəkmi? – deyə qoca sual verdi.

Romeş qısaca:

– Bəli, – dedi.

Qoca heç bir söz demədən yerinə gedib şeylərini yığışdırmağa başladı.

Kəmalə qocanın kayutuna gələrək, qapıda dayanıb soruşdu:

– Sizin bu gün mənə acığınız tutub, əmi?

– Az qala gündə iki dəfə dalaşırıq, amma mən heç olmasa bir dəfə də qalib gələ bilmədim, – deyə qoca mırıldadı.

– Nə üçün bu gün siz bizdən qaçırsınız?

– Siz, ana, məndən çox uzaqlara qaçarkən məni nə üçün qaçaq adlandırırırsınız?

Kəmalə qocaya baxır və heç bir şey anlamırdı.

Qoca diləndi:

– Romeş-babu sənə heç bir şey söyləməmişdir ki? O artıq Benaresə getməyi qət etmişdir.

Kəmalə bu xəbəri tam sükutla qarşıladı.

Kəmalə bir qədər sükuttan sonra təklif etdi:

– Əmi, icazə verin sizin çamadanınızı sahmana salım.

Çokroborti verdiyi xəbərə Kəmalenin etinasız olduğunu gördükdə qüssələndi. “Bəlkə də belə yaxşıdır. Bu yaşında yenidən mehr salmağın mənası nə imiş?” – deyə qoca kədərlə düşündü.

Bu vaxt Romeş də gəldi. O, Kəmaləyə Benaresə getdiklərini xəbər verməyə gəlmişdi.

– Mən sənə axtarırdım, – deyə o, qıza müraciət etdi.

Kəmalə Çokrobortinin şeylərini səliqəyə salmaqda və yığışdırmaqda davam edirdi.

– Biz daha Hacıपुरa getmirik, Kəmalə! Mən Benaresdə işləyəcəyimi qərara almışam, sən buna nə deyirsən?

Kəmalə başını Çokrobortinin çamadanından qaldırmadan dedi:

– Mən Hacıपुरa gedirəm, şeylərimi də yığışdırmışam.

Romeş qızın qətiyyətini mat qalaraq soruşdu:

– Tək gedirsən?

– Tək nə üçün? Əmi orada yaşayır, – deyərək Kəmalə mehriban bir nəzərlə Çokrobortiyə baxdı.

Bu sözləri eşitdikdə əmi özünü itirərək ucadan dedi:

– Anacan, sən mənə qarşı o qədər lütfkarlıq göstərirsən ki, axırda Romeş–babu mənə tərs–tərs baxmağa başlayacaqdır.

Lakin qız təkrar etdi:

– Mən Hacıपुरa gedirəm.

İndiyə qədər belə bir şey olmamışdı ki, Kəmalə başqalarının fikri ilə hesablaşmayaraq, bu qədər sərbəst danışsın.

Nəhayət, Romeş dedi:

– Yaxşı, əmi, sən deyən olsun: Hacıपुरa deyirsiniz Hacıपुरa gedək.

Fırtınadan sonra gecə yaxşı Ay işıqlı idi. Romeş gəminin göyər-təsində kresloda oturub fikirləşirdi ki, belə bir vəziyyət davam edə bilməz. Kəmalə artıq üsyan edir. Zaman keçdikcə onun həyatı tamamilə dözülməz ola bilər. Bir yerdə yaşadıkları halda bir–birinə yad qalmaq mümkün deyil. Buna son qoymaq lazımdır. Axı Kəmalə doğrudan da mənim arvadımdır, mən onu öz arvadım kimi qəbul etmişəm. Bir–birimizə vəd verib rəsmiyyəti icra etməmişiksə, bu bir maneə deyil. Belə düşünmək axmaqlıq olardı. Yəni özü o zaman onu qumlu adaya gətirib bizi nikah telləri ilə bir–birimizə bağlamışdır. Bu dünyada məgər ondan qüdrətli kahin var?

Hemnolini ilə Romeşin arasında döyüş meydanı uzanmışdı. Yalnız maneələri, heqarəti, etibarsızlığı aradan qaldırandan sonra Romeş bir qalib kimi başını dik tutaraq Hemnolinin qarşısına çıxıb bilərdi. Amala qalib gələcəyinə ümid yeri olmadığını fikrinə gətirəndə qorxurdu. O, haqlı olduğunu necə sübut etsin? Hərgah o, haqlı olduğunu sübut etsəydi də, bütün bu əhvalat başqalarına nə qədər çirkin görünərdi. Kəmalə üçün bu nə qədər ağır bir zərbə olardı. Bunu düşünmək də dəhşətlidir.

Demək, qətiyyətsizliyi və tərəddüdləri kənara tullayıb, Kəmaleni özünə arvad etməlidir. Bu ən yaxşı çıxış yolu olar. Doğrudur, Hemnolini ona nifrət edəcəkdir, lakin bu nifrət Hemnolinin özünə layiq bir adam tapmağına kömək edər. Romeş bunu fikirləşdikdən sonra köksünü ötürdü: o, Hemnolinin yanına qayıtması haqqındakı bütün ümidlərini məzara gömdü.

OTUZ BİRİNCİ FƏSİL

– Bu nə deməkdir? Sən hara gedirsən? – deyə Romeş soruşdu.

– Mən xanımla gedirəm, – deyə Umeş cavab verdi.

– Mən sənə Benaresdək biletdən vermişəm, bu isə Hacıपुर limanıdır. Biz daha Benaresə getməli olmadıq.

– Mən də ora getmirəm.

Umeşin həmişə onlarla qalacağını Romeş təsəvvür etməirdi. Lakin uşağın bu sözləri qətiyyətlə söyləməsi onu düşündürdü. Kəmalədən soruşdu:

– Umeşi də özümüzə aparırıq?

Kəmalə dedi:

– Bəs necə! Onun gedəsi harası var?!

– Yox, o dedi ki, yalnız bizimlə olmaq istəyir, biz hara o da ora. Umeş, ehtiyatlı ol, geridə qalma. Nəbələd yerdə, camaatın içində itib qalarsan.

Haraya getmək, özü ilə kimi götürmək kimi məsələlərin hamısını indi Kəmalə özü həll edirdi. Sanki Romeşin arzularına səssiz–səmirsiz itaət etməsinin sonu gəlmişdi. Ona görə də Umeş indi içində pal-paltar olan balaca boğcanı döşünə sıxaraq, Kəmalenin yanına vüqarla gəlirdi, bu isə müzakirə olunmayacaq bir həqiqət idi.

Əminin şəhərdəki balaca evi şəhərlə Avropa məhəlləsinin aralığında idi. Evin dal tərəfində manqa ağaclarından ibarət bir bağ var idi. Qabaqda süni mağara görünürdü. Bir az o tərəfdə, alçaq çəpərin arxasında çeşmə suyu ilə suvarılan bostan var idi. Onun bir neçə ləkində betel və kələm ekilmişdi.

Kəmalə ilə Romeş hələlik burada qaldılar. Çokroborti əmi öz arvadı Xaribxobininin səhhətinin zəifliyindən danışmağı sevirdi. Lakin kənardan baxan onda xəstəlikdən bir əsər belə müşahidə edə bilməzdi. Onun yaşı, görünür az deyildi, lakin üzü hələ cavan və tərəvətli idi; gicgahlarına azacıq dən düşmüşdü, sanki qocalıq onun haqqında öz hökmünü vermişdi, lakin bu hökmü yerinə yetirməyə hələ cəsarət etmirdi.

Əsil həqiqət isə bundan ibarət idi: hələ cavan çağlarında Xaribxobininini amansız qızdırma əldən salırdı. Çokroborti belə güman edirdi ki, iqlimi dəyişdirsə, arvadı şefa tapacaqdır. Bu məqsədlə onlar Hacıqura köçdülər. Çokroborti məktəbdə müəllimlik etməyə başladı. Arvadının tamamilə sağaldığına baxmayaraq, Çokroborti o vaxtdan bəri onun səhhətinin qeydini çəkməkdə davam edirdi.

Çokroborti qonaqları evinin birun¹ hissəsində buraxaraq, özü zənaniyə² keçib arvadını çağırırdı.

Xaribxobini çəpər çəkilmiş heyətdə buğdanı yenicə döymüşdü. Küpələri və mətbəxin başqa qablarını günün qabağına düzürdü.

Çokroborti evin zənən hissəsinə girər-girməz dərhal dilləndi:

– Nə üçün belə ehtiyatsızsan, soyuğu hiss etmirsən? Çiyinə salmağa bir şey gətirimmi?

– Sən lap qərribəsən. Soyuq haradadır? Gün küreyimi yandırır, sən də başlamısan ki, soyuqdur! – deyə Xaribxobini ərinə cavab verdi.

– Günün yandırması da bədənə zərərdir. Çətir ki, bahalı bir şey deyil.

– Yaxşı, çətir də alırıq. Hələ mənə de görüm nə üçün sən gecikmişən?

– Təfəsilatı danışsam, çox vaxt alar. Evdə qonaqlarımız var. Onların qeydinə qalmaq lazımdır, ya yox? – deyə Çokroborti yeni tanışlarını arvadına təqdim etməyə başladı.

¹ Birun – evin kişilərə məxsus hissəsidir.

² Zənani, ya əndərun – evin qadınlara məxsus hissəsidir.

Uzaqdan bu evə qonaq gəlməsi təzə iş deyildi, amma ər ilə arvadı qəbul etmək üçün Xaribxobini hazır deyildi. Xaribxobini heyretlə dedi:

– Pərvədigara! Sən bunlara harada yer verəcəksən?

– Əvvəlcə qonaqlarla tanış ol, harada yerləşdirəcəyimiz haqqında sonra danışarıq. Bizim Şoyloca haradadır?

– Uşaq çimir.

Çokroborti dərhal Kəmaləni zənən hissəsinə apardı. Qız yaxınlaşıb qadına hörmətlə salam verdikdə Xaribxobini əlini qızın çənəsinə çəkdi. Heyrət əlaməti olaraq öz barmaqlarının ucunu ağzına apardı. Sonra üzünü ərinə tutub dedi:

– Bir fikir ver, bizim Bidhuya necə oxşayırdı!

Bidhu onların böyük qızı idi. Əri evində Allahabadda yaşayırdı. Belə bir müqayisəyə Çokroborti güllümsədi. Kəmalə heç bir cəhətdən Bidhuya oxşamırdı, lakin Xaribxobini başqa bir qızın gözəllik cəhətcə, ya digər cəhətdən öz qızından üstün olmasını etiraf edə bilməzdi. Şoyloca burada yaşayırdı. Onu Kəmalə ilə müqayisə etmək gülünc olardı. Ona görə də Xaribxobini Kəmaləni burada yaşamayan qızı ilə müqayisə etdi və bununla da qalibiyyət bayrağını öz evində saxladı.

– Siz xoş gəlibsiniz, heyif ki, təzə evimizdə təmir işləri qurtarmadığına görə biz hələlik burada yaşayırıq. Ona görə də sizə layiqincə hörmət edə bilməyəcəyik.

Çokrobortinin doğrudan da bazarın yanında balaca bir evi var idi. İndi o evi təmir edirdilər. Ancaq orada kiçik bir dükən də yerləşirdi, orada yaşamaq üçün rahatlıq haqqında söhbət ola bilməzdi.

Çokroborti arvadının belə bir uydurmasını təkzib etməyərək, güllümsəyib dedi:

– Mən Kəmalənin narahatlığına qatlaşa bilməsini yəqin etməsəydim, buraya gətirməzdim.

Çokroborti payız günəşinin arvadına zərərli olduğunu söyləyərək, evə getməyi məsləhət gördükdən sonra Romeşin yanına getdi.

Xaribxobini dərhal Kəmalə ilə yaxından tanış olmağı qərara aldı.

– Eşitmişəm ki, sənin ərin vəkildir, eləmi? Çoxdan işləyir? Nə qədər qazana bilir? Nə? Hələ vəkilliyə başlamayıb? Onda bəs necə yaşayırsınız? Yəqin qayınatan varlıdır, eləmi? Bilmirsən? Pərvədigara... Nə qərribə qızıdır! Sən qayınatanın evi barəsində heç nə

bilmirsən? Xərclik üçün ərin ayda sənə nə qədər verir? Qayınanan olmayanda axı təsərrüfatın hamısını özün idarə etməyə məcbur olursan! Eybi yoxdur, sən daha balaca qız deyilsən ki, mənim böyük qızımın əri bütün qazancını gətirib ona verir.

Belə sualları və qeydləri ilə Xaribxobini Kəmalenin həyat qaydalarından xəbərsiz olduğunu çox tez isbat etdi. Yalnız indi Xaribxobininin dolu kimi yağdırdığı suallardan Kəmalə anladı ki, öz əri Romeşin həyatı və işləri haqqında xəbərsiz olduğu camaata nə qədər qeyri-təbii görünür və Kəmalə üçün necə böyük nöqsan sayıla bilər. Hələ indiyədək əri ilə açıq danışmaq üçün firsət tapmadığını da Kəmalə fikrindən keçirdi. O, Romeşin arvadı olduğu halda onun haqqında heç bir şey bilmir! Belə bir vəziyyətin təbii olmadığı Kəmaləyə indi aydınlaşdı və heç bir şeyi bilmədiyi üçün elə utandı ki, hətta ürəyi ağrıdı.

– Hə, bilərziyini göstər görək, – deyərək Xaribxobini yenə sorğusualına başladı. – O qədər də yaxşı qızıl deyil, düzdür? Atan sənə qolbaq verməyib? Atan yoxdur? Amma hər halda arvad zinətsiz gəzə bilməz! Ola bilməz ki, ərin sənə heç nə bağışlamasın! Mənim böyük kürəkənim Bidhuya hər iki ayda mütləq bir şey bağışlar.

Sorğu-sualın ən şiddətli yerində iki yaşında qızının əlindən yapışan Şoyloca gəldi. Bu qarabağdayı, cavan bir qadın idi. Onun sifətinin cizgiləri kiçik idi, aydın və canlı gözləri, uca alnı vardı. Üzünə baxan kimi ağıllı və sakit xasiyyətli olduğu aydın bilinirdi.

Şoylocanın balaca qızı Kəmaləyə bir qədər diqqətlə baxdıqdan sonra ona xala deməyə başladı. O, Kəmaləyə ona görə “xala” demədi ki, onu xalası Bidhuya oxşatmışdı, ümumiyyətlə, müəyyən yaşda olan və xoşa gələn qadınlara xala deyirdi. Kəmalə qızı qucağına aldı.

Kəmaleni qızı ilə tanış edərkən Xaribxobini dedi:

– Bu arvadın əri vəkildir. Əyalətdə vəkillik etmək istəyir. Atan onlara yolda rast gəlib, Hacıpura gətiribdir.

Şoyloca və Kəmalə bir-birinə baxdılar. Bu nəzər dərhal onların möhkəm dostluğunun təməlini qoydu. Xaribxobini qonaqları yer-bəyer etməyə getdi. Şoyloca Kəmalenin əlindən yapışaraq sadəcə dedi:

– Bacım, gəlin mənim otağıma gedək.

Bir neçə dəqiqədən sonra onlar sərbəst söhbət edirdilər. Hər iki qadının yaşlarındakı fərqli bir o qədər də çox deyildi. Şoyloca təmkinli

göründüyü halda, Kəmalə tamamilə onun əksini təşkil edirdi. İstərsə bilik, istərsə inkişaf cəhətdən o öz yaşını ötüb keçmişdi. Toydan sonra qayınanasının sərt hakimiyyətini öz üzərində hiss etmədiyi üçünmü, ya başqa səbəblərdənmü Kəmalə çox tez inkişaf etmişdi. Azadlıq, hətta onun üzünün ifadəsinə təzahür edirdi. O harada yeni bir şey gördü, dərhal onunla maraqlanırdı və ona əziyyət verən, onu sıxan suallara cavab tapmayınca rahat olmurdu. İndiyədək belə sözlər eşitməmişdi: “Sus! Sənə nə əmr edirlərsə, onu da yerinə yetir! Arvad gərək “yox” deməsin!” – sözlərini deyən olmamışdı. Buna görə də Kəmalə başını uca tuturdu: o, səmimiyyətdən qüvvət alırdı.

Şoylocanın qızı Ümi hər iki qadının diqqətini özünə cəlb etmək üçün nə qədər çalışdırsa, müvəffəq ola bilmirdi. Yenicə dostlaşmış qadınlara başı söhbətə qarışmışdı. Söhbət zamanı Kəmalə öz həyatının nə qədər yoxsul və sönük olduğunu bütün aydınlığı ilə başa düşdü. Şoyloca çox şey nağıl edə bilərdi, Kəmalə isə deməyə heç bir şey tapmırdı. Onun həyatının geniş lövhəsində ərə getməsi yüngül bir karandaş cizgisindən başqa bir şey deyildi. Bu cizgi bəzi yerlərdə gözə çətin görünürdü, boyadan tamamilə məhrum idi. İndiyədək Kəmalə öz həyatının boşluğu, mənasızlığı haqqında fikirləşməmişdi. Kəmalə hiss edirdi ki, nə isə çatmır, nədənsə razı deyildir. Bəzən qəlbində bir etiraz hissi baş qaldırırdı, lakin bu etirazın nədən doğduğunu dərk etməkdən aciz idi. Tanış olduqlarının ilk dəqiqələrindən Şoyloca öz ərinədən söhbət etməyə başladı. Sanki onun ürəyinin simlərinə toxunar-toxunmaz dərhal çalınırdı. Şoylocanı dinləyərkən Kəmalə anladı ki, öz ürəyindəki simlər sükuta dalmışdır. O öz ərinədən nə deyər bilər, digər tərəfdən bu xüsusda danışmağın mənası nə imiş? Romeşin barəsində danışmağa onun heç həvəsi də yox idi.

Şoylocanın söhbət gəmisini öz səadət yükü ilə birlikdə axın boyu sakit və rahat üzürdü. Kəmalenin boş, davamsız qayığını isə dalğalar sahilə itələyib dayazlığa salırdı.

Çokrobortinin iki qızı var idi. Böyük qızı qayınatasının evində yaşayırdı. Atası kiçik qızı ilə ayrılmaq istəmədiyi üçün ona yoxsul adaxlı seçmiş və öz tanışlıqlarından istifadə edərək, onu Hacipur tiryək kontoruna işə düzəltdirmişdi. Beləliklə, Şoylocanın əri Bipin öz arvadı ilə bərabər Çokrobortinin evində yaşamağı istədi.

Birdən Şoyloca söhbətini yarımçıq qoyub:

– Sən birçə dəqiqə otur, mən indi qayıdaram, bacım, – dedi və dərhal gülümsəyərək, izahat verməyə başladı. – Ərim çimməkdən gəlib. Xörəyini yeyib işə gedəcək.

Kəmalə təəccüblə soruşdu:

– Sən onun gəldiyini necə bildin?

Şoyloca:

– Sən zarafat edirsən, nədir? Xalq necə bilir, mən də elə! Guya sən öz ərinin gəldiyini onun addımlarından bilmirsən? – deyə gülümsədi və Kəmalənin çənəsini çimdikləyərək, sarisinin sərbəst qalan ucunu ona bağlanmış açarlarla birlikdə arxasına atdı. Qızı qucağına alaraq, otaqdan çıxdı.

Kəmalə indiyədək bilmirdi ki, yerişin dilini anlamaq, ona öyrəşmək bu qədər asanmış. O, sükutla pəncərəyə baxaraq, fikrə getdi. Pəncərə qabağında quava ağacı elə çiçəkləmişdi ki, elə bil ağaca şal örtülmüşdü. Onun çiçəklənmiş çubuqlarının arasında işgüzar arılar əlləşirdilər.

OTUZ İKİNCİ FƏSİL

Romeş Qanqın sahilində, tamamilə kənar yerdə olan bir evi almaq məqsədi ilə danışmaq aparırdı. Romeş Hacıpur məhkəməsində işə düzəlmək və şeylərini getirmək üçün Kəlkətəyə getməli idi, lakin cəsarəti çatmırdı. O, Kəlkətdə tanış məhəlləni yadına salan kimi özünü olduqca ağır və ezgin hiss edirdi. Məhəbbət toru hələ də yırtılmamışdı. Lakin o, Kəmaləni, nəhayət, öz arvadı saymalı idi. Romeş tərəddüd edərək, Kəlkətəyə getməsinə təxirə salırdı.

Kəmalə Çokrobortinin evinin zənən hissəsində yaşamağa başladı. Ev çox balaca olduğuna görə Romeş bu biri otaqlarda yaşamalı oldu. Buna görə də Kəmalə ilə görüşə bilmirdi.

Bir dəfə Şoyloca Kəmalə ilə Romeşin ayrı düşdükləri və bu münasibətlə bir-birinin həsrətini çəkdiklərinə təəssüf etdiyini söylədi.

Kəmalə təəccüb etdi:

– Bacı, sən niyə təəssüf edirsən, burada nə çətinlik var ki?

Şoyloca güldü:

– Nə demək istəyirsən? Yoxsa sənə sinəndəki ürək deyil, daşdır! Belə bir hiylələrlə mənə aldada bilməzsən. Sənə qəlbindəkini mən çox yaxşı bilirəm.

– Düzünü de, bacı, Bipin-babu səni iki gün görməseydi, o da...

– Nə danışsın, o, iki gün mənsiz yaşaya bilməz! – deyə Şoyloca Kəmalənin sözünü yarımcıq qoydu.

Şoyloca ərinin ona olan məhəbbətindən danışmağa başladı. Şoyloca gənc Bipinin ilk zamanlar onunla görüşmək üçün sayıq qocaları aldaraq nə kimi kələklərə əl atdığına nağıl etdi. Bəzən Bipin yol tapıb, onun yanına gələr, bəzən də kələyinin üstü açıları. Şoyloca xatırlayırdı ki, gündüz görüşlərindən əl çəkməyə məcbur olduqdan sonra da, qadağan edildiyinə baxmayaraq, Bipin günorta yeməyinə gələrkən güzgüdə bir-birinə baxırdılar. Keçmişin sən günələrini yad etdikcə Şoyloca xoşbəxt-xoşbəxt gülümsünürdü. Sonra o, Bipinin qulluğa getmək vaxtı gəlib çatdıqda nə qədər əzab çəkdiklərini və ərinin dəfələrlə işdən qaçıb evə gəldiyini Kəmaləyə ətraflı nağıl etdi. Bir dəfə necə oldusa, Bipin Şoylocanın atasının işinə görə bir neçə günlüye Patnuya getməli oldu. Oğlan getməyə hazırlaşarkən Şoyloca ərindən soruşmuşdu ki, Patnuda onsuz yaşaya biləcəkmə? Əri isə cavabında cəsarətlə: “Çox yaxşı yaşaya bilərəm” dedikdə, Şoyloca qürurla and içdi ki, ayrılıq gecəsi qəti surətdə kədərilməyəcəkdir. Lakin Şoylocanın andı onun göz yaşlarına qarş oldu. Ertəsi gün Bipinin yola düşməsi üçün hər bir hazırlıq qurtardıqda onun başından ağır qopdu və elə xəstələndi ki, səfəri təxirə salındı. Həkim dərman yazdı, lakin onlar şüşədəki dərmanı xəlvətçə arxa tökdülər. Bipin öz-özünə sağalıb ayağa qalxdı. Şoyloca xatiratına qapılıraq, vaxtın necə gəlib-gətməsini hiss etmirdi. Lakin ön qapıda uzaqdan ancaq gəlib çatan ayaq səslərini eşitdikdə o, yerindən sıçradı:

– Bipin-babudur, işdən qayıdır.

Şoyloca əri ilə birgə yaşadığı zaman baş vermiş gülməli hadisələri nağıl edərkən onun seven ürəyi yolda, qapının ağzında ayaq səsləri eşidəcəyi anı səbirsizliklə gözləyirdi.

Demək olmaz ki, Şoylocanın nağıl etdikləri Kəmalə üçün tamam yad, anlaşılmaz şeylər idi. Romeşlə yaşadığı bir neçə ayın ilk anlarında onun da qəlbində belə bir mahnı səslənirdi. Kəmalə yaxasını məktəbdən qurtarıb Romeşin yanına qayıtdıqdan sonra bəzən ona elə gəlirdi ki, ürəyi eşidilməyən bir musiqinin təsiri altında qeyri-adi

bir rəqs edərək titrəyir. Kəmalə də Şoylocanın nağıl etdiklərinin hamısını duymuş, hiss etmişdi. Lakin onunla Romeşin arasında nə gizli görüşlər, nə nəvaziş olmuşdu. Müəyyən hüdudu keçməyə ona icazə verilmirdi. Məgər onunla Romeşin arasında Şoyloca ilə Bipini bir-birinə bağlayan məhəbbət tellərinə bənzəyən bir şey vardırmı? Budur, onunla Romeş neçə gündür ki, ayrı düşmüşlər, lakin Kəmalə o qədər də qüssələnmir. Heç ağlasığan şey deyil ki, qapının dalında oturan Romeş onu görmək üçün müxtəlif hiylələrə əl atsın.

Bazar günü gəlib çatdı. Şoyloca böyük bir çətinlik hiss etdi. Yeni rəfiqəsini uzun müddət tək buraxmağı layiq bilmirdi. Lakin, eyni zamanda istirahət gününü ona qurban etmək niyyətində də deyildi. Digər tərəfdən Romeş yaxında ikən Kəmalənin onunla görüşməkdən məhrum olduğunu bilib-Şoyloca bayram günü özünü tam mənada xoşbəxt hesab etmirdi. Beləliklə, istirahət günü Şoyloca üçün öz məlahətini itirmiş olacaqdı. Kaş onları birtəhər görüşdürə biləydi!

Belə hallarda, adətən, məsləhət üçün böyüklərə müraciət etməzlər. Lakin Çokroborti ona müraciət edilməsini gözləyən adamlardan deyildi. O, vacib bir məsələ üçün gedəcəyini və bütün gün evdə olmayacağını elan etdi. Romeşə anladı ki, bu gün onlar qonaq gözlənilir, gedərkən küçə qapısını dal tərəfdən bağlayacaqdır. Çokroborti bu işə xüsusən qızının diqqətini cəlb etmək istəyirdi, çünki yaxşı bilirdi ki, qızında hər bir eyhamın mənasını dərhal başa düşmək qabiliyyəti vardır.

Çimdikdən sonra Şoyloca Kəmaləyə söylədi:

– Bacım, tez ol, saçlarını qurut.

– Nə olub, nə tələsik iş var ki?

– Səbəbini sonra bilərsən, hələ qoy saçlarını darayım, – deyərək Şoyloca Kəmalənin saçlarını daramağa başladı, sonra hansı sarisini geymək haqqında mübahisə etdilər.

Şoyloca Kəmaləyə əlvən sarı geydirmək istəyirdi. Kəmalə isə bunun səbəbini anlamırdı. Nəhayət, Şoylocanın xatiri xoş olsun deyərək Kəmalə təklifi qəbul etdi.

Günorta yeməyindən sonra Şoyloca ərinə kənara çəkib, onunla nə haqda isə pıçıldaşırdı. Əri çıxıb getdi. Sonra Şoyloca Kəmaləni inadla dilə tutmağa başladı ki, dışarı otaqlara getsin.

Qabaqlar Romeşlə görüşərkən Kəmalə qətiyyənlə utanmaq nə olduğunu bilmirdi. Hətta utancaqlığı bilinəcək ehtə bir hal olmamışdı.

Romeş tanış olduqlarının ilk günündən hər bir şərti adətlərə riayət etməyi bir tərəfə qoymuşdur. Kəmalənin ehtə bir rəfiqəsi yox idi ki, onun yüngül bir hərəkətinə gülsün.

Lakin bu gün Şoylocanın arzusunu yerinə yetirmək Kəmaləyə mümkün olmayan bir şey kimi görünürdü. Şoylocanın ərinə olan hüquq və ixtiyarını Kəmalə görürdü və anlayırdı ki, Romeşin üzərində belə bir hökmü olduğu ilə fəxr edə bilməz. Ona görə də xahiş edən sifəti ilə Romeşin yanına gedə bilməzdi.

Şoyloca nə qədər dil tökdüse, Kəmaləni Romeşin yanına getməyə razı edə bilmədi və belə bir qərara gəldi ki, Kəmalə ərindən küsmüşdür. Gənc qadın öz-özünə düşünürdü: “Əlbəttə, Kəmalənin küsməyə haqqı var. Neçə gündür bir-birlərindən ayrı qaldılar, əri isə bir dəfə də olsun onunla görüşmək təşəbbüsündə olmamışdır”.

Nahardan sonra ev sahibəsi Xaribxobini istirahət etməyə getdi. Şoyloca Bipinə müraciət edərək dedi:

– Romeş-babunun yanına get, arvadının adından zənən evinə çağır, atam bir söz deməz, anamınsa heç xəbəri də olmayacaq.

Belə bir tapşırıq Bipin kimi sakit və utancaq bir gəncin heç də xoşuna gələn iş deyildi. Lakin bayram günü arvadının xahişini rədd etməyə cəsəreti çatmadı.

Bu zaman Romeş xalçanı yerə salıb uzanmışdı, qıçını qıçının üstünə aşıraraq kitab oxuyurdu. Kitabı oxuyub qurtardıqdan sonra darıxmasın deyərək, jurnalda ki elanları nəzərdən keçirmək istədi. Birdən Bipini gördükdə çox sevindi. Bir müsahib kimi Bipin Romeş üçün maraqlı ola bilməzdi. Lakin qərrib yerdə günortadan sonrakı saatlarını bərabər keçirməyi qərara alaraq Bipinə hörmətlə söylədi:

– Bipin-babu, xoş gəlmişsiniz, içəri buyurun!

Lakin Bipin oturmadı, boynunun ardını qaşıyaraq dedi:

– O sizi yanına çağırır.

Romeş soruşdu:

– Kim? Kəmalə?

– Bəli.

Romeş təəccüb etdi. Doğrudur, Kəmaləni, nəhayət, özünə arvad edəcəyini o çoxdan qərara almışdı. Lakin öz qətiyyətsizliyi üzündən bu işin tənə salınmasından bir qədər şad idi. O, Kəmaləni evinin sahibi kimi təsəvvür edir və gələcək səsəti haqqında düşüncələrlə özünü sakit etməyə çalışırdı; lakin ilk addımlar həmişə çox çətin

olur. Hətta Romeş təsəvvür edə bilmirdi ki, uzun müddət aralarında bərqərar olan yadlığı günlərin bir günündə necə aradan qaldıracaqdır. Məhz buna görə də Romeş ev kirayə etməyə çox da tələsmirdi.

Kəmalənin onu çağırdığını eşitdikdə o belə qərara gəldi ki, qızın onunla bir işi var. Öz fərziyyəsinin düzgün olmasına şübhə etməsə də, bu dəvət Romeşdə təşviş oyatdı.

Romeş jurnalı kənara qoyaraq, zənən hissəsinə getdi. Payız günortasının yalnız arıların vızıltısı ilə pozulan yorucu sükutu içərisində Romeş özünü görüşə tələsən bir aşiq kimi hiss edirdi. Bipin uzaqdan otağın qapısını göstərərək yox oldu.

Kəmalə belə güman edirdi ki, Şoyloca onu Romeşlə görüşə dəvət etməkdən əl çəkib Bipinin yanına getmişdir. Ona görə də o, açıq qapının ağzında oturub bağı seyr edirdi.

Şoyloca özü də hiss etmədən Kəmalənin lirik hissiyyata qapılmasına səbəb olmuşdur. Zəif küləyin təsiri ilə ağacların budaqları xəfifcə əsdikcə, yarpaqlar xəfifcə xışıldadıqca qızın ürəyində anlaşılmaz bir həyəcan oyanırdı.

Belə bir vaxtda Romeş otağa girib arxadan səsləndi:

– Kəmalə!

Qız xəyaldan ayrılıb dik qalxdı, ürəyi şiddətlə döyünməyə başladı. Qabaqlar Romeşin yanında utanmaq nə olduğunu bilməyən Kəmalə indi başını qaldıraraq ona baxa bilmədi, utandığından qulaqlarının ucuna qədər qızardı.

Geyinib bəzənmiş, üzünün ifadəsi dəyişmiş Kəmalə indi Romeşə tamamilə başqa cür göründü. Romeşin qarşısında duran həmişəki Kəmalə deyildi. Bu yeni Kəmalə onu heyrətə saldı, valeh etdi. Romeş yavaş-yavaş qıza yanaşaraq, bir neçə saniyə susduqdan sonra nəvəzislə soruşdu:

– Kəmalə, sən mənə çağırıbsanmı?

Qız mat qaldı. Hiddətlə cavab verdi:

– Yox, yox, çağırمامışam. Mən səni niyə çağırmalıyam ki?

– Yaxşı, tutaq ki, çağırıbsan, bu bir cinayət deyil ki?

– Axı yox, mən çağırمامışam! – deyə o daha da hiddətlə cavab verdi.

– Yaxşı, sən mənə çağırمامısan, mən özüm gəlmişəm. Sən hirs-lənib mənə qovacaqsan?

– Hamı biləcəkdir ki, sən bura gəlib-sən, narazı qalacaqlar, getsən yaxşıdır! Mən səni çağırمامışam!

– Yaxşı! Gedək mənə yanına, orada heç kəs yoxdur, – deyə Romeş Kəmalənin əlindən tutdu.

Bütün bədənini əsən qız əlini Romeşin əlindən dartıb çıxardı, qonşu otağa qaçdı və dərhal qapını daldan bağladı.

Romeş bunun yalnız qadın kələyi olduğunu anlayıb, həyəcanla öz otağına getdi. O, əvvəlki vəziyyətdə uzanaraq, yenidən əlanları gözəndən keçirmək istədi. Lakin oxuduqlarından heç bir şey anlamadı. Bir-birinə zidd olan hisslər göy üzündə küləyin qovduğu buludlar kimi ürəyindən keçir, onu həyəcana gətirirdi.

Şoyloca bağlı qapını döyməyə başladı. Lakin kimsə qapını açmadı. O, pəncərə qəfəsini qaldıraraq, əlini uzadaraq qapını özü açdı. İçəri girdikdə Kəmaləni döşəmədə üzü üstə uzanıb, əlləri ilə üzünü tutaraq ağlayan gördü.

Gənc qadın təəccüb qaldı. O qətiyyənlə anlama bilmirdi ki, Kəmaləni bu qədər pərişan edən nədir. Şoyloca onun yanına keçərək mehriban-mehriban soruşdu:

– Əzizim, sənə nə oldu? Niyə ağlayırsan?

Kəmalə onu məzəmmət etdi:

– Sən niyə belə etdin? Onu niyə çağırdın?

Kənar adam bir yana, Kəmalənin özü də dərdin anlama bilmirdi ki, nə üçün birdən-birə bu qədər qüdrətli, amansız dərd onun qəlbinə gəlməyə başlamışdır. Kimsə bilmirdi ki, gizli bir dərd çoxdan ona əzab verməkdədir. Bu gün səhərdən Kəmalə özünün qurduğu xəyal aləminə qərq olmuşdu. Əgər indi Romeş bu aləmə ehtiyatla daxil olsaydı, hər şey öz qaydasında qurtarardı. Lakin Romeşin onun yanına gətirdiklərini bildikdə Kəmalənin xəyal aləmi uçub dağıldı. Romeşin onu tətil günlərində məktəbdə saxlamaq istədiyini, gəmidə yol gələrkən nə qədər laqeyd olduğunu Kəmalə yavaş-yavaş unutmağa başlayırdı. İndi isə bu acı xatirələr onun qəlbində yenə baş qaldıraraq təzələniirdi. Hacıqura gəldikdən sonra Kəmalə çox tez anladı ki, sevgilinin yanına onu görmək arzusu ilə gəlmək bir şeydir, sadəcə onun çağırışına səs verərək gəlmək isə bambaşqa şeydir.

Lakin Şoyloca bu haldan baş açma bilməzdi. Onun heç ağına da gəlməzdi ki, Kəmalə ilə Romeşin arasında nə isə ciddi maneə vardır. O, Kəmalənin başını mehriban-mehriban bağına basaraq soruşdu:

– Bacı, bəlkə Romeş-babu sənə kobud bir söz deyibdir? Yoxsa mənim ərim onu çağırdığı üçün hirsələnibdir? Nə üçün bu işdə mənim müqəssir olduğumu ona demədin?

– Yox, yox, o heç nə demədi. Ancaq sən onu niyə çağırдың?

Şoyloca mütəəssir halda cavab verdi:

– Mən yaxşı iş görməmişəm, bacım, bağışla.

Kəmalə ayağa qalxıb onu hərərətlə qucaqladı:

– Get, əzizim, tez get, yoxsa Bipin-babu hirsələnər.

Romeş xeyli tək oturdu. O, jurnalın sətirlərinə baxır, lakin heç nə görmürdü. Nəhayət, jurnalı kənara tulladı. Sonra ayağa qalxaraq, qətiyyətlə dedi:

– Bəsdir, belə bir vəziyyət daha davam edə bilməz. Mən sabah Kəlkətəyə gedib işləri sahmana salmalıyam. Nəhayət, Kəmalənin arvadım olduğunu etiraf etməliyəm, bunu daha uzatmaq olmaz. Mən yaxşı iş görmürəm.

Romeş öz borcunu, vəzifəsini birdən-birə elə qüvvətlə duydu və dərk etdi ki, dərhal bütün şübhə və tərəddüdlərə son qoydu.

OTUZ ÜÇÜNCÜ FƏSİL

Romeş Kəlkətdə bütün işlərini qurtarıb, hətta Qolutola ayağını belə basmadan qayıtmağı qərara aldı. O, Corciparda qalırdı. İşlərinə bir o qədər vaxt sərf etmək lazım gəlmirdi. Günün artıq qalan hissəsini sərf edəcək işi yox idi. Romeş keçmiş tanışlarının heç biri ilə görüşmək istəmirdi, ona görə də çalışırdı ki, küçədə onların heç birinə rast gəlməsin.

Kəlkətəyə qayıdar-qayıtmaz Romeş özündə bir dəyişiklik hiss etdi. Geniş səhralarda, sarsılmaz dinclik və sükut şəraitində Kəmalə öz gənclik tərəvəti ilə ona olduqca gözəl görünürdü, lakin şəhərə qayıtdıqdan sonra onun bütün valehedici gözəlliyi tüstü kimi dağılıb getdi. O, Corcipardakı mənzilində əbəs yerə Kəmaləni təsəvvürünə gətirir, vurğun gözlərlə onu süzmək istədi, axı onun ürəyi susurdu. Kəmalə indi ona sadə və cahil bir qız kimi görünürdü.

Təmkinlilikdən nə qədər çox sui-istifadə etsən, təmkinlilik o qədər azalar. Romeş Hemnolinini qəlbindən çıxarmağa nə qədər

səy edirdisə, o yenə gecə-gündüz Romeşin gözləri önündən çəkilmirdi. Hemnolinini unutmaya çalışdıqca, onun surəti xatirində daha dərin nəqş olunurdu.

Romeş azacıq tələssə idi, o öz işlərini çoxdan qurtarıb Hacıpura qayıda bilərdi. Lakin qaydadır, balaca bir işi də uzatsan, böyüyüb nəhəng bir işə çevrilər. Nəhayət, Romeş bütün işlərini görüb qurtardı.

Əvvəlcə Romeş Allahabada getmək, oradan Hacıpura yola düşmək niyyətində idi. O indiyədək qərar qəbul etməkdə qəti idi. Lakin təmkinlilik mükafat tələb edir. Yola düşməzdən qabaq Qolutola getsə bunun nə zərəri ola bilər?

Qolutola getməzdən əvvəl o oturub məktub yazmağa başladı. Məktubda özünün Kəmaləyə qarşı əlaqəsinin bütün təfəsilatını yazdı. Onu da əlavə etdi ki, Hacıpura qayıtdıqdan sonra Kəmaləni özünə arvad etməkdən başqa çarəsi qalmamışdır. Beləliklə o, Hemnolini ilə əbədi olaraq ayrılmaqdan qabaq vidalaşma məktubunda bütün həqiqəti ona açdı.

Məktubu paketə qoyub bağladıqdan sonra üzərində nə ünvanı yazdı, nə də kimə çatacağını. Romeş bilirdi ki, Onnoda-babunun nöqərləri onun xatirini çox istəyirlər, çünki o, Hemnolinini əhatə edən adamlara mehriban idi. Nöqərlərə pul və ya paltar bağışlamağı heç vaxt unutmazdı. Romeş belə qərara gəldi ki, qaranlıq düşsən kimi Qolutolda Hemnolinin evinə yanaşsın, heç olmazsa onu uzaqdan görsün, sonra məktubu Hemnolininə çatdırmağı nöqərlərin birindən xahiş etsin. Beləliklə o, ilk məhəbbətini qəlbindən qopardacaqdır.

Axşam Romeş həyəcan və ürək döyüntüsü ilə tanış döngəyə daxil oldu. Evə yaxınlaşdıqda qapıları bağlı, pəncərələri də bərk-bərk örtülü gördü. Ev boş və qaranlıq idi. Buna baxmayaraq, qapını döydü, səssiz nöqər çıxdı.

– Deyəsən Sukhondur? – deyərək Romeş soruşdu.

– Elədir ki var, ağa, mənəm.

– Bəs sahibin haradadır?

– O, xanımla qərbə, təmiz hava almağa gedib.

– Qərbə? Yəni hara?

– Xəbərim yoxdur, ağa.

– Onlarla başqa bir adam da gedibdimi?

– Nolin-babu.

– Nolin-babu kimdir?

– Deyə bilmərəm, ağa.

Sorğu-sualdan məlum oldu ki, Nolin-babu son zamanlar bu evə gəlib-gedən cavan oğlandır. Hemnolinin məhəbbətindən ümidini kəsdiyinə baxmayaraq, bu Nolin-babu Romeş-babunun çox da xoşuna gəlmədi.

– Xanımın səhhəti necədir?

– O özünü çox yaxşı hiss edirdi.

Nökər Sukhon elə bilirdi ki, bu xoş xəbər Romeşi sevindirəcək və sakit edəcəkdir. Lakin nökerin nə qədər kobud səhv buraxdığını bircə pərvərdigar bilir.

Romeş dedi:

– Mən yuxarı çıxmaq istədim.

Nökər tutqun, hisli neft çırağını götürərək onu pilləkənlə yuxarı apardı. Romeş bir xəyal kimi otaqları gəzib-dolanırdı. Bəzən tanıdığı divanda və ya kreslodə otururdu. Burada hər şey öz yerində, əvvəlki kimi idi. Lakin buraya ayaq açmış bu Nolin-babu görsən kimdir?

Təbiət boşluğu sevməz. Budur, pəncərənin tağı. Burada bir dəfə o, Hemnolini ilə dayanmışdı. İki qəlb səssiz-səmirsiz qovuşmasına yalnız batmaqda olan payız günəşi şahid idi. Günəş yenə də bu pəncərəyə baxacaqdır. Lakin başqa birisi həmin bu mənzərəni ehyə edərək, Hemnolini ilə pəncərənin qarşısında dayanacaq olarsa, o, keçmiş Hemnolini ilə o şəxs arasında sədd çəkərək, əlini dodaqlarına dayayıb onları ayırmazmı?

Romeşin qəlbində təhqir olunmuş qürur oyandı. Ertəsi gün o, Allahabada getmədən birbaşa Hacıpura yola düşdü.

OTUZ DÖRDÜNCÜ FƏSİL

Romeş Kəlkətədə bir aya yaxın qalmışdı. Bu bir ay Kəmalə üçün az vaxt deyildi. Onun həyatında sürətli dəyişikliklər bir sel kimi gəlib-keçdi. Səhər günəşinin parlaq şüaları bircə anda parladdığı kimi Kəmalənin də qadınlığı az bir vaxtda yuxudan aylaraq, bircə anda çiçəkləndi. Kəmalə Şoyloca ilə dostlaşmasaydı və onun məhəbbətinin istisi və işığı ilə ürəyi qızışmasaydı, kim bilir bu ayrılmanı nə qədər gözləməli olacaqdı.

Bu müddət içərisində Romeşin gecikdiyini görən və Şoylocanın təkidli xahişləri qarşısında güzəştə gedən əmi Romeş və Kəmalə üçün şəhərin ucqarında, Qanq çayının lap kənarında yerləşən bir evi kirayə etdi. O, mənzili səlhiyəyə salmaq, bəzəmək üçün bir neçə ev şeyi apardı apardı və evi təmizləyib qaydaya salmaq üçün nöker tutdu.

Romeş uzun çəkən səfərdən qayıtdıqdan sonra Kəmaləgilin Çokrobortinin evində yaşamalarına daha heç bir ehtiyac yox idi. Bu gündən Kəmalə ev sahibi olmağa başladı.

Onların kirayə etdikləri evin ətrafında bağ salmaq üçün kifayət qədər sahə var idi. Şisu ağaclarının kölgə saldığı bir xiyaban gəlib evə dayanırdı. Qışda Qanqın suyu azaldığı üçün sahildən çox uzaqlaşmışdı. Ona görə də evlə çayın arasında lil basmış bir yer əmələ gəlmişdi. Kəndlilər bu qərribə tarlada buğda əkməmiş və bəzi yerlərdə qovun-qarpız bostanı salmışdılar. Evin Qanqa tərəf cənub divarının yanında böyük bir ağac yüksəlirdi. Onun altında isə yüngül çardaq qurulmuşdu.

Ev uzun müddət sahibsiz qaldığı üçün həyəti də bərhad halda idi. Həyətdə ağac əsəri qalmamışdı. Otaqları isə zibillə dolu idi. Ev-əşiyin belə pejmürdə olması Kəmalənin xüsusilə xoşuna gəlirdi. Nəhayət, o öz evinin sahibi olmuşdu. Kəmalə buna elə sevinirdi ki, hər nə görsə xoşuna gəlirdi. O hansı evə nə qoyacağını, harada hansı növ ağac əkəcəyini qabaqcadan düşünürdü.

Əmi ilə məsləhətləşdikdən sonra o, həyəti elə planlaşdırmışdı ki, bir qarış yer belə boş qalmırdı. Mətbəxdə ocağın qurulmasını və bütün başqa işləri yoxlayır, lazımı göstərişlər verirdi. Kəmalə olduqca şən idi. Bütün günü evdə nəyi isə təmizləyir, yuyur, qaydaya salırdı.

Qadının gözəlliyindəki məlahət yalnız ev işlərində hərtərəfli üzə çıxır. İndi Romeş Kəmalənin bu söylərinə göz yetirəndə qız ona qəfəsdən buraxılmış bir quşu andırırdı. Romeş Kəmalənin sevincdən işıqlanan üzünü və çevik hərəkətlərini getdikcə daha böyük heyrət və fərəhlə seyr edirdi. İndiyə qədər o, Kəmaləni qadınlara məxsus bu aləmdə görməmişdi. İndi isə yeni vəzifə, evdarlıq vəzifəsi onun fitri gözəlliyinə yeni bir əzəmət verirdi. Romeş qıza yaxınlaşıb dedi:

– Kəmalə, nə edirsən, axı sən yorulursan.

Kəmalə bir an işindən əl çəkib başını qaldırdı, xoş və incə bir təbəssümlə Romeşə baxaraq dedi:

– Nə danışırısan, yorulursan nədir, mənə heç nə olmaz.

O, Romeşin dediyini təqdir və tərif kimi anlayıb, daha böyük həvəslə işləməyə başladı.

Heyrətdə qalan Romeş ona yaxınlaşmaq üçün bəhanə tapdı.

– Kəmalə, heç olmasa bir şey yemisənmi?

– Bəs necə, çoxdan yemişəm.

Əlbəttə, Romeş bunu bilirdi, lakin sual verməkdə məqsədi onun qeydinə qaldığını göstərmək idi. Həm də demək olmazdı ki, Romeşin bu adi sualı Kəmalənin özünə xoş gəlmirdi.

Söhbətin arasını kəsməmək üçün Romeş yenə qıza müraciət etdi:

– Axı nə üçün hər şeyi sən özün edirsən? Qoy sənə kömək edim!

İşçil adamların bir nöqsanı olur: onlar özgələrinin bacarığına həmişə şübhə edirlər. Onlar həmişə qorxurlar ki, gördükləri işi başqası görsə, mütləq korlayacaqdır. Ona görə də Kəmalə gülərək dedi:

– Yox, bu sənlik iş deyil.

– Biz kişilər olduqca səbirliyik, – deyə Romeş cavab verdi. – Ona görə də qadınların bizə olan nifrətinə təhəmmül edərək, üsyan qaldırmırıq. Mən təsəvvür edirəm ki, qadınlar bizim vəziyyətimizdə olsaydılar, necə dəhşətli üsyan qaldırardılar! Yaxşı, bəs əmi sənə kömək edəndə nə üçün razı olursan? Məgər mən bir o qədər bacarıqsızam?

– Mən bunu sənə izah edə bilmərəm. Lakin mətbəxdən küllü sənin süpürməyini təsəvvür etdikdə mənə gülmək tutur. Çəkil buradan, bir toza bax.

Romeş söhbəti davam etdirmək istədi:

– Yaxşı, toz insanların arasında fərq qoymur, mənim üstümə çökdüyü kimi, sən də üstünə çökür, ya yox?

– Axı mən işləyirəm. Mən də dözməliyəm, daha sən nə üçün toz udasan?

Qulluqçular eşitməsin deyə, Romeş yavaşca:

– Nə olursa olsun iş, ya başqa bir şey, mən sənənlə şərək olmaq istəyirəm, – dedi.

Kəmalə qıpqırmızı qızardı, heç bir şey demədən kənara çəkildi. O, Umeşə dedi:

– Bura bir sənək də su tök, görmürsən bura nə qədər çirk yığılıb? Süpürgəni bura ver! – Kəmalə bunu deyərək, yeni bir inadla təmizlik işlərinə başladı. Romeş Kəmalənin süpürgə ilə necə işlədiyini gördükdə narahat olub dedi:

– Eh, Kəmalə, axı bu qədər əlləşmək nəyə lazımdır?

Birdən arxadan bir səs eşidildi:

– Bunun zərəri nədir, Romeş-babu? Siz ingilis qaydalarını öyrəndiyiniz üçün bərabərlik haqqında yorulmadan danışmağı sevirsiniz. Süpürgəçi qadınların zəhmətini həqarət hesab edirsinizsə, nə üçün bunu nökərlərə rəva görürsünüz? Bəlkə də mən axmağam, lakin bu barədə mənim fikrimi soruşun; mən sizə deyərəm ki, mənə, çalışqan qızın əlində süpürgənin hər bir çöpü gözəldir və günəşin şüası kimi parlaqdır. – Çokroborti sözüne davam etdi. – Mən sənə cəngəlliklərini, demək olar ki, təmizləyib qurtarmışam, anacan, indi sən mənə de görüm harada və nə kimi tərəvəz əkmək istəyirsən.

– Bir az səbir et, əmi, – deyə Kəmalə cavab verdi, – qoy otağı süpürüb qurtarım.

Kəmalə evi süpürüb qurtarandan sonra sarisinin kənarlarını başına çəkərək, əmi ilə birlikdə bağa getdi. Kəmalə bağda bostan üçün haranın münasib olub-olmadığını qayğılı bir ifadə ilə müzakirə etməyə başladı.

Gün əlləşib-vurnuxmaqla keçdi, ancaq ev lazımı qaydaya salına bilmədi. Bu ev uzun müddət boş və qapıları bağlı qalmışdı. İndi buraya köçməzdən qabaq bir neçə gün otaqları yumaq, qaşımaq və havasını dəyişmək lazım idi.

Ona görə də axşam yenə də Çokrobortinin evinə qayıtmalı oldular. Bu gün də, Romeşi tamamilə mütəəssir etdi. Romeş bütün günü gözləyirdi ki, axşam sakit evdə, çıraq işığında üzündə utancaqlıq təbəssümü cilvələnən Kəmalə ilə oturacaq, ürəyində nə varsa hamısını ona söyləyəcəkdir. Yeni mənzilə köçməyin hələ bir neçə gün çəkəcəyini gördükdə Romeş yerli vəkillər sırasına daxil olmaq üçün Allahabada getdi.

OTUZ BEŞİNCİ FƏSİL

Ertesi gün Kəmalə Şoylocanı öz yeni mənzilinə nahara dəvət etdi. Gənc qadın Bipinə yemək verib işə yola saldıqdan sonra rəfiqəsinin yanına getdi. Əmi Kəmalənin təkidlərinə tabe olaraq, bu gün mətbəxdə uşaqları buraxdı ki, işdən azad olsun. Nim ağacının altında qadınlar azuqələri düzərək, Umeşin fəal iştirakı ilə xörək bişirməyə başladılar.

Nahar hazır olduqdan və hamı yeyib qurtardıqdan sonra əmi bir az yuxulamaq üçün evə getdi, rəfiqələr isə kölgədə oturaraq, tükənməz

söhbətlərinə davam etdilər. Qışın günəşli günlərində çay kənarında, sıx ağac kölgəsindəki sakit söhbətlər Kəmaləyə o qədər yaxşı təsir edirdi ki, onun bütün təşvişləri, buludsuz göylərdə qanad açan və yerdən bir nöqtə kimi görünən çalağan kimi uçub uzaqlara gedirdi.

Hələ gün batmamışdı, Şoyloca təşvişə düşüb evə getməyə hazırlaşdı, əri bir az sonra işdən evə qayıtmalı idi.

Kəmalə Şoylocadan soruşdu:

– Bacım, məgər sən öz verdişindən bir gün əl çəkə bilməzsən?

Şoyloca heç nə demədi, gülümsəyərək Kəmalənin çənəsinə toxundu və başını yellətdi. Sonra evə gedib, atasını oyatdı, evlərinə getməyə hazırlaşdığını dedi.

Çokroborti üzünü Kəmaləyə tutub dedi:

– Gəl bizimlə gedək, yaxşı qız.

– Yox, – Kəmalə cavab verdi, – mənim burada hələ görülməli işlərim var, mən sonra gələm.

Əmi köhnə nökrə ilə Umeşi Kəmalənin yanında qoyub, özü Şoylocanı yola salmağa getdi. Onun hələ burada görülməli işləri var idi, odur ki, tez qayıdacağını vəd etdi.

Kəmalə işlərini gün batmamış qurtardı. İsti şala bürünərək, bağa çıxdı və sıx budaqlı ağacın altında oturdu. O tərəfdə, qərbdə, lap uzaqlarda uca sahilin arxasında yelkən qayıqları öz qara dorqlarını qırmızı göyə yüksəldən yerdə günəş qurub etməkdə idi.

Umeş yavaşca Kəmaləyə yaxınlaşdı:

– Ana, sən çoxdan pan çeynəməyibsən. Əminin evindən köçəndə mən onu götürüb bura gətirmişəm, – deyib kağıza bükülmüş panı Kəmaləyə tərəf uzatdı.

Kəmalə, nəhayət, qaranlıq çökdüyünü görüb tələsik yerindən qalxdı. Umeş ona dedi:

– Ana, Çokroborti cənabları sən üçün araba göndərilibdir.

Yola düşməzdən əvvəl Kəmalə evə girib hər şeyin öz qaydasında olub-olmadığını yoxladı.

Böyük qonaq otağında qışın soyuq ola biləcəyi ehtimalına qarşı buxarı tikilmişdi. Daş salın üzərində neft çırağı yanmaqda idi. Evdən çıxmadan qabaq Kəmalə kağıza bükülmüş panı oraya qoyub, evə bir daha nəzər saldı. Birdən gözpan bükülən kağız üzərində Romeşin xətti ilə yazılmış adına sataşdı.

O, Umeşdən soruşdu:

– Sən bu kağızı haradan götürübsən?

– Ağanın otağında bucaqda yerə düşmüşdü. Mən otağı süpürəndə götürdüm.

Kəmalə bir söz belə buraxmadan kağızı diqqətlə oxumağa başladı. Bu məktubu Romeş Hemnoliniyə yazmışdı. Fikri dağınıq olduğu üçün o, məktubu atmış və tamamilə unutmuşdu. Kəmalə məktubu başdan-ayağa kimi oxudu.

– Ana, sən niyə dayanıb durmusan, bir kəlmə də danışmırsan? – deyər Umeş ona müraciət etdi. – Bir az sonra gecə olacaq.

Qız səsini də çıxarmadı.

– Sən məni eşitmirsən, ana? Gedək evə, hava lap qaraldı.

Əminin nökrələri içəri girib arabanın Kəmaləni gözlədiyini qızın yadına salmayanadək o, yerindən belə tərpənmədi.

OTUZ ALTINCI FƏSİL

– Bacı, bu gün kefin yoxdur? Olmaya başın ağrıyır? – deyər Şoyloca ondan soruşdu.

– Yox, heç bir şey yoxdur, – deyər Kəmalə cavab verdi. – Bəs əmi nə üçün görünür?

– Məktəbdə tətill olduğundan istifadə edərək, anam onu Allahabadada bacımı yoluxmağa göndərdi. Bacım neçə gündür ki, xəstədir.

– Bəs nə vaxt qayıdacaq?

– Güman edirəm ki, bir həftədən artıq qalmaz. Sən evini sahmana salanda çox yorulubsan. Çox yorğun görünürsən. Axşam yeməyini tez ye, yat.

Əhvalatın hamısını Şoylocaya söyləseydi lap yaxşı olardı, lakin Kəmalə buna cəsarət etmədi. O, macərəsini kimə istəsən söyləyə bilərdi, lakin Şoylocaya yox. Nə desin? Desin ki, uzun müddət özünün əri bildiyi adam həqiqətdə onun əri deyilmiş? Kəmalə bunu edə bilməyəcəkdi.

Kəmalə yataq otağının qapısını bağlayaraq, çıraq işığında məktubu bir daha oxudu. Məktubun üzərində nə ad, nə də ünvan var idi, lakin aydın idi ki, Romeş bu məktubu evlənmək istədiyini bir qıza yazmışdır və Kəmaləyə görə o, nişanlısı ilə ayrılmaq məcburiyyətində qalmışdır. Romeş onu da gizlətmirdi ki, bütün varlığı ilə o qızı

sevir, lakin təsadüfən bədbəxt bir hadisə nəticəsində onun himayəsində qalan kimsəsiz bir qıza yazığı gəldiyi üçün başqa bir çarə tapa bilməyib, öz sevgilisindən həmişəlik ayrılmağı qərara almışdır.

Axır ki, Kəmalə Hacıpura gələnə qədər Romeşin ona olan münasibətini indi anladı.

Bu müddət ərzində Romeş onu özünə arvad saymamış və necə edəcəyini bilməmişdi. Kəmalə isə Romeşə öz əri kimi baxmışdı və heç bir şeydən şübhələnməyərək, ömürlük ev-əşik düzəltmək fikrində idi. İndi bunu xatırladıqda həya od kimi qızarmış iynələrini onun əndamına sancırdı. Romeşlə bərabər yaşadığı müddət ərzində baş vermiş müxtəlif hadisələri bir-bir xatırladıqca Kəmalə yerə girmək istəyirdi. Bu həya onun bütün varlığını ləkələyirdi, o bundan yaxasını qurtara bilmirdi.

Kəmalə sərt bir hərəkətlə itələyib qapını açdı və bağa çıxdı. Qaranlıq qış gecəsi idi. Qara səmadan soyuq tökülürdü. Hava saf idi, ulduzlar sayrırdı.

Onun qarşısında manqa ağaclarından ibarət qaranlıq meşəcik aydıncı seçilirdi. Kəmalənin fikirləri bir-birinə qarışırdı. O, soyuq otların üzərinə çökdü, daş heykəl kimi quruyub qaldı. Onun gözləri quru idi, onlarda bir qətrə də yaş yox idi.

Kəmalənin belə vəziyyətdə nə qədər qaldığı məlum deyildi. Lakin birdən hiss etdi ki, soyuq onun iliyinə işləmişdir, bütün bədəni titrəyir.

Gecədən çox keçəndə, Ayın nazik şüası sükuta dalmış palmira¹ meşəsi üzərində səmanın qaranlıq bir guşəsini yaranda Kəmalə çətinliklə yerdən qalxdı, yataq otağına girib qapını kilidlədi.

Kəmalə səhər gözlərini açdıqda yatağı yanında Şoylocanı gördü. Qız çox yatdığını düşünərək utandı, dik qalxıb çarpayıda oturdu.

– Qalxma, bacım, bir az da yat. Sən yəqin xəstələnibsən? Rəngin qaçıbdır, gözlərinin altı da qaralıbdır. Bir hadisə baş verməmişdir ki? Sənə nə olduğunu nə üçün mənə söyləmirsən? – Şoyloca döşəyin üstündə oturub, Kəmalənin boynunu qucaqladı.

Kəmalənin sinəsi heyecanla enib-qalxırdı. O daha qatlaşa bilməyib, üzünü Şoylocanın çiyinə söykəyərək, göz yaşlarını sel kimi

¹ Palmira – tropik Asiyada bitən palmaların xüsusi bir növüdür. Bu palmanın böyük təsərrüfat əhəmiyyəti vardır. Hindistan əsətinə görə palmira insana 801 xeyir verir. Bunun şərəfinə bir çox mədhiyələr yaranmışdır.

axıtdı. Şoyloca heç nə demədən rəfiqəsini bağrına basdı. Lakin bir an sonra Kəmalə onun qucağından çıxıb ayağa qalxdı, gözlərini sildi və zorla, çətinliklə güldü.

Şoyloca ona dedi:

– Yaxşı, gülməyini kənara qoy. Bilirsən, ömrümdə mən çox qızlara rast gəlmişəm, amma sən kimi sirverməzə təsadüf etməmişəm. Hər halda, sən güman etmə ki, məndən sirrini gizlədə biləcəksən. Sükutla məni aldada bilməyəcəksən! İstəyirsən əhvalatın nədən ibarət olduğunu mən sənə söyləyim? Romeş-babu Allahabad-dan sənə bir məktub da olsa göndərməmişdir, sən də hirsənibsən, təşəxxüslü xanım! Sən anla ki, o, iş üçün oraya getmiş, iki gündən sonra qayıdacaqdır. Belə hirsənməyin mənası nə imiş! Hirs vaxtın tez keçməsinə kömək etmz ki! Kifayətdir, özünə toxtaq ver. Bilirsən, mənim bacım, bax bu saat mən sənə belə ağıllı nəsihət verirəm, ancaq özüm sənə yerinə olsaydım, mənə də nəsihət verməli idilər. Kiçik, mənasız bir şeyin üstə göz yaşı tökmək biz qadınların adətidir. Görürsən, göz yaşların qurudu, özün də gülürsən. Bir də bu barədə fikirləşmə!

Şoyloca bunları söylədikdən sonra Kəmaləni yanına çəkərək soruşdu:

– Doğrusunu de görüm sən indi belə fikirləşirsən ki, Romeş-babunun hərəkətini bağışlamayacaqsan, eləmi?

– Elədir, elədir, yaxşı başa düşübsən.

Şoyloca əlini qızın yanağına vurdu.

– Əlbəttə, mən belə də güman edirdim! Yaxşı, baxarıq, baxarıq!

Şoyloca elə o gün, Kəmalə ilə danışdıqdan sonra Allahabada atasına məktub göndərdi. O yazırdı: “Kəmalə Romeş-babudan məktub almadığı üçün çox mütəəssir olmuşdur. Qərib bir şəhərdə yazıq qız özünü tənha hiss edir. Romeş-babu isə daima səfərdədir, hələ üstəlik məktub da yazmır. Özün fikirləş, gör qız üçün belə bir vəziyyət nə qədər ağırdır, çətinidir. Məgər o, Allahabaddakı işlərini görüb qurtarmamışdır? Söz yox, iş çox vaxt tələb edir, lakin bir, ya iki məktub yazmaq üçün vaxt tapmağa nə var!”

Əmi Romeşə rast gələrkən Şoylocanın həmin məktubunun bir neçə cümləsini ona söylədi və Romeş-babunu yaxşıca məzəmmət etdi.

Romeş də Kəmaləyə həqiqətən aludə olmuşdu, buna görə də onda qətiyyətsizlik getdikcə artırdı. Bu qətiyyətsizliyə görə də o,

Allahabadda ləngiyirdi. Bir yandan da əmi Şoylocanın məktubunu ona oxudu.

O anladı ki, Kəmalə onun üçün çox darıxır. Lakin özü bunu yazmağa utanır.

Romeş-babu Kəmalənin onu sevdiyini bildikdə bütün tərəddüdlərinə son qoydu. İndi qarşıda onun səadəti və qızın da xoşbəxtliyi durmuşdu. Böyük yaradan çayın ortasındakı qum adasında onları səbəbsiz bir-birinə təsadüf etdirməklə kifayətlənməmiş, hətta onların ürəklərini belə birləşdirmişdi. Bu barədə fikirləşdikdən sonra Romeş-babu bir dəqiqə belə təxirə salmadan oturub Kəmaləyə məktub yazmağa başladı: "Sevgilim! Belə müraciəti sadə bir məktub kimi şərti olaraq qəbul etmə. Əgər mən səni dünyada hamıdan çox sevdiyimi hiss etməsəydim, heç bir vəchlə sənə "sevgilim" sözünü yazmazdım. Əgər sən nə zamansa məndən şübhələnmişsənsə, əgər mən sənin zərif qəlbinə toxunmuşamsa, qoy indi səni səmimi qəlbədən "sevgilim" çağırmağım sənin şübhələrini kökündən kəssin, səni iztirablardan əbədi olaraq qurtarsın.

Bu barədə müfəssəl yazmağa daha ehtiyac varmı? İndiyə qədər bir çox hərəkətlərimlə səni incitmişəm. Əgər sənin yenə də mənə acığın tutursa, mən özümü təmizə çıxarmağa çalışmayacağam, ancaq bunu deyə bilərəm ki, indi sən mənim yeganə sevgilimsən, səndən əziz dünyada kimsəm yoxdur. Mənim bu sözlərim sənə layiq olmayan əzab-əziyyəti, dərini, kədəri yuyub apara bilməyəcəksə, onda başqa çarəm qalmayacaqdır.

Kəmalə, sənə "sevgilim" dedikdə mən bizim şübhələrlə dolu qaranlıq keçmişimizə həmişəlik son qoymaq qərarına gəldim, bundan sonra yalnız səni sevecəyəm. Bircə xahişim var: inan ki, indi sən mənim üçün hamıdan əzizsən. Əgər bunlara ürəkdən inansan, daha mənə sual verməz və məndən şübhələnməzsən! Sənin məhəbbətinə layiq olub-olmadığım haqqında cəsarət edib sənə sual verə bilmərəm. Digər tərəfdən soruşmağa da ehtiyac yoxdur. Mən əminəm ki, sənin ürəyinin sözsüz mənim ürəyimə müsbət cavab verəcəyi gün gəlib çatacaqdır. Bu inama səbəb sənə olan hissimdir. Mən özümü sənin məhəbbətinə layiq bilməkdə o qədər də özümə güvənmirəm. Lakin mənim sənə itaətim, qarşıda pərəstiş etməyim cavabsız qala bilərmi? Çox yaxşı bilirəm ki, mənim məktubum sənə bir qədər qərribə görünəcəkdir. Çünki məktəblinin yazdığı məktubu xatırladır.

İstəyirsən cır, tulla. Qəlbimdə olanı kağıza yazmaq mümkün olan şey deyil. Birləşmək iki adama məxsus hadisədir. Lakin bu ikisindən biri təəssüratını qələmə alarsa, hamısını ifadə etməkdən aciz qalacaqdır, çünki ahəngi tapmaqda çətinlik çəkəcəkdir.

Bizim aramızda tam bir anlaşma və inam əmələ gələndə mən sənə həqiqi məktub yaza bilərəm. Külək yalnız o zaman otaqdan maneəsiz ötürüb keçə bilər ki, qapıların hamısı açıq olsun. Kəmalə, əzizim, sənin ürəyinin qapılarını mən nə zaman açə biləcəyəm?

Bu arzuların hamısı tədricən öz vaxtında həqiqətə çevriləcəkdir, tələsmək işimizə xələl qata bilər. Sən bu məktubu alan günün sabahı mən gələcəyəm. Arzu edirəm ki, sən məni öz evimizdə qarşılayasan.

Uzun müddət bizim öz ocağımız olmadı. Mən daha gözləmək istəmirəm. Bu dəfə mən öz evimizə qayıdacağam və könlümün sultanını isə bu evin sahibəsi görmək istəyirəm. Bu bizim ikinci "xoşbəxt" görüşümüz olacaqdır. Birinci görüşümüz xatirində qalmışdırmı? Aydın gecə idi, çayın sahilində, qumluqda bir-birimizə təsadüf etdik, nə tavan, nə divar, nə qohum, nə dost, nə də bir qonşu var idi – biz evdən çox-çox uzaqdaydıq. O zaman görüşümüz bir rəya, bir xəyal kimi idi. Ona görə mən indi bütün varlığım ilə aydın və tərəvətli səhərdə, həqiqi mühitdə xoşbəxt görüşümüzün intizarındayam.

Mən səni evimizin qapısında, üzünə səhər günəşinin səfəqi düşmüş halda mehriban və şən gördükdə bütün ömrüm boyu bu xatirəni ürəyimdə saxlayacağam. Böyük, coşqun bir səbirsizliklə bu anı gözləyirəm.

Əzizim! Mən bir mehman kimi sənin ürəyinin qapısında mün-təzirəm. Sən məni qovma!

Lütf və inayətini arzu edən Romeş".

OTUZ YEDDİNCİ FƏSİL

Şoyloca qemgin Kəmalənin fikrini azacıq da olsa dağıtmaq üçün ondan soruşdu:

- Məgər sən bu gün öz evinə getməyəcəksən?
- Yox. Ora getməyə daha ehtiyac qalmadı.
- Evinizi təmizləyib qurtarıbsan?
- Bəli, bacı, hər şey qurtarıbdır.

Bir azdan sonra Şoyloca yenə onun yanına gəldi:

– Bacı, sənə bir yaxşı şey versəm mənə nə bağışlayarsan?

– Mənim nəyim var, sənə nə verim, didi¹.

– Heç bir şeyin?

– Heç.

Şoyloca əlini qızın yanağına vurdu.

– Əlbəttə, bilirəm, hər nəyin varsa bir adama veribsən, eləmi?

Bəs buna nə deyirsən? – Şoyloca məktubu qoltuğundan çıxartdı.

Kəmalə zərfin üstündə Romeşin xəttini görəcək, kətan kimi ağarıb, üzünü çevirdi.

– Yaxşı, təşəxxüs göstərdiyin bəsdir! Bilirəm ki, bu saat mənim əlimdən məktubu necə tez qoparacağını fikirləşirsən. Gülməsən məktubu sənə verən deyirəm! Görərsən, mən sözüümün üstündə durmağı bacarıram.

Bu vaxt Ümi sabunqabını ipə bağlayıb sürütləyir, qışqıraraq “xala, xala” deyər içəri girdi. Kəmalə dərhal onu qucağına alaraq, öpə-öpə yataq otağına apardı. Kəmalə Ümini gözlənilmədən “arabacığandan” ayırdığı üçün o, çığırmağa başladı. Lakin Kəmalə onu buraxmadı və uşağı dilə tutub səs-küylə oynatmağa başladı.

Onun dalmca otağa daxil olan Şoyloca dedi:

– Mən təslim oluram. Sən qalib gəldin! Nə qədər səbirlisən! Mən bu qədər səbirli ola bilməzdim! Bacıcan, al, məktubunu götür, nahaq yerə mən niyə lənət sahibi olum.

Şoyloca məktubu yatağın üstünə tulladı və Ümini Kəmalənin qucağından alıb otaqdan çıxdı. Kəmalə zərfi açana qədər əlində xeyli fırlatdı, nəhayət açmaq qərarına gəldi. Lakin bir neçə sətri tələsik oxuduqdan sonra həyədan sifəti alışıb-yanmağa başladı. O, məktubu kənara tulladı. Nifrətin ilkin olaraq çuşa gəlməsi üzündən əmələ gələn halı keçəndən sonra o, məktubu götürüb başdan-ayağa kimi oxudu. Məktubun məzmununun hamısının ona aydın olub-olmadığını mən bilmirəm, lakin Kəmaləyə elə gəlirdi ki, əlində çirkli bir şey saxlamışdır. Axı bu məktub, onu əri olmayan bir adam üçün ev, ocaq düzəltməyə dəvət edirdi. Romeş bunların hamısını qabaqdan bilə-bilə indi onu təhqir edirdi. Olmaya o elə düşünür ki, Hacıpura köçdükdən sonra Kəmalə onu əri bildiyi üçün yox, yalnız Romeş olduğu üçün ona mehribanlıq göstərmişdir? Yəqin elə belə də düşünür və

¹ Didi – böyük bacı

məhz buna görə də yetim bir qıza yazığı gəldiyi üçün məhəbbət məktubu yazmışdır. İndi o, Romeşə isbat etsin ki, o səhv edir? Belə bir rüsvayçılıq, belə bir bədbəxtlik ona nə üçün üz vermişdi? Axı o, ömründə kimsəni incitməmiş, kimsənin qəlbinə dəyməmişdir! Romeşin Qanq sahilindəki evi indi ona zindan kimi, onu uda biləcək bir əjdaha kimi görünürdü. Nicat yolu haradadır, nədədir? İki gün evvəl Kəmalənin yuxusuna da girməzdi ki, Romeş onda belə bir dəhşət oyadacaqdır.

Bu vaxt Umeş otağın qapısında göründü və yavaşca öskürdü. Kəmalənin ona fikir vermədiyini gördükdə o, ehtiyatla çağırırdı:

– Ana!

Kəmalə ona tərəf çevrildikdə, Umeş boynunu qaşayıb dedi:

– Bilirsən, Sidhi-babu qızının toyu üçün Kəlkətdən xanəndələr gətirdi.

– Lap yaxşı, Umeş, get tamaşa elə! – deyər Kəmalə ona cavab verdi.

– Ana, sabah sənə çiçək gətirimmi?

– Yox, yox, çiçək lazım deyil.

Umeş getmək istədikdə gözlənilmədən Kəmalə onu qaytardı:

– Umeş, sən tamaşaya gedirsən, al bu beş rupini qoy cibinə!

Umeş təəccüb etdi. O, beş rupinin tamaşaya nə dəxli olduğunu anlaya bilmədi.

– Ana, yəqin sən istəyirsən ki, şəhərdən sənə bir şey alım...

– Yox, mənə heç bir şey lazım deyil. Saxla cibində, sənə lazım olar.

Karışmış Umeş qapıya tərəf yönəldi. Kəmalə onu yenə saxladı.

– Umeş, sən tamaşaya bu paltarda gedəcəksən, bəs görən nə deyər?

Umeş heç güman etmirdi ki, camaat ona qarşı tələbkar olacaq və onun libasının nöqsanlarını müzakirə edəcəklər, ona görə də o, dxotisinin¹ təmiz olub-olmadığı qeydinə qalmır və köynəksiz olduğu da ona təsir etmirdi. Kəmalənin sözlərinə Umeş yalnız gülümsündü.

Kəmalə iki sari çıxarıb Umeşə tərəf uzatdı.

– Götür gey.

Sarının gözəl və enli parçalarını gördükdə Umeş təsviri mümkün olmayan dərəcədə şad oldu və minnətdarlığını ifadə etmək üçün

¹ Dxoti – kişi libasıdır. Tikilməmiş böyük parça belə bərkidilir və dizlərindən aşağı salınır.

Kəmalənin ayaqlarına düşdü, sonra intəhasız şadlığını gizlətmək üçün üz-gözünü tuşudub otaqdan çıxdı. O, gedəndən sonra Kəmalə gözünün yaşını silib, sakitcə pəncərənin qarşısında dayandı.

Şoyloca içəri girdi.

– Bacı, bəs sən məktubu mənə göstərməyəcəksən?

Onun Kəmalədən heç bir gizli işi olmadığı üçün rəfiqəsinin də onunla açıq olmasını tələb etməyə haqqı var idi.

– Odur, götür, didi! – Kəmalə döşəmənin üstünə tulladığı məktubu göstərdi.

“Hələ də hirs soyumamışdır” – deyə Şoyloca fikirləşdi, sonra məktubu qaldırıb oxudu.

Məktubda məhəbbətdən uzun bəhs olunsa da, onun məzmunu Şoylocaya qərribə göründü. Yaxşı, ər də qadınına belə məktub yazarmı? Yox, çox təəccüblü məktubdur!

– Bacı, görünür sən ərin roman yazandırı, eləmi? – deyə Şoyloca Kəmaləyə müraciət etdi.

“Ər” sözünü eşitdikdə Kəmalə bir növ qorxub diksindi, çiyinlərini çəkdi:

– Bilmirəm, – deyə cavab verdi.

Şoyloca ondan soruşdu:

– Deməli, bu gün öz evinizə gedəcəksiniz?

Kəmalə başını yırğaladı.

– Mən qaş qaralanadək sən ilə orada olmaq istərdim, ancaq bilmirəm necə edim. Axı bu gün Norsinha-babunun arvadı bizə gələcək, yəqin ki, anam sən ilə gedəcəkdir.

Kəmalə tələsik cavab verdi:

– Yox, yox, o nə edəcəkdir? Bəs qulluqçular nə üçündür?

Şoyloca gülərək əlavə etdi:

– Hələ onlardan başqa sən mühafizin Umeş də var.

Bunların başı söhbətə qarışıq ikən Ümi karandaşı əlinə keçirib, hər nə qarşısına gəldi üzərində cızma-qara etməyə və ucadan anlaşılmaz sözlər deməyə başladı. Yəqin ki, balaca Ümi “öyrəniyəm” demək istəyirdi. Kəmalə Üminin ədəbi məşğələsinə mane olduqda, qız cingiltili səslə etirazını ifadə etməyə başladı.

Kəmalə ona dedi:

– Gedək, bir bax sənə nə yaxşı şey verəcəyəm!

Kəmalə qızı qaldırıb otağa apardı və çarpayının üstündə oturtdu, onu əzizləməyə başladı. Ümi vəd olunmuş hədiyyəni tələb etdikdə,

Kəmalə qutunu açdı və oradan bir cüt qızıl qolbaq çıxarıb qıza verdi. Ümi qiymətli hədiyyəni aldıqda hədsiz dərəcədə sevindi. Kəmalə qolbaqları onun qoluna bağladıqda qız cingildəyən qolbaqlı əllərini irəli tutaraq, hədiyyəni anasına göstərməyə getdi. Lakin Şoyloca qolbaqları sahibinə qaytarmaq üçün dərhal qızın əlindən alıb dedi:

– Qərribə adamdır! Uşağa nə üçün belə şeylər verir?

Belə bir ədalətsizliyin nəticəsində Üminin şikayəti göylərə qalxdı. Bu halda Kəmalə içəri girdi. O dedi:

– Bacı, mən bu qolbaqları ona bağışlamışam.

Şoyloca təəccüb qaldı:

– Yəqin ki, sən ağlını itiribsen!

– Yox, yox, sən onları heç vaxt mənə qaytarmayacaqsan. Ver onlardan Ümi üçün boyunbağı qayırınsız.

– Mən sənə kimi israfçı adama ömrümdə rast gəlməmişəm, – deyə Şoyloca Kəmaləni qucaqladı.

– İndi mən sizdən gedirəm, didi, – deyə Kəmalə sözə başladı. – Mən burada xoşbəxt idim və ömrümdə mənim belə xoşbəxt günlərim olmamışdır.

Qızın gözlərindən yaş axmağa başladı.

Şoyloca özü də göz yaşlarını zorla saxlayaraq, ona cavab verdi:

– Sən elə damırsan ki, elə bil Allah bilir hara gedirsən? Bizim evimizdə sənə o qədər də xoş keçməyibdir. Ancaq indi bütün çətinliklər arxada qaldı, sən özün indi öz evinin sahibi olacaqsan. Biz də təsadüfən sizə qonaq gələndə deyəcəksən: “Bircə tez başımdan açılaydılar!”

Kəmalə pronam¹ icra edib qurtardıqdan sonra Şoyloca əlavə etdi:

– Mən sabah günortadan sonra sənə yanına gələcəyəm.

Kəmalə heç bir cavab vermədi.

Kəmalə öz evlərinə gəldikdə Umeşi evdə gördü. Umeşdən soruşdu:

– Sənsən? Nə üçün tamaşaya getmədin?

– Axı görək sən evə qayıdaydın ki, mən...

– Sən nahaq yerə bu barədə narahat olursan, burada Bişon qalar.

Get, get, yubanma.

– İndi tamaşanın vaxtı keçmiş olar.

¹ Pronam – hörmət və məhəbbət ifadəsidir. Pronam ifadə edən şəxs hər iki əlinin içini bir-birinə yapışdıraraq, üzünə aparır.

– Eybi yoxdur, toy həmişə maraqlı olar. Get, yaxşıca bax.

Umeşi çox da dilə tutmaq lazım deyildi. O, otaqdan çıxarkən Kəmalə onu çağırırdı:

– Mənə bax, əmi qayıdanda, sən... – O, fikrini qurtarmaq üçün söz tapa bilmədi. Umeş ağzı açıq dayanmışdı. Nəhayət, Kəmalə fikirlərini toplayaraq, sözüne davam etdi: – Sən yadımdan çıxarma ki, əmi səni sevir. Sənə bir şey lazım olsa, onun yanına get, məndən pronam söylə və nə lazım olsa istə, o sənə xahişini rədd etməz. Ancaq mənə pronamımı ona yetirməyi yadımdan çıxartma.

Umeş belə tapşırığın nə üçün verildiyini anlamayaraq dedi:

– Sən necə deyirsən, elə də elərəm, ana.

Umeş çıxıb getdi.

Günorta vaxtı Bişon ondan soruşdu:

– Xanım, hara?

– Qanqa çimməyə.

– Səni müşayiət edimmi?

– Yox, evdən muğayət ol! – deyə o nə üçünsə Bişona bir rupi verib, Qanqa doğru yola düşdü.

OTUZ SƏKKİZİNCİ FƏSİL

Bir dəfə günortadan sonra Onnoda-babu Hemnolini ilə birlikdə çay içmək arzusu ilə yuxarıya onun dalınca getdi. Lakin kişi qızı nə qonaq otağında, nə yataq otağında tapdı. Qulluqçudan xəbər tutduqdan sonra məlum oldu ki, Hemnolini evdən kənara çıxmamışdır. Onnoda-babu bərk təşvişə düşərək dama qalxdı. Qış günəşinin sönməkdə olan şüaları göz işlədikcə uzanan şəhər evlərinin qeşəng damlarına zərif işıq salır, yüngül külək istədiyi yerdə hərlənirdi. Hemnolini damın üstündə yüksələn quillənin kölgəsində sakit oturmuşdu.

Onnoda-babunun ona arxadan yanaşmasını o eşitmədi. Yalnız Onnoda-babu onunla yanaşı dayandıqdan və ehtiyatla çiyinə toxunduqdan sonra Hemnolini diksindi və karıxaraq qızardı. Qız yerindən qalxmağa cəhd edərkən Onnoda-babu onun yanında oturdu. O, bir qədər sükut edəndən sonra, nəhayət, ağır nəfəs alaraq, sözə başladı:

– Kaş anan indi sağ olaydı, Hem! Axı sənə kömək etməkdə mən acizəm.

Atasının mehriban sözlərini eşitdikdə Hemnolini dərin rüyadan ayılmış kimi oldu. O, atasına baxdı. Hemnolini atasının üzündə nə qədər böyük məhəbbət, nə qədər qayğı və əzab gördü! Qısa bir zaman içərisində atası nə qədər dəyişmişdi! Hemnolininin başına gələn qəza qasırgasının bütün şiddətini, bütün əzabını o təkcə öz üzərinə götürmüşdü. O, qızın ürəyinə vurulan yaranı bütün varlığı ilə sağaltmağa çalışırdı. Onnoda-babu qızını rahat etmək, ona təsəlli vermək üçün bütün çarə və cəhdlərinin hədəf olduğunu gördükdə, Hemnolininin anasını xatırladı. Öz məhəbbətinin faydasız olduğu üçün dərd, kədərlə dolu qəlbindən dərin bir ah qopdu. Bunların hamısı sanki ildırım şəfəqi ilə işıqlanaraq, birdən-birə Hemnoliniyə aydın oldu. Vicdan əzabı dərhal Hemnolinini fikir əsarətindən xilas etdi. Sanki zülmətə qərq olmuş dünya öz varlığını yenidən Hemnolininin yadına saldı. Hemnolini öz hərəkətlərindən utandı. O, son zamanlar onu tərk etməyən xatirələri güclə qəlbindən çıxartdı. Atasına müraciətlə soruşdu:

– Ata, səhhətin necədir?

Səhhət! Onun səhhəti haqqındakı söhbətləri Onnoda-babu çoxdan yadımdan çıxartmışdı.

– Mənim səhhətim? – deyə Onnoda-babu təkrar etdi. – Mən özümü çox yaxşı hiss edirəm, əzizim, lakin sənə görə məni narahat edir. Mən yaşda olanlara heç nə olmaz. Amma taleyin keçməyən sənə səhhətin pozula bilər.

O, əlini mehriban-mehriban qızının küreyinə çəkdi. Hemnolini atasından soruşdu:

– Ata, anam vəfat edəndə mənə nə yaşım olardı?

– O vaxt sən üç yaşın vardı. Özün də dil-boğaza salmazdın, hey danışardın, indiki kimi yadımdadır, məndən soruşardın ki, anam haradadır? Sən babanı görməmişdin, çünki o sən anadan olmamış vəfat etmişdi. Ona görə də mən sənə “ana atasının yanına getdi” – dedikdə, sən heç nə anlamazdın. Sən yalnız mənə qəmgin-qəmgin baxardın. Sonra mənə əlimdən yapışdı, ananın boş qalmış yataq otağına aparardın. Sən o zaman elə bilirdin ki, mən boşluqda ananı tapıb sənə verəcəyəm. Sən elə bilirdin ki, atan çox böyük və qüvvətlidir. Sən heç təsəvvür etməirdin ki, sənə qüvvətli atan həyatda çox təcrübəsiz və uşaq kimi bacarıqsızdır. Bu gün bu hadisəni xatırlayarkən mən fikirləşirəm ki, biz hamımız nə qədər qüvvəsiz və

bacarıqsız! Böyük yaradan bizim ürəyimizi ata məhəbbəti ilə doldurubdur, ancaq bizə olduqca az ixtiyar veribdir. – Onnoda-babu bunu deyib, əlini qızının başına qoydu.

Hemnolini bu titrəyən xeyrixah əli əlinə alıb mehriban-mehriban sığallamağa başladı.

– Anam yadımda lap az qalıbdır, – deyə Hemnolini sözə başladı. – Yalnız yadımda qalan budur ki, adəti üzrə günorta vaxtı yatağa uzanıb kitab oxuyardı. Bu isə qətiyyəni mənim xoşuma gəlməzdi. Mən onun əlindən kitabı almağa çalışardım.

Ata ilə bala yenidən keçmiş xatirələrə daldılar. Hemnolinin anasının xasiyyətlərindən, nə ilə məşğul olmağı sevdiyindən, onun sağlığında necə yaşadıqlarından söhbəti o qədər uzatdılar ki, hətta günün batmasını, göy üzünün pul kimi qızarmasını belə sezmədilər. Səs-küylə dolu, izdihamlı Kəlkətinin mərkəzində damların birinin üstündə qoca ata ilə gənc qız küncə qısılaraq oturmuşdular. Onları ölməz bir məhəbbət bir-birinə bağlayırdı. Onlar orada qürubun şafəqləri sönənə və üstlərinə şəbnəm qətrələri düşməyə başlayanadək bu vəziyyətdə oturdular.

Bu vaxt Cogendronun ayağının səsi pilləkəndə eşidildi. Ürək söhbəti dərhal bitdi. Hər ikisi diksinərək, yerindən qalxdı.

Cogendro onların hər ikisinə diqqətlə baxıb soruşdu:

– Bu necə işdir, olmaya Hemnolini bu gün qonaqları damın üstündə qəbul edir.

Cogendro hirsələnmişdi. Gecəbəgündüz onların evini tərk etməyən qəm-qüssə cavan oğlanı dözülməz hala gətirmişdi. Bacısının toyunun baş tutmaması haqqında yoldaşlarına izahat verərkən o, çətin bir vəziyyətə düşürdü. Ona görə də Cogendro adam arasına çıxmaqdan çəkinirdi.

– Hemnolinin hərəkətləri hər bir hüdudu keçmişdir, – deyə Cogendro sözə başladı. – İngilis romanlarını oxumağa vaxtını sərf edən qızların taleyi həmişə belə qurtarır. Həm belə fikirləşir: “Romeş məni atdı. Deməli, mənim ürəyim parçalanmalıdır!” İndi o bu fikri hamıya aşılamağa söylə çalışır. Axı roman oxuyanların hamısına belə bir təsadüf qismət olmur ki, özlərinin məhəbbət gəmiləri daşa toxuna, bunu hiss edələr!

Cogendronun acı istehzalarından qızını müdafiə etmək üçün Onnoda-babu tələsik dedi:

– Biz Hemnolini ilə bəzi məsələlər haqqında söhbət edirdik. – Elə bil o özü Hemi damın üstünə gətirmişdi.

– Yaxşı, çay stolu başında söhbət etmək mümkün deyil? Ata, sən özün hər şeydə Hemnoliniyə tərəf çıxırsan. – Cogendro qəti etirazla bildirdi: – Vəziyyət belə davam etsə, mən bu evi tərk etməli olacağam!

Hemnolinin birdən yadına düşdü:

– Ata, sən hələ indiyə qədər çay içməmişən?

– Axı çay poetik ilham deyil ki, axşamüstü qürub edən günəşin şüaları ilə öz-özünə gəlsin. Bir də deməyə ehtiyac yoxdur. Sən burada damın küncündə oturarkən fincanlar öz-özünə dolub gələ bilməzdilər! – deyə Cogendro bacısını bərk sancdı.

Hemnolini özünü müqəssir hesab etməsin deyə Onnoda-babu tez dedi:

– Mən bu gün çay içmək istəmədim.

Cogendro soruşdu:

– Yoxsa hər ikiniz tərk-dünyalıq azarına tutulubsunuz? Onda mən nə etməliyəm? Mən havadan qida almıyam?

– Tərk-dünyalığın bura dəxli yoxdur. Bu gün çox pis yatmışam. Ona görə də belə qərara gəldim ki, çay içməsəm yaxşı olar.

Həqiqətdə isə Hemnolini ilə söhbət edərkən ağına qədər dolu fincan dəfələrlə Onnoda-babunun ürəyindən keçmişdi, lakin indi birdən-birə durub gedə bilməzdi. Neçə günlər sükutdan sonra Hemnolini, nəhayət atası ilə açıq danışmağa başladı. Onlar heç vaxt bugünkü kimi sakit damın üstündə ürəkdən və ciddi danışdıqları kimi söhbət etməmişdilər. İndi bu söhbət yarımçıq qalsa, sonra onu davam etdirmək mümkün olmayacaqdır: o, ürkdülmüş bir ceyran kimi qaçıb gedəcəkdir. Buna görə də Onnoda-babu söhbətini yarımçıq qoymayıb, çay arzusunu qəlbindən çıxartdı.

Hemnolini heç inanmırdı ki, çaydan imtina etməkdə atasının məqsədi yuxusuzluğa çarə axtarmaqdır.

– Ata, gedək çay içək, – deyə o, atasına təklif etdi.

Onnoda-babu dərhal yuxusuzluğunu yadından çıxararaq, ayağa qalxdı və sürətli addımlarla çay stoluna doğru yönəldi.

Otağa girdikdə Onnoda-babu Okxoyu görüb narahat olmağa başladı. O fikirləşirdi: “Hemnolini azacıq sakitləşmişdir, indi Okxoyu görüb yenə həyəcanlanacaq. Amma indi daha bir çarə yoxdur”.

Onnoda-babunun dalınca Hemnolini içəri girdi. Okxoy onu gördükdə dik qalxdı.

– Cogen, mən getdim.

– Hara tələsirsiniz, Okxoy-babu? Məgər bir vacib işiniz var? Bizimlə bərabər siz də bir fincan çay için, – deyə Hemnolini onu saxladı.

Hemnolinin belə ehtiramı hamını təəccübdə qoydu. Okxoy yenidən oturub dedi:

– Siz gəlməmişdən qabaq mən iki fincan içmişəm. Təkid edirsinizsə, məmnuniyyətlə birini də içərəm.

– Çay məsələsində sizi heç vaxt dilə tutmağa ehtiyac olmur, – deyə Hemnolini güldü.

– Görünür Allah məni belə yaratmışdır. Hərgah vacib bir səbəb olmasa, mən yaxşı şeylərdən heç vaxt imtina etmərəm.

Cogendro söhbətə qarışdı:

– Arzu edirəm ki, yaxşı şeylər də sənin bu xasiyyətini nəzərə alaraq, heç bir səbəbi olmadan səndən üz çevirməsin.

Nəhayət, uzun fasilədən sonra Onnoda-babunun çay stolunun başında yenidən sərbəst söhbət başlandı. Adətən sakit gülən Hemnolini bu gün qəhqəhə çəkib gülür, hətta onun qəhqəhəsi danışanların səsini də basırdı.

Hemnolini zarafatla dedi:

– Okxoy-babu xəyanət etmişdir, ata. O çoxdandır sənin həblərindən atmır. Buna baxmayaraq, özünü yaxşı hiss edir. Sənə hörmət ifadəsi olaraq mənə, heç olmasa başı ağrımalıdır. Belələrinə tibbə xəyanət edən deyirlər.

Onnoda-babu ürekdən güldü. Yaxın adamların onun həb qutusu ilə maraqlanmasını o, ailədə rahatlığının bərpa olması kimi qiymətləndirirdi, sanki çiyindən ağır bir yük yerə düşdü.

– Mən görərim ki, siz bu adamın metanətini qırmaq istəyirsiniz. Mənim həblərimin tərəfdarları dəstəsi yalnız Okxoydan ibarətdir, siz də onu yoldan çıxardıb mənim əlimdən almaq istəyirsiniz!

Okxoy:

– Naraht olmayın, Onnoda-babu, məni dəyişmək çətindir! – dedi.

Cogendro əlavə etdi:

– Deməli, sən saxta pulsan. Xırdalamaq istəyən polis idarəsinə düşər.

Onnoda-babunun stolu başındakı bu şən zarafatlar son günlərin tutqun və acı əhvali-ruhiyyəsinə son qoydu.

Hemnolini saçlarını daramaq bəhanəsi ilə durub getməyədi, bugünkü çay süfrəsi bəlkə də çox çəkəcəkdi. Okxoy da təcili işi yadına düşdüyü üçün durub getdi.

Cogendro atasına təklif etdi:

– Ata, Hemnolinin toyu üçün təcili olaraq tədarük görməyə başla.

Onnoda-babu təəccüblə oğluna baxdı. Cogendro sözüne davam etdi:

– Bilirsənmi, Romeşlə Hemnolinin aralarının pozulması haqqında cəmiyyət içərisində çoxlu dedi-qodu var. Bir çoxları ilə dalaşmaq məcburiyyətində qalırım. Mən onlara həqiqətin nədən ibarət olduğunu açıb desəydim, dalaşmağa da lüzum qalmazdı. Amma, Hemnolinə görə mən ağzımı açma bilmirəm. Odur ki, yumruq işlətməyə məcbur oluram. Artıq-əskik danışdığına görə Okxoya dərs verməli oldum. Həmi ərə versək, bu söhbətlər kəsilsin, mən də qolumu çırmalayıb ona-buna dərs verməkdən yaxamı qurtararam. Mənim sözümə qulaq as, daha bu məsələni yubatma.

– Yaxşı, onu kimə ərə verək, Cogen?

– Bizim yalnız bircə namizədimiz var. Bu əhvalatdan başlanmış bu dedi-qodulardan sonra Hemnolini üçün yaxşı adaxlı tapmaq mümkün deyil. Təkcə yazıq Okxoy qalıbdır. Onun halına təfəvüt etməz: ona desək həb at, atacaqdır, evlən desək, evlənəcəkdir!

– Sən dəli olubsan, Cogen, Hemnolini ona getməyə heç razı olar?

– Sən mənə mane olmasan, onu razı etməyi mən boynuma götürürəm.

Onnoda-babu dəhşət içində az qala qışqırdı:

– Yox, yox, Cogen! Sən Həmi tanıyırsan. Qorxutmaq, məcbur etmək istəsən, yalnız onun inadına səbəb olacaqsan. Ona bir neçə gün imkan ver, qoy sakit olsun. Yazıq çox ağır əzablar çəkmişdir. Toya gəldikdə, tələsməyə ehtiyac yoxdur.

– Mən onun ürəyinə toxunmaram. Ona heç bir əzab vermədən məsələni ehtiyatla və asancasına həll etmək olar. Yoxsa etə bilirsiniz ki, mən ancaq dava-dalaş salmağı bacarıram?

Cogendro səbirsiz adam idi. Həmin gecə Hemnolini saçlarını darayıb otağından çıxan kimi Cogendro onu səslədi:

– Həm, mənim səninlə söhbətim var.

Hemnolinin ürəyi döyündü. O tələsmədən qardaşının dalınca qonaq otağına keçdi və stulun üstündə oturdu. Cogendro söhbətə başladı:

– Həm, atamızın səhhətinin ağırlaşmasını sən görürsən, ya yox?

Qızın üzündən bir nigarançılıq kölgəsi keçdi. Lakin o cavab vermədi.

– Mən demək istəyirəm ki, təcili tədbir görməsək, atamız ciddi xəstələnə bilər.

Hemnolini anlayırdı ki, atasının xəstəliyinin məsuliyyəti bütünlüklə onun üzərinə qoyulur. O, başını lap aşağı salıb sarisinin ucunu barmaqları arasında sıxışdırmağa başladı.

– Olan olub, keçən keçib. Sən keçmiş yada salıb qüسسə çəkdikcə biz daha da narahat oluruq. İndi sən atanı tamamilə rahat etmək istəyirsənsə, bu ürəkbulandırıcı əhvalat haqqında bütün xatirələri mümkün qədər tez və kökündən qoparıb yox etməlisən.

Cogendro bunları deyib susdu və Hemnolinin üzünə baxaraq cavab gözlədi.

Hemnolini bir sıxıntı içində cavab verdi:

– Arxayın ol, bu barədə mən atamla heç vaxt danışmaram.

– Sənin bir söz deməyəcəyinə, əlbəttə, mən əmin ola bilərəm, lakin başqalarının ağzını bağlaya bilməyəcəksən!

– Yaxşı, mənim əlimdən daha nə gələ bilər?

– Bütün dedi-qoduların qabağını almaq üçün birçə yol var.

Cogendronun nəyi nəzərdə tutduğunu başa düşən Hemnolini tələsik cavab verdi:

– Atamı müəyyən müddətdə qərbə aparmaq yaxşı olardı. Eir neçə aydan sonra qayıdıb gələndə danışqlar da qurtarar.

– Bu da arzu olunan nəticəni verə bilməyəcək. Sənin qəmdən, kədərdən tamamilə azad olduğunu görməyincə və buna inanmayınca atamın ürəyindən qara qarlar axacaqdır.

Hemnolinin gözlərindən yaş töküldü. Lakin o, göz yaşlarını silərək soruşdu:

– Yaxşı, axır sözünü de görüm, mən nə etməliyəm?

– Bilirəm ki, bunu eşitmək sən üçün ağır olacaqdır, lakin hamının xoşbəxt olmasını istəyirsənsə, vaxtı itirmədən ərə getməlisən.

Hemnolini yerində donub qaldı, lakin Cogendro gözləmək istəməyərək dedi:

– Siz qızlar təəssürata qapılaraq, milçəkdən fil qayırırsınız. Tək sən başına belə iş gəlməmişdir. Sənin kimi bir çoxlarının toyu pozulur. Lakin axırda hər şey öz yoluna düşür. Hər evdə kitabdan götürülmə hadisələr baş versəydi, həyat tamamilə dözülməz olardı. Ləyaqətli bir adama ərə get və kimsəyə lazım olmayan bu məzhəkəyə son qoy. Bəlkə də sən adamların qarşısında nitq irad edib: “Bundan sonra mən guşənişin olacağam və damın üstündə əyləşərək ulduzları seyr edəcəyəm. Bu ləyaqətsiz xainin xatirəsini ürəyimin mehrabına qaldırıb onu müqəddəs sanacağam!” – deməkdən utanmırsan, amma biz belə bir rüsvayçılıqdan yerə girsək, daha yaxşıdır.

Hemnolini bu “məzhəkə”nin adamlara nə qədər biabırçı görünüşünü çox yaxşı bilirdi. Ona görə də Cogendronun istehzası onun ürəyini ox kimi dəlib keçdi, üzünü qardaşına çevirərək dedi:

– Dada, mən demirəm ki, dünyanı tərək edib guşənişin olacağam və qətiyyən ərə getməyəcəyəm.

– Sən bunu demək istəmirsənsə, ərə get. Əlbəttə, sən belə bir təmənnada olsan ki, göylər hökmdarı İndradan¹ başqa heç kimi sevməz sən, o zaman guşənişinlikdən başqa çarə qalmayacaqdır! Dünyada sənə xoşuna gələn şeyə nadir halda təsadüf edirsən, şeyləri olduğu kimi qəbul etmək gərəkdir. Məncə, nəciblik elə bundan ibarətdir.

Ürəyindən yaranmış Hemnolini dedi:

– Nə üçün sən mənə belə qəddarcasına gülürsən? Mən sənə məhəbbət haqqında bir şey söyləmişəm?

– Doğrudur, söyləməmişəm. Lakin mən görürəm ki, sənə səmimi əlaqə bəsləyən dostlarından bəzilərində sən öz haqsız sözlərini deyərək və səbəbsiz nifrətini bildirərkən heç azacıq da utanmırsan. Etiraf etməlisən ki, sən tanıdığın adamların içərisində bir şəxs var ki, o sənə şən günlərində, qəmində, kədərində, ehtiramını saxlamaqda və sənə ona kəməltifat olanda həmişə sənə sadıq qalmışdır. Elə buna görə

¹ İndra – Hindistan əsətirində əsas allahlardan biridir. O, ildırım allahı və müharibə fəhəhidir.

də mən ona hörmət bəsləyirəm. Əgər sən özünə sadıq, həyatını sənə qurban verməyə hazır olan bir şəxsi özünə ər intixab etmək istəsən, uzağa getmək lazım olmayacaqdır, yox, ahəngdar şeirlər oxumaq istəsən...

Hemnolini birdən yerindən qalxdı:

– Sən mənimlə gərək belə danışmayasan. Atam mənə əmr edərsə, kimi mənə ər intixab edərsə, mən onun əmrinə hazırım. Mən onun sözündən çıxsam, onda ahəngdar şeirdən danışa bilərsən.

Cogendro birdən yumşaldı:

– Hem, sən mənə hirsələnme! Sən bilirsən ki, mən həyəcanlı olanda özümü ələ ala bilmirəm, ağılıma nə gəldi danışırım. Biz sənə bir yerdə böyümüşük. Sənin necə təmkinli olduğunu və atanı necə istədiyini mən yaxşı bilirəm.

Bu sözləri dedikdən sonra Cogendro Onnoda-babunun yanına getdi. Onnoda-babu öz otağında idi. O, Cogendronun Hemnolinini təhqir edə biləcəyindən çox qorxurdu; o, bacı ilə qardaşın bəhsini kəsmək üçün yanlarına getməyə hazırlaşarkən Cogendro gəldi.

Onnoda-babu nigarançılıqla Cogendroya baxırdı.

– Ata, Hem ərə getməyə razıdır. Sən ələ güman etmə ki, mənim təzyiqim altında razılıq verməyə məcbur olmuşdur. Qətiyyəni yox! İndi sən onun Okxoya getməsinə razı olduğunu desən, etiraz etməyəcəkdir.

– Bu barədə ona mən deməliyəm?

– Bəs sən ələ bilirsən ki, o özü gəlib sənə deyəcəkdir: “Mən Okxoya getmək istəyirəm”. Yaxşı, sən bunu ona deməkdən çəkinir-sənsə, mən sənin əmrini ona çatdırı bilərəm!

Onnoda-babu qorxmuş halda dedi:

– Xeyr, xeyr! Nə lazımdırsa mən özüm ona deyərəm. Ancaq belə tələsmək nəyə lazımdır? Mənə ələ gəlir ki, bir neçə gün də gözləmək lazımdır.

– Yox, ata, təxirə salmaq müxtəlif fəsadlar törədə bilər. Məsələni uzatmaq olmaz.

Evdə heç kəs Cogendronun inadına davam getirə bilməzdi: o, bir şeyi başladı, axıra çatdırmamış əl çəkəsi deyildi. Onnoda-babu ondan qorxurdu. Ona görə də bu söhbəti kəsmək üçün dedi:

– Yaxşı, mən onunla danışaram.

– Ata, indi lap münasib vaxtdır. Hem sənin əmrinə hazır olaraq oturmuşdur. Bu məsələni ələ bu gün birdəfəlik həll ələ qurtar.

Onnoda-babu fikrə getdi. Cogendro dilləndi:

– Axı fikirləşməyə ehtiyac yoxdur. Ələ indicə onun yanına get, qurtar.

– Cogen, sən otur burada. Mən onun yanına tək gedərəm, – deyə Onnoda-babu oğlundan xahiş etdi.

– Yaxşı, mən burada qalaram.

Onnoda-babu qonaq otağına girdikdə gördü ki, otaq qaranlıqdır. O, kiminsə kreslodan həyəcanla qalxdığını eşitdi. Göz yaşları içində boğulan bir səs deyirdi:

– İşiq söndü, ata. Bu saat deyim çıraq yandırınlar.

İşıqın nə səbəb görə keçdiyini bilən Onnoda-babu dedi:

– Eybi yoxdur, çıraq bizim nəyimizə lazımdır?

O, fəhm ilə gedib Hemnolininin yanında oturdu. Hemnolini dedi:

– Ata, sən səhhətinin qayğısına qalmırsan.

– Bu səbəbsiz deyildir, qızım! Səhhətimin qayğısına qalmadığının səbəbi odur ki, mən özümü yaxşı hiss edirəm. Hem, sən öz qeydinə qalsaydın, yaxşı olardı.

Yorulmuş, usanmış Hemnolini, nəhayət, dilə gəldi:

– Siz hamınız mənə daim eyni sözləri deyirsiniz! Bu mənə qarşı rəhmsizlikdir, ata! Başqaları necə, mən də ələyəm. Öz səhhətimə laqeydlik nədən ibarətdir, lütfən söyləyin, xahiş edirəm. Hərgah sağlamlığım üçün bir tədbir görmək lazımdırsa, bunu mənə nə üçün açıq söyləməyəsiz? Nə zaman mən sizin əmrinizə etinasızlıq etmişəm?

Hemnolini hönkürüb ağlayır, hiddətindən əsirdi.

– Heç vaxt, əzizim, heç vaxt, – deyə qızının ağır halını görüb həyəcanlanmış və məyus olmuş Onnoda-babu onu dilə tutmağa başladı. – Sənə əmr etməyə də ehtiyac olmamışdır. Sən mənim əziz qızımsan, həmişə ürəyimdə olanı hiss etmişən və mənim arzuma müvafiq iş görmüşən. Mənim sənin haqqında olan xeyir-duamı pərverdigar-ələm eşitsə, səni ömrün boyu xoşbəxt edəcəkdir.

Hemnolini soruşdu:

– Ata, sən istəmirsən ki, mən həmişə sənin yanında olum?

– Bu nə sözdür, sən nədən bildin ki, istəmirəm?

– Qardaşım özünə gəlin gətirənə kimi sənin yanında qalacağam, yoxsa sənə kim baxar?

– Mənə kim baxar? Belə danışma, qızım. Məndən muğayat olmaq üçün sizi özümə bağlayacağam? Mən bunu etmərəm!

– Çox qaranlıqdır, ata, gedim çıraq götürüm.

O, qonşu otaqdan çıraq gətirib dedi:

– Başımıza gələn işlərə görə, çoxdandır sənə qəzet oxumuram. İstəyirsən oxuyum?

– Yaxşı, – deyər Onnoda-babu qalxaraq cavab verdi.

– Otur burada, mən bu saat qayıdıram.

O, Cogendronun yanına getdi. Onnoda-babu bu qərara gəlmişdi ki, oğluna “Bu gün danışa bilmədim, söhbəti sonraya qoydum” – desin. Lakin Cogen atasından: “Nə oldu, ata? Toy haqqında danışdın mı? Cavabı nə oldu?” – deyər soruşduqda o, tələsik “Hə, danışdım” – dedi. O, Cogendronun Hemnolinini yenidən hiddətləndirəcəyindən qorxurdu.

– Əlbəttə, razı oldu, eləmi?

– Ona bənzər bir şey oldu.

– Elə isə mən gedim Okxoya xəbər verim!

Onnoda-babu təşvişlə oğlunu dayandırdı:

– Yox, yox, bu saat ona heç bir şey söyləmə. Sən başa düş ki, belə tələssən, işləri xarab edəcəksən. İndi kimə olursa olsun söyləməyin mənası yoxdur. Biz, yəqin ki, qərbə gedəcəyik. Qayıdandan sonra nə lazımdırsa edərək.

Cogendro heç nə söyləmədən şərfini boynuna dolayaraq, dərhal Okxoyun yanına getdi. Okxoy bu zaman ingiliscə mühasibat kitabını oxuyurdu.

Cogendro kitabı onun əlindən qapıb kənara tulladı.

– Bunu sonra da öyrənərsən. İndi isə toy gününü təyin et.

– Sən nə danışsan? – deyər Okxoy heyret etdi.

OTUZ DOQQUZUNCU FƏSİL

Ertəsi gün səhər Hemnolini otağından çıxarkən Onnoda-babunu öz yataq otağının qabağında qamış kreslonun üzərində sakitcə oturmuş gördü. Onun otağının əşyası o qədər də çox deyildi: bir çarpayı və bir də küncə qoyulmuş şka. Bundan başqa mebel qəbilindən bir şey görünmürdü. Divarlarının birində mərhum arvadının çərçivəyə salınmış və köhnəlib rəngi solmuş şəkli, o biri divardan isə arvadının

ipəklə işlədiyi xalça asılmışdı. Şkafta o hələ sağ ikən əli ilə düzdüyü xırda bəzək şeyləri hələ də toxunulmamış qalırdı.

Hemnolini atası oturduğu kreslonun arxasında dayanaraq, əlini, ağ tükləri axtarırmış kimi, mehrbancasına atasının başına çəkib dedi:

– Ata, gedək bu gün çayımızı tez içək, sonra sən otağında otu-raq, yenə mənə keçmiş günlərdən söhbət elə. Bilsəydin sən nəğil-
ların məni nə qədər maraqlandırır!

Son zamanlar Onnoda-babunun qızına qarşı həssaslığı o qədər artmışdı ki, çayı tez içməkdə Hemnolininin məramını dərhal anladı. Çay stolu başında oturan vaxt Okxoy hazır olacaqdı, Hemnolini onunla görüşməsin deyər, çayı tez içib qurtarmaq və atasının otağına çəkilib getmək istəyirdi. İndi Hemnolini pusquya düşmüş ceyranı xatırladığı üçün atasının ona olduqca yazığı gəlirdi.

Aşağı enib çayın hazır olmadığını gördükdə Onnoda-babu nökrə qəzəbləndi. Nökrə çayın hazır olmadığını, bu gün vaxtından qabaq tələb edilməsini deməyə nahaq cəhd etdi. Onnoda-babu daim belə bir əqidədə idi ki, nökrələrin hamısı özlərini ağa hesab edirlər. Ona görə də vaxtında onları yataqdan qaldırmaq üçün xüsusi adam saxlamaq lazımdır.

Buna baxmayaraq, nökrə çayı çox tez verdi. Adəti üzrə Onnoda-babu çayı yavaş-yavaş içir, hər qurtumundan xüsusi həzz alır, Hemnolini ilə söhbətə məşğul olurdu. Lakin bu dəfə o, adəti xilafına çayını tələsik içib qurtardı.

Qızı atasının bu hərəkətinə təəccüb edərək dedi:

– Ata, yoxsa bir yerə tələsirsən?

– Yox, yox, hava soyuq olanda isti çayı birdən içdikdə əvvəl yaxşıca tərləyirsən, sonra özünü yüngül hiss edirsən.

Lakin Onnoda-babu hələ tərləməmiş Cogendro ilə Okxoy qapı-
dan girdilər. Bu gün Okxoyun geyinməsində xüsusi bir səliqə gözə çarpırdı. Döşündə saatın zənciri parıldayırdı, sağ əlində gümüş dəstəli əsa, sol əlində isə qara kağıza bükülmüş kitab var idi. Bu gün o, adət etdiyi yerdə oturmadı, kreslonu Hemnolininə yaxınlaşdırıb, gülə-gülə ona müraciət etdi:

– Görünür sizin saatımız bu gün çox qabağa qaçıb.

Hemnolini onun üzünə də baxmayıb, sualını cavabsız qoydu.

– Hem, əzizim, gedək yuxarıya. Mənim qış şeylərimi günə sər-
mək lazımdır, – deyər atası Hemnolininə müraciət etdi. Cogendro bu münasibətlə dedi:

– Ata, gün qaçıb getməyəcəkdir, tələsmək nə üçün? Hem, Okxoya çay süz, mənə də. Əlbəttə, əvvəlcə qonağa çay ver.

Okxoy güldü:

– Siz belə fədakarlığa təsadüf etmişsinizmi? Lap elə ser Filipp Sidneydir¹ ki, durub!

Hemnolini onun sözüne zərrəcə fikir verməyib, iki fincan çay süzdü... birini Cogendroya verdi, o birini də sert bir hərəkətlə Okxoya tərəf itələdi və dönüb atasına baxdı.

– Gün qalxacaq, istidə işləmək çətin olacaq, gedək, Hem, – deyə Onnoda-babu qızına müraciət etdi.

– Bu gün şeyləri qurutmağa ehtiyac yoxdur, axı Okxoy gəlib... – deyə Cogendro səsini ucaltdı.

Onnoda-babu qəzəbləndi:

– Siz ancaq məcbur etmək üçün yaranmışsınız! Amansız əzablar bahasına da olsa, siz dediyinizi yeritməyə çalışın. Mən uzun müddət sükut edərək qatlaşdım, lakin daha yetər, kifayətdir! Hem, əzizim, səhədən səninlə mən çayımızı yuxarıda, mənim otağında içəcəyik.

Onnoda-babu belə dedikdən sonra Hemnolini ilə otaqdan çıxmaq istədi. Lakin qız sakit bir səsle:

– Ata, bir az otur, sən axı çaydan doymadın. Okxoy-babu, soruşmaq olarmı, kağıza bükdiyünüz sirlə şey nədir?

– Soruşmaq deyil, siz bu sirdən agah ola bilərsiniz, – deyən Okxoy bükülünü Hemnoliniyə tərəf uzatdı.

Hemnolini bükülünü açıqda Tennisonun şeirlərinin meşin cildli külliyyatını gördü. Qız diksindi və rəngi qaçdı. O həmin külliyyatın eyni cildini qabaqlarda hədiyyə almışdı. Hədiyyə aldığı o cildi qız hələ də öz otağındakı yazı stolunun gözündə saxlayırdı.

Cogendro xəfif gülməsədi:

– Sırr hələ tamamilə açılmamışdır, – deyərək kitabın birinci ağ səhifəsini açdı. Orada yazılmışdı: “Şrimoti Hemnoliniyə, hörmət ifadəsi olaraq Okxoydan”.

Kitab qızın əlindən sürüşüb döşəmənin üstünə düşdü, Hemnolini hetta dönüb kitaba baxmadan Onnoda-babuya dedi:

– Gedək, ata!

Onlar otaqdan birgə çıxdılar. Cogendronun gözündən od yağdı.

¹ Filipp Sidney (1554-1586) – İngiltərə şairidir. Niderlandın istiqlalıyyəti uğrunda vuruşmalarda həlak olmuşdur.

– Əlbəttə, mən daha bu evdə yaşamaram! Baş götürüb gedəcəyəm, müəllimlik edərəm.

– Sən əbəs yerə hirsələnirsən. Mən hələ o vaxt sənə deyirdim ki, sən səhv edirsən. Mənə hər zaman ümid verdiyin üçün minnətdaram. Ancaq sənə açığımı deyirəm: Hemnolini heç bir zaman mənə hüsn-rəğbət bəsləməyəcəkdir. Yaxşısı budur belə bir ümiddən vaz keçək. Sənin qarşında hələlik bircə vəzifə durur: çalışasan ki, o, Romeşi ürəyindən çıxarıb atsın, – deyə Okxoy ona cavab verdi.

– “Çalışasan” demək asandır. Mən bilmək istərdim, necə?

– Guya dünyada məndən başqa ləyaqətli bir cavan yoxmuş! Əlbəttə, mən çox yaxşı bilirəm ki, sən bacının yerinə olsaydın, mənim qohum-əqrəbam nigarançılıqdan qurtarar, günləri saymaz və mənim subaylığımın daşını atmağımı gözləməzdilər! Necə olursa olsun Hemnoliniyə yaxşı adaxlı tapmaq lazımdır: elə bir adam tapmaq lazımdır ki, onu gördükdə bacın paltar qurutmağa qaçmasın.

– Adaxlını sifarişlə tapmaq olmaz!

– Cogendro nə üçün belə bədbinləşirsən? Mən ona adaxlı taparam. Sən ancaq tələsmə, yoxsa işi tamamilə korlarsan. Əsil məsələ burasındadır ki, toy söhbətini meydana atıb hər iki gənci qorxutmamalısan. Əvvəl qoy hər ikisi bir-birini yaxşı tanısinlər. Vaxtı gələr, toy gününü də təyin etmək olar.

– Sənin təklif etdiyən üsul çox yaxşıdır. Lakin o adaxlı kimdir? – deyə Cogendro soruşdu.

– Sən onunla tanış deyilsən, amma görmüşsən. O, doktor Nolinakxadır.

– Nolinakxa!

– Nə üçün təəccüb edirsən? Onun adını Brahma Samacla bağlayan iftiralara əhəmiyyət vermə, yoxsa belə bir namizədi əldən buraxacaqsan?

– Mən namizədləri rədd etməyi bacarsaydım, o zaman bu barədə dərd çəkməyə ehtiyac qalmazdı. Lakin Nolinakxa evlənməyə razı olarmı?

– Əlbəttə, elə bu gün evlənəcəyi barədə mən sənə zəmanət verə bilirəm. Lakin vaxt gələndə nə üçün də evlənməz? Qulaq as, Cogen, səhə Nolinakxa mühazirə oxuyacaq, Hemnolini də götür, get qulaq as. O çox dilavərdir. Qadının ürəyini ələ almaq üçün bu az deyildir. Qadın cinsi ağıldan kəmdir. Onlar dərk etməzlər ki, natiqlik edən ərdən isə dinc oturub qulaq asan ər yaxşıdır.

Cogendro dedi:

– Mən Nolinakxa haqqında hər şeyi bilmək istəyirəm.

– Cogen, sən onun tarixində kiçik bir nöqsan görsən, qoy o səni darıxdırmasın. Gözə çətinliklə çarpan bir ləkə əvvəlcə sənə müyəssər olmayan şeyi müyəssər edə biləcəkdir. Ona görə də mən belə fikir edirəm ki, onun nöqsanı xeyirlidir.

Okxoyun Nolinakxa haqqında Cogendroya söylədiyi qısaca olaraq bundan ibarət idi:

Nolinakxanın atası Racobollobxa Feridpur qəzasında xırda mülkədar olmuşdur. O, otuz yaşlarında “Brahmo Samac”a qoşulmuşdur.

Lakin onun arvadı heç bir vəchlə bu təriqəti qəbul etmək istəməmişdir. Dini ayinlərin icrası məsələlərində erindən asılı olmağa qəti etiraz etmişdir. Əlbəttə, Racobollobxa belə bir vəziyyətdən razı qala bilməzdi. Onun oğlu Nolinakxa böyüdükdə coşqun dindarlığına və natiqliyinə görə “Brahmo Samac”da görkəmli mövqə tutdu.

Vəzifəsi ilə əlaqədar olaraq bütün Benqaliyanı gəzib-dolaşan Nolinakxa əxlaqının nöqsansızlığı ilə işini yaxşı bilməsi və xeyir-xahlığı ilə şöhrət tapmışdır.

Gözlənilmədən ağlasığmaz bir hadisə baş verdi. Qoca vaxtlarında Racobollobxa aqlını itirdi: bir dul arvadla evlənmək qərarına gəldi. Kimsə onu bu fikirdən daşındıra bilmədi. O deyirdi: “O mənim arvadım, əsil arvadım sayıla bilməz, çünki bizim dini etiqadımız bir deyil. Mənim ürəyimə yatan, dünyagörüşü mənimkinə müvafiq gələn, dinimiz bir, əqidəmiz bir olan qadınla evlənmək axmaqlıq deyil ki?!” O hamının narazılığına fikir vermədi, hindu qaydası ilə bir dul arvad aldı. Bunun nəticəsində Nolinakxanın anası evini tərk edib, Benaresə köçmək istədikdə, Nolinakxa Rəngpurda həkimlik sənətini buraxaraq, anası ilə getmək qərarına gəldi.

Anası ağlayaraq ona deyib:

– Oğlum, bizim dinimiz, təriqətimiz başqadır. Nə üçün başına belə açmaq istəyirsən?

– Ana, bizim aramızda ixtilaf ola bilməz, – deyə Nolinakxa cavab verib. O, atası tərəfindən təhqir edilmiş anasının səadəti üçün heç bir şeydən çəkinməyəcəyini qət edərək, onunla Benaresə gedibdir.

Bir dəfə anası Nolinakxadan nə üçün evlənmədiyini soruşanda oğlu utanaraq cavab verib ki, nə üçün evlənim? Onsuz da pis yaşamıram.

Anası anlayır ki, oğlu onun yolunda çox məhrumiyyətə hazırdır. Lakin “Brahmo Samac” təriqətindən kənar adamla evlənməyə hazır deyildir.

Anası qəmli-qəmli oğluna deyir:

– Oğlum, mən heç vaxt razı ola bilmərəm ki, sən məndən ötrü terki-dünya olasan. Öz zövqünə münasib qız tap, mən etiraz etməyəcəyəm.

Nolinakxa bir neçə gün anasının dediyini düşündü və nəhayət dedi:

– Ana, mən bu evə sənin ürəyinə yatan arvad gətirəcəyəm. O sənə xidmət edəcək və sənin sözümdən çıxmayacaqdır. Mən heç bir zaman evə elə bir arvad gətirmərəm ki, sənin xoşuna gəlməsin, ya da səni dərde salsın.

Nolinakxa Benqaliyaya, özünə adaxlı axtarmağa gedir.

Bu yerdə əhvalat natamam qalır. Bəziləri deyirlər ki, o, bir kəndə gəlmiş, orada yetim bir qızla evlənmiş və nişanlısı toydan sonra qəflətən ölmüşdür. Başqaları bu rəvayətin doğru olmasına şübhələnirlər. Okxoy isə belə bir əqidədə idi ki, Nolinakxa toya bir qədər qalmış çıxıb qaçmışdır.

Hər halda Okxoy bu fikirdə idi ki, hərgah Nolinakxa öz sevdiyi bir qızla evlənmək istəsə, anası nəinki buna mane olar, hətta ürək-dən şad olar.

Nolinakxa Hemnolini kimi qızı haradan tapacaqdı? Həm də Hemnolini mehribandır. O, Nolinakxanın anasına hörmət bəsləsə, ana da heç vaxt qızın kefinə dəyməz. Nolinakxa Hemnolini ilə ikicə gün tanışlıq etsə, bunların hamısını dərhal başa düşəcəkdir. Ona görə də Okxoy belə məsləhət görürdü ki, onları təxirə salmadan tanış etmək lazımdır.

QIRXINCI FƏSİL

Okxoy getdikdən sonra Cogendro yuxarı qalxdı. Onnoda–babu ilə Hemnolini qonaq otağında oturaraq söhbət edirdilər. Cogendronu gören kimi Onnoda–babu bir az sıxıldı. Bu gün çay içərkən o özünə məxsus olan həlimliyini unudub qəzəblənmişdi. İndi bu fikir onu rahat qoymurdu. Buna görə də Onnoda–babu oğluna xüsusi mehribanlıqla dedi:

– Gəl, Cogen, gəl otur!

– Ata, siz lap xanənişin olubsunuz, evdən kənara çıxmırsınız. Bütün günü evdə üz-üzə oturmağın xeyri nədir? – deyə Cogendro atasına müraciət etdi.

– Doğrudur. Biz çoxdan xanənişin olmuşuq, Hem evdən kənara çıxan kimi onu başağrısı tutur.

Hemnolini dilləndi:

– Ata, mənə nə üçün günahkar hesab edirsən? Sən özün mənə heç yerə aparmırsan!

Hemnolini özünə əks olaraq bütün varlığı ilə isbat etmək istəyirdi ki, dərd onun həvəsini qırmamışdır. O özünü əhatə edən ələmlə maraqlanır.

– Ata, sabah mühazirə oxunacaq, – deyə Cogendro mətləbə keçdi.
– Hemnolini ilə ora getməyin nə zərəri ola bilər?

Dəbdəbəli yığınaqları və oranın səs-küyünü Hemnolinin sevmədiyini atası bildirdi. Ona görə də Cogendroya cavab verməyib, qızın üzünə baxdı. Lakin gözlənilmədən Hem ruh yüksəkliyi ilə dedi:

– Mühazirə? Bəs onu kim oxuyacaqdır?

– Doktor Nolinakxa, – deyə Cogendro cavab verdi.

Onnoda-babu təkrar soruşdu:

– Nolinakxa?

Cogendro sözünə davam etdi:

– O çox gözəl nəticədir. Digər tərəfdən onun tərcümeyi-halını eşitdikdə adamı heyrət götürür. Nə qədər fədakar insandır! İradəsi nə qədər möhkəmdir! Belə adamlara az-az təsadüf etmək olar.

Halbuki iki saat bundan əvvəl Cogendro onun haqqında heç nə bilmirdi, təsəvvürü çox dumanlı idi.

– Ata, yaxşı oldu, gedək mühazirəyə qulaq asaq, – deyə Hemnolini həvəslə təklif etdi.

Onnoda-babu qızın həvəsinə inanmadısa da, təklifdən razı qaldı.

Onnoda-babu düşündü: “Camaat arasına çıxmağa Hemin həvəsi olmasa da, qoy getsin, bəlkə də sakitləşər, dərđini unudar; çünki qəm-qüssənin birinci dərmanı adam içinə çıxmaq, insanlara qaynayıb-qarışmaqdır”.

Atası oğluna müraciətlə dedi:

– Yaxşı, Cogen, sabah o mühazirəyə qulaq asmağa gedərik. Lakin Nolinakxa haqqında nə bilirsənsə bizə də söylə. Onun haqqında hərə bir cür danışır.

Cogendro əvvəlcə onun haqqında boşboğazlıq edənlərin üstünə düşdü:

– Məzhəbi bir moda sayanların əqidəsincə pərvərdigar onları yaxın adamlarını əsassız, ədalətsiz ittiham etmək, ləkələmək üçün

yaratmışdır. Məzhəb-din arxasında kölgələnənlər kimi dünyada daha müzür qeybətçilərə təsadüf etmək olmaz, – Cogendro getdikcə daha artıq coşurdu.

Onnoda-babu oğlunun hirsini soyutmaq üçün hey deyirdi:

– Doğrudur, Cogen, doğrudur, yaxın adamlarının səhlərini, nöqsanlarını böyüdənlərin, onlara böhtan atanların ağılları məhdudlaşır, xasiyyətləri şübhəli olur, ürəkləri də getdikcə daşa dönür.

Cogendro soruşdu:

– Ata, sən nəzərimdə mənə tutubsan? Mən o qədər də mömin deyiləm. Mən söyə də bilərəm, tərif də edərim. Yeri gəldikdə məsələni yumruqla da həll edərim.

Onnoda-babu həyəcanla soruşdu:

– Sən nə danışsan, Cogen, aqlını itirib-sən-nədir? Sən nə üçün mənim sözlərimi özünə götürürsən? Mən ki sənə xasiyyətinə yaxşı bilirəm!

Bu söhbətdən sonra Cogendro Nolinakxa haqqında təfəsilatı söyləməyə başladı və onu lap dağın tepəsinə qaldırdı.

– Yalnız anasının səadəti üçün öz arzu və həvəsindən əl çəkərək, gedib Benaresdə oturmuşdur. Ona görə də bir çoxları onun haqqında ağzına gələni danışır, qeybətini qırırlar. Mən yalnız buna görə Nolinakxaya hörmət bəsləyirəm. Hem, sən buna nə deyərsən? – deyə Cogendro bacısına sual verdi.

Bacısı:

– Sənin sözlərinlə tamamilə şərəkəm, – dedi.

– Mən əmin idim ki, Hem onun hərəkətlərini bəyənəcəkdir. Mən çox yaxşı bilirəm ki, Hemnolini özü atasının səadəti üçün hər cür fədakarlığa hazırdır! – deyərək Onnoda-babu məhraban və incə təbəssümlə qızına baxdı. Hemnolini utandığandan qızarıaraq, başını aşağı saldı.

QIRX BİRİNCİ FƏSİL

Hemnolini ilə Onnoda-babu mühazirədən qayıdanda hələ gün batmamışdı.

Onnoda-babu çay içmək üçün əyləşəndə:

– Bəli, mən bu gün mühazirədən yaxşı həzz aldım, – deyərək susdu. O daha bir kəlmə də danışmayıb fikrə qarq oldu.

O hətta çaydan sonra Hemnolinin dərhal yerindən qalxaraq, yavaşca çıxıb öz otağına getdiyini də eşitmədi.

Bu gün yığıncaqda nitq söyləyən Nolinakxa nəzərə olduqca gənc və simaca gözəl görünürdü. Onun sifətində yeniyetmələrə xas olan qırmızılıq var idi, eyni zamanda çox idraklı olduğu simasından görünürdü.

Nolinakxanın mühazirəsi “İtkilərə” həsr edilmişdi. O deyirdi ki, insan heç nə itirməmişsə, itkinin ağırlığını hiss etməmişsə, demək, onun heç bir şeyi olmamışdır. O deyirdi ki, əldə edilmiş bir şeyin məna və dəyəri o zaman böyük ola bilər ki, biz ona məhrumiyətlər nəticəsində nail olaq, zəhmətsiz əldə edilən şey mahiyyət etibarilə əhəmiyyətsiz olar. Dünyanın var-dövləti bizim gözümüzün qabağında bir heç olar. O, dövləti itirən şəxs isə bədbəxt olar. Lakin itkinin özündə bundan daha böyük dövlətin əldə edilməsi imkanları vardır.

Hərgah biz bir şeydən məhrum olduqda başımızı aşağı, əllərimizi yanımıza salıb müti olaraq desək ki, əlimizdən çıxan nemət dünyadan əl çəkmək neməti, qüسسə və göz yaşlarının neməti idi; o zaman müvəqqəti şey əbədi olacaq, bizim üçün adi olan şey məbudumuz olacaq və ürəyimizin məbədində əbədi hifz olunub qalacaqdır.

Nolinakxanın nitqi qıza çox təsir etmişdi. Hemnolini damın üstündə hərəkətsiz oturmuşdu, göydə ulduzlar sayırırdı. Bu gün ona elə gəlirdi ki, qəlbi doludur, göy və bütün kainat onun nəzərində yeni bir məna kəsb etmişdir.

Mühazirədən qayıdarkən Cogendro Okxoya dedi:

– Sən nə qərribə adaxlı tapdın, daha sözüüm yoxdur, Okxoy. Bu ki başdan-ayağa tərki-dünya imiş! Mən onun dediklərinin heç yarısını anlamadım.

– Xəstəliyə görə də dərman yazılmalıdır. Hemnolini Romeşin ağına heyrandır. Bu tərki-dünya da ağıllıdır, yoxsa bizim kimiləri çaşıra bilməzdi, o danışanda Hemin üzündəki ifadəni gördün?

– Əlbəttə! Nitqi bəyəndiyi aydındır, lakin o bu demək deyildir ki, sabah Hemnolinini natiqə nişanlamaq olar?

– Sən elə bilirsen ki, həmin mühazirəni sən və ya mən oxusaydıq Hemnolininin xoşuna gələrdi? Məgər, Cogen, sən bilmirsən ki, tərki-dünyalar qadınların xoşuna gəlir? Hətta Kalidas¹ öz poemasında bir tərki-dünya üçün Umanın özünün guşənişin² olduğunu təsvir

¹ Kalidas (b.e. V əsri) – Hindistanın məşhur şairi və dramaturqu olmuşdur, sanskritçə yazmışdır. Onun osas əsərləri “Xəbər gətirən bulud” poeması, “Sakuntala”, “Malyavika və Aqnimitra” dramaları və başqalarıdır.

² Burada Kalidasın “Kumara sambxava”, “Cong allahının təvəllüdü” poemasına işarə olunur.

etmişdir. Onu bil ki, sən Hemnoliniyə hansı bir gənci təqdim etsən, Hemnolini onu mütləq Romeşlə müqayisə edəcəkdir. Belə bir müqayisədə Romeşə qalib gələn çətin tapılar. Nolinakxa isə başqalarına bənzəməz. O, Nolinakxanı başqaları ilə müqayisə etməyəcəkdir. Sən Hemnolini ilə hansı bir gənci tanış etsən, o, dərhal sənəni niyyətini anlayacaq və bütün varlığı ilə müqavimət göstərəcəkdir. Amma bir bəhanə ilə sən Nolinakxanı buraya gətirsen, Hemnolinidə heç bir şübhə oyanmayacaqdır. Sonra sadə hörmət asanlıqla dərin bir məhəbbətə keçə biləcəkdir.

– Hiylə işlədəndə mən heç vaxt müvəffəqiyyət əldə edə bilmirəm, lap yaxşısı odur ki, açıqlığı danışım: nə deyirsən de, sənəni bu adaxlın mənəni ürəyimə heç yatmır!

– Cogen, gör nə deyirəm! Sən öz təkidinlə heç bir şey əldə edə bilməyəcəksən. Heç vaxt hər şey istənilən kimi düzəlmir. Hər halda nə etmək lazımdır ki, Romeş Hemnolininin qəlbindən çıxsın? Sən özünə güvənərək, elə fikir eləmə ki, buna güclə nail ola bilərsiniz. Mənə məsləhətimə əməl etsən, bəlkə də məsələ öz-özünə həll olunub gedər.

– İş orasıdadır ki, Nolinakxanın necə adam olduğunu mən anlamıram. Qorxuram yağışdan çıxacaq, yağmura düşək, – deyər Cogendro şübhəsini bildirdi.

– Dostum, birinci səhvün günahkarı siz özünüz olubsunuz. Özü yıxılan ağlamaz. İndi də özünüz öz kölgənizdən qorxursunuz. Romeş barəsində siz özünüz əvvəlindən uşaq kimi sadələvh olubsunuz. Nolinakxaya gəldikdə o aldatmaq nə olduğunu bilməz. Bilik sahəsində saştrdır¹. Bəlkə də ikinci Şanqaraçariyadır². Ədəbiyyat aləmində Sarasvatinin özü XIX əsrin kişisi surətində yenidən təzahür etmişdir! Romeş birinci görüşümüzdən mənə xoşuma gəlmədi. Yüksək ideyalar daşıyanlardan mən öz ömrümdə çoxlarına təsadüf etmişəm! Amma mən danışa bilməzdim, siz elə hesab edərdiniz ki, mənə kimi ləyaqətsiz adi adama ancaq bir şey qalır – böyük adamların paxıllığını çəkmək. Sonra siz başa düşdünüz ki, böyük adamlara uzaqdan hörmət etsən yaxşıdır, doğma bacınızı isə belə bir adama vermək heç də təhlükəsiz deyildir. Siz unutmayın ki, tikanı tikanla

¹ Elmin müxtəlif sahələrinə dair qədim hind fəlsəfi əsərləri.

² Şanqaraçariya – b.e. VIII-IX əsrlərində Vedantın fəlsəfi əsərlərini təfsir edən məşhur alim.

çıxararlar. Bacını ona verməkdən başqa çarəniz qalmadıqda zarılmağın heç bir mənası yoxdur.

– Mənə bax, Okxoy, istəyirsən min dəfə təkrar et, fərqi yoxdur, mənə inandıra bilməzsən ki, Romeşin mahiyyətini bizlərdən təkcə sən birinci olaraq dərk etmişsən. Həqiqətdə sənə ondan acığın gəldiyi üçün o nə etsəydi, sən ona xor baxardın. Mən bunu heç də sənə xariqülədə uzaqqörənliyin hesab edə bilməyəcəyəm. Məsələ belədir: hiylə işlətmək lazım gələn yerdə özünə güvən, burada mənədən sənə köməkçi çıxmaz. Ümumiyyətlə deyim ki, Nolinakxadan mənə xoşum gəlmir, vəssalam.

Cogendro ilə Okxoy Onnoda-babunun qonaq otağına girdikdə Hemnolininin o biri qapıdan çıxdığını gördülər. Okxoy anladı ki, Hemnolini onları hələ küçədə gəlirkən pəncərədən görmüşdür. O gülümseyərək Onnoda-babunun yanında oturdu.

– Nolinakxa təmiz ürəkdən deyirdi. Ona görə də dedikləri adamın lap üreyinə yatır, – deyə Okxoy özü üçün çay süzdü. Onnoda-babu:

– Elədir, – dedi, – istedadlı adamdır.

– Ona ancaq istedadlı demək azdır, – deyə Okxoy vəcdlə davam etdi. – Onun kimi mömin adam çətin tapılar.

Cogendro söhbətin iştirakçısı olsa da, daha qatlaşa bilmədi:

– Sən mənə möminlikdən danışma. Allah bizi bu müqəddəslərdən saxlasın!

Hələ dünən Nolinakxanın nəcəbətindən danışarkən Cogendronun dili ağzına sığmırdı. Nolinakxanın düşmənlərinə, ona böhtan atanlara söyüş yağdırırdı.

Onnoda-babu təhəmmül edə bilməyib:

– Heç utanmırsan, Cogen, belə danışırısan? Mənə qalsa, ilk təsadüfdə gözümləyə yaxşı görünənlər həqiqətən yaxşıdır, – dedi. – Qoy bəzən mən səhv də edim. Lakin öz miskin düşüncəmin nüfuzunu saxlamaqdan ötrü xeyrixah bir adamdan şübhələnməyə qadir deyiləm! Nolinakxa-babu başqalarının sözlərini təkrar etmir. O yalnız mənəvi təcrübəsinə əsaslanırdı, bunlar da mənə bir kəşf kimi görünür. Həqiqətin nə olduğunu riyakar haradan bilsin? Həqiqət dediyin bir qızıldır, onu süni vasitələrlə əldə etmək olmaz! Mən şəxsən Nolinakxa-babaya təşəkkürümü izhar etmək istədim.

– Mən yalnız onun səhhətindən qorxuram, – deyə Okxoy əlavə etdi.

– Necə? Məgər o xəstədir?

– Yox, məsələ burasındadır ki, gecə-gündüz vaxtını şastrı öyrənməyə, dua və sənəyə sərf edir. Qətiyyəni özünün qeydinə qalmır.

– Heç yaxşı deyil. Öz bədənimizi pozmağa bizim haqqımız yoxdur. Bədəni biz özümüz yaratmamışıq. Mən onunla tanış olsaydım, heç şübhə ola bilməz ki, az vaxt içərisində onun qüvvəsini bərpa edərdim. Səhhəti qorumağın bir neçə ən sadə üsulları vardır: əvvələn...

Cogendro daha səbir edə bilmədi:

– Ata, nə üçün sən başını belə şeylərin üstündə sındırırsan! Mən bu gün Nolinakxanı gördükdə belə bir qərara gəldim ki, məhz mömin kimi yaşamaq insanın səhhəti üçün xeyirdir. Mən hətta bunu öz üzərimdə təcrübə etmək istədim. Görüm nəticəsi nə olar!

– Yox, Cogen, Okxoyun dediyi tamamilə mümkündür. Nə qədər məşhur adamlar gənc çağlarında məhv olub gedir. Onlar öz səhhətlərinə fikir verməyəndə vətənə zərər vururlar. Belə bir hala bu dəfə də imkan vermək olmaz. Cogen, Nolinakxa heç də sənə təsəvvür etdiyini kimi deyildir! O, namuslu adamdır! O özünü qorumağıdır.

Okxoy Onnoda-babaya belə bir söz verdi:

– Mən onu sizin yanınıza gətirərəm, çox yaxşı olar ki, siz bunların hamısını onun özünə söyləyəsiz. Mənim yadımdadır: imtahan vaxtı siz mənə hansı ağac kökününə şirəsini verdiniz. O şirə insanı çox yaxşı qüvvələndirir. Zehni əməklə yaşayanlar üçün bundan gözəl dərman ola bilməz! Siz Nolinakxa-babaya...

Okxoy sözünü qurtarmamış Cogendro kreslodan dik qalxdı:

– Yaxşı, Okxoy, mən gedim! Sən adamı lap dəli edə bilərsən! Bu lap ağ oldu! – deyə Cogendro cəld otaqdan çıxdı.

QIRX İKİNCİ FƏSİL

Qabaqlar, Onnoda-babu özünü yaxşı hiss edərkən müxtəlif Avropa və yerli dərmanları özü sınaqdan keçirirdi. Lakin indi həblər onu daha maraqlandırmırdı. İndi səhhəti pozulduğu halda o nəinki canından söhbət salmır, hətta zəiflədiyini də gizlədir.

Bu gün o gözlənilmədən kresloda mürğülədi. Hemnolini pilləkəndə ayaq səsi eşidərək, dizinin üstündəki tikişi götürüb qapıya tərəf yönəldi ki, qardaşından səs salmamağı xahiş etsin. O, qapıya

gəldikdə Cogenin tək olmadığını gördü. Onunla bərabər Nolinakxa-babu da gəlirdi. O biri otağa qaçmaq istərkən Cogendro onu səslədi.

– Hem, Nolinakxa-babu gəlmişdir. Səninlə tanış etmək istəyirəm.

Hemnolini dayandı. Nolinakxa ona yaxınlaşaraq başını qaldırmadan salamlaşdı.

Bu müddətdə yuxudan oyanmış Onnoda-babu onu çağırırdı:

– Hem!

Qız atasına yanaşaraq, Nolinakxa-babunun gəldiyini qulağına pıçıldadı.

Cogendro ilə Nolinakxa-babu qapıdan girər-girməz Onnoda-babu tələsik yerindən qalxaraq, onlara yaxınlaşdı.

Onnoda-babu:

– Sizi bu gün öz evimdə görmək mənim üçün böyük səadətdir, – dedi, sonra qızına tərəf döndü: – Hem, əzizim, hara gedirsən, bizimlə otur. Nolinakxa-babu, bu mənim qızım Hemdir. Dünən onunla bərabər sizin mühazirənizi dinlədik və feyzyab olduq. Siz dediniz ki, o şey ki, həqiqətdə bizimdir, biz ondan heç bir zaman məhrum ola bilmərik. Biz yalnız bizə aid olmayan şeyləri itirə bilərik. Bu sözlərin həqiqətən dərin mənası var, elə deyilmi, Hem? “Bir şeyin tamamilə bizə aid olub-olmadığı yalnız o vaxt təyin oluna bilər. Bizim olmadıqda o şey əlimizdən çıxıb bilər”. Nolinakxa-babu, mənim sizdən bir xahişim var. Arabir bizə söhbət etməyə gəlsəniz, bizə böyük xidmət etmiş olarsınız. Demək olar ki, biz heç yere getmirik, ona görə də siz nə zaman bizə gəlsəniz, məni və qızımı evdə taparsınız.

Nolinakxa Hemnolininin karıxmış üzünə baxaraq, cavab verdi:

– Məclisdəki nitqimdə bir para ağıllı şeylər söylədiyim üçün məni ciddi adam hesab etməyin. Tələbələr mənim çıxışımı təkidlə xahiş etdilər. Məndən xahiş edəndə boyun qaçırmağı əsla bacarmıram. İndi isə mən əmin ola bilərəm ki, tələbələr məni ikinci dəfə çıxışa vadar etməyəcəklər. Tələbələr açıq deyirlər ki, nitqim dördüncü hissəsi onlar üçün məchul qaldı. Cogen-babu, siz də orağa idiniz. Elə güman etməyin ki, sizin tez-tez saata baxmağınız nəzərimdən qaçıbdır.

Cogendro cavab verdi:

– Əgər mən nəyisə başa düşməmişəmsə, təqsirkar ağıllığın miskinliyidir, buna görə də bu barədə narahat olmayın.

Onnoda-babu dilləndi:

– Cogen, məlum yaşa dolanda hamısını anlamaq olar.

Nolinakxa dedi:

– Məncə, nə vaxt olursa olsun, ümumiyyətlə, hər şeyi anlamağa ehtiyac yoxdur.

Onnoda-babu gəncə müraciətlə dedi:

– Ancaq, Nolin-babu, sizə bezi şeylər demək istərdim. Pərvərdigar sizin kimilərini müəyyən iş görmək üçün yer üzünə göndərəndə, onlar öz səhhətləri qeydinə qalmalıdırlar. Əgər puldan məhrumsansa, bağışlamaqdan da məhrumsan deyənlərə xatırlatmaq lazımdır.

– Nə vaxt ki siz məni yaxşı, daha yaxından öyrənəcəksiniz, onda görəcəksiniz ki, mən dünyada heç bir şeyə etinasız qalmıram, – deyə Nolinakxa cavab verdi. – Mən dünyaya bir dilənçi kimi gəlmişəm, heç bir şeyim yox idi. Böyük bir məşəqqətlə, bir çoxlarının xeyirxahlıqları nəticəsində bədənim bərkidi, zəkam isə inkişaf etdi. Mən bu və ya digər bir şeyə etinasız olsam, özümə həddindən artıq güvənmiş olaram. İnsan özünün yarada bilmədiyi bir şeyi dağıtmağa, məhv etməyə haqlı deyildir.

– Sizin sözlünüz tamamilə doğrudur. Siz dünən öz çıxışınızda buna bənzər bir şey söylədiniz.

Nəhayət, Cogen dedi:

– Yaxşı, siz qalın, mən gedim, vacib işim var, gərək gedəm.

– Xahiş edirəm, Cogen-babu, məni bağışlayasınız. Sizi əmin edirəm ki, başqalarına əziyyət vermək mənim təbiətimə uyğun deyildir. Mən də gedirəm. Yolumuz müəyyən yerə qədər birdir, gedək, – deyə Nolinakxa getmək istədi.

– Yox, yox, siz mənə fikir verməyin, mən ümumiyyətlə bir yerdə çox otura bilmirəm.

Onnoda-babu müdaxilə edərək:

– Siz Cogenə fikir verməyin, Nolin-babu, – dedi. – Onu hər şey çox tez darıxdırır. Onu bir yerdə saxlamaq çox çətindir.

Cogendro getdikdən sonra Onnoda-babu Nolinakxadən harada yaşadığını soruşdu. Nolinakxa güldü.

– Deyə bilmərəm ki, mənim müəyyən bir mənzilim vardır. Tanışım çoxdur. Hamısı da məni evinə dəvət edir. Mən də gah bunun, gah o birinin yanına köçürəm. Belə həyat mənim xoşuma gəlir. Lakin bəzən tək qalmağa ehtiyac hiss edirəm. Buna görə də Cogen-babu sizin qonşuluğunuzda mənə mənzil tapıbdır. Bu məhəllə həqiqətən sakitlikdir.

Nolinakxanın verdiyi məlumatdan Onnoda-babu çox məmnun oldu. Lakin diqqətli olsa idi, bu xəbəri eşidərkən Hemnolininin üzündə əmələ gələn dəyişikliyi, onun simasının əzabdan bir an çox pis hala düşdüyünü müşahidə edə bilərdi. Axı qabaq burada Romeş yaşamışdı.

Bu arada çayın hazır olmasını bildirdilər. Hamı yemək otağına endi.

Onnoda-babu qızına müraciət etdi:

– Hem, əzizim, Nolin-babuya çay süz.

Nolinakxa dedi:

– Yox, Onnoda-babu, mən çay içməyəcəyəm.

– Nə deyirsiniz, Nolin-babu, yaxşı, çay istəmirsinizsə, onda şirniyyat yeyin.

– Xahiş edirəm məni bağışlayın. Yeyə bilməyəcəyəm.

– Sizin özünüz həkimsiniz. Günorta yeməyindən üç-dörd saat sonra çay içmək bəhanəsi ilə bir az isti su içməyin mədəyə çox mənfəəti olduğunu mənə sizə öyrətməyim qəbih olardı. Əlbəttə, siz çaya adət etməmişsinizsə, sizə bir az açıq çay verərik.

Nolinakxa müterəddid qalaraq, Hemnoliniyə baxdı. O, Hemnolininin üzünün ifadəsindən anladı ki, qıza elə gəlir ki, qız onun çay içmədiyinin səbəbini başa düşüb hirsələnmişdir. Nolinakxa-babu qızın üzünə dik baxaraq, sözə başladı:

– Məsələ sizin düşündüyünüz kimi deyildir. Elə güman etməyin ki, sizin süfrənizin başında oturmaqdan mən ikrahlanıram. Mən qabaqlar çay içməyi çox sevirdim, hətta indi də mənə çayın ətri xoş gəlir. Sizin çay içməyinizə baxarkən mən həzz alıram. Lakin siz yaqın ki, mənə anamın dini ayin və qaydalara çox riayət etdiyini bilmirsiniz. Onun məndən başqa heç kəsi yoxdur. Mən də ona çox yaqın olmaq istədiyimə görə çay içmirəm. Siz çay içərkən aldığımız ləzzəti görürək, mən də həzz alıram, daha doğrusu, sizin qonaqpərvərliyinizdən həzz alıram.

Söhbətin əvvəlində Nolinakxanın dedikləri Hemnolininin xoşuna gəlmirdi. Ona elə gəlirdi ki, Nolinakxa öz “mənliliyinin” üstünü açmayaraq söz selinin arxasında gizlənmək istəyir. Hemnolini bilmirdi ki, ilk tanışlıqda Nolinakxa utancaqlığının öhdəsindən gələ bilmirdi. Ona görə də Nolin-babu çox vaxt sət olurdu, halbuki belə bir xüsusiyyət onun təbiətinə heç də xas deyildi. Hətta Nolin-babu həqiqə

qətən fikirləşdiyini demək istədikdə, onun səsində qeyri-təbii bir ahəng eşidilirdi. O özü də bunu anlayırdı. Ona görə də, Cogendro davam edə bilməyib getmək istədikdə, o öz sözlərinə görə vicdan əzabı çəkib qaçmaq istədi.

Lakin Nolinakxa anasından söhbət açan kimi Hemnolini ona hörmətlə baxmağa başladı. Anasının adı çəkilərkən dərin və saf məhəbbət gəncin üzünü işıqlandırdıqda Hemnolini mütəəssir oldu. Hemnolini onun anası haqqında Nolinakxa ilə yenə danışmaq istəyir, lakin utanırdı.

Onnoda-babu qonağın sözlərinə cavab olaraq dedi:

– Belə de! Mən bunu qabaqca bilsəydim, sizə qətiyyən çay təklif etməzdim. Lütfən məni bağışlayın.

Nolinakxa xəfifcə gülümsünüb, cavab verdi:

– Nə üçün çay içmədiyimə görə məni göstərdiyiniz lütfkarlıqdan məhrum edəsiniz!

Nolinakxa getdikdən sonra Hemnolini atası ilə qonaq otağına qalxdı. Qız Benqal məcmuəsindən atasına məqalə oxumağa başladı. Lakin bir az sonra atasını yuxu apardı. Son zamanlar zəiflik əlaməti olan belə hallar tez-tez baş verirdi.

QIRX ÜÇÜNCÜ FƏSİL

Az bir müddət içərisində Nolinakxa ilə Onnoda-babunun və onun qızının tanışlıqları həqiqi bir dostluğa çevrildi. Əvvəlcə Hemnolini belə bir fikir edirdi ki, Nolinakxa ilə yalnız mücərrəd xarakter daşıyan məsələlərdən danışmaq olar. O heç güman etmirdi ki, Nolinakxa ilə adi bir adam kimi həyatı mövzular ətrafında da danışmaq olar. Bununla belə zarafat və şən söhbətlər zamanı o daima soyuq görünürdü.

Bir dəfə Nolinakxa Onnoda-babu və Hemnolini ilə söhbət edərkən Cogen otağa girib həyəcanla sözə başladı:

– Bilirsənmi, ata, “Brahmo Samaç” üzvləri indi bizi Nolinakxa-babunun şagirdi hesab edirlər. Bunun üstündə mən bu gün Poreşlə dalaşmışam.

Onnoda-babu xəfifcə gülümsünüb, oğluna dedi:

– Mən bunda bizi təhqir edəcək bir şey görmürəm. Mən elə bir cəmiyyətin üzvü olsaydım ki, orada hamı müəllimdir, bir nəfor də

olsa şagird yoxdur, onda utanardım. Orada öyrətmək istəyənlərin səs-küyü bir şey öyrənməyə imkan verməzdi.

Nolinakxa Onnoda-babunun sözünü təsdiq etdi:

– Mən də sizin sözünüze şerik oluram, Onnoda-babu! Gəlin biz şagirdlər cəmiyyəti təşkil edərək, harada bilik qazanmaq imkan olduğunu axtaraq.

Cogendro hövsələsiz halda dedi:

– Kifayətdir. Burada gülməli bir şey yoxdur. Nolin-babu, heç kəs sizinlə dost və ya qohum olmaq istəməz, çünki heç kəs sizin şagirdiniz olduğuna görə söyülmək istəməz. Bu qondarma addan zarafatla yaxa qurtarmaq olmaz. Belə şeylərlə məşğul olmanıza son qoyun.

Nolinakxa soruşdu:

– İzah edin görək bununla nəyi nəzərdə tutursunuz?

– Mən eşitmişəm ki, siz ioqların sistemine riayət edərək, burnunuzdan nəfəs alırsınız, gün çıxarkən oyaq olub ona tamaşa edirsiniz, müxtəlif ayinləri yerinə yetirmədən təama oturmursunuz və adətlərinizə görə də cəmiyyətdə deyildiyi kimi “qınımızdan çıxmırsınız”.

Hemnolini qardaşının hərəkətindən utanaraq, başını aşağı salmışdı. Nolinakxa gülümseyirdi.

– Əlbəttə, qınını itirmək cəmiyyət içərisində cinayət hesab olunur. Lakin, məgər söhbət insan və ya qılıncdan gedir, məgər insan tamamilə qındadır? Qılıncın qında qalan hissəsinə gəldikdə isə, bu hissə qılıncın hamısında bir-birinin eynidir. Yalnız dəstələri ustanın arzu və məharətindən asılı olaraq bəzənmiş olur. Siz, nəhayət, bunu inkar edə bilməyəcəksiniz ki, hər bir insan öz fərdi xüsusiyyətlərini göstərmək üçün insan cəmiyyəti qınından kənarında müəyyən yer və imkan qalmalıdır. Lakin mənim təəccübümə səbəb olan burasıdır ki, öz evimdə hamıdan gizli, kimsəyə zərəri olmayan ayinləri icra etdiyimi adamlar necə görür və müzakirə edirlər?

– Nolin-babu, məgər siz bilmirsiniz ki, dünya tərəqqisinin yükünü öz çiyinlərinə alanlar özgələrin evində nə olduğunu öyrənməyi müqəddəs vəzifələrindən biri hesab edirlər? Belə adamlar hətta çatmayan məlumatı öz uydurmaları ilə əvəz etmək qabiliyyətinə də malikdirlər. Bunsuz dünyanın təkamülü dayanmış olardı. Bundan əlavə, Nolin-babu, siz başqalarının mənimə bilmədikləri bir işi gördükdə nə qədər gizlətsəniz də, yenə də üstü açılacaqdır, halbuki adi məşğələlər kimsənin diqqətini qətiyyənlə cəlb etmir. Belə bir

misal götürək: sizin damın üstündə icra etdiyiniz məşğələləri Hem görmüş və bu barədə atasına söyləmişdir. Halbuki sizin tərbiyənin qeydine qalmaq onun xəyalına belə gəlməz.

Hemnolini qəzəbləndi. Nə işə demək istəyirdi ki, Nolinakxa onu dayandırdı:

– Siz qətiyyənlə utanmayın. Siz təmiz hava udmaq üçün damın üstünə çıxarkən mənim səhər dualarımı gördükdə heç də günahkar olmursunuz. Gözünüz olduğuna görə siz utanmamalısınız, o gözdən hamımızda vardır.

Onnoda-babu dedi:

– Onu da əlavə etmək lazımdır ki, sizin məşğələlərinizdən Hemnolini qətiyyənlə narazı qalmamışdır. Bəlkə əksinə, sizin icra etdiyiniz ayinlərə hörmət bəsləyərək, məndən məlumat almaq istəyirdi.

– Mən bunu qətiyyənlə başa düşə bilmirəm! – deyərək Cogendro həyəcanla etiraz etdi. – Sadə həyat və onun adi davranış normaları məni qətiyyənlə narahat etmir. Digər tərəfdən bu və ya başqa ayinlərin icrasında da bir üstünlük görmürəm. Bəlkə əksinə, gizli ayinlərin icrası ilə məşğul olanlar mənəvi müvazinəti itirərək, məhdud olurlar. Hər halda rica edirəm dediyim sözlərə görə məndən inciməyin. Mən adi bir insanam və yer üzündə ən sadə mövqelərdən birini tuturam. Yüksəkdə oturanlara əlim çatmadığı üçün mən onlara yalnız daş ata bilərəm. Mənim kimilərinin sayı-hesabı yoxdur. Ona görə də siz misilsiz bir yüksəkliyə qalxsanız mütləq bu daşlara hədəf olacaqsınız.

Nolinakxa:

– Daşlar da axı müxtəlif olur: bunlardan bəziləri sənə azacıq toxunur, bəziləri isə iz qoyur. Birisi barəsində “dəli olmuşdur, ya uşaqlığı yadına düşübdür” söyləsək, bu kimsənin xatirinə dəyməz. Lakin adamı möminlik göstərməkdə, zahidlikdə, müəbbilik təmənnasında olmaqda, başına mürid toplamaqda ittiham etsələr, bunu gülməklə, zarafatla yola vermək olmaz.

– Mən yenə sizdən xahiş edirəm, məbadə mənə hirsələnməyin. Öz damınızda nə istəyirsiniz edin, digər tərəfdən mən kiməm ki, bunu sizə qadağan edirəm? Mən yalnız onu demək istəyirəm ki, sizin hərəkətləriniz ümumin qəbul etdiyi dairədən kənara çıxmasa, söz-söhbət də kəsilsin. Məncə, ümumin qəbul etdiyi qaydadan çıxmasa, daha rahat olarsın. Həmin qaydalardan bircə qədəm kənara qoyan kimi izdiham toplanacaqdır: ya sənə olmazın söyüşlər yağdırırsınlar, ya da

təzim etsinlər, bir deyilmə? Lakin bu izdihamın diqqət mərkəzində olmaq heç də yaxşı deyil!

– Özünüz özünü zidd çıxırırsınız, – deyə Nolinakxa Cogendroya cavab verdi. – Siz damın üstündən məni güclə dartıb aşağıya, adiliyə endirmək istəyirsiniz. Bəs nə üçün indi siz özünüz bu adilikdən qaçırsınız?

– Bu günlüyə mənim üçün kifayətdir. Yetər, mən gedib bir az gəzsəm yaxşıdır! – deyə Cogendro təslim oldu.

O getdikdən sonra Hemnolini başını aşağı salıb gözünü süfrənin saçaqlarına dikdi. Ona diqqətlə baxan olsaydı, kirpiklərində yaş qətləri titrədiyini görərdi.

Nolinakxa ilə söhbət etdikcə qız günbəgün özünün mənəvi aləminin miskin olduğu qərarına gəlirdi. O indi Nolinakxanın yolu ilə getmək arzusunu hiss edirdi. Hemnolini böyük həyəcan keçirərək, nə öz daxili aləmində, nə də onu əhatə edənlərdə özünə istinadgah tapmadığı bir zamanda Nolinakxa onun qarşısında yeni bir aləm açdı. Son vaxtlar tərkidünyalıq ideyası – ümumi ayinləri olduğu kimi icra etmək ideyası ona hakim kəsilmişdi. Ona elə gəlirdi ki, insanın zəkası üçün bunlar yeganə istinadgahdır. Bundan əlavə kədər, dərd yalnız bir mənəvi hal kimi insanın qəlbində yaşaya bilməz: dərd bu və ya digər asketik hünərdə özünü göstərməyə can atır. İndiyədək Hemnolini camaatın məzəmmətindən çəkinərək, tərkidünyalıq uymağa, bu sahədə fədakarlıq göstərməyə cəsarət etmirdi. O, kədərini qəlbinin dərinliklərində gizlədirdi. O, Nolinakxanın üsulunu qəbul edərək, ət yeməklərindən əl çəkəndə, ciddi pəhrizə keçəndə rahat oldu. Hemnolini yataq otağındakı xalçaları, həsirləri yığışdırdı, yatağına pərdə çəkdi, qalan şeylərin hamısını otaqdan çıxardı. Döşəməni hər gün özü yuyur, podnosda azacıq çiçək saxlayırdı. Hemnolini çimdikdən sonra ağ sari geyinərək döşəmənin üstündə otururdu. Taybatay açılmış qapı və pəncərələrdən günəşin bol işığı otağa düşürdü. Günün, səmanın, küləyin təsiri altında Hemnolini özünü tamamilə təzələnmiş hesab edirdi. Onnoda-babu qızı ilə bu məsələdə şerik ola bilməzdi, lakin ayinlərin icrasının onu necə sakit etdiyini qızının simasından görəndə özünü xoşbəxt duyurdu. İndi Nolinakxa Onnoda-babugilə gəldikdə üçü də döşəmənin üstündə əyləşərək söhbət edirdilər.

Cogendro dərhal üsyan etdi:

– Bu nə həngamədir? Siz bu evi məbədə döndərdiniz ki! Mənim kimi asi daha ayağını qoymağa yer də tapmaz.

Qabaqlar olsaydı, Cogendronun belə hərəkəti Hemnolininin hid-dətinə səbəb ola bilərdi. Onnoda-babu oğlunun belə sözlərinə görə bəzən indi də özündən çıxırdı. Lakin Hemnolini ilə Nolinakxa gəncə cavab olaraq sakit və mehriban bir tövrlə gülümsəyirdilər. Qız özünə etibarlı, sarsılmaz bir dayaq tapmışdı və buna görə də utanmağı bir zəiflik hesab edirdi. Hemnolini çox yaxşı bilirdi ki, camaat onun hərəkətini əbəs və mənasız hesab edərək, ona gülür, haqqında istehza ilə danışır. Lakin Nolinakxaya itaət və etiqad onu bütün dünyadan müdafiə edirdi, insanlar isə onu daha utandıra bilməzdilər.

Bir dəfə Hemnolini səhər yuyunduqdan sonra dua və sənasını bitirərək, otağın pəncərəsi önündə sakit oturarkən Onnoda-babu ilə Nolinakxa onun otağına gəldi. Bu an Hemnolininin qəlbi qərribə bir sakitlik içərisində idi. O, əvvəlcə Nolinakxanın, sonra isə atasının qarşısında diz çökərək, pronam icra etdi. Onlara baş əyib təzim etdi. Nolinakxa özünü itirdi.

Onnoda-babu dedi:

– Sən heç danıxma, Nolin-babu, Hemnolini yalnız öz borcunu yerinə yetirir.

Nolinakxa heç vaxt onlara belə tez gəlməzdi. Ona görə Hemnolini ona təəccüblə baxdı.

– Mən Benaresdən məktub almışam... Anam bərk xəstədir, – deyə Nolinakxa izah etdi. – Bu gün gecə qatar ilə evə qayıtmağı qərara aldım. Gündüz işim çox olacaq, ona görə də sizinlə vidalaşmağa gəldim.

Onnoda-babu mütəəssir olaraq:

– Çarə nədir, Allah tezliklə ananıza şəfa versin, – dedi. – Son zamanlar bizə böyük dayaq olduğunuza görə biz əbədi olaraq sizə minnətdarıq.

– Sizi inandırırım ki, mən sizdən daha çox feyzyab oldum. Siz mənim haqqımda, bir qonşuya olduğu kimi, böyük qeydkeşlik göstərdiniz. Bu hələ bir yana, sizin etiqadınızın dərinliyi üzərində uzun müddət düşündüyüm bir çox mühüm məsələlərin həllində qarşımda yeni bir aləm açdı. Mən sizin yaşayışınızı müşahidə edirdim. Müşahidələrim təfəkkür və ayinlərimə yəqinlik və məqsədimin uyğunluğuna inam verdi. Yaxın adamların kömək və hüsn-tövəcəhü

nəticəsində nə qədər tez müvəffəqiyyət əldə edilə biləcəyini artıq mən anladım.

– Ən təəccüblüsü budur ki, biz uzun müddət nəyinsə, çox vacib bir şeyin çatmadığını hiss edirdik. Lakin sizə təsadüf edənə kimi biz bu müəmmarı aç bilmirdik. Sizə rast gəldikdə başa düşdük ki, çatmayan elə sizsiniz. Bunu da deyim ki, biz evdən bayıra çıxmırıq. Adam arasında az oluruq. Yığıncaqlara da o qədər həvəskar deyilik. Mən yenə necə olsa arada bir çıxıram. Lakin Hemnolinini evdən çıxarmaq müşkül məsələdir. Sizinlə görüşən zaman qeyri-adi bir hadisə baş verdi: Cogendronun sizin nitq iradəçiyinizi eşidən kimi müterəddid qalmadan yığıncağa getdik. Sizi, Nolin-babu, inandırırım ki, belə bir hal heç təsadüf edilməmişdi! Buradan nəticə çıxara bilərsiniz ki, siz bizə lazım idiniz, yoxsa tanışlığımız mümkün olmazdı. Tələ özü bizi sizə borclu çıxartdı.

Nolinakxa dedi:

– Mən istərdim siz də biləsiniz ki, mən öz şəxsi həyatım haqqında sizdən başqa kimsəyə bir şey söyləməmişdim. Səmimiyyət haqqında ali təlim həqiqəti açmağı bacarmaqdan ibarətdir. Yalnız sizin sayənizdə mən səmimi olmaq kimi mühüm mənəvi tələbi yerinə yetirdim. Ona görə də heç bir zaman unutmayın ki, mənim də sizə ehtiyacım var idi.

Hemnolini heç bir söz demədi. O, səssiz-səmirsiz oturmuş, pən-cərədən otağın döşəməsinə düşən günəş şüalarına gözüünü dikmişdi. Nolinakxa ayağa qalxıb getmək istədikdə qız ona müraciət edərək dedi:

– Ananızın səhhəti haqqında bizə məlumat verin.

Nolinakxa yerindən qalxar-qalxmaz Hemnolini yenə ona ikiqat təzim etdi.

QIRX DÖRDÜNCÜ FƏSİL

Son zamanlar Okxoyu Onnoda-babunun evində görmək olmurdu. Lakin Nolinakxa Benaresə gedən gün Okxoy yenidən Cogendro ilə çay süfrəsinin başında hazır oldu. Okxoy öz aləmində belə qərara gəlmişdi ki, Hemnolini onu gördükdə, Romeşi xatırlayıb-xatırlamadığını onun acıqlanma dərəcəsiindən anlamaq mümkün olacaqdır. Lakin bu gün Okxoy Hemnolinini tamamilə sakit gördü. Onu gördükdə Hemnolininin üzündə heç bir dəyişiklik əmələ gəlmədi.

Qız xoş sifətlə soruşdu:

– Nə əcəb uzun müddət görünmürsünüz?

Okxoy cavabında:

-- Məgər mən hər gün görünməyə layiqəm? – dedi.

– Layiq olmayanlar qonaq getmək hüququndan məhrum olsaydılar, bizim çoxumuz tənha qalmağa məcbur olardıq, – deyərək Hemnolini cavab verdi.

Cogen dedi:

– Okxoy şikəstənəfs olmaqla mükafat qazanmaq istədi. Hem isə ona üstün gələrək şikəstənəfsliyinin insanların hamısına mənsub olduğunu göstərdi. Mən bu barədə öz fikrimi demək istərdim. Bizim kimi adi insanlarla hər gün görüşmək olar. Lakin qeyri-adi adamlarla arıbir görüşmək daha yaxşıdır, çünki onları qəbul etmək çətindir. Ona görə də o səpkidə olanlar dağları, dərələri və meşələri gəzib-dolaşırlar. Qeyri-adi adamlar daim insanlar arasında yaşamağı intixab etsəydilər, mənimlə Okxoy kimi sadə adamlar meşələrə, dağlara qaçmağa məcbur olardılar.

Cogendronun kimə işarə etdiyini Hemnolini başa düşdü, lakin cavab vermədi. O, üç fincan çay süzüb, birini atasının, digərini Okxoyun, üçüncüsünü də Cogendronun qarşısına qoydu.

– Bəs sən özün çay içməyəcəksən, – deyərək Cogendro soruşdu.

Hemnolini hiss etdi ki, qaba bir söz eşidəcəkdir, lakin yenə də sakit bir qətiyyətlə cavab verdi:

– Yox, mən içməyi tövbə etmişəm.

– Bəli, mən görürəm ki, burada əsil tərki-dünyalıq başlanmışdır. Görünür çay yarpaqlarında mistik qüvvə azdır, axı belə qüvvə ancaq mirobalanda¹ olur. Bu nə bədbəxtlikdir, anlamıram. Hem, sən gəl bu hərəkətlərinə son qoy! Bir fincan çay içməklə pəhrizini pozsan, dünya qopmaz! Bu ailədə sərt məhdudiyyətlər çox davam etmir. Ona görə də özününkülərin yanında bu şişirtməyə ehtiyac yoxdur.

Cogendro bunu dedikdən sonra ayağa durdu, özü bir fincan çay süzüb Hemnolininin qarşısına qoydu. Qız əlini çaya vurmaya dedi:

– Ata, sən nə üçün çay içirsən, amma heç bir şey yemirsən.

Onnoda-babu cavab verərkən təkçə əlləri deyil, hətta səsi də titrəyirdi:

¹ Mirobalan – Hindistanda bitən sütcay ailəsinə mənsub bir ağacın meyvəsidir. Mirobalan tanidlərlə zəngindir.

– Doğrusunu desəm, qızım, bu süfrənin başında bu gün mənim boğazımdan heç nə keçmir. Mən Cogendronun hərəkətlərinə uzun müddət sükutla qatlaşmağa çalışıram. Mən çox yaxşı bilirəm ki, səhhatimin vəziyyəti elədir ki, danışmağa başlasam, özümü saxlaya bilməyəcəm, ağızma gələnı deyəcəyəm, sonra da peşmanlığını çəkməyə məcbur olacağam.

– Sən əsəbiləşmə, ata, – deyə Hemnolini atasının kreslosuna yanaşdı. – Dada mənı çaya qonaq etmək istəyir, qoy etsin, zərəri yoxdur, bu mənı zərre qədər kədərləndirmir. Sən isə, ata, bir şey yeməlisən. Mən yaxşı bilirəm ki, sən çay içərkən bir şey yeməsən özünü pis hiss edirsən. – Hemnolini boşqabı atasına yaxınlaşdırdı. Onnoda-babu könülsüz yeməyə başladı.

Hemnolini öz yerinə qayıdıb, Cogendronun süzdüyü çayı içməyə hazırlaşarkən, Okxoy dərhal yerindən qalxdı.

– Bağışlayın, icazə verərsinizmi mən bu fincanı götürüm? Mən öz çayımı içib qurtarmışam.

Cogendro Hemnoliniyə yanaşıb fincanı onun əlindən aldı və Onnoda-babuya müraciətlə dedi:

– Mən yaxşı hərəkət etmədim, ata, üzr istəyirəm.

Onnoda-babu heç nə demədi, lakin gözündən yaş damlaları axmağa başladı.

Cogendro ilə Okxoy səssiz-səmirsiz otaqdan çıxdılar. Onnoda-babu çayını içdikdən sonra ayağa durdu və Hemnolininin çiyinə söykənərək, zəif addımlarla yuxarı qalxdı.

Həmin gecə Onnoda-babunun bədənində şiddətli ağrılar başladı. Çağırılan həkim onu müayinə etdikdən sonra qara ciyərinin xəstə olduğunu göstərdi. O dedi ki, xəstəlik hələ şiddətlənməmişdir, xəstə bir il və ya bir neçə ay qərbdə yaşasa, saf və təmiz hava onun səhhatini bərpa edə biləcəkdir. Həkim getdikdən sonra Onnoda-babu dedi:

– Qızım, bir neçə vaxta Benaresə gedək.

Hemnolininin də fikrindən belə bir səyahət keçmişdi. Nolinakxa getdikdən sonra qız hiss etdi ki, ayinləri icra etməyə onu vadar edən həvəs artıq azalmışdır. Gündəlik ayinləri ciddi və möhkəm yerinə yetirməsinə səbəb, görünür, Nolinakxanın burada olmasıdır. Nolinakxanın üzü sarsılmaz inam və sakitlik ifadə edirdi. Bu isə Hemnolinini daima ruhlandırır. Nolinakxa getdikdən sonra Hemnolinidəki ruh yüksəkliyini süstlük əvəz etdi. Buna görə də Hemnolini indi daha

böyük bir inadla onun göstərişlərinə əməl edirdi. Lakin müvazinət və sakitlik yerinə onda ruh düşkünlüyü əmələ gəlir, göz yaşlarını saxlaya bilmirdi. O, çay süfrəsi başında mehmannəvaz olmağa çalışırdı. Lakin ürəyində daim bir ağırlıq hiss edirdi. Keçmişin xatirələri gəlib yenidən iki qat artıq qüvvətlə gözünün önündə durur, tənha qalmış yurdsuz ürəyinin ağrısından hönkürüb ağlamaq istəyirdi. Ona görə də Onnoda-babu Benaresə getməyi ona təklif etdikdə qız dərhal:

– Ata, bu çox yaxşı olardı! – dedi.

Ertəsi gün Cogendro onların nə işə hazırlıq gördüklərini duyub, bunların nə demək olduğunu soruşdu:

– Biz qərbə gedirik, – deyə atası cavab verdi.

– Qərbə, yeni hara?

– Əvvəlcə səyahət edərək, sonra xoşumuza gələn yerdə məskən salırıq.

Benaresə getmək istədiklərini o, birdən-birə Cogendroya demək istəmədi.

– Heyif ki, sizinlə gedə bilməyəcəyəm. Baş müəllimlik yerinə orizə vermişəm, cavabımı gözləyirəm, – deyə Cogendro təəssüf etdi.

QIRX BEŞİNCİ FƏSİL

Sübh tezdən Romeş Allahabaddan Hacıpura qayıtdı. Yolda arabir adama rast gəlirdi. Yolun kənarlarında yüngül yarpaqlarla bəzənmiş sanki qışın soyuğundan tənqimmiş ağaclar hərəkətsiz dayanmışdı. Şəhərin ətrafına qatı duman yatmış, qu quşunun qabarıq tüklərinə bənzər qar kimi ağ pərdə tək donub qalmışdı. Romeş isti paltosuna möhkəm bürünüb bu tənha yolla gedərkən, ürəyi quş ürəyi kimi çırpınırdı.

O, faytonu evin yanında saxlayaraq, yerə sıçradı. Romeş elə düşüncəyə düşdü ki, Kəmalə təkərlərin səsinə eşidib eyvana çıxmışdır. O, Allahabaddan qiymətli boyunbağı almışdı. İndi əlini paltosunun cibinə soxub boyunbağını çıxartdı, onu Kəmalənin boynuna özünü salmaq istəyirdi. O, evə yaxınlaşdıqda gördü ki, Bişon səkidə dərin yuxuya getmiş, evin qapıları isə bağlıdır. Romeş ümitsizlik basdı.

O, evdə yatanları da oyatmaq məqsədi ilə bərkədən:

– Bişon, – deyə çağırırdı. Adamların belə gec oyanması Romeşə toxundu. Axı o özü bütün gecəni yata bilməmişdi.

İki-üç dəfə çığırdısa da Bişon oyanmadı. Romeş onu silkələməyə məcbur oldu.

– Xanım evdədirmi? – deyə Romeş gözlərini döyən nökrədən soruşdu.

Əvvəlcə Bişon deyiləni anlamadı, sonra birdən özünə gəldi:

– Bəli, bəli, evdədir, – deyib yenə yuxuya getdi.

Romeş itələyən kimi qapılar taybatay açıldı. O içəri girib otaqların hamısını axtardı. Evdə heç kəs yox idi.

O, ucadan səslədi:

– Kəmalə!

Cavab eşidilmədi. Romeş bağın hər yerini gəzdirdi, axtardı, nim ağacına gedib çatdı, mətbəxə girdi, tövləyə baxdı, lakin Kəmaləni heç yerdə tapmadı.

Gün çıxdı. Qarğalar qarıldamağa başladı; bir dəstə qız başlarında küpə gəlib keçdi. Onlar evin yanındakı daş hovuzdan su götürməyə gedirdilər. Yolun o biri tərəfində komalarının heyətində den üyüdə-üyüdə oxuyan qadınların səsi eşidilirdi.

Romeş evə qayıtdıqda Bişonu yenə dərin yuxuya getmiş gördü. Əyilib onu var qüvvəsi ilə silkələməyə başladı. Yalnız indi o hiss etdi ki, nökrədən palma şerabının qoxusu gəlir.

Ardı kəsilməyən və hiddətli silkələmələrdən sonra, nəhayət, Bişon özünə gəldi və çətinliklə ayağa qalxdı.

– Xanım haradadır? – deyə Romeş sualını təkrar etdi.

– Məgər evdə deyil? – deyə Bişon mırıldadı.

– Sən hansı evi deyirsən?

– Axı o dünən buraya gəlmişdi.

– Sonra o, bir yerə getməmişdi?

Bişon ağzını açıb, gözlərini döyməyə başladı.

Bu halda Umeş, əynində yeni dxoti, gözləri qızarmış, köynəyini yelləyərək gəldi. Romeş ona müraciət etdi.

– Umeş, ana haradadır?

– O, keçən gecədən buradadır, – deyə Umeş cavab verdi.

– Bəs sən harada idin?

– Dünən axşam o məni Sidhi-babugilə toya göndərirdi.

Bu an faytonçu haqqının hələ verilmədiyini Romeşin yadına saldı.

Romeş həmin faytonla əminin evinə getdi. İçəri girdikdə evdə çaxnaşma olduğunu gördü. “Yoxsa Kəmalə xəstələnmişdir?” – deyə

Romeş düşündü. Sonra xəbər tutdu ki, dünən qaş qaralandan sonra Ümi qəflətən çığıraraq ağlamağa başlamış, üzü göyərmiş, əl-ayağı soyumuşdur. Bu hadisə hamını təşvişə salmışdır. Ev bir-birinə deymiş, bütün gecə kimsə yatağına uzanmamışdır.

Romeş belə güman etdi ki, Üminin xəstələnməsi münasibəti ilə Kəmalə buraya qayıtmışdır. O, Bipinə müraciət etdi:

– Yəqin ki, qızın xəstəliyini Kəmaləni təşvişə salıb?

Bipin Kəmalənin gəlib-gəlmədiyini yaxşı bilmirdi. Romeşin sualına qeyri-müəyyən cavab verdi:

– Əlbəttə, Kəmalə Ümini çox sevir. Bu aydın məsələdir. Lakin həkim deyir ki, qorxusu yoxdur.

Hər halda bütün bu maneələrin nəticəsində sevincli həyəcan və xülyalar onu tərk etdi. Ona elə gəlirdi ki, tale özü onların görüşünə mane olur.

Bu halda Umeş evdən gəldi. Onun evin hərəmxanasına daxil olmağa ixtiyarı var idi, çünki Şoylocanın hüsn-rəğbətini qazanmışdı.

Uşağın otağa girdiyini gördükdə Ümini oyatmasın deyə, Şoyloca onunla qapının dalına keçdi.

– Xanım, ana haradadır? – deyə Umeş soruşdu.

Şoyloca təəccübləndi:

– Necə yəni haradadır? Dünən axı onunla sən evdə qalıbsan! Gecə mən bizim Loçminəni onun yanına göndərmək istədim. Ancaq uşaq xəstə olduğuna görə onu evdən buraxa bilmədim.

Umeşin dodaqlarından təbəssüm çəkildi:

– Mən ananı o evdə tapmadım, – dedi.

Şoyloca təşvişlə qışqırdı:

– Nə danışsən! Bəs bu gecə sən harada idin?

– Ana evdə qalmağıma icazə vermədi. O, evə gələn kimi məni Sidhi-babugilə tamaşaya göndərirdi.

– Görürəm, çox sözbəxansan! Bəs Bişon harada qalmışdı?

– Bişonun heç nədən xəbəri yoxdur, o dünən bərk içibdir.

– Tez qaç ev sahibini bura çağır.

Bipin içəri girən kimi Şoyloca özünü onun yanına atdı.

– Heç bilirsən nə bədbəxtlik üz verir?

Bipinin rəngi qaçdı. O, həyəcanla soruşdu:

– Yox, nə olub ki?

– Kəmalə dünən axşam öz evlərinə getdi. Amma bu gün onu orada tapmayıblar.

– Dünən axşam o buraya qayıtmadı?

– Yox, yox! Mən dünən Ümi xəstələnərkən onun dalınca adam göndərmək istədim. Amma kimsəni tapmadım. Romeş-babu gəlibdir? – deyə Şoyloca Bipindən soruşdu.

– Kəmaləni evdə tapmayıb, clə güman edibdir ki, buradadır, ona görə də bura gəlibdir.

– Bu saat Romeş-babu ilə onu axtarmağa get! Ümi yatıbdır. İndi onun halı lap yaxşıdır.

Cavanlar Romeşin faytonunda evə qayıtdılar. Bir çox axtarış və sorğu-sualdan sonra onlar aşağıdakı məlumatı əldə etdilər: dünən axşam Kəmalə tək-cə Qanqa tərəf getmişdir. Bişon onu müşayiət etmək istəmiş, lakin Kəmalə ona bir rupi verib geri qaytarmışdır. O, bağcanın qapısında oturub keşik çəkərkən palma şərabi satan sənəkdə köpüklənmiş təzə şərəblə onun qarşısında dayanmışdır. Sonra Bişon dünyada nə olub-olmadığını yaxşı bilmir. Bişon yalnız Kəmalənin Qanqa hansı cığırla getdiyini göstərə bildi.

Romeş, Bipin və Umeş hələ səhər səbnəmi ilə örtülmüş tarlaların arxası ilə uzanan cığırla Kəmaləni axtarmağa getdilər. Umeş balası oğurlanmış yırtıcı heyvan kimi ətrafa həyəcan və təşvişlə göz gəzdirdirdi. Çayın qırağındakı qumluğa gəlib çatdıqda üçü də birdən dayandı. Burada kimsəni tapmadılar. Doğmaqda olan günəşin şüaları altında bir sürü qu quşu parıldadı. Heç kəs yox idi.

– Ana, sən haradasan, ana?! – deyə Umeş ümitsiz bir səslə qışqırdı. Çayın o biri sahilindən əks-sədadən başqa heç bir şey eşidilmədi. Heç bir şey!

Umeş axtarmağı davam etdirərkən birdən uzaqda qumun üstündə ağ bir şey gördü. Çaparaq oraya qaçdıqda suyun lap kənarında dəs-mala sarınmış bir dəstə açar tapdı. “Əlindəki nədir?” – deyə Romeş onun yanına yüyürdü və Kəmalənin açarları olduğunu gördü. Açarlar tapılan yer balaca qum yığınınan ibarət idi. Təmiz qumun üstündə kiçik ayaqların dərin rəddi qalmışdı. Rəd suyun kənarında yox olurdu. Umeşin iti gözləri suyun dayaz yerində parıldayan bir şeyə sataşdı. O, dərhal onu qaldırdı. Hamı balaca minalı qızıl sancağı gördü. Bu, Romeşin Kəmaləyə verdiyi bəxşiş idi.

Rədlərin hamısı gedib Qanqa çıxırdı. Umeş özünü saxlaya bilməyib “Ana, ay ana” – deyə qışqıraraq, özünü suya atdı. Onun atıldığı yer dayaz idi. Uşaq dəli kimi suda çapalayıb, suyun dibini dirnaqları ilə qaşıyırdı. Çayın suyu büsbütün lillənmişdi.

Romeş quruyub qalmışdı.

Bipin qışqırdı:

– Sən nə qayırırsan, Umeş! Çıx kənara!

Lakin Umeş başınadək suya bataraq dedi:

– Mən buradan getməərəm, getməərəm buradan! Ana, sən mənə atmazdın!

Bipin özünü itirdi. Lakin Umeş balıq kimi üzürdü. O, boğulmaq istəyirdi, lakin bata bilmirdi. Suda uzun müddət çırpınıb çapaladı. Nəhayət, lap üzülüüb sahile yığıldı və hönkürə-hönkürə qumun üstündə diyirlənməyə başladı.

Bipin əlini hərəkətsiz dayanmış Romeşin çiyinə qoyaraq:

– Romeş-babu, gedək, – dedi. – Burada qalmağın faydası yoxdur. Polisə xəbər vermək lazımdır ki, axtarışa başlasınlar.

Bu gün Şoylocanın evində nə yeyən oldu, nə də yatan. Evdə ağlaşma düşmüşdü. Balıqçılar çayı gəzərək tor atmamış yer qoymadı. Polis axtarışa başladı. Stansiyadan inandırıcı xəbər alındı ki, bir nəfər də olsun təsvir olunan Kəmaləyə bənzər bənqəliyali qadın qatara oturmamışdır.

Elə o gün axşam Çokroborti evinə qayıtdı. Axır günlər Kəmalənin hərəkətləri haqqında müfəssəl məlumatı dinlədikdən sonra, onun daha heç bir şübhəsi qalmadı ki, Kəmalə özünü Qanqa atmışdır.

– Ona görə Ümi dünən gecə ağladı, narahat oldu. Cinləri uşağın yanından qovmaq lazım idi, – deyə Loçminə söhbətə qarışdı.

Sanki Romeşin qəlbi, bütün sinəsi daşa dönmüşdü. Onun gözlərində hətta yaş da görünmürdü. O düşündü: “Kəmalə mənə yanına Qanqadan gəldi və Huca bayramında Qanqa hədiyyə gətirilmiş saf bir çiçək kimi yenə onda yox oldu”.

Gün batandan sonra Romeş yenə çayın kənarına gəldi, açar dəstəsi düşən yerdə dayanaraq, yenə qumun üstündəki rədlərə baxdı. Sonra başmaqlarını çıxarıb dxtunu qaldırdı və suya girdi. Boyunbağını qutusundan çıxarıb çayın ortasına tulladı.

Romeşin Hacıpurdan nə vaxt getdiyini əminin evində heç kəs bilmədi.

QIRX ALTINCI FƏSİL

İndi Romeşə elə gəlirdi ki, onun üçün bu dünyada heç bir şey qalmamışdı: nə işi, nə də daimi yaşaya biləcək bir məskəni.

Demək olmazdı ki, o, Hemnolinini daha xatırlamırdı. Lakin Romeş onun barəsindəki fikirləri özündən uzaqlaşdırmağa çalışırdı. O düşünürdü: “Qəfildən mənə endirilmiş müdhiş zərbə əbədi olaraq məni bu dünyadan ayırdı. İldırımın zədələdiyi ağaca çiçəkli kollar arasında yer ola bilməz”.

Romeş səyahət etməyə başladı. Lakin heç yerdə bir gündən artıq qalmırdı. O, qayıqda üzərək Benares sahillərinin gözəlliklərini seyr edirdi. Dehlidə Qütb Minara qalxırdı, Aqradakı Tac Mahala ay ışığında tamaşa edirdi, Amritsarda Qızıl məbədi ziyarət etməyə getdi. Oradan Racputanda Abu dağının zirvəsindəki məbədi ziyarət etməyə yola düşdü. Beləliklə, Romeşin nə ürəyi, nə də cismi rahatlığın nə olduğunu bilirdi.

İntəhasız səyahətlər, səfərlər gənci yordu. Romeşin qəlbine ev həsrəti doldu. Doğma evində keçmişdəki rahat həyat və özünə məxsus ocaq qurmaq xülyası ilə bağlı xatirələr onu tərk etmirdi. O, avara gəzməklə kədərini söndürməyə çalışarkən, birdən fikrini dəyişdi. Üstündəki dağ götürülmüş kimi köksünü ötürərək, Kəlkətəyə bilet alıb qatara oturdu.

Kəlkətədə Romeş birdən-birə Qolutoldakı tanış dalana getmək qərarına gələ bilmədi, kim bilir orada onu nələr gözləyirdi! Orada ciddi təbəddülat ola biləcəyindən qorxurdu. Bir dəfə o, dalanın tininə qədər gəlib çatdı, lakin dərhal geri döndü. Ertesi gün axşam Romeş, nəhayət, özünə toxtaq verərək, tanış evə yaxınlaşdı. O, evin pəncərələrinin və qapılarının qapalı olduğunu gördü. Ev sahiblərindən bir kəsin belə olduğuna heç bir işarə yox idi. Sukxonun evə keşik çəkdiyinə əmin olaraq, onu səslədi və qapını döydü. Kimsə cavab vermədi.

Qonşuları Çondromohon öz evində oturub qəlyan çəkirdi. Romeşi görçək səslədi:

– Mən kimi görürəm? Doğrudanmı bu Romeşdir? Necəsiniz? Onnoda-babunun evində indi heç kəs yoxdur.

– Hara getdiklərinizi bilmirsiniz?

– Dürüst deyə bilmərəm. Ancaq onu bilirəm ki, qərbə gediblər.

– Qərbə kim getmişdir?

– Onnoda-babu qızı ilə.

– O ikisindən başqa yanlarında ayrı bir adamın olub-olmadığını bilmirsinizmi? – deyə Romeş Çondromohondan soruşdu.

– Əlbəttə, bilirəm! Mən onları yola düşəndə görmüşəm.

Romeş özünü saxlaya bilməyib dedi:

– Mənə birisi dedi ki, guya Nolin-babu adında birisi onlarla bərabər getmişdir.

– Sizə düz xəbər verməyiblər. Doğrudur, Nolin-babu bir müddət sizin mənzilinizdə yaşadı, lakin o, Onnoda-babu ilə qızı yola düşməzdən iki-üç gün qabaq Benaresə getmişdir.

Bu cavabdan sonra Romeş Çondromohondan Nolin-babu haqqında təfəsilatı soruşmağa başladı: onun əsil adı Nolinakxa Çottopadxay-yadır. Deyirlər ki, o, əvvəllər Ranqpurda həkimlik edirmiş, indi isə anası ilə Benaresdə yaşayır. Bir qədər sükutdan sonra Romeş Çondromohondan Cogenin harada olduğunu soruşdu.

Çondromohon dedi ki, Cogendro bir mülkədarın təsis etdiyi məktəbdə baş müəllim vəzifəsinə təyin olunmuş və Bişaypura getmişdir.

– Çoxdandır görünürsünüz. Bu müddət içərisində haradaydınız? – deyə indi də Çondromohon sual verməyə başladı.

Gizlətməyə daha ehtiyac qalmamışdı. O, Hacıpurda işlədiyini dedi.

– İndi yenə ora qayıdacaqsınız?

– Yox. Mən orada az müddət yaşadım. İndi isə hara gedəcəyimi hələ qət etməmişəm.

Romeş yenidən getmişdi ki, Okxoy oraya gəlib çıxdı. Cogendro yola düşərkən Okxoydan xahiş etmişdi ki, evlərini, keşikçilərini arabir yoxlasın. Məlum olduğu kimi, Okxoy ona verilən tapşırıqlara heç vaxt laqeyd qalmazdı. Ona görə də Okxoy arabir gəlib Onnoda-babunun tutduğu iki keşikçidən birinin burada olub-olmadığını yoxlayırdı.

– İndicə Romeş-babu burada idi, – deyə Çondromohon Okxoya xəbər verdi.

– Nə danışırırsınız! Nə üçün gəlmişdi?

– Bilmirəm. O məndən Onnoda-babunu xəbər alırdı. Üzünə baxanda heç deməzsən ki, odur, yorulmuş, əzab çəkmiş adama oxşayır. O, nökrə çağırmasaydı, mən heç onu tanımazdım.

– Harada yaşadığını soruşdunuzmu?

– İndiyədək Hacıpurda yaşamışdır. İndi oradan köçüb, ancaq harada yaşayacağını qət etməmişdir.

Okxoy nə işə mızıldayıb, öz işləri ilə məşğul oldu.

Romeş evinə qayıdarkən yolda düşünürdü: “Tale insanın başına nə qədər dəhşətli oyun açə bilər! Bir tərəfdən mənim Kəmaləyə təsadüf etməyim, digər tərəfdən də Hemnolininin Nolinakxaya rast gəlməsi – bunların hamısı bir roman deyil nədir? Romandır. Lakin çox pis yazılmış bir roman! Belə bir dolaşq romanı yalnız tale kimi amansız bir ədib yazə bilər. Həyatda elə qeyri-adi hadisələrə təsadüf edilir ki, onu hətta cəsarətsiz yazıçı, hətta fantastik roman kimi də təsvir etməkdə aciz qalar”.

Romeş belə güman edirdi ki, onun həyatını bürüyən və həlli mümkün olmayan müəmmaların torundan indi həmişəlik xilas ola biləcək və mürəkkəb romanın son fəslində tale ona qarşı amansız olmayacaqdır.

Cogendro Bişaypurda yerli zəmindarın¹ iqamətgahının yaxınlığında birmərtəbəli kiçik bir evdə yaşayırdı. Bir səhər o, qəzet oxuyarkən naməlum adam ona bir məktub verdi. Məktubun üzərindəki imzanı gördükdə Cogendro yerində qurdu. O, məktubu açdı. Həqiqətən yazan Romeş idi. Romeş onu baqqal dükanında gözləyirdi və mühüm bir məsələ haqqında danışmaq istəyirdi.

Cogendro dərhal kreslodan qalxdı. Doğrudur o, bir dəfə Romeşi söyməyə məcbur olmuşdu. Lakin necə olsa Romeş onun uşaqlıq yoldaşı idi. Digər tərəfdən Cogendro qürbət yerdə cəmiyyətdən uzaq yaşayır, darıxırdı. O, Romeşi rədd edə bilməzdi. Bundan əlavə, Romeşi görmək onu sevindirməklə bərabər onda bir maraq da oyadırdı. Bunların hamısından başqa indi Hemnolini burada yox idi. İndi Romeşin gəlməsi heç bir təhlükəyə səbəb ola bilməzdi.

Cogendro kağızı götürənə qoşularaq, özü Romeşi axtarmağa getdi. O, Romeşi boş neft bidonunun üstündə oturan gördü. Dükancı məhz brəhmənlər üçün saxladığı tütün çubuğunu Romeşə təqdim etmişdi, lakin əynək taxmış cənabın tütün çəkmədiyini bildikdə onun şəhər kubarlarından olduğunu zənn etdi. Sonra tanış olmaq üçün onların heç biri söhbəti davam etdirmək təşəbbüsündə olmadı.

Cogendro ildırım sürəti ilə otağa cumdu. Romeşin əlindən tutub onu qalxmağa məcbur etdi.

– Qəribə adamsan! Sənə nə deyəsən! Həmişəki kimi cəsarətsizsən. Birbaş yanıma gəlmir, yarıyolda qovrulmuş düyü, cürbəcür şirə qoxusu verən baqqal dükanında ilişib qalır, – deyə Cogendro onu məzəmmət etməyə başladı.

Özünü itirmiş Romeş yalnız gülümsəyirdi. Cogendro yol uzununu arasıkəsilmədən danışdı:

– Allahın sirrini bilmək olmaz! Pərvərdigar-ələm mənə qarşı mərhəmətli olduğu üçün mənə əsasən şəhər adamı olaraq yaratmışdır. Doğrudanmı Allah ömrümün sonuna qədər bu dəhşətli kəndi mənə məzar intixab etmişdir?

– Nə üçün, heç pis yer deyil, – deyə Romeş ətrafına göz gəzdirdi.

– Bununla nə demək istəyirsən?

– Buranın camaatı az...

– Ona görə də mən bütün varlığım ilə cəhd edərək buranı daha da vadiyə döndərmək istəyirəm, deyirəm mən gedim, qoy bir adam da əskik olsun.

– Hər halda mənəvi istirahət...

– Xahiş edirəm, bu barədə danışmayaq! Bir müddət mən “mənəvi istirahətdən” tam mənası ilə boğulurdum, bu “istirahəti” pozmaqdan ötrü hər cür fürsətdən istifadə etməyə çalışırdım. Zəmindarın katibi ilə çəkişməyə başlamışdıq. Zəmindar cənablarını xasiyyətimlə elə yaxşı tanış etmişəm ki, o daha mənə təsir etməyə can atmaz. O istəyirdi ki, mən onu ingilis qəzetlərində tərif edim. Mən onu başa saldım ki, mənim özümün müstəqil, yəni heç bir təsir altına düşməyən eqidəm var. Hər halda mənim burada olmağıma hələ qatlaşırlarsa, bu mənim ləyaqətimdən asılı deyildir. Buranın hakiminin məndən xoşu gəlmişdir. İndi onun qorxusundan zəmindar mənə toxunmur. Qəzetdə hakimin başqa yerə dəyişilməsini oxuyan gün mən başa düşəcəyəm ki, Bişaypurda mənim müəllimliyimin günəşi daha sönmüşdür. Hələlik vahid bir həmsöhbətim varsa, o da itim Pancdır. Bundan başqa heç kəsin mənə tərəf çevrilən nəzərlərində bir rəğbət, ya xeyirxahlıq tapmaq olmaz.

Nəhayət, onlar gəlib Cogendronun mənzilinə çatdılar. Romeş kresloda əyləşdi.

¹ Zəmindar – mülkədar

– Yox, yox! Dayan, – deyə Cogendro Romeşə müraciət etdi.
– Səndə bir vərdiş olduğunu bilirəm. Sən səhərlər yuyunursan. Get çim, sən çimənə qədər mən çaydanı bir daha qaynadaram. Mehman-pərəstliyi bəhanə edərək üçüncü dəfə çay içərim.

Beləliklə, bütün gün yeməkdə, söhbətdə, istirahətdə keçdi. Bütün günün ərzində Cogendro Romeşə imkan vermədi ki, bura gəlməsinə səbəb olan mühüm məsələdən söhbət açsın. Qaş qaraldıqdan və axşam yeməyindən sonra onlar kreslolarını neft çırağının işıqlandırdığı stolun yanına çəkdilər. Evin yaxınlığında çaqqallar ulayırdılar. Pəncərə qabağında gecənin qaranlığını circıramaların səsi doldurmuşdu.

Nəhayət, Romeş sözə başladı:

– Cogen, bilirsen mən sənə nəyi nağıl etməyə gəlmişəm? Bir dəfə sən mənə bir sual verdin, yadımdadır mı? O zaman sənin sualına cavab vermək hələ tez idi. İndi onu söyləməyimə daha maneə qalmamışdır.

Romeş bunu deyərək bir neçə dəqiqə susdu, sonra bütün macəranı əvvəlindən axıra qədər söylədi. Bəzən onun səsi titrəyir, kəsilirdi, bəzən də bir neçə dəqiqə sükut edirdi. Cogendro bir kəlmə də olsun demədən qulaq asırdı.

Macəranı dinləyib qurtardıqdan sonra Cogendro köksünü ağır ötürdü, nəhayət dilləndi:

– O zaman sən bunu mənə söyləsəydin, mən buna inanmazdım.

– Mənim indiki sübutlarım o zaman da vardı. Ona görə də xahiş edirəm mənim o zaman evləndiyim kəndə, sonra da Kəmalənin emisinin yanına gedək.

– Bir addım belə kənara qoymaram. Oturduğum kreslodan qalxmadan sənin hər sözüne inanıram. Mən əvvəldən sənə hər şeydə etimad etməyə öyrənmişəm. Bu qaydama yalnız birçə dəfə sadıq qalmadığım üçün səndən üzr istəyirəm.

O bu sözləri deyərək ayağa qalxıb, Romeşin yanına gəldi. Romeş də durdu. Uşaq çağlarından dost olanlar bir-birləri ilə qucaqlaşdılar.

Nəhayət, Romeş özünü ələ alaraq dilləndi:

– Tale məni elə möhkəm tora salmışdı ki, tamamilə təslim olmaqdan başqa bir çarəm qalmamışdı. İndi daha o tordən qurtarmışam, heç kəsdən gizlətməyə ehtiyac qalmamışdır. Nəhayət, sərbəst nəfəs ala bildim. Mən indiyədək başa düşə bilməmişəm: Kəmaləni özünü

öldürməyə nə vadar etmişdir? Mən bunu heç vaxt öyrənə bilməyəcəyəm. Şübhəsiz olan birçə şey var: bizim həyatımızın dolaşq duyününü ölüm qırmasaydı, axırda biz dəhşətli bir vəziyyətdə qalacaqdıq. Yadıma düşəndə məni əsmə tutur. Əzabverici bu müəmma gözənilmədən ölümün ağzından qopub çıxdı, eləcə də ölümün ağzına girərək, yox olub getdi.

– Mən sənə yerinə olsaydım, Kəmalənin həqiqətən ölməsinə bu qədər inanmazdım. Nə olursa olsun, bu hadisədə sən qətiyyətlə günahkar deyilsən. İndi mən sənə Nolinakxadan demək istərdim.

Cogendro Nolinakxanın üstünə düşdü.

– Mən belə adamları yaxşı başa düşürəm, – deyə o sözə başladı.
– Anlamadığım şeyi də sevmirəm. Mən bilərəm ki, bir çoxları başqa əqidədədir: onları anlamadıqları şeylər cəlb edir. Ona görə də mən Hemnolinidən qorxuram. Mən onun çay içməkdən, ət və balıq yeməkdən imtina etməyini, istehzalara göz yaşları ilə deyil, mehriban təbəssümlə cavab verdiyini gördükdə anladım ki, iş pisdir! Lakin mən inanıram ki, sənə köməyinlə biz onu məhvəddici nüfuzdan xilas etməyə müvəffəq ola biləcəyik. Ona görə də ikilikdə abidlə döyüşə hazır ol!

Romeş güldü:

– Yaxşı, məharətli herbçi şöhrətinə malik olmasam da, döyüşə hazırım!

– Çox gözəl. Ancaq mənim qış tətlimə qədər gözle.

– Çox gözleməli olacağıq. Nə üçün hələlik təklikdə mən qüvvəmi sınaмайım?

– Yox, yox, belə ola bilməz. Mən sizin toyunuza mane olmuşam, öz əlimlə də bu işi düzəldərəm. Sənə imkan vermərəm ki, məndən qabaq gedib bu gözəl vəzifədən məni məhrum edəsən.

– Yenə necə olsa bu vaxt ərzində mən...

– Yox, bu barədə mən heç eşitmək istəmirəm. Bu on günü sən mənim yanımda qalacaqsan. Burada qabağıma çıxanla dalaşmışam. İndi dəyişilmək üçün mənə dost lazımdır. Özün gördüyün kimi vəziyyət belə ikən sənə xilasına ümid yoxdur! İndiyə qədər mən axşamlar çaqqalların ulamasından başqa bir səs eşitmirdim. Elə bir hala gəlmişəm ki, hətta sənə sənə mənə vinarın¹ səsindən daha xoş gəlir.

¹ V i n a – simli musiqi aləti

QIRX YEDDİNCİ FƏSİL

Çondromohondan aldığı məlumat Okxoyu xeyli düşünməyə məcbur etdi.

“Bu nə deməkdir? Məlum olur ki, Romeş Hacıpurda vəkillik edirmiş və bunu da tamamilə gizlədirmiş. Nə olmuşdur, görsən nə səbəbə görə orada işini buraxıb, yenidən belə bir cəsarətlə Qolutul küçəsinə gəlib çıxmışdır. Günlərin birində Onnoda-babunun ailəsinin Benaresdə olduğunu Romeş biləcək, şübhəsiz ki, ora getmək meylinde olacaqdır”.

Belə bir hal baş verməsin deyə Okxoy əvvəlcə Hacıpura gedib Romeş haqqında məlumat toplamaq, sonra isə Onnoda-babu ilə görüşmək üçün Benaresə getmək qərarına gəldi.

Nəhayət, dekabr günlərinin birində Okxoy əlində sakvoyaj¹, Hacıpura gəlib çıxdı. Ən əvvəl o, bazara getdi, orada qabağına çıxandan benqaliyalı vəkil Romeş-babunun harada yaşadığını xəbər almağa başladı. Benqaliyalı vəkil Romeş-babunu kimsənin tanımadığı aydın oldu. Okxoy məhkəməyə getdi, lakin o gün məhkəmə bağlı oldu. Benqaliyalı bir vəkilin arabaya oturduğunu gördükdə Okxoy ona yanaşdı və soruşdu:

– Cənab, yaxınlarda Hacıpura gəlmiş yeni vəkil benqaliyalı Romeş Çondro Çoudxuri harada yaşayır?

– Romeş bu günə qədər Çokrobortinin evində yaşayırdı. Yenə oradadırmı və ya bir yana getmişdir – bunu söyləmək çətindir. Onun arvadı yox olmuşdur, deyilənlərə görə boğulmuşdur, – deyə naməlum şəxs Okxoya cavab verdi.

Okxoy tələsik əminin evinə doğru getdi.

“Bu dəfə də Romeşin məharətli tədbirlərinin üstünü açə bildim, – deyə o, yolda düşünürdü. – Arvadı ölmüşdür. O indi daha vicdan əzabı çəkməyəcəkdir. Hemnoliniyə isbat etməyə çalışacaqdır ki, onun heç arvadı olmamışdır. Heç şübhə yoxdur ki, Romeş nə desə Hemnolini ruhunun indiki halında mütləq inanacaqdır”.

Okxoy, “özlərini əxlaq və xeyirxahlıq tərəfdarı göstərmək istəyənlər həqiqətdə təhlükəli olurlar” qərarına gələrək, öz-özünə hörmət hiss etdi.

¹ Yol çantası

Əminin evində Okxoy Romeş və Kəmalə haqqında sual verməyə başladı. Dərd əmiyə güc gəldi, gözlərindən yaş töküldü. Əmi dərđini söylədi:

– Romeşin yaxşı dostu olduğunuz üçün, təbii, Kəmaləni yaxşı tanıyırdınız. Sizi inandırırım ki, tanış olduğumuzdan bir neçə gün sonra mən Kəmalə ilə öz qızım arasında bir fərq qoymurdum. Güman edirdimmi ki, bizim Lakşmi məni tərk edəcək və onu az bir zaman içərisində sevmə bir adamın ürəyinə yara vuracaqdır!

Okxoy zahirdə özünü elə göstərdi ki, çox mütəəssir olmuşdur. O dedi:

– Heç anlaya bilmirəm ki, belə bir hadisə nə üçün baş veribdir? Yəqin ki, Romeşin onunla rəftarı pis imiş.

Qoca dedi:

– Siz məndən inciməyin, mən hələ indiyə qədər sizin bu Romeşi başa düşməmişəm. Zahirən çox yapışıqlı görünür, lakin ürəyindəkini anlamaq çətindir. Kəmalə kimi bir arvadı sevmədiyinə inanmaq olmaz! Kəmalə lap Lakşmi idi ki, durmuşdu. O mənim qızımı öz bacısı qədər sevirdi, amma heç vaxt ərindən ona şikayət etməmişdi. Bəzən qızım Kəmalənin kədərli, qəmli olduğunu hiss edirdi, lakin son günlərə qədər o, dərđini söylemədi. Belə bir hərəkətə cəsarət edərkən bu cavan gəlinin nə qədər çəkilməz əzablara qatlaşdığını fikrimə gətirdikdə ürəyim az qalır partlasın. Siz bunu heç təəvvür də edə bilməzsiniz. Bədbəxtlik orasındadır ki, mən o zaman Allaha-badda olmuşam. Burada olsaydım, Kəmalə məni tərk etmək qərarına gələ bilməzdi.

O günün sabahı əmi ilə Okxoy Romeşin evinə və Qanqa getdilər. Evə qayıdandan sonra Okxoy əmiyə müraciət etdi:

– Qulaq asın mənə, cənab. Mən sizin kimi heç bir şübhə etmədən belə bir qərara gələ bilmərəm ki, Kəmalə mütləq Qanqda boğulmuşdur.

Əmi soruşdu:

– Bəs siz nə düşünürsünüz?

– Mənə belə gəlir ki, o, evdən qaçmışdır. Onu yaxşıca axtarmaq lazımdır.

– Siz düz deyirsiniz! Sözlüzdə inanılmayan bir cəhət yoxdur! – deyə əmi ümid şöləsindən dirçəldi.

– Buranın yaxınlığında, Benaresdə bizim yaxın dostlarımız yaşayır. Çox güman ki, Kəmalə onlara pənah getiribdir, gedib orada qalır. Əminin ümidi qanadlandı:

– Romeş-babu onların haqqında bizə heç bir şey deməmişdi, mən bunu bilsəydim, məgər axtarmazdım?

– Elə isə gəlin bərabər Benaresə gedək. Bu rayonun qərb hissəsini yəqin ki, siz yaxşı tanıyırsınız, siz Kəmaləni çox asanlıqla tapa bilərsiniz, – deyər Okxoy təklif etdi.

Əmi belə bir təklifi sevincə qəbul etdi. Okxoy çox yaxşı bilirdi ki, Hemnolini onun sözüne inanmayacaqdır. Ona görə də bir şahid sifəti ilə əmini Benaresə apardı.

QIRX SƏKKİZİNCİ FƏSİL

Onnoda-babu ilə Hemnolini Benaresə gəldikdən sonra şəhərin kənarında sakit bir guşədə yaşamağa başladılar.

Nolinakxanın anası Hemonkorinin sətəlcəmdən yatdığını bildilər. Arvad xəstə olduğu gündən öskürməyinə və titrəməsinə baxmayaraq, Qanqa gedib yuyunur, havanın xarablığına etina etməmiş. Bunun nəticəsində səhhəti olduqca pisləşmişdi.

Hemnolininin bir neçə gün yorulmaq bilmədən xəstəyə qulluq etməsi sayəsində qadın xəstəliyin böhranını yaxşı keçirdi. Lakin Hemonkori hələ çox zəif idi. O özünün etiqadınca təmizliyə inadla riayət edərək, “Brahmo Samac”a mənsub olan Hemnolininin əlindən dərman və xörək alıb yeməyi özünə yaraşdırmırdı. Xəstə olana kimi Hemonkori hər şeyi özü edirdi. İndi isə Nolinakxa öz əli ilə anasına yemək hazırlayır, dərman verir və yeyərkən ona qulluq edirdi.

Oğlunun onun qeydinə qalmasını gördükdə kədərle şikayətlənirdi:

– Kaş mən öləydim! Mən ki sizi tənqə gətirirəm, bilmirəm xəllaqi-ələm məni niyə öldürür.

Hemonkori özünə qarşı tələbkar idi. O istərdi ki, ətrafında hər şey səliqəli olsun, insanın zövqünü oxşasın. Nolinakxadan anasının bu xasiyyətini eşitdiyi üçün Hemnolini evdə qayda-qanuna, təmizliyə çox diqqət verirdi. Hər dəfə Hemonkorinin yanına getməzdən əvvəl öz libasını nəzərdən keçirirdi. Onnoda-babu evlərinin həyətindən hər gün çiçək dərib gətirir, Hemnolini isə onları xəstənin otağına düzürdü.

Nolinakxa qulluqçu tutmağı dəfələrlə anasına təklif etsə də, anası inadla bu təklifi rədd edirdi, doğrudur, ağır işləri görmək üçün evdə nökr, qulluqçu çox idi. Lakin qulluqçuların şəxsən ona xidmət etməsinə heç bir vəchlə razı olmurdu.

Ona tərbiyə verən daye öldükdən sonra Hemonkori həтта ağır xəstələnən zaman kənzilərə icazə vermirdi ki, onu yelpikləsinlər və ya xəstə bədənini ovuşdursunlar.

Hemonkori gözəl uşaqları və qəşəng sifətləri çox sevirdi. Hemonkori səhər yuyunmaqdan qayıdarkən yolda Şivanın¹ təsvirini həmişə bəzəyər, ona Qanqadan gətirdiyi suyu çilərdi. Bəzən Hemonkori yolda rastına çıxan və xoşuna gələn göyçək kəndli balasını və ya nəcib sifəti olan brəhmən qızını evinə gətirərdi. O, qəşəng qonşu balalarına oyun şeyləri, xırda pul və şirniyyat verməklə onların hamısının məhəbbətini qazanmışdı. Hər dəfə uşaqlar onun yanına oynamağa gəldikdə və onun evində şən səs-küy salanda o, böyük həzz alırdı. Hemonkorinin başqa bir zəif xüsusiyyəti də var idi. Bu və ya digər oyun şeyi gördükdə mütləq alacaqdı. Lakin Hemonkori bunları özü üçün almırdı. O heç vaxt peşkəşin qədrini bilən və mərhəməti anlayanlara bir şey bağışladıqda sevindi ki, kimi sevinməzdi. Uşaq qohumları və tanışları post vasitəsi ilə onun göndərdikləri qəşəng bir oyun şeyi aldıqda göndərəninin adı bəlli olmadığı üçün çox zaman təəccüb edirdilər. Hemonkorinin qara ağacdan qayrılmış bir sandığı var idi. O bu sandıqda bir çox faydasız, lakin qəşəng, bahalı oyun şeyləri və ipək libaslar saxlardı. Özü də çoxdan qət etmişdi ki, Nolinakxa evləndəndə bu şeylərin hamısı onun olacaqdır. Hemonkori gələcək gəlinini çox gözəl və cavan qız təsəvvür edirdi. Onun əqidəsincə təsəvvür etdiyi bu gəlinin qədəmi çox xoş olacaq, evi səadət nuru ilə işıqlandıracaqdır. Hemonkori isə gəlininin libasının, bəzək-düzəyinin qeydinə qalacaqdır. Belə şirin xəyallarla o, bir neçə ili başa verdi.

Hemonkori tərk-i-dünya bir həyat keçirirdi. Bütün günü dua edir, yuyunur və başqa dini ayinləri icra edirdi. O, gündə bir dəfə yeyərdi. Bir qədər süd, bir az meyvə onun xörəyi idi. Dinin tələb etdiyi ayinləri yerinə yetirdikdə özünə qarşı tələbkar olmaqla bərabər, eyni zamanda oğlunun belə məhdud həyat keçirməsindən narazı qalırdı. Bəzən o deyirdi:

¹ Şiva – Hindistan panteonunun üç baş allahlarından biri – yaradan və sökübdəğidən allahdır.

– Kişi özünü əbəs yerə niyə incitsin?

Hemonkorinin nəzərində kişilər böyük uşaqları təmsil edirdilər. O, yeməklə özlərini saxlaya bilməyən və təamin yaxşı və ya pisliyinin fərqiə varmayan kişilərin günahını və qüsurlunu asanlıqla bağışlayırdı. O deyirdi:

– Onlar nə üçün özlərini məhdud etsinlər?

Əlbəttə, hamı dini qanunlara riayət etməlidir. Lakin Hemonkorinin əqidəsincə əxlaq qanunlarına riayət etmək kişilər üçün məcburi deyildir. Nolinakxa da başqa kişilər kimi az da olsa, yüngülxasiyyət və xudbin olsaydı, arvad məmnun qalar və sevinərdi, yalnız Nolinakxa onu məbədgahda narahat etməsin və dini ayinləri icra edərkən ona yaxın durmasın.

Hemonkori xəstəlikdən qalxarkən anladı ki, Nolinakxanın müridi yalnız Hemnolini deyil, hətta qoca Onnoda-babu da onun oğlunun sözlərinə müdrik bir hurunun¹ sözlərinə hörmət və məhəbbətlə qulaq asır. Bu, Hemonkorinin çox xoşuna gəlirdi.

Bir dəfə Hemonkori Hemnolinini yanına çağırıb gülə-gülə dedi:

– Qızım, mənə belə gəlir ki, sən və sənin atan əbəs yerə Nolinakxanı ruhlandırırınsız. Onun ağılsız nitqlərinə necə qulaq asa bilərsiniz? Bu yaşda gərək sən geyinib-kecinməyə fikir verəsən; deyib-güləsən, vaxtını şən keçirərək, aləmi yaradana dua etmək haqqında düşünməyəsən. Sən məndən soruşa bilərsən ki, bəs sən niyə belə etmirsən? Bunun özünün səbəbləri vardır. Mənim valideynim olduqca dindar idi. Uşaqlıqdan mən və mənim qardaşlarım, bacılarım ciddi dini tərbiyə almışıq. İndi bu vərdişlərimizdən əl çəksəydik, bilmirəm nədən təsəlli ala bilərdik. Sən başqasan. Sən necə tərbiyə aldığını mən bilərəm. Özünü həlak etməyin mənası nədir, qızım? Mənim əqidəmcə, hər kəs öz meylinə, öz tərbiyəsinə uyğun yaşamamalıdır. Yox, yox... öz-özünə əzab vermək sənə heç yaraşmır. Kim bilir Nolinakxa hələ nə zaman əsil huru ola biləcəkdir. Son zamanlara qədər Nolinakxa özünü maraqlandıran şeylərlə məşğul olurdu, şaşırdan bir söz də eşitmək istəmirdi. Bunların hamısını icra etməkdə məqsədi məni fərəhləndirmək idi. Lakin qorxuram axırda o, əsil sanniası² olsun. Mən ona həmişə deyirəm: “Uşaqlıq çağından səni

¹ Huru – ruhani, müəbbi, müəllim

² Sanniası – türki-dünya, dünyanın nemətlərindən imtina etmiş və özünü Allah adamı sanan şəxs

nəyə öyrətmişlərsə, ona da sadıq ol. Bununla sən günaha batmazsan, mənə də xoş gələr”. Nolin mənə cavab olaraq gülür. Onun xasiyyəti belədir: hər nə desən sükutla dinləyəcək, ağızını da açmayacaqdır.

Bu söhbət axşam, hörmətli qadın Hemnolininin saçlarını darayarkən olmuşdu. Qızın saçlarını peysərində bir düyün kimi toplaması Hemonkorinin xoşuna gəlmirdi.

– Sən elə bilirsən ki, mənim yeni modalardan başım çıxmır, – deyərək o, sözüə davam edirdi. – Amma mən o qədər saç dararıları bilərəm ki, sən onlardan heç xəbərin də yoxdur. Bir vaxt mən yaxşı bir ingilis qadını ilə tanış idim. O mənə tikış öyrətməyə gəlirdi. Müxtəlif saç dararılarını mən ondan öyrənmişəm. Hər dəfə o gedəndən sonra mən yuyunur, libasımı dəyişirdim. Dinimizin tələbi belədir. Bilmirəm belə bir hərəkətim pisdür, ya yaxşıdır, ancaq başqa təhrim yoxdur. Sizinlə belə rəftar etdiyim acığına gəlməsin. Mənim üreyimdə nə nifrət var, nə də ikrah. Adətimiz belədir. Ərimin ailəsi hindu dindarlığından üz çevirdikdə mən iztirab çəkdim, amma şikayət etmədim. Mən onlara ancaq belə dedim: “Siz yaxşı fikirləşin, mən cahil qadınam, ancaq dinimdən əl çəkmərəm”.

Bunu deyərək Hemonkori sarisinin ucu ilə gözünün yaşını sildi.

Hemnolininin uzun saçlarının hörüyünü açmaq və yeni moda ilə daramaq Hemonkorinin xoşuna gəlirdi. Arabir özünün ən qiymətli qara ağacdən qayrılmış sandığından sevdiyi parlaq geyimləri çıxarıb, Hemnolinini geyindirirdi. Görünürdü ki, o bundan həzz alır. Demək olar ki, hər gün Hemnolini naxış işləməsinə özü ilə gətirirdi, Hemonkori isə müxtəlif üsullarla naxış işləmələrini ona öyrədirdi. Gecələri beləliklə keçirirdilər.

Hemonkori Benqaliya jurnallarını və hekayə kitablarını oxumağı sevirdi. Hemnolini öz kitab və jurnallarını ona gətirirdi. Kitab və ya məqalə oxuyarkən özünün ağıllı qeydləri və mülahizələri ilə Hemonkori Hemnolininin təəccübünə səbəb olurdu. İndiyə qədər Hemnolini belə bir əqidədə idi ki, ancaq ingilis təhsili alanların bilik dairəsi geniş ola bilər. Lakin çox keçmədən Hemnolini Nolinakxanın anasının ayıq mühakimələrini və gözüaçıqlığını, möminliyini görüb dərk etdi ki, arvad təəccüblü və gözəlilməz xassələrə malik bir qadındır.

QIRX DOQQUZUNCU FƏSİL

Bir müddətdən sonra Hemonkorinin titrəmə-qızdırması təkrar oldu, lakin bu dəfə qızdırma çox çəkmədi.

Səhər tezdən Nolinakxa onun otağına girdi. O, anası ilə hörmətlə salamlaşaraq, anasının qarşısında ikiqat əyildi və ayağına toxunub:

– Anacan, xəstə olduğuna görə bir müddət müəyyən qaydaya tabe olmalısən: zəifləmiş bədən bu dəfə məhrumiyyətlərə qatlaşa bilməz, – dedi.

– Yaxşı işdir vallah! Mən xəstə kimi qaydaya tabe olacağam, sən də tərki-dünya kimi yaşayacaqsan! Nolin, belə bir hal çox davam edə bilməz. Mən tələb edirəm evlənəsən, – deyə anası uca səslə etiraz etdi.

Nolinakxa susurdu.

– Oğlum, yaxşı fikirleş, – Hemonkori sözüne davam etdi. – Mən çox yaşamayacağam. Mən o vaxt rahat ölə bilərəm ki, səni evlənmiş görəəm. Bir vaxt var idi mən arzu edirdim ki, sən mənim evimə lap cavan bir qız gətirəsən. Mən özüm onun tərbiyəsinə, geyinməsinə fikir verib xoşbəxt olardım. Amma yataqda xəstə ikən allahlar mənim gözlerimi açdı. Mənim bundan sonra nə qədər yaşayacağımı demək çox çətin olar. Uşağa bənzər arvadınla tək yaşamaq sənə üçün çox ağır olar. Ona görə qızlar arasından öz yaşına münasib bir adaxlı tap, mən xəstə ikən bu fikir mənə rahatlıq vermirdi. Mən çox yaxşı anlayıram ki, sənə qarşında bu mənim son borcumdur. Mən indi onun üçün yaşayıram ki, borcumu yerinə yetirim, yoxsa rahat ola bilmərəm.

Nolinakxa anasına sual verdi:

– Yaxşı, mən haradan elə qız tapım ki, mənə ərə gəlməyə razı olsun?

– Sən bu barədə narahat olma. Mən özüm hər işi düzəldib sənə xəbər verərəm.

İndiyə qədər Hemonkori Onnoda-babu ilə görüşməmişdi. Lakin bu gün Onnoda-babu axşam seyrindən sonra Nolinakxanın evinə gəldi. Hemonkori oğluna ömr etdi ki, onu yanına çağırınsın.

– Sizin qızınız olduqca nəcib qızıdır, – deyə o, sözə başladı. – Mən onu ürəkdən sevirəm. Siz mənim oğlumu yaxşı tanıyırsınız. Onun çox gözəl xasiyyəti var, üstəlik yaxşı həkim sayılır. Qızınız üçün bundan yaxşı ər tapmayacaqsınız.

– Nə söz ola bilər! – deyə həyəcanlanmış Onnoda-babu cavab verdi. – Mən belə bir işə cəsarətlə ümid edə bilməzdim. Mənim qızım ona ərə getmə, məndən xoşbəxt adam ola bilməz, lakin o...

– Nolin buna etiraz etməz, – deyə Hemonkori onun sözünü kəsdi. – O, indiki cavanlara bənzəməz və heç bir işdə mənim sözümdən çıxmır. Məncə, təkid etməyə də ehtiyac olmayacaqdır. Qızınız kimi bir qızı istəməmək olarmı? Amma mən bu məsələni tez həll etmək istəyirəm. Çox yaşaya biləcəyimə ümid də yoxdur.

Bu gecə Onnoda-babu evə olduqca şad gəldi. O, dərhal qızını yanına çağırırdı:

– Qızım, – deyə sözə başladı. – Mənim sinnimin elə bir vaxtıdır ki, səhhetim getdikcə xarablaşır. Sənə həyatın düzəlməyincə mən rahat ola bilməyəcəyəm. Hem, mən sənə lap açıq danışacağam. Sənə anan yoxdur, xoşbəxt olmağının qeydinə qalmaq mənim öhdəmə düşür.

Təşvişə düşmüş Hemnolini atasının üzünə baxdı.

– Qızım, sənə nəşib olacaq izdivacın münasibəti ilə mən şadlığımı gizlədə bilmərəm. Ancaq qorxuram buna bir şey mane olsun. Bu gün Nolinakxanın anası özü məni yanına çağırub, oğlunun elçiliyini etdi.

Hemnolini qıpqırmızı qızardı və səsi qırıla-qırıla dedi:

– Sən nə danışırısan, ata, yox, yox! Bu ola bilməz!

Nolinakxaya getmək Hemnolininin heç ağına da gəlməzdi. Atasının dilindən bunu eşitdikdə o, utandığından özünü itirdi.

Onnoda-babu təəccüblə soruşdu:

– Nə üçün ola bilməz?

– Nolinakxa-babu! Bu mümkün olan işdirmi?

Hemnolininin cavabı o qədər də inandırıcı deyildi, lakin onun cavabında müqavimət hiss olunurdu.

Qız dərhal özünü saxlaya bilməyib eyvana çıxdı.

Onnoda-babu mütəəssir oldu. O, qızının tərəfindən belə bir müqavimətə rast gələcəyini gözləməzdi. Onun belə bir təklifə şad olacağı ümidində idi.

Qəmgin olmuş və kefi pozulmuş qoca hərəkətsiz gözlerini çırağa zilləyərək, qadın təbiətinin nə qədər sirli olduğunu düşünürdü. O, Hemnolininin anasız olduğunu məhz indi daha dərindən hiss etdi.

Hemnolini gecənin qaranlığında eyvanda xeyli dayandı. Nəhayət, o, atasına baxıb onun kədərli olduğunu gördükdə utandı. Tələsik otağa

girib, Onnoda-babunun kreslosunun arxasında dayandı və atasının başını mehribancasına sığallayaraq dedi:

– Gedək, atacan, yemək çoxdan hazırdır, bəlkə də soyumuşdur.

Onnoda-babu yerindən cəld qalxıb, yemək otağına getdi, lakin heç bir şey yeyə bilmədi. O, ürəkdən sevinirdi ki, Hemnolini daha qəm-qüssə çəkməyəcəkdir. Lakin qızın endirdiyi zərbə yenidən onun ümidini qırdı. Onnoda-babu fikirləşəndə ki, “görünür Hem hələ də Romeşi unuda bilməmişdir” – kədərlə ah çəkdi.

Adəti üzrə axşam yeməyindən sonra Onnoda-babu yatmağa gedirdi. Lakin bu gün eyvanda toxunma kreslonun üstündə öyləşərək, bağın arxasından keçən izdihamsız qəsəbə küçəsinə gözünü dikib fikrə getdi.

Hemnolini gülümsəyərək, nəvazişlə dedi:

– Ata, hava soyumuşdur. Get yat.

– Sən get yat, mən bir az oturmaq istəyirəm.

Hemnolini heç bir cavab vermədi, lakin onun yanında dayandı. Bir az fasilədən sonra o yenə atasına müraciət etdi:

– Ata, sənə soyuq dəyə bilər. Heç olmazsa qonaq otağına get.

Onnoda-babu yerindən qalxdı və səssiz-səmirsiz yataq otağına getdi.

Hemnolini borc naminə Romeşi ürəyindən çıxarmağa səy edərkən əzab çəkmirdi. Doğrudur, buna nail olmaq üçün o, uzun müddət öz-özü ilə mübarizə aparmağa məcbur olmuşdu. Lakin xaricdən kiçik bir təkan onun köhnə yaralarının yenidən göynəməsi üçün kifayət idi. İndiyə qədər Hemnolini gələcək həyatını təsəvvür etməkdən aciz idi. Ona görə də özüne möhkəm istinadgah axtararaq, Nolinakxanı özüne mənəvi mürəbbi intixab etdi. O, Nolinakxanın təliminin ardıcıl müridi olmağa hazır idi. İndi Nolinakxa ilə evlənməyi ona təklif etdikdə Hemnolini köhnə məhəbbətini ürəyinin gizli dərinliklərindən çıxarmaq istədikdə hissini buxovlarının nə qədər möhkəm olduğunu hiss etdi. Bu buxovları qırmaq üçün balaca bir cəhd Hemnolininin ürəyinin əzabla, təşvişlə döyünməsinə səbəb oldu. Hemnolini köhnə məhəbbətinə daha da bağlı olduğunu hiss etdi.

ƏLLİNCİ FƏSİL

Həmin gecə Hemonkori oğlunu yanına çağırdı.

– Mən sənə adaxlı tapdım və hər barədə danışıb şərtləşdim, – dedi.

Nolinakxa xəfifcə gülümsədi:

– Hətta danışıb şərtləşdin də?

Hemonkori az qala hirslandı:

– Nə üçün danışmaya idim? Mənim ömrümdən çox qalıbdır mı? Mənə qulaq as. Mən Hemnoliniyə çox bağlanmışam. Belə bir qıza indi az rast gələrsən. Doğrudur, üzünün rənginə gəldikdə...

Nolinakxa anasının sözünü kəsdi:

– Ana, rəhm elə. Mən üzünün rəngi haqqında heç düşünməmişəm. Ancaq mən onunla necə evlənim? Nə təhər?

– Boş sözdür! Mən heç bir maneə görmürəm!

Anasına müəyyən cavab verməkdə Nolinakxa çətinlik çəkirdi. O, anasına izah etmək istəyirdi ki, Hemnolini onun mənəvi tələbəsidir. Gözlənilmədən izdivac təklif etdikdə qızı təhqir etmiş olar. Lakin Nolinakxa susurdu. Hemonkori sözünə davam edirdi:

– Bu dəfə mən sənə etirazlarına qulaq asmayacağam. Mən daha qatlaşa bilmirəm ki, sən bu yaşında sanniasi olasan. Əlverişli bir gün gələndə bu məsələni qurtaracağam.

Nolinakxa bir qədər sükutdan sonra dedi:

– Ana, sənə bir əhvalat nağıl edəcəyəm. Ancaq səndən xahiş edirəm ki, qabaqcadan həyəcanlanmayasan. Bu əhvalat baş verdiyi vaxtdan az qala on ay keçibdir, indi həyəcanlanmağa dəyməz. Amma sənə xasiyyətinə bələdəm, bədbəxtlik çoxdan keçib qurtarmış olsa da, qorxu hissi səni buraxmayacaqdır. Ona görə də mən bu söhbəti sənə açmaqdan çəkinirdim. Mənim bədbəxtlik ulduzumu rəhmli etmək üçün hansı bir ayini icra edəcəksən et, amma əbəs yerə ürəyinin yağını əritmə.

Hemonkori dərin həyəcan keçirməyə başladı:

– Nə bilim sən nə nağıl edəcəksən, oğlum, lakin sənə belə müqəddimədən sonra mən narahat olmaya bilmərəm. Dünyada bu qədər yaşamağımıza baxmayaraq, özümü ələ almağı bacarmağı öyrənməmişəm. Dünya qayğılarından özümü nə qədər uzaqlaşdırmaq

istərdim! Ancaq bədbəxtliyi axtarmazlar, o özü gəlib seni tapır. Söylədiyən yaxşı da olsa, pis də olsa, söylə, dinləyirəm.

Nolinakxa hekayəsini belə başladı:

– Fevralın axırı idi. Mən Ranqpurda bütün şeylərimi satıb, bağla evi kirayə verib Kəlkətəyə qayıdırdım. Sanrıya çatdıqda ağıma bir xülya gəldi, qatarı tərək edib, yolun qalan hissəsini su ilə getmək istədim. Sanrıda böyük bir qayıq tutub yola düşdüm. İki gün yol getdikdən sonra qayığımız qumlu bir sahilə yanaşdı. Birdən gördüm ki, sahil boyu bizim Bxupen əlində tüfəng gəlir. O məni görəndə yerindən sıçrayıb bağırdı: “Ceyran özü ovçunu gəzir”. Bxupen o yerlərdə hakim vəzifəsində çalışırdı, öz mahalını gəzməyə çıxmışdı. Biz çoxdan görüşməmişdik. O məni heç buraxmaq istəmirdi. Ona görə də biz bərabər getdik.

Bir dəfə gecəni Dxobapukur adında bir kənddə qaldıq. Gecə biz gəzməyə getdik. Böyük bir tarlanın axırında hasarla əhatə olunmuş, qamışla örtülü evə təsadüf etdik. Biz o evə girdik. Evin sahibi həyatə bizim üçün iki toxunma stul çıxartdı. Bu zaman eyvanda məktəblilər dərs keçirdilər. İbtidai məktəb müəllimi taxta stulun üstündə oturmuşdu. Şagirdlər isə onun qarşısında yerdə oturub ucadan dərslərini oxuyurdular.

Ev sahibinin adı Tarini Çatuco¹ idi. O mənim haqqımda Bxupendən təfsilatı soruşdu. Biz oradan qayıdandan sonra Bxupen mənə dedi:

– Bəxtin gətirir, yəqin ki, evlənmək üçün sənə qız təklif edəcəklər.

– Bu necə işdir? – deyə mən təəccüb etdim.

O cavab verdi:

– Bu Tarini Çatuco sələmçidir, dünyada özü kimi başqa bir əclaf görə bilməzsən. Bu mahala yeni hakim gələn kimi Tarini Çatuce öz insanpərvərliyindən dəm vurmasa olmaz. Ona görə də öz evində məktəbin yerləşməsinə icazə vermişdir. Həqiqətdə isə onun yedirdiyi müəllim yediyinin əvəzində hər gün gecə saat ona qədər oturub onun faizlərini hesablayır. Müəllimin maaşı isə dövlət və məktəb fondundan verilir. Tarininin bacılarından birinin əri vəfat etmişdir. Yaşamaq üçün yer tapmayan qadın qardaşının yanına gəlmişdir. O, hamilə imiş. Qız doğandan sonra həkimsiz və dərmansız qalaraq ölmüşdür.

¹ Çatuco – “Çottopadxayya” adının adı, loru danışmaq formasıdır.

Tarininin ikinci bacısı da dul qaldıqdan sonra Tarininin evində bütün təsərrüfat işlərini görürmüş, beləliklə, onun qulluqçu tutmağa da ehtiyacı yox imiş. Tarininin həmin dul bacısı yetim uşağı saxlayırmış.

Qız belə balaca ikən xalası da vəfat etmişdir. Qız balaca çağlarından bir kölə kimi dayısı və onun arvadı üçün işləyir, onların söyüş və danlağına qatlaşmış. İndi qız böyüyüb yetkinləşmişdir. Yetim qıza ər tapmaq isə çətin işdir. Hələ bundan başqa kimə onun ata və anasını tanımır. Qız atası öləndən sonra dünyaya gəldiyi üçün kəndin qeybətçıran qadınları indiyə qədər iftiralar uydururlar. Tarini Çatucunun zəngin olduğunu bilməyən yoxdur. Ona görə də qızı qüsurlu adlandıraraq Tarinidən mümkün qədər çox cəhiz almaq istəyirlər. Hamının dediyinə görə qızın on yaşının tamam olmasından dörd il keçmişdir. Belə olan surətdə qızın yaşı on dördü haqlamışdır. Onun adı Kəmalədir. Hər cəhətdən Lakşmidir¹ ki, durubdur. Onun kimi gözəl qızı ömrümdə görməmişəm. Hansı bir cavan brəhmənin yolu bura düşsə, Tarini Kəmaləni ona verməyə çalışır. Gənclərdən biri qızı almağa razılıq verdikdə isə, kənd camaatı oğlanı yoldan ələyir. İzdovacına mane olur. İndi də sənəin növbən çatmışdır.

Ana, bilirsən, o zaman mənim əhvalım olduqca pərişan idi. Heç düşünmədən, dedim ki, onu almağa razıyam. Hələ bu hadisədən çox qabaq hindu məzhəbinə qail olan gənc bir qız almağı qət etmişdim. Bununla sənə mən bir hədiyyə təqdim edərək sevindirmək istəyirdim. Mən çox yaxşı bilirdim ki, bizim evə “Brahmo-Samac”dan yaşlı bir qız gətirsəm, heç birimiz xoşbəxt olmayacağıq.

Bxupen lap çaş qaldı.

– Sən nə danışırsan? – deyə o, təəccüb etdi.

Lakin mən ona:

– Məni dilə tutma! Bu mənim qəti qərarımdır, – dedim.

– Sən ciddi deyirsən? – deyə Bxupen məndən bir daha soruşdu.

– Lap ciddi deyirəm, – deyə mən cavab verdim.

Elə o gecə Tarini Çatuco özü bizim yanımıza gəldi. Brəhmən təsbehini çevirərək dedi:

– Siz mənə kömək etməlisiniz. Qıza bir baxın. Bəyənməsəniz, başqa məsələ. Lakin mənim paxıllığıma çəkənlərin sözlərinə baxmayın.

¹ Kəmalə – Lakşminin ləqəbidir. Hind əsətirində xoşbəxtlik, dövlət və gözəllik ilahəsidir.

– Mənim qıza baxmağıma ehtiyac yoxdur. Toy gününü təyin edin, – deyə mən cavab verdim.

Tarini cavab verdi ki:

– Sabah yox, biri gün xoş gündür. Toy edirik.

Tarini onun üçün tələsirdi ki, toya xərci az çıxsın. Hər halda toy oldu.

Hemonkori diksinib təkrar etdi:

– Toy oldu? Sən nə danışırısan, Nofin?!

– Bəli, toy oldu. Mən arvadımla qayığa qayıtdım, axşam yola düşdük. O gün günəş səmada çox parlamadı. Gözlənilmədən isti qasırğa üstümüzü aldı. Mart ayında belə qasırğa nadir hadisədir. Bir an içərisində qasırğa qayığımızı bir qu tükü kimi qaldırıb aşırı.

– Allah, aman! – deyə Hemonkori səsləndi, sanki onun bədənində minlərcə tikan batmışdı.

Nolinakxa hekayəsinə davam edirdi:

– Bir qədər sonra huşum özümə gəldi, özümü suda çapalayan gördüm. Yaxında nə qayıq, nə də yol yoldaşlarım var idi. Mən polise məlumat verdim, çox axtardılar. Lakin heç yerdən xəbər çıxmadı.

Hemonkorinin bənizi ağardı. O, çətinliklə deyə bildi:

– Olan olub, keçən keçib. Bir də bu barədə mənə bir söz demə, yadıma düşəndə ürəyim parçalanacaq.

– Sən evlənməyimi təkidlə tələb etməsəydin, mən yenə də bunun üstünü açmayacaqdım.

Hemonkori soruşdu:

– Bu bədbəxtlikdən sonra sən daha evlənməyəcəksən?

– Xeyr, buna görə yox, ana! Birdən qız salamat qaldı, onda necə olsun?

– Ağlın başındadır? O, sağ qalsaydı, indi yerini bildirmişdi.

– O mənim bərəmdə heç bir şey bilmir. Kəmalə üçün məndən yad adam yoxdur. Mənə belə gəlir ki, o mənim üzümü də görməmişdir. Benaresə gəldikdən sonra mən ünvanımı Tarini Çatucoya göndərdim. Lakin o mənə xəbər verdi ki, onun Kəmalə haqqında heç bir məlumatı yoxdur.

– Yaxşı, sonra?

Nolinakxa dedi:

– Mən bu qərara gəldim ki, bir il içərisində bir xəbər çıxmasa, onu həlak olmuş hesab edəcəyəm.

Hemonkori heyrət etdi:

– Sən həmişə hər şeyi şişirdirsən. Nə üçün bir il gözləyirsən?

– Ana, ilin qurtarmağına bir şey qalmamışdır. İndi dekabrdir. Nikah üçün yanvar ayı xoş deyil. İki ay ondan sonra isə... vaxt da gəlib keçər.

– Yaxşı, sözüm yoxdur. Amma bu müddət ərzində sən deyikli qalacaqsan. Mən hər barədə Hemnolininin atası ilə danışib şərtləşmişəm.

– İnsan yalnız güman edə bilər. Biz ümidimizi elə bir varlığa bağlamalıyıq ki, bütün müvəffəqiyyətlər yalnız ondan asılıdır, – deyə Nolinakxa anasına cavab verdi.

– Qoy sən deyən olsun, oğlum, sən heç hekayən yadıma düşdükdə hələ də əsirəm.

– Mən də elə bundan qorxurdum, ana! İndi sən özünə belə tez gəlməyəcəksən. Bir az ki həyəcanlandın, rahat ola bilmirsən. Ona görə də mən bunu söyləmədim.

– Yaxşı eləyirdin, mənim balam! Birisinin bədbəxtliyini eşitdimmi, sonra qorxu mənim canımdan çıxmır ki, çıxmır. Çox vaxt mənə məktub gələndə birdən-birə aç bilmirəm ki, bəlkə də orada pis xəbər var. Sizin hamınızdan xahiş edirdim ki, mənə cansız hadisələrdən danışmayın. Görünür bu dünyanı tərk etmək vaxtı gəlib çatıbdir. Tale bu qədər zərbələri mənə boş yerə vurmayı ki!

ƏLLİ BİRİNCİ FƏSİL

Kəmalə Qanqın sahilinə çatdıqda soyuq qış günəşi tutqun üfünün lap ətəyinə enmişdi. Qaş qaralan zaman Kəmalə ötüb gedən günəşi hörmətlə salamladı. O, Qanqın suyundan götürüb başına çilədi və təzim ayinini icra etmək üçün suyun içinə girdi: ovcuna su doldurub sonra tökdü və müqəddəs Qanqa çiçək tulladı. Qız sudan çıxaraq ona qarşı mərhəmətli olanları xatırladı və yerə əyilərək təzim etdi. Bu an hörmət etməli olduğu bir adamı da yadına saldı. Kəmalə onun yanında olarkən bir dəfə də olsun başını qaldırıb onun üzünə baxmamışdı. Yalnız bircə gecə onunla bərabər olarkən Kəmalə utandığından heç başını da qaldırmamışdı. O hətta cəsarət edib adaxlısının ayaqlarına da baxmamışdı. Onların izdivac otaqlarında o adam başqa qızlarla

bir-iki kəlmə danışdı. Lakin utancaqlığından Kəmalə onun o bir-iki kəlməsini də eşidə bilməmişdi. İndi burada çayın sahilində onun səsinə xatirində canlandırmaq istədi. Lakin bacarmadı.

Bütün gecə davam edən toy mərasimi Kəmaləni o qədər yormuşdu ki, harada və nə vaxt yuxuladığını xatirinə gətirə bilmədi. Qız səhər tezdən ayıllaraq gördü ki, qonşu arvad ucadan gülə-gülə onu oyatmaq istəyir, çiyinlərindən tutub silkeləyir.

İndi, həyatının son anlarında heç bir şey ağasını onun yadına sala bilmirdi. Kəmalə onun nə üzünü, nə də səsinə xatırlaya bilirdi – onun xatirində heç bir şey yox idi.

Adaxlısı libasının üstündən qırmızı qurşaq bağlamışdı. Kəmalə bilmirdi ki, Tarininin səyi nəticəsində adaxlının geydiyi əlbəse lap ucuzlarından idi. O heç əlbəsəni də xatirində saxlaya bilməmişdi.

Romeşin yazdığı məktubu Kəmalə sarisinin ucunda gizlətməmişdi. O, qumun üstündə oturaraq, məktubu çıxartdı, qaralmaqda olan havada ərinə aid olan hissəni bir daha oxudu, lakin ərinin barəsində lap az yazılmışdı. Məktubda deyilirdi ki, ərinin adı Nolinakxa Çotopadxay-yadır. Guya o, Ranqpurda həkim imiş. Romeş onu axtarıb tapa bilməmişdir. Yalnız bu qədər!

Kəmalə məktubu bir daha nəzərdən keçirdi, lakin Nolinakxa haqqında başqa bir söz yox idi. Nolinakxa! Bu ad onun ürəyini indiyədək hiss etmədiyi səadətə şirinliyi ilə doldurdu. Nolinakxa tanımadığı bir surət olaraq onun bütün varlığına hakim kəsildi.

Qızın gözlərindən leysan suyu kimi yaş axdı. Kəmaləyə elə gəldi ki, göz yaşları onun ürəyini yumşaldıb, təselli tapmayan kədərini yuyub apardı. Məlum olmayan daxili bir səs Kəmaləyə deyirdi:

– Qəlbin daha boş deyildir! Rədd olsun zülmət! Mən bilərəm ki, indi mən də həyata mənsubam!

Kəmalə özünü tamam unudaraq qışqırdı:

– Mən bir sadıq arvad kimi yaşamağım ki, onun ayağının altına toxunu alam! Xəllaqi-ələm mənim arzuma çatmağıma heç bir zaman mane olmayacaqdır! Mən sağ qalsam, onu mütləq tapacağam. Allah-lar məni ona qismət etmək üçün hiyf etmişlər.

O, dösməlin arasından Romeşin evinin açarlarını dəstəsi ilə çıxarıb tulladı. Birdən onun yadına düşdü ki, sarisini düymələyən sancağı ona Romeş bağışlamışdır. Kəmalə tez sancağını qoparıb suya atdı.

Sonra Kəmalə qərbə doğru çevrilərək, yola düşdü. O hara getdiyini və nə edəcəyini aydın təsəvvür etmirdi. Yalnız bunu bilirdi ki, bir dəqiqə belə dayanmamalı, yoluna davam etməlidir.

Toranlığın soyuq işığı getdikcə zəifləyərək, nəhayət lap söndü. Qaranlıqda ağ qumlu sahil zəif işarırdı, sanki təbiətin çəkdiyi gözəl tablounun bir hissəsini kimsə birdən silmişdi. Sinəsinə hərəkətsiz ulduzlar səpələnmiş qaranlıq, aysız gecə çayın səssiz-səmirsiz sahili üzərində yavaş-yavaş, ağır-ağır nəfəs alırdı.

Kəmalə insansız və intəhasız qaranlıqdan başqa qarşısında heç bir şey seçə bilmirdi. Lakin o çox yaxşı bilirdi ki, irəliyə getməlidir və qarşıda onu nə gözlədiyini fikirləşməyə təqəti olmasa da, durmadan getməlidir.

Kəmalə çayın sahili ilə getməyi qərara aldı, çünki onda kimsədən yolu soruşmaq lazım gəlməzdi. Həm də o, təhlükəyə məruz qalsa, müqəddəs Qanq onu bağına basa bilər.

Hava şəffaf idi, gecenin qaranlığı Kəmaləni gizlədir, lakin onun gözlərinə qara pərdə çəkmirdi, o, ətrafı görürdü. Gecə yarından keçmişdi. Arpa tarlalarından çaqqalların uzun ulaşmaları eşidilməyə başladı.

Alçaq qumlu sahili təpələr əvəz edərkən Kəmalə çox yol getmişdi. Çayın sahilində kənd görünürdü. Kəmalə ürəyi döyünə-döyünə kəndə yaxınlaşanda bütün kənd dərin yuxuya dalmışdı. Qorxudan titrəyərək kənddən çıxdı. Nəhayət o, təpənin zirvəsinə dırmaşdı. O yana yol yox idi.

Kəmalə təqətdən düşərək banan ağacının altına yıxılıb, dərin yuxuya getdi.

Dan yeri sökülərkən Kəmalə gözünü açdı və gördü ki, qarşısında bir qarı dayanmışdır.

Qarı soruşdu:

– Sən kimsən? Ağacın altında niyə yatıbsan?

Kəmalə qorxub yerindən sıçradı. Sahilin yaxınlığında iki qayıq gördü. Qarı tez durmuşdu ki, yoldaşları oyanmamış çimə bilsin. O dedi:

– Sən benqaliyalıya oxşayırsan.

– Bəli, mən benqaliyalıyam, – deyərək Kəmalə yavaşca cavab verdi.

– Sən haradan bura gəlib çıxmısan? – deyərək qarı soruşdu.

– Mən Benaresə gedirəm. Yuxum gəlirdi, elə burada yatdım.

Qarı təəccüb qaldı:

– Qərribə işdir! Payı-piyada birbaşa Benaresə! Yaxşı, bizim qayı-
ğımızda gedərsən? Mən bu saat çimib qayıdıram.

Qarı çimdikdən sonra Kəmalə ilə yaxından tanış oldu. Bu yaşlı
qadın Kəmaləyə ətraflı nağıl etdi ki, o və onun əri hacıpurlu Şitxeşor-
babunun qohumudurlar. Şitxeşor-babunun evində bu yaxınlarda dəb-
dəbəli toyda iştirak etmişlər. Öz adı Nobinkali, ərinin adı Mukondolal
Dottodur. Bir neçə ildir ki, onlar Benaresdə yaşayırlar. Onlar Hacı-
purda çox qalmaq haqqında qohumlarının xahişlərinə əməl edə bil-
məmişlər, çünki qohumlarının evində yeməli idilər, Nobinkalinin
əri isə yemək işində çox tələbkardır. Ona görə də onlar qayıq kirayə
edib evlərinə qayıtmaq üçün yola düşmüşlər. Onların getməkləri
münasibəti ilə ev sahibi təəssüfünü izhar etdikdə, Nobinkali demişdir:
“Bilirsənmi, əzizim, mənim ərimin səhhəti pisdır. O, uşaq çağlarından
öyrənibdir ki, evdə inək olsun. İneyin südündən yağ çalxansın, yağ-
dan qxi, qxidən də luçi bişirsinlər. İneyə də hər şeyi vermək olmaz...”
və ilaxır...

Ərinin və özünün haqqında Kəmaləyə müfəssəl məlumat verdik-
dən sonra Nobinkali onu sorğu-suala çəkməyə başladı:

– Adın nədir?

– Kəmalə.

– Qolunda metal bilərziklər olduğundan görürəm ki, ərin var,
eləmi?

– Toyumuzun sabahı o yox oldu, – deyə Kəmalə pıçıldadı.

– Dəsgaha bax! Sən ki lap cavansan. Yəqin ki, yaşın on beşdən
artıq deyil? – Nobinkali Kəmaləni başdan-ayağadək diqqətlə süzdü.

– Yaşımın neçə olduğunu dürüst deyə bilmərəm. Ancaq, yəqin
ki, bu yaxınlarda on beş yaşım tamam olacaq.

– Sən doğrudan brəhmənsən?

– Bəli.

– Qohum-əqrəban harada yaşayır? – deyə Nobinkali soruşdu.

– Mən ərimin qohum-əqrəbasının evində heç yaşamamışam.

Atamın vətəni Bişukxalidir.

Nobinkali sözə başladı:

– Sənin atan-anan...

– Mənim nə atam var, nə də anam, – deyə Kəmalə qarının sözünü
yarımçıq qoydu.

– Ah, böyük Xari¹, bəs fikrin nədir?

– Benaresdə nəcib bir ailəyə qulluqçu gedirəm. Orada yeyib qala-
ram. Xörək bişirməyi bacarıram.

Nobinkali əlinə müftə qulluqçu-aşpaz, özü də brəhmən keçdi-
yinə şad oldusa da, fikrini qıza bildirməmək üçün dedi:

– Bizə aşpaz lazım deyil. Brəhmən qulluqçu-nökərimiz çoxdur.
Birini də tuta bilmərik. Həm də kim zəmanət verə bilər ki, sən mənim
sahibimə yaxşı xörək bişirə bilərsən. Brəhmən qulluqçuya ayda on
dörd rupi vermək, ondan da başqa yaxşı yedirdib, geydirmək lazımdır.
Ancaq sən brəhmən nəslindənsən, özün də çətin vəziyyətə düşübsən.
Nə edək, bizdə qalarsan. Biz çoxlarını yedirib-ıçırdırık. Xeyli şeyi
çölə tullayıq. Bir adamın da artması bizə təsir etmz. Sənə işləmək
lazım gəlməyəcək. İndi evimizdə bir mənəm, bir də ərim. Onların
hamısı varlı yerə düşüblər. Bircə oğlumuz var, o da Şeradxqonca
hakimdir. İki ay bundan əvvəl onun təyin olunmasını oxuyanda mən
ərimə dedim: “Bizim Notonun ehtiyacı yoxdur. Nə üçün o ora getsin.
Əlbəttə, hamıya hakim olmaq müyəssər deyil. Amma, axı yazıq
uşaq uzağa niyə getsin”. Ərim mənim cavabımda dedi: “İş onda
deyil. Sən arvad olduğun üçün heç nə başa düşürsən. Mən onu
maaş üçün qulluq etməyə vadar etmədim. Biz o qədər də kasıb
deyilik. Ancaq onun müəyyən işi olmasaydı, kim bilir nə ilə məşğul
olacaqdı. Axı o çox cavandır!..”

Səmt küləyi əsirdi. Kəmalə təzə tanışları ilə Benaresə tez gəlib
çatdı.

Nobinkali ilə ərinin şəhərin kənarında ikimərtəbəli evi və balaca
bağçası var idi. Ayda on dörd rupi maaş alan nöqərlərdən heç əsər
də yox idi. Doğrudur, orissalı bir brəhmən aşpaz idi. Kəmalə gəldik-
dən bir neçə gün sonra Nobinkali hirsələnib onu qovdu və bir rupi belə
vermədi. Bu zaman ayda on dörd rupiyə aşpaz tapmaq çətin olduğu
üçün mətbəx işlərini tamamilə Kəmalənin boynuna qoydular.

Nobinkali tez-tez Kəmaləyə nəsihət verirdi:

– Qızım, onu bil ki, sənin kimi cavan qızlar üçün Benares təhlü-
kəli yerdir. Heç vaxt evdən tək çıxma. Mən Qanqın sahilinə çimməyə
və ya Şivi təsvirinə səcdə etməyə gəndə səni də özümlə apararam.

¹ Xari – Vişnu allahının ləqəbidir.

Kəmalə əlindən çıxmasın deyə Nobinkali onu gözündən kənara qoymurdu. Hətta tay-tuşları benqaliyalı qızlarla danışmağına da icazə vermirdi.

Kəmalə bütün gün mətbəxdə əlləşirdi. Axşam olduqda Nobinkali öz darıxdırıcı və uzun-uzadı söhbətlərini başlar, deyərdi ki, oğrular-dan qorxaraq, Benaresə qiymətli daş-qaşını, qızıl-gümüş qab-qacağını və məxmərli-qumaşlı mebelini götürməmişdir.

Nobinkali deyirdi:

– Mənim ərim xeyli vaxt mis qab-qacağa öyrənə bilmirdi. Əvvəllər o, hey deyirdi: “Qoy qab-qacağın bir hissəsini oğurlasınlar, biz təzəsini alarıq”. Məsələ burasındadır ki, mən əbəs yerə zərər çəkməyi sevmərəm. Birtəhər ötüşərik... Sən elə fikir etmə, bizim böyük evimiz, bir ordu nökerimiz var. Biz axı onların hamısını buraya gətirə bilməzdik ki? Ərim əl çəkmirdi ki, burada böyük ev tutaq, mən dedim ki, çətin olar, dözə bilmərəm; bir az dincəlmək istəyirəm. Ev adamları dolu olsa qayğı, həyəcan da çox olur...

Nobinkalinin belə söhbətləri qurtarmırdı.

ƏLLİ İKİNCİ FƏSİL

Nobinkalinin evində Kəmalənin həyatı yosun basmış dayaz gölməçədəki balığın həyatına bənzəyirdi. Kəmalə bu evdən qaça bilərdi. Lakin hara qaçaydı? O mənhus gecədə dünyanın ona nə qədər dar və müdhiş göründüyünü Kəmalə unutmamışdı. O, bir daha asanlıqla belə bir qərara gələ bilməzdi.

Demək olmaz ki, Nobinkali özünə görə qıza mehr salmamış, onunla ünsiyyət bağlamamışdı. Lakin bu mehr və ünsiyyətdə nə məhəbbət, nə də həssaslıq var idi. Həyatının çətin dəqiqələrində Nobinkali Kəmaləyə kömək etmişdi, lakin Kəmalə ona minnətdar ola bilmirdi. Təsərrüfat işləri ilə məşğul olmaq Kəmalə üçün Nobinkalinin söhbətinə qulaq asmaqdan min dəfə yaxşı idi.

Bir dəfə səhər Nobinkali Kəmaləni çağırır ona dedi:

– Bilirsən nə var, əzizim, bu gün sahib özünü pis hiss edir. Həmişəki düyü əvəzinə ona qoğal bişir. Lakin qxini çox işlətmə. Sənin yaxşı aşpaz olduğunu bilərəm. Amma başa düşürəm ki, bu qədər ərinmiş yağ hara gedə bilər. Bu cəhətdən orissallı brəhmən səndən

çox yaxşı idi. Əlbəttə, o da xörəyi yağda bişirirdi, ancaq onun bişirdiyi xörəklərdə yağın təmi o qədər bilinmirdi.

Kəmalə belə iradlara cavab vermirdi, elə bil heç eşitmirdi, dərhal işinə başlayırdı. Bu gün də səbəbsiz təhqiri ürəyində bir ağrı kimi hiss edərək, tərəvəzi təmizləməyə başladı. O, dünyanın dərdləri və nəsibi olmuş iztirablar barəsində düşünürdü. Birdən ev sahibəsinin sözlərini eşidib səksəndi:

– Tulsı, tez qaç şəhərə, həkim Nolinakxanı çağır. De ki, kişinin halı çox pisdir.

“Həkim Nolinakxa!” Günəşin şüası Kəmalənin gözləri önündə qəflətən toxunulan qızıl vına telləri kimi titrəməyə başladı.

Kəmalə tərəvəzi kənara atıb, mətbəxin qapısına yanaşdı. Tulsı ev sahibəsinə təzim edib mətbəxə girdikdə, Kəmalə ona müraciət etdi:

– Hara gedirsən, Tulsı?

– Həkim Nolinakxanı çağırmağa.

– O kimdir?

– Burada ən yaxşı həkimdir.

– Harada yaşayır?

– Şəhərdə. Bir mil o yanda.

Kəmalə ağaların süfrəsindən az-çox nə saxlaya bilsəydi daim qulluqçulara bölüşdürərdi, çünki ev sahibəsi heç vaxt onlara doyunca yemək verməzdi. Sahibənin pis söyüşləri onu bu hərəkətlərindən çəkirdi bilmirdi. Digər tərəfdən ağalar yeyib qurtarmadan qulluqçuların yeməyə ixtiyarı yox idi. Çox vaxt bu və ya başqa qulluqçu Kəmaləyə yemək üçün müraciət etdikdə Kəmalə heç vaxt boş yola salmazdı. Ona görə də qısa müddət içərisində Kəmalə qulluqçuların məhəbbətini qazanmışdı.

Yuxarıdan ev sahibinin səsi eşidildi:

– Sən orada kimlə məsləhətləşirsən! Sən elə bilirsən ki, mən görmürəm! Sən başını mətbəxə soxmadan şəhərin yolunu tapa bilmirsən? Şey-şüy əbəs yerə itmir ki! Xanım, sən də unutma ki, avaranın birisi idin, yoldan tapıb yazığımı gəldi, evimdə sığınacaq verdim. Görürsən, sənin minnətdarlığım budur!

Nobinkali daim nöqərlərindən şübhələnirdi. Ona elə gəlirdi ki, hamısı onun malını oğurlamağa çalışır. Heç bir dəlil və sübutu olmadan nöqərlərin hamısını oğru hesab edirdi. Nobinkali inanırdı ki, hətta qatı qaranlığa bir topa palçıq atsa, bir hissəsi hədəfə dəyəcəkdir.

Nökərlər onun sayıqlığını və onu aldatmaq mümkün olmadığını bil-məlidlər. Bu dəfə Nobinkalinin söyüşləri Kəmaləyə təsir etmədi. O, avtomat kimi işləyirdi. Fikrinin harada cövlan etdiyi isə belli deyildi. O, aşağıda mətbəxin qapısında dayanaraq, Tulsinin qayıtma-ğını gözləyirdi. Nəhayət, Tulsı qayıtdı. Lakin o, tək idi...

Kəmalə soruşdu:

– Bəs həkim gəlmədi, Tulsı?

– Yox, gəlmədi.

– Nə üçün?

– Onun anası xəstədir.

– Anası xəstədir, – deyə Kəmalə təkrar etdi. – Yaxşı, bəs evlə-rində heç kəs yoxdur?

– Yox, həkim evli deyil.

– Evli olmadığını nədən bilirsən?

– Nökərlərindən eşitmişəm ki, arvadı yoxdur.

– Bəlkə arvadı ölübdür?

– Bəlkə də. Ancaq onun nökeri Brocun dediyinə görə Nolinakxa Ranqpurda həkimlik edəndə, orada da arvadı yox imiş.

Yuxarıdan sahibənin qışqırığı eşidildi:

– Tulsı!

Kəmalə dərhal qaçıb mətbəxə girdi, Tulsı isə yuxarıya qaçdı.

Nolinakxa!.. Ranqpurda həkimlik etmişdir!.. Kəmalə daha şüb-hələnmirdi.

Tulsı aşağıya düşdükdə Kəmalə yenə ona müraciət etdi:

– Mənə bax, mənim bir qohumum var, onun da adı həkimin adının eynidir. Mənə de görüm o, doğrudan brəhməndir?

– Bəli, brəhmən olmağına brəhməndir. Onun familiyası Çatu-codur.

Tulsı sahibənin qəzəblənməsindən qorxaraq, qızla söhbəti davam etdirmədən tez mətbəxdən çıxdı. Kəmalə isə Nobinkalinin yanına getdi:

– Mən işlərimi görüb qurtarmışam. İndi də Doşoşomedhqhata çimməyə gedirəm, – dedi.

Nobinkali:

– Sən çox qərribə qızsan! – dedi. – Sahib xəstədir. Məlum deyil, bəlkə ona bir şey lazım oldu. Sənsiz biz nə edərək?

– Mənim qohumlarımdan birinin Benaresdə olduğundan xəbər tutmuşam, onu görməliyəm, – deyə Kəmalə israr etdi.

– Sənin belə əməllərinin axırı pis olacaq! – deyə Nobinkali səsini ucaltdı. – Mən uşaq deyiləm, hər şeyi başa düşürəm. Burada qohumun olduğunu sənə kim xəbər verdi? Yəqin ki, Tulsı. Mən oğlanı daha saxlayas deyə deyiləm. Xanımcıqaz, sən bunu yaxşı yadında saxla: nə qədər ki, mənim evimdənsən, sən çimməyə tək gedə bilməyəcəksən və qohumunu axtarmayacaqsan.

Dalandara əmr verildi ki, Tulsini dərhal qovsun və evə bir daha gəlməsinə yol verməsin. Qalan nöqərlərə əmr verildi ki, Kəmalə ilə heç bir əlaqələri olmasın.

Kəmalə Nolinakxanın sağ olmasını bilənə qədər sahibənin sözün-dən çıxmağa cəsarət etmirdi. Lakin indi o, Nobinkalinin sözünə baxa bilməzdi. Onun əri bu şəhərdə yaşayırdı. O, yad bir evdə qalmağa dözə bilmir, əvvəlki kimi həvəslə işləyə bilmirdi. Sahibə isə get-dikcə Kəmalədən daha narazı qalırdı. Belə olanda Nobinkali dedi:

– Xanım, səni xəbərdar edirəm, sənin əməllərin xoşuma gəlmir. Ürəyinə iblis girib, nədir? Sən özün yemirsən, o sənin işindir, amma bizi ac saxlamağına yol verə bilmərəm. Bu gün sən bişirdiyin xörəyi adam ağzına da ala bilmir.

– Mən sizin evdə daha işləyə bilmərəm! – deyə Kəmalə cavab verdi. – Mən daha qala bilmərəm! Buraxın məni!

Nobinkali qasırğa kimi onun üstünə cumdu:

– Doğru deyirlər ki, yaxşılığa yaxşılıqla cavab verən yoxdur! Mənim də buna yazığım gəldi, evimdə yer verdim! Çoxdan bəri bizə qulluq edən aşpaz brəhməni qovdum! Heç bunun doğrudan da brəhmən olub-olmadığını da yoxlamadım. Amma bu xanım görün nə deyir: “Məni buraxın”. Sən qaçmaq istəsən, mən polisə xəbər verə-cəyəm! Oğlum hakimdir! Onun əmri ilə neçə adam asıblar! Mənimlə zarafat eləmə! Qodunun haqqında eşitmişsən? O, sahibinin üzünə durdu, cəzasını da aldı. Hələ bu günə kimi qazamatda oturur! Sən bizi aldada bilməzsən.

Sahibənin sözləri yalan deyildi. Doğrudan da sahib və arvadı Qoduya şər atmışdılar ki, guya o, saat oğurlamışdır. Nəticədə Qodunu həbsxanaya salmışdılar.

Kəmalə düşdüyü vəziyyətdən çıxış yolu tapa bilmirdi. Bundan da böyük bəla olardımı ki, həyatının xoşbəxt günləri bu qədər yaxın

olduğu halda əli-qolu bağlı qalsın. Onun həyatı kölə həyatından çətin idi. Çiyinə ağır iş yüklənmişdi, vəziyyəti getdikcə çətinləşirdi. Gecə yarıya az qalmış işlərini qurtarır, soyuqdan özünü qorumaq üçün isti şala bürünərək, bağa qaçır. Divara söykəlib gözlərini şəhərə gedən yola zilləyirdi. Onun gənc ürəyi ərinə sidq ilə xidmət etmək, məhəbbətini ona izhar etmək həsrəti ilə dolu idi. Onun fikri gecənin qarantlığına qərqlənmiş sakit yollardan ötürək, həsrətini çəkdiyi evin ətrafında dolanırdı. Kəmalə donub daşa dönmüş kimi uzun müddət burada dayanır, nəhayət şəhərə tərəf səcdə edərək, öz otağına qayıdırdı.

Lakin belə bir kiçik azadlıqdan, xırdaca səadətdən o tez məhrum oldu. Bir dəfə Kəmalə gecə keçəndə işini qurtardıqdan sonra Nobinkali onu yanına çağırırdı. Nökər Kəmaləni heç yerdə tapa bilmədiyini görüb xəbər verdi.

– Olmaya qaçmışdır? – deyərək Nobinkali təşvişlə düşdü. Özü əlində çıraqları axtarmağa başladı. Kəmaləni tapmadıqda ərinin yanına keçdi. Sahibi gözünü yarı yumub hoqqa çəkirdi. O, ərinə xəbər verdi:

– Mənə bax, deyəsən brəhmən qız qaçmışdır!

Mukundo-babunu hətta belə bir xəbər də müvazinətindən çıxara bilməzdi. O əsnəyərək dedi:

– Axı mən sənə demişdim ki, ona etibar etmək olmaz. Evdən bir şey itməmişdir ki?

– Yox, təkcə ona verdiyim şal yoxdur. Bəlkə yenə çatmayan bir şey var, bilmirəm.

Əri laqəyd halda dedi:

– Polisə xəbər vermək lazımdır.

Nökərlərdən birini polis dalınca göndərdilər. Bu zaman Kəmalə qayıdıb gördü ki, Nobinkali onun şeylərini yoxlayaraq, evi alt-üst etmişdir.

Nobinkali Kəmaləni görəndə kimi çıxırmağa başladı:

– Bu nə hoqqadır, çıxardırsan! Sən harada idin?

– İşimi qurtarıb bağa getmişdim, – deyərək Kəmalə cavab verdi.

Nobinkali söyüşə başladı. Ağzına gələni deyirdi. Onun səsine nöqərlər tökülüb göldilər. Hamı mətbəxin qapısına yığılırdı.

Nobinkalinin söyüşləri, təhqirləri heç vaxt Kəmaləni ağlatmırdı. İndi də o, dolu kimi yağdırılan söyüşləri dinləyərək sakit dayanmışdı.

Nobinkalinin çirkəbli söz seli qurtarar-qurtarmaz Kəmalə dedi:

– Siz məndən narazısınız! Buraxın gedim!

– Buraxaram, sən də baxarsan!.. Elə güman etmə ki, sən kimi nankorun, ifritənin birini yedirib geyindirəcəyəm. Ancaq səni buraxmazdan qabaq mən kim olduğumu sənə göstərəm, sən də baxarsan!

Bu davadan sonra Kəmalə daha bağa getməyə cəsarət etmirdi. O, otağının qapısını bağlayaraq, xülyalarla özünə təsəlli verirdi: “Bu qədər əzablardan sonra yaradanın mənə rəhmi gölməlidir axı!”

Bir dəfə Mukundo-babu iki nöqəri ilə şəhərə gəzməyə getmişdi. O, gedəndən sonra küçə qapısının sürməsinə salaraq bağlamışdılar. Qaş qaralan zaman qapının dalından tanınmayan bir səs eşidildi:

– Mukundo-babu evdədir?

Nobinkali ət-ayağa düşdü:

– Həkim Nolinakxadır! Budxiya! Budxiya!

Nobinkali nöqəri çağırırdı, lakin Budxiya hara isə yox olmuşdu. Arvad Kəmaləyə əmr etdi:

– Tez ol, get qapını aç! Doktora de ki, sahib gəzməyə gedib. O bu saat qayıdacaq. Qoy gözləsin, getməsin.

Kəmalə çırağı götürüb aşağı endi. Onun ayaqları əsir, ürəyi döyünürdü, əlləri soyumuşdu. Kəmalə qorxurdu ki, həyəcədən Nolinakxaya yaxşı baxa bilməsin.

Qız sürməni kənara itələyib, qapının dalına çəkildi:

– Sahib evdədir? – deyərək Nolinakxa sualını təkrar etdi.

– Xeyr, buyurun! – deyərək Kəmalə çətinliklə cavab verə bildi.

Nolinakxa qonaq otağına keçdi. Bu an Budxiya haradansa gəlib çıxdı və sahibənin sözlərini Nolinakxaya dedi:

– Sahib gəzməyə getmişdir. Bu dəqiqə gələr, bir az gözləyin.

Həyəcədən Kəmalənin sinəsi ağır-ağır qalxıb-enirdi. O, qarantlıq eyvana çıxdı ki, oradan Nolinakxanı yaxşı görə bilsin. Qız həyəcədən boğulur, ayaq üstə zorla dura bilirdi. O, yerə çökdü ki, bəlkə siddətlə döyünən ürəyi bir az toxtasın.

Mənəvi iztirabdan və gecənin soyuğundan Kəmalənin bədəni tir-tir əsirdi.

Çırağın zəif işığı Nolinakxanın üzünə düşmüşdü. O, fikrə gedərək oturmuşdu. Kəmalə gözlərini ondan çəkmirdi. Göz yaşları axıb yanaqlarını isladırırdı. O, göz yaşlarını tələsik silərək, alovsaçan gözlərini Nolinakxadan çəkmirdi. Sanki əbədi olaraq onun surətini zəhinə nəqş etmək istəyirdi. Kəmalə çırağın titrək işığında Nolinakxa-

nın fikirli üzünə, enli alınına baxaraq, quruyub qalmışdı. Onu əhatə edənləri qətiyyənlə hiss etmirdi. Bu an Kəmalə üçün bu sifətdən başqa bütün kainatda heç bir şey yox idi. Bütün aləm Nolinakxanın simasında təcəssüm edirdi.

Kəmalənin belə bir vəziyyətdə, duyğularına qapılıraq şüursuz bir halda nə qədər qaldığı bəlli deyil. Fikrini topladıqda birdən Nolinakxanı kreslodan qalxan və Mukundo-babu ilə danışan gördü.

Kəmalə onların hər ikisinin eyvana çıxacağından və onu orada görənlərindən qorxaraq, aşağı düşüb mətbəxə girdi. Mətbəxin qapısı Nolinakxanın küçəyə doğru keçəcəyi həyəətə açılırdı. Kəmalə ürəyi sıxıla-sıxıla onu gözləyirdi.

“Mənim kimi yazıq bir qız belə bir adamın arvadı ola bilərmi? Onun ağıllı, nurani və gözəl üzündə bir ulyiyyət var! Mənim sahibim, hökmdarım, mən əbəs yerə bu əzabları çəkməmişəm!” – deyərək Kəmalə dua edirdi.

Pilləkəndən ayaq səsləri eşidilməyə başladı. Kəmalə qaranlıq qapının önündə dayandı. Birinci olaraq Budxiya əlində çıraqla keçdi, ondan sonra Nolinakxa göründü.

Kəmalə fikrən Nolinakxaya müraciət etdi:

“Ah, mənim sahibim, sən sadiq xidmətçin özgəninin evində qulluqçu olmağa məcburdu. Sən onun yanından keçdin, tanımadın”.

Mukundo-babu axşam yeməyi üçün arvadının otağına getdikdən sonra qız xələvətə qonaq otağına keçdi. O, bir az bundan əvvəl Nolinakxanın oturduğu kreslo önündə diz çökdü, səcdə edərək, döşəməni hörmətlə öpdü. Kəmalənin ürəyi qəm və qüssənin ağırlığı altında sıxılırdı. Nolinakxaya məhəbbət və sədaqətini ifadə etmək üçün onun başqa çarəsi yox idi.

O günün səhəri Kəmalə eşitdi ki, səhhətini bərpa etməkdən ötrü Mukundo-babuya həkim məsləhət görmüşdür ki, ab-havasını dəyişmək üçün Benaresdən çox uzaq olan və qərbdə yerləşən bir kurorta getsin. Evdə hazırlıq işləri başlandı.

Kəmalə Nobinkalinin yanına gedərək:

– Mən Benaresdən gedə bilmərəm, – dedi.

– Bir buna baxın, biz gedə bilərik, bu yox! Haradan belə sən mömin oldun?

– Nə deyirsiniz deyən, ancaq mən burada qalacağam.

– Yaxşı, görək sən burada necə qalacaqsan!

– Mən xahiş edirəm mənə buradan tərətməyin, – deyərək Kəmalə yalvarmağa başladı.

– Sən nə qorxulu adamsan! Yola düşməyin vaxtıdır! Sən də özünü naza qoyubsan! Biz bu tələsikdə sənə yerinə adam tuta bilmərik. Sən getməyəndə sənə işini kim görəcək?

Qızın yalvar-yaxarıları nəticəsiz qaldı. O, otağın qapısını örtərək, hönkür-hönkür ağlamağa, Allaha yalvarmağa başladı.

ƏLLİ ÜÇÜNCÜ FƏSİL

Nolinakxaya ərə getməsi barəsində qızı ilə danışdıqdan sonra Onnoda-babunun ağırları yenidən başladı. Gecə səhərə kimi əzab çəkdi, lakin səhər ağırları dayandı.

Onnoda-babu öz otağında oturub, qış günəşinin zərif şüaları ilə qızınırdı. Yaxında Hemnolini çay hazırlayırdı.

Onnoda-babu çəkdiyi əzablar nəticəsində xeyli üzülmüş, rəngi qaçmışdı. Gözlərinin dövrəsini qara basmışdı. Bir gecənin içərisində nəzərə qoçalmış gəlirdi. Hemnolini atasının vəziyyətini gördükdə ürəyinə sanki xəncər sancıldığını hiss etdi. O, Nolinakxaya ərə getmək istəmədiyini atasına söylədiyi üçün əzab çəkirdi. Ona elə gəlirdi ki, atasının cismani əzabları mənəvi iztirabdan törəmişdir.

“Onun rahat olması üçün nə etməliyəm?” – deyərək Hemnolini düşünür, lakin heç bir qərara gələ bilmirdi.

Okxoyla Çokroborti əminin gözlənilmədən buraya gəlib çıxmaları Hemnolininin düşüncələrini yarımçıq qoydu. Qız getmək istəyirdi, lakin Okxoy:

– Getməyin, bu şəxs hacıpurlu Çokrobortidir. Qərb vilayətlərində bunu yaxşı tanıyırlar. Sizinlə vacib işi var, – deyərək onu saxladı.

Bağda yarıçmş köşk vardı. Okxoy əmi ilə onun pillələrində əyləşdi.

– Mənə söylədilər ki, Romeş-babu sizin yaxın dostunuzdur, – deyərək əmi sözə başladı. – Mənim buraya gəlməkdə məqsədim onun arvadının taleyini öyrənməkdir. Dedim, bəlkə siz onun yerini bilirsiniz.

Onnoda-babu təcübündən bir söz belə söyləməyə qadir olmadı.

– Romeş-babunun arvadı? – deyə nəhayət Onnoda-babu dilləndi. Hemnolini başını aşağı saldı.

– Qorxuram ki, siz məni tərbiyəsiz adam sanasınız, – deyə əmi sözünü davam etdirdi. – Təhəmmül edin, məni axıra qədər dinləyin. Siz yaqınlıq hasil edəcəksiniz ki, mən bura özgələrin sözünü gəzdirmək, qeybətini etmək üçün gəlməmişəm. Mən Romeş-babu və onun arvadı ilə gəmidə Puca bayramında tanış olmuşam. Onlar qərbə gedirdilər. Yaqın siz onu da bilirsiniz ki, Kəmaləni birçə dəfə görəndən ömrü boyu unuda bilməz. Mən indi qocayam. Çox dər-dələm görmüşəm. Ürəyim berkimişdir. Lakin mən indiyə qədər onu – Lakşmini unuda bilmirəm. – Qocanın gözləri yaşardı, o yenə sözünü davam etdirdi. – Bəli, Romeş-babu haraya getdiyini özü də bilmirdi. Lakin iki günlük görüşümüzə Kəmalə mənə mehr saldı və Romeş-babunu Hacipurda sakit olmağa razı etdi. Orada Kəmalə mənim qızım Şoyla ilə çox dostlaşdı. Sonra nələr olduğunu sizə söyləməyə mənə taqət yoxdur. Mən hələ indi də anlaya bilmirəm. Nə oldu ki, Kəmalə birdən bizi tərk edərək əzab çəkməyimizə bais oldu. O gedəndən Şoylanın göz yaşları qurumur.

Qoca özünü saxlaya bilməyib hönküdü.

Onnoda-babu dərin həyəcan keçirirdi.

– Bəs ona nə oldu? Hara getdi? – deyə Onnoda-babu sual verdi.

– Okxoy-babu, – deyə əmi yol yoldaşına müraciət etdi. – Təfəsilatı siz bilirsiniz, bunlara söyləyin. Mən özüm nağıl etməyə başlasam, qorxuram dər-dələnin ağırlığından bağrım çatlasın!

Okxoy hadisəni başdan-başa olduğu kimi nağıl etdi, özündən heç bir şey artırmadı. Lakin Okxoyun izahatından elə çıxırdı ki, Romeşə heç bir vəchlə nəcib demək olmaz.

Onnoda-babu çətinliklə cavab verdi:

– Bu barədə bizə heç bir şey belli deyildir. Kəlkətədən gedəndən sonra Romeş bizə bir dənə də olsa məktub yazmadı.

– Biz onun Kəmaləni aldığından da xəbər tutmamışıq, – deyə Okxoy əlavə etdi. – Kəmalənin Romeşin arvadı olduğunu, cənab Çokroborti, siz yaqın bilirsinizmi? Bəlkə, o, Romeşin bacısı və ya qohumudur?

– Nə danışırırsınız, Okxoy-babu? – deyə əmi təəccüb etdi. – Necə yeni arvadı deyil? Kəmalə kimi sadıq və yaxşı arvada təsadüf etmək çox çətin olar!

– Təəccüb ediləsi şeydir. Qadın nə qədər yaxşı olsa, onunla bir o qədər də pis rəftar edirlər. Mənə belə gəlir ki, nəcib adamlar daim əzab çəkirler, – deyə Okxoy köksünü ötürdü.

– Doğrudan da, bu fəlakətdir! Lakin indi nə edəcəksən, olan olmuş, keçən keçmişdir. İndi qəm çəkməyin mənası nədir? – deyə Onnoda-babu seyrəkləmiş saçlarını tumarlamağa başladı.

Okxoy yenə dilləndi:

– Mənim bu barədə şübhəm var. Bəlkə də o, qər q olmamış, evi tərk edərək qaçmışdır? Çokroborti cənablarını Benaresə gətirməkdən məqsədim Kəmaləni axtarmaqdır. Görünür siz də bu barədə bir şey bilmirsiniz. Biz burada bir neçə gün qalıb, Kəmaləni axtarmaq niyyətindəyik. Bəlkə də xəbər tuta bildik.

Onnoda-babu soruşdu:

– Romeş indi haradadır?

– O bizimlə görüşmədən Hacipurdan getmişdir, – deyə əmi cavab verdi.

– Mən özüm onu görməmişəm. Deyirlər ki, o, Kəlkətəyə getmişdir. Gərək ki, o, Alipurda işləyəcəkdir. İnsanın kədəri uzun sürmür, xüsusən Romeş kimi gənclərin dər-dələni çox çəkməz. Cənab Çokroborti, gedək, Kəmaləni şəhərdə axtaraq.

Onnoda-babu soruşdu:

– Okxoy, sən bizə bir də gələcəksənmi?

– Bilmirəm. Siz təsəvvür edə bilməzsiniz ürəyim necə ağrıyır. Nə qədər Benaresdəyəm, Kəmaləni axtaracağam. Bu nəcib qız ümidini itirib dər-dələni qatlaşmayaraq, evdən qaçmağa məcbur olmuşdur! Bir düşünün, o indi nə kimi təhlükələrə məruz qalır! Əlbəttə, Romeş-babu üçün fərqi yoxdur, lakin mən sakit, laqeyd qala bilmərəm.

Bu sözlərdən sonra Okxoy və əmi Onnoda-babunun evini tərk etdilər.

Kədərənmiş Onnoda-babu qızının üzünə diqqətlə baxırdı. Hemnolini çox yaxşı bilirdi ki, atası onun üçün təşvişə düşmüşdür. O, iradəsini çətinliklə toplayıb sakitləşdi.

– Ata, bu gün özünü həkimə göstərməlisən, – deyə Hemnolini atasına müraciət etdi. – Hər bir cəfəng şey sənəin səhhətinə təsir edir. Sən özünü müalicə et.

Onnoda-babu azacıq toxdadı. Hemnolini Romeşin haqqında eşitdiklərinə baxmayaraq, atasının səhhətini düşünürdü. Onun ürəyini

özən bir daş sanki birdən-birə yox oldu. Başqa bir vaxt o, xəstəliyindən danışmaq istəməzdi, lakin bu gün dedi:

– Doğru deyirsən, özümü həkimə göstərməliyəm. Necə bilirsən, Nolinakxanın dahnca adam göndərəkmi?

Nolinakxanın adı çəkildikdə qız təşvişə düşdü. İndi atasının yanında o həmişəki kimi Nolinakxa ilə sərbəst danışa bilməyəcəkdi. Buna baxmayaraq Hemnolini:

– Yaxşı, mən çağırtdıraram, – dedi.

Onnoda-babu Hemnolininin müəssir olmadığını gördükdə cəsərlə:

– Hem, Romeş əhvalatı... – deyə sözə başladı.

Hemnolini atasına sözünü qurtarmağına imkan vermədi.

– Ata, hava istiləşdi... Gedək... Gedək otağa, – dedi və atasının etirazına yol verməyərək, onun qoluna girib otağa apardı. Onnoda-babunu kresloya əyləşdirib, ayaqlarını örtüdü və əlinə qəzet verdi, sonra gözlüyü qabından çıxarıb burnuna taxdı və dedi:

– Ata, sən oxumaqda ol, mən bu saat gəlirəm.

Onnoda-babu itaətkar bir uşaq kimi Hemnolininin sözüne baxmaq istədi, lakin qızının halını düşünərək, fikrini toplaya bilmədi. Nəhayət, o, qəzeti kənara qoyub, Hemi axtarmağa getdi. Onun otağına yanaşdıqda, hələ tez olduğuna baxmayaraq, qapısını bağlı gördü.

Onnoda-babu səsinə çıxarmadan eyvanın o başından bu başına var-gəl etməyə başladı. O bir qədər gözlədikdən sonra yenə Hemnolininin otağına getdi. Bu dəfə də qapı bağlı idi. Onnoda-babu narahat oldu, yenə eyvana qayıdaraq, ağır-ağır kresloya oturdu və əsəbi halda saçlarını oynatmağa başladı.

Bir az sonra Nolinakxa gəldi. Onnoda-babuya baxdıqdan sonra müalicə təyin etdi və içəri girən Hemnoliniyə müraciətlə:

– Söyləyin, atanızı narahat edən bir şey varmı?

Hemnolini müsbət cavab verdi.

Nolinakxa məsləhət gördü:

– Ona tam mənasında mənəvi istirahət lazımdır. Mənim anam da eyni vəziyyətdədir. Kiçik, əhəmiyyətsiz bir şey görürsən ki, onun halını pərişan etdi. Buna da çox qüvvə sərf olunur. Dünən kiçik bir şey üçün bütün gecəni yata bilmədi. Mən hər vaxtla çalşıram ki, o həyəcanlanmasın, lakin həyat elə qurulubdur ki, bu hər vaxt mümkün olmur.

Hemnolini dedi:

– Siz bu gün kefsiz kimi görünürsünüz.

– Yox, mən özümü çox yaxşı hiss edirəm. Mən heç bir zaman xəstələnmirəm. Lakin dünən gec yatdım. Bəlkə ona görə pis görünürəm.

– Ananızın yanında daim bir qadın olsa və ona baxsa, yaxşı olar. Siz təksiniz, işiniz həddən aşıb, təbii, ananıza lazım olduğu kimi baxa bilmirsiniz.

Hemnolini sıxılmadan sərbəst söhbət edirdi. Onun bu son sözlərində, əlbəttə, yersiz bir şey yox idi. Lakin birdən o fikirləşdi ki, Nolinakxa onun sözlərini bir eyham kimi düşünə bilər. O, utandığından qızardı.

Nolinakxa Hemnolininin çaşdığını gördükdə ixtiyarsız olaraq, anası ilə söhbətini xatırladı.

Qız tələsik izah etdi:

– Ananızın yanında həmişə bir qulluqçu arvad olsaydı, yaxşı olardı.

Nolinakxa cavabında:

– Mən dəfələrlə anamı dilə tutmuşam, ancaq heç cür razı edə bilməmişəm. O, əqidəsinə görə təmizliyə çox fikir verir, vəsvəsidir. Buna görə də qulluqçuya etibar etmir. Xasiyyəti belədir: ona könüllü xidmət edən olmasa, heç kəsi yaxına qoymaz.

Hemnolini buna heç bir cavab verə bilmədi. Bir azdan sonra o yenə söhbəti təzələdi:

– Mən sizin nəsihətlərinizə əməl etmək istəyirəm, lakin maneələrlə üz-üzə gəldikdə geri çəkilirəm. Qorxuram heç vaxt qəlben rahat və möhkəm ola bilməyəm. Söyləyin, həyatın mənə endirdiyi zərbələr mənə həmişəmi belə müvazinətdən çıxaracaqdır?

Hemnolininin səsinə hiss edilən qəm və kədər Nolinakxanın fikrə getməsinə səbəb oldu.

– Darıxmayın, – Nolinakxa dedi. – Unutmayın ki, həyat yolunda meydana çıxan maneələr insanın mənəvi mətanətini sınaqdan keçirmək üçündür.

– Siz sabah bizə gələ bilərsinizmi? – deyə Hemnolini soruşdu. – Sizin köməyiniz, təsiriniz mənə qüvvət verir.

Nolinakxanın üzündə, onun səsinə nə qədər sarsılmaz mənəvi qüvvə vardı? Hemnolini ona baxarkən təselli tapır və ilham alırdı. Nolinakxa gəldikdən sonra Hemnolini bir qədər sakit ola bildi.

O, yataq otağına yapışmış olan eyvanda duraraq, qış günəşinin şüalarına qərş olmuş dünyanı seyr edirdi. Günəşli günün parıltısı içində onun qarşısında əmək və istirahətlə, qüdrət və sülhlə dolu kainat öz intəhasız genişliyi ilə açılırdı, sonra arzuların coşğunluğu ilə təmkinlik, pəhrizkarlıq, özünü saxlamaq iqtidarı bir-biri ilə necə üzvi surətdə birləşir. Qız tamamilə üzülmüş qəlbi ilə dünyanın özəmətinə hiss edirdi. Günəşin işığı, səmanın sonsuz maviliyi Hemnolinin ürəyində yaşamaq ehtirası və dünyaya minnətdarlıq hissi oyatdı.

O, Nolinaxxanın anasını düşünürdü. Qadının ötən gecə nə üçün yatmadığının səbəbini qız duyurdu. Nolinaxxaya ərə getmək haqqında təklifin ilk sarsıntısı və qorxusu, nəhayət, keçib getmişdi. Hemnolinin qəlbində onunla hərarətli bağlılıq və ona qarşı minnətdarlıq getdikcə artırdı, lakin bu bağlılıqda nə iztirab, nə də həqiqi məhəbbətə xas olan coşğunluq yox idi. Öz daxili aləminə dalmış cavan oğlana, əlbəttə, qadın məhəbbəti lazım deyil, lakin hamının insan qayğısına ehtiyacı olduğu kimi, onun da buna ehtiyacı var idi. Yaxşı, bəs onun qeydinə kim qalacaqdı? Anası qoca və zəifdir! Nolinaxxanın həyatı işə başqaları üçün xeyirsiz deyildir! Ona xidmət etmək, insanların qarşısında borcunu yerinə yetirmək deməkdir!

Bu gün Romeşin haqqında eşitdikləri onun sevən qəlbi üçün ağır bir sınaq idi. Ona vurulan ağır zərbəyə qatlaşmaq üçün Hemnolini bütün qüvvələrini toplamağa məcbur oldu. İndi Romeş üçün iztirab çəkmək ona həqarət görünürdü. Hemnolini onu nə ittiham etmək, nə də töhmətləndirmək istəyirdi. Yer daima hərlənməsini davam etdirməkdədir. O hərlənərkən milyonlarca insanlar da yaxşı və ya pis əməllərini davam etdirirlər. Hemnolini kimsəni ittiham etmək niyyətində deyildi. O, Romeş haqqında fikirləşmək belə istəməirdi. Bəzən o, məhv olmuş Kəmaləni xatırlayırdı, onu dəhşət götürürdü. Hemnolini özünə sual verirdi: onunla özünü öldürən bədbəxt Kəmalə arasında nə kimi rabitə vardır? Həya, qəzəb və mərhəmət kimi hisslər onun ürəyini sıxırdı. Hemnolini əllərini sıxaraq, duaya başlayırdı.

– Sən ey xəllaqı-ələm, nə üçün mən iztirab çəkirəm? Mənim günahım nədir? Sən ey rəhmlı Allah, məni bu məhəbbətin cəngindən xilas et! Mən sənə yaratdığın bu dünyada sakit yaşamaq istəyirəm. Mənə başqa bir şey lazım deyil!

Onnoda-babu səbir edə bilmirdi. O, bir an əvvəl Romeşlə Kəmalə haqqında eşitdiklərinə Hemnolinin necə münasibət bəslədiyini

bilmək istəyirdi, lakin soruşmağa cəsarəti çatmırdı. Hemnolini eyvanda oturmuşdu, əl işi ilə məşğul idi. Onnoda-babu bir neçə dəfə qızının yanına gəlmişdi, lakin onun fikirli üzünə baxdıqda bir şey soruşa bilmədi.

Yalnız axşamüstü Hemnolini atası ilə yanaşı oturaraq, ona südlə dərman içirərkən, Onnoda-babu cəsarətini toplaya bildi.

– Bu çırağı buradan götür, xahiş edirəm, – deyərək, Hemnoliniyə müraciət etdi.

Otağa qaralıq çökdükdə Onnoda-babu söhbətə başladı:

– Görünür bizə gələn o qoca yaxşı adamdır...

Hemnolini cavab vermədi. Onnoda-babu başqa bir müqəddimə tapma bilmədikdə əsil mətləbə keçdi:

– Romeşin hərəkətinə mən təəccüb edirəm. Onun barəsində sözsöhbət çox idi, indiyə qədər mən heç birinə inanmırdım. Lakin...

Hemnolini kədərlə:

– Ata, bu söhbətdən vaz keçək, – deyərək atasının sözünü kəsdi.

– Əzizim, mən bu barədə danışmaq istəmirəm! Lakin özün də bir fikir ver. İstər-istəməz bizim bütün şadlığımız və bədbəxtliyimiz bu adamla əlaqədardır. Ona görə də onun hərəkətlərinə laqeyd qala bilmərik.

– Yox, yox! – deyərək Hemnolini tələsik cavab verdi. – Nə üçün biz səadətimizi bu və ya digəri ilə bağlamalıyıq? Ata, mən lap sakitəm. Sən mənim haqqında narahat olduqda mən vicdan əzabı çəkirəm.

– Əzizim, – deyərək Onnoda-babu sözünə davam etdi. – Mən qocayam. Sən öz həyatını qurmayınca mən rahat ola bilməyəcəyəm. Mən sənəin terki-dünya olmağını istəmirəm.

Hemnolini dillənmədi. Onnoda-babu onu dilə tutmağa başladı:

– Sən məni başa düş, əlbəttə, ağır bir sarsıntı keçirmisən, ancaq necə olsa, həyatın sənə verdiyi nemətləri rədd etməməlisən. İndi sən öz kədərinə qapanaraq, səni həyatda məhz nəyin xoşbəxt edəcəyini və fayda verəcəyini təsəvvür etməsən. Mən isə həmişə sənəin xoşbəxt olmağını düşünürəm. Mən bilərəm ki, səni nə rahat və xoşbəxt edə bilər. Sən mənim məsləhətimə etinasız qalma.

Hemnolinin gözündən yaş axdı.

– Ata, sən elə demə. Mən sənəin məsləhətini rədd etməmirəm və sənəin dediyinə əməl edərdim. Ancaq ürəyimi şübhələrdən təmizləyəne qədər mənə vaxt ver ki, sən dəyəne hazırlaşım.

Onnoda–babu qaranlıqda qızının yaş üzünə toxundu və saçlarını tumarladı. Onnoda–babu o gecə qızına daha bir kəlmə də demədi.

Ertəsi gün səhər Onnoda–babu bağda, ağac dibində qızı ilə çay içərkən Okxoy gəldi. Okxoy Onnoda–babunun gözlərindəki səssiz sualı oxuyub, çayla dolu fincanı qabağına çəkərək oturdu və dedi:

– Heç bir xəbər tuta bilmədik, onun və Kəmalənin bir sıra şeyləri hələ indi də Çokroborti cənablarındadır. O, bunları hara göndərsin? Özü də məəttəl qalmışdır. Romeş–babu sizin ünvanınızı öyrəndikdə mütləq bura gələcəkdir. Buraya gəldikdə siz ona...

Gözləmədiyi bir halda Onnoda–babu qəzəblə onun sözünü kəsdi:

– Okxoy, sən heç şey anlamırsan, Romeş axı bizə nə üçün gəlsin? Mən nə üçün onun şeylərinin qeydinə qalmalıyam?

Okxoy özünü doğrultmaq istədi:

– Çox ola bilər ki, Romeş–babu bu saat öz hərəkətlərinə peşman olmuşdur. Köhnə dostlar məgər onun qeydinə qalmamalıdır? Onu belə bir gündə tərk etmək olarmı?

– Okxoy, – deyə Onnoda–babu cavab verdi, – sənənin hey ondan danışmağın bizim xoşumuza gəlmir. Gəlsənə, Romeş barəsində bizim yanımızda bir daha danışmayan?

Hemnolini söhbətə müdaxilə etdi:

– Ata, heç də həyəcanlanma, sənə zərərdir. Okxoy–babu nə istəsə, onu da deyə bilər. Yaxşı, burada qəbih bir şey yoxdur axı!

– Yox, yox, məni bağışlayın, – deyə Okxoy–babu üzr istədi. – Mən yaxşı başa düşməmişəm.

ƏLLİ DÖRDÜNCÜ FƏSİL

Mukundo–babu bütün ailəsi ilə Benaresdən Miruta getməyə hazırlaşdı. Şeylər qablanmış, sabahı gün yola çıxacaqdılar. Kəmalə hələ ümidli idi ki, onların getməsinə bəlkə də bir hadisə mane ola bilər və ya həkim Nolinakxa öz xəstəsinə bir daha baş çəkməyə gələr. Lakin bunların heç biri olmadı.

Nobinkali qarışıqlıqda Kəmalənin qaçmasından qorxurdu. Ona görə də onu yanından bir addım kənara qoymurdu. Şeylərin qablaşdırılmasını tamamilə qızın öhdəsinə buraxmışdılar. O, çarəsizlikdən son gecə ağır xəstələnməyin həsrətini çəkirdi. O zaman Nobinkali

xəstə qulluqçunu özü ilə aparmaz, bəlkə də bu məşhur həkimi onun yanına çağırar. O, gözlərini qapadı və həkimin ayağının altından hörmətlə torpaq götürərək, öldüyünü təsəvvür etməyə başladı.

Son gecə Kəmalə Nobinkalinin otağında yatdı, ertəsi gün isə Nobinkalinin arabasında vağzala getdi. Mukundo–babu ikinci klasda gedirdi, Nobinkali ilə Kəmalə isə qadınlar kupesində idilər.

Nəhayət, qatar yola düşdü. Parovozun səsi Kəmalənin ürəyini qudurmuş filin dəhşətli dişləri qəzəblə sarmaşığı dartaraq yırtdığı kimi parçalayırdı. Vaqonun pəncərəsindən görünüb ötən şeylərə Kəmalə acgözlüklə və həsrətlə baxırdı.

– Yelpik qutusu haradadır? – deyən Nobinkalinin səsi eşidildi. Kəmalə dinmədən qutunu ona verdi. Nobinkali hirsli dedi:

– Mən bilirdim axı! Betelə əhəng qoymağı yadımdan çıxarıbsan. Mən sənənlə nə edim, lap çəşib qalmışam! Özüm fikir verməsəm, hər şey korlanır. Sənənin ürəyinə iblis giribdir, nədir? Sən qəsdən məni hirsəndirirsən. Bu gün tərəvəzə duz tökməmişən, sabah südaşı, baxarsan, torpaq dadar. Sən elə bilirsen ki, sənənin oyunlarını biz başa düşmürük? Dayan bir Miruta çataq, mən səni yerində oturdaram!

Qatar körpüdən keçərkən Kəmalə başını pəncərədən çıxartdı ki, Qanqın sahilində uzanmış Benaresə son dəfə baxsın. O, Nolinakxanın evinin harada olduğunu bilmirdi. Lakin qatar sürətlə ötüb keçərkən, Kəmalənin gözüne çarpan sahil boyu küçələr, evlər, şiş qülləli məbədlərin hamısı Kəmaləyə Nolinakxanı xatırladı, ona hədsiz dərəcədə yaxın və əziz görünürdü.

Sahibənin səsi eşidildi:

– Nədir pəncərədən sallanıbsan? Sən ki quş deyilsən: qanadsız uça bilməzsən!

Benares gözdən itəndən sonra Kəmalə yerinə qayıtdı və dinməz–söyləməz gözlərini fəzaya zillədi.

Qatar Moqolşoraya gəlib çatdı. Kəmalə sanki yuxuda gedirdi. O nə vağzalin səs–küyünü, nə də adamların vurnuxmasını hiss edirdi. O elə bu cür, heç bir şey duymadan, sanki yuxuda bir qatardan düşüb o biri qatara oturdu.

Qatarın yola düşməsinə az qalmışdı. Birdən yaxşı tanıdığı bir səs eşitdikdə Kəmalə səksəndi.

– Ana! – deyə onu səslədilər.

Kəmalə döndü, platformaya baxıb Umeşi gördü. Sevincdən onun üzü güldü:

– Umeş, sən sən?

Umeş kupenin qapısını açdı. Kəmalə o dəqiqə platformaya atıldı. Umeş isə hörmətlə onun ayaqlarına əyilib salam verdi. Umeş gülürdü. Elə bu an konduktor kupenin qapısını örtüdü.

– Kəmalə, sən nə qayırsan? – deyə Nobinkali kupədə özündən çıxaraq çığırıldı. – Qatar gedir, tez ol, otur!

Lakin Kəmalə heç nə eşitmirdi. Fit verildi, parovoz ağır nəfəs alaraq, hərəkət etdi.

Kəmalə soruşdu:

– Haradan gəlirsən, Umeş?

– Hacıpurdan.

– Hamı salamatdır mı? Əmi necədir? – deyə Kəmalə sual ardınca sual verməyə başladı.

– Yaxşıdır. Özünü yaxşı hiss edir.

– Mənim didim nə qayırır?

– Sənin üçün ağlamaqdan kor olubdur, ana!

Kəmalənin gözləri yaşla doldu.

– Ümi necədir? O öz xalasını hələ yadımdan çıxarmayıb ki?

– Sənin bağısladığın qolbaqları taxmamış heç süd də içmir, – deyə Umeş cavab verdi. – Elə ki qolbağı qoluna taxırlar, əllərini oynada-oynada çığırır: “Xalam getdi”. Anası ona baxaraq, gözünün yaşını tökür.

Kəmalə yenə sual verməyə başladı:

– Sən haradan gəlib bura çıxdın?

– Hacıpurda yaşamaqdan darıxdım, axırda oradan çıxıb gəldim.

– Bəs indi fikrin nədir? Hara getmək istəyirsən?

– Ana, səninlə gedəcəyəm.

– Axı mənim birçə paysam da yoxdur.

– Məndə pul var, – deyə Umeş onu arxayın etdi.

Kəmalə təəccübləndi:

– Səndə pul haradandır?

– O vaxt mənə verdiyin beş rupini xərcləməmişəm. – Umeş pulu düyünçəsindən çıxarıb, Kəmaləyə göstərdi.

– Onda gedək. Benaresə getməliyik. De görüm, iki bilet ala bilərənmə?

Umeş:

– Alaram, – deyib getdi və bir dəqiqədən sonra biletləri gətirdi. Qatar yola düşməyə hazır idi. Umeş Kəmaləni qadın kupesinə oturdub, qonşu şöbədə özünə yer düzəltdi.

Onlar Benaresdə qatardan düşərkən Kəmalə soruşdu:

– Bəs indi hara gedək?

– Sən narahat olma, ana, mən yaxşı yer bilirəm.

Kəmalə təəccüblə soruşdu:

– Yaxşı yer? Sən buranı nə tanıyırsan?

– Mən burada hər yeri tanıyıram. İndi hara apardığımı özün görəcəksən.

Umeş bu sözləri söyləyərək, Kəmaləni faytona əyləşdirdi, özü də sürücünün yanında oturdu. Nəhayət, fayton dayandı. Umeş yerə sıçrayıb qışqırdı:

– Ana, mənzilə çatdıq!

Düşükdə Kəmalə Umeşin dalınca getdi.

Evə girərkən Umeş ucadan soruşdu:

– Baba evdədir?

Qonşu otaqdan səs eşidildi:

– Yoxsa Umeşdir? Sən haradan gəldin?

Bu anda Çokroborti əminin özü qapının ağzına çıxdı. Umeşin üzünü şən təbəssüm bürüdü. Kəmalə mat qalaraq, əminin qarşısında diz çökdü və pronam icra etdi. Çokroborti bir kəlmə də olsun danışa bilmədi. Nəhayət, Kəmalənin çənəsini qaldırıb, onun çəşm üzünə baxaraq dedi:

– Sən bizim yanımıza qayıdıbsan, qızım! Gedək, gedək yuxarıya. – Əmi qışqırdı: – Şoyloca, Şoyloca! Bax, gör kim gəlib?

Şoyloca pilləkənlə tələsik eyvana endi. Kəmalə öz didisini salamlayaraq, ona baş əydi. Şoyloca coşğunluqla onu bədrinə basıb alından öpməyə başladı. Göz yaşını gənc qadının üzünü islatdı.

– Əzizim, heç bilirsən sən qüssəni necə çəkirdik!

– Bu barədə danışmaq lazım deyil, – deyə Çokroborti qızının sözünü kəsdi. – Yemək gətirsən yaxşı olardı.

Bu anda Ümi əllərini irəli uzadıb “xala, xala” qışqıraraq qaça-qaça gəldi.

Kəmalə onu qucaqlayıb öpə-öpə bədrinə basdı.

Şoyloca Kəmalənin kirli paltarına baxdıqca göz yaşını saxtaya bilmirdi. O, Kəmaləni çəkib apardı, yaxşıca çimdirdi və özünün yaxşı

paltarını onun əyninə geydirdi. Kəmalə geyinərkən Şoyloca ona müraciət etdi.

– Görünür keçən gecə pis yatıbsan. Gözlərin lap çuxura düşüb. Bu saat get yat. Mən də yeməyə bir şey hazırlayım.

– Yox, didi, indi mən də səninlə mətbəxə gedəcəyəm, – deyə Kəmalə xahiş etdi.

Şoyloca razı oldu, rəfiqələr bir yerdə getdilər.

Burada əlavə etmək lazımdır ki, Okxoyun məsləhətinə görə Çokroborti Benaresə gedərkən, Şoyloca atasına demişdi:

– Ata, mən də səninlə getmək istəyirəm.

– Bəpənə indi məzuniyyət verməzlər axı!

– Nə edək, mən tək gedərəm. Anam burada olacaq. Ondan muğayət olar.

İndiyədək Şoyloca bir dəfə də olsun ərindən ayrılmamışdı.

Əmi razılıq verdi. Onlar Benaresə getdilər. Platformada Umeşi gördülər. O da bu qatardan düşmüşdü. Çokroborti qızı ilə təəccüb qalıb, ondan haraya getdiyini soruşdular. Məlum oldu ki, Umeş də eyni məqsəd üçün buraya gəlmişdir. Çokroborti ilə Şoyloca Umeşin Hacipurda lazım olduğunu, həm də gözlənmədən yox olmasının sahibni nigaran qoya biləcəyini düşünərək, onun qayıtması üçün təkid etdilər.

Sonra nə olduğunu oxucumuz bilir. Umeş Kəmaləsiz Hacipurda qala bilməmişdi. Günlərin birində o, sahibəsinin ona verdiyi pulu götürüb bazara getdi. Qanqın o biri sahilinə keçərək vağzala gəldi, orada da Kəmaləni gördü. Həmin gün Çokrobortinin arvadı haqsız olaraq uşağı məzəmmət etmişdi.

ƏLLİ BEŞİNCİ FƏSİL

Kəmalə tapılıandan bir gün sonra Okxoy təzədən Çokrobortinin evinə gəldi. Əmi qərara aldı ki, Kəmalənin tapıldığını Okxoya söyləməsin. O, Okxoyun Romeşlə arası olmadığını başa düşmüşdü.

Evinə nə üçün tərək etməsini və bütün bu müddət ərzində harada qaldığını kimsə Kəmalədən soruşmurdu. Elə bil neçə gün bundan qabaq Kəmalə də onlarla bərabər Benaresə gəlmişdi. Yalnız Üminin dayəsi Loqxmoniya qızı məzəmmət etməyə hazırlaşır ki, əmi dərhal onu kənara çəkib, fikrindən vaz keçməsini əmr etdi.

Gecə Şoyloca Kəmalə ilə bir yerdə yatdı. Şoyloca onu yanına çəkərək qucaqladı, saçlarını tumarlamağa başladı və bir söz demədən dərini söyləməyi tələb etdi.

Kəmalə soruşdu:

– Didi, mən getdikdən sonra siz nə fikir etdiniz? Yəqin ki, mənə söydünüz, eləmi?

– Məgər biz heç bir şey başa düşmürük? – deyə Şoyloca cavab verdi. – Biz bu qərara gəldik ki, sən belə işi başqa çarən qalmadığı üçün tutubsan. Sənə bu əzabları verdiyi üçün biz ancaq Allahu töhmətləndiririk. Nə üçün Allah heç bir cinayətin sahibi olmayanlara belə cəzalar verir?

– Mən sənə söyləyəcəklərimi eşitməyə hazırsanmı?

– Əlbəttə, bacım! – deyə Şoyloca cavab verdi. Onun səsində Kəmaləyə hədsiz məhəbbət hiss olunurdu.

– Mən özüm də başa düşə bilmirəm, nə üçün bütün əhvalatı sənə qabaqcadan söyləməmişəm, – deyə Kəmalə sözə başladı. – O vaxt mən heç bir şey düşünə bilmirdim. Bir hadisə ildirim kimi mənə vurdu. Mən hətta sizin üzünüze baxmağa utanırdım. Mənim nə atam, nə anam var. Didi, sən mənim həm anam, həm də bacım oldun. Ona görə də indiyə qədər kimsəyə deyə bilmədiyimi sənə söyləyəcəyəm.

Kəmalə yatdığı yerdə danışa bilmirdi. O durub yatağın üstündə oturdu. Şoyloca onun qarşısında əyləşdi. Toydan sonra başına gələn macəranı Kəmalə bütün təfəsilatı ilə ona söylədi.

İstər toya qədər, istərsə də toy gecəsi Kəmalənin bir dəfə də olsa adaxlısının üzünə baxmadığını eşitcək, Şoyloca təəccüblə:

– Mən güman etməzdim ki, sən bu qədər axmaq qızsan! – dedi.

– Mən ərə gedəndə səndən də kiçik idim. Mən qətiyyənlə utanmırdım və hər dəfə fürsətdən istifadə edirdim ki, adaxlımın üzünü yaxşı görə bilim.

– Bu utanmaq deyildi, didi. Hamı belə fikirdə idi ki, mən qartırıb qız qalmışam. Birdən toy mərasimi! Rəfiqələrim mənə gülüşdülər. Mən bir dəfə də dönüb ona tərəf baxmadım. Qorxurdum desinlər ki, ərə getdiyim üçün çox şadam. Ürəyimin dərinliyində onunla maraqlanmağı özümə həqarət bilirdim. İndi isə əzabını çəkirəm.

Kəmalə bir qədər sükutdan sonra yenə sözə başladı:

– Toydan sonra biz Qanqda fəlakətə uğradığımızı sən indi bilir-sən, necə xilas olduğumuzu da bilir-sən. Mən bunu sənə nağil edərkən

hələ bilmirdim ki, məni xilas edən və evinə düşdüyüm bu adam mənim ərim deyilmiş.

Şoyloca yerindən sıçrayıb, Kəmaləni bərk bağrına basdı.

– Yazıq bacı, indi mən məsələni yaxşı başa düşdüm. Nə qədər böyük bədbəxtlik!

– Dəhşətdir, bacım! Xəllaqi-ələm məni fəlakətdən ona görə qurtarmışdır ki, yenidən əzab çəkim.

– Bəs Romeş-babu da heç bir şey başa düşməmişdi?

– Bir dəfə Kəlkətdə o mənə Suşila deyə müraciət etdikdə, mən ona dedim ki, mənim adım Kəmalə olduğu halda nə üçün bu evdə məni Suşila adlandırırlar. İndi mən anlayıram ki, o zaman Romeş-babu yəqin ki, səhvini başa düşmüşdü. Mən onunla keçirdiyim günləri yadıma saldıqda utandığımдан bədənəm gizlədəyir.

Kəmalə sükut etdi. Lakin yavaş-yavaş Şoyloca onun tərcümeyi-halının bütün təfsilatını öyrəndi. Sonra dedi:

– Bacı, sənın taleyin dəhşətdir, faciədir! Lakin mən ixtiyarsız olaraq düşünürəm ki, nə yaxşı Romeş-babunun əlinə düşmüşsən. O, cəmərd adamdır. Nə deyirsən de, mənim ona yazığım gəlir. Ancaq indi çalış ki, yuxulayasan, Kəmalə. Çox gecdir, göz yaşlarından, yuxusuzluqdan sən lap qaralıbsan. Nə edəcəyimizi sabah düşünərik.

Ertəsi gün Şoyloca Kəmalədən Romeşin məktubunu alaraq, atasını öz otağına çağırdı və bunu atasına təqdim etdi. Çokroborti eynəyi taxıb diqqətlə oxudu, sonra eynəyi çıxarıb, qızına müraciət etdi:

– Yaxşı... Bəs indi nə edək?

– Ata, Ümiyə soyuq deyibdir, öskürür. Həkim Nolinakxanı çağırmağa qmı? Benaresdə onun və anasının haqqında o qədər danışrlar ki, o məni maraqlandırır. Mən onu bir kərə də olsa görməmişəm.

Həkim gəldi. Şoyloca onun üzünü tez görməyə tələsirdi.

– Tez ol gedək, Kəmalə, – deyə Şoyloca onu tələsdirdi.

Nobinkalının evində Kəmalə Nolinakxanı görmək üçün hər şeyi unutmuşdu. Burada işə utandığından yerindən tərpənməyə də özünü məcbur edə bilmirdi.

– Qulaq as, ay bədbəxt, mən səni qandırmağa çalışmayacağam, – deyə Şoyloca hirsələndi. – Mənim buna vaxtım yoxdur. Üminin xəstəliyi də bir bəhanədir. Həkim burada çox dayana bilməyəcək. Səni başa salana kimi həkim gedər, onu görə bilmərəm.

Şoyloca Kəmaləni Nolinakxa olan otağın qapısına dartıb apardı.

Nolinakxa Ümiyə baxıb dərman yazdı və getdi.

Həkim getdikdən sonra Şoyloca Kəmaləyə dedi:

– Bax, Kəmalə, sənın çəkdiyın bütün müsibətlərdən sonra nəhayət, Allah sənın üzünə güldü. Sən bir az səbir elə, sonra hər şey öz yerini tutacaq. Hələlik biz Nolinakxanı tez-tez Üminin yanına çağıracaq. Sən fürsətdən istifadə edib onu görə bilərsən.

Bir neçə gündən sonra Nolinakxa evdə olmayan zaman əmi onlara gəldi.

Nökər həkimin evdə olmadığını dedikdə əmi dedi:

– Xanım ki evdədir, get söylə ki, bir qoca brəhmən onu görmək istəyir.

Yuxarıdan Hemonkori onu dəvət etdi. Əmi hörmətli qadınla salamladıqdan sonra sözbə başladı:

– Ay ana, siz öz möminliyinizlə bütün Benaresdə məşhursunuz. Məndə sizə olan hörmətimi ifadə etmək üçün gəldim. Mənim başqa məqsədim yoxdur. Nəvəm xəstələnmişdir, sizin oğlunuzu çağırmağa gəlmişdim. Dedilər evdə yoxdur. Mən də sizi görmədən getmək istəmədim.

– Nolin bu saat qayıdacaq, bir az gözləyin, – deyə Hemonkori təklif etdi, – gecdir, əmr edim sizə yemək versinlər.

– Hiss edirəm ki, qonaq etmədən məni buraxmayacaqsınız, – deyə əmi cavab verdi. – Camaat deyir ki, guya mən iştaha ilə yeyirəm. Məni tanıyanlar bu zəif cəhətimə əhəmiyyət vermirlər.

Hemonkori əmini məmnuniyyətlə qonaq edirdi.

– Sabah mənim yanına nahara gəlin, – deyə Hemonkori əmini dəvət etdi. – Bu gün sizi yaxşı qonaq edə bilmədim, çünki sizin gələcəyinizi gözləməyirdim.

Əmi zarafat edirdi.

– Evdə dadlı təam bişirəndə bu qoca brəhməni unutmayın. Onu da deyim ki, mən sizin evə yaxın oluram. İstəyirsiniz sizin nökrəi özümle aparıb evimizi göstərim.

İndi əmi Hemonkorinin evinə tez-tez gəlirdi. Çox keçmədən əmi onun evində öz adamı kimi tanındı.

Bir dəfə qoca yenə Hemonkorinin yanına gəldikdə, arvad oğlunu yanına çağıraraq dedi:

– Nolin, sən Çokroborti cənablarından müalicə pulu alma.

– O, anası xahiş etmədən onun xahişinə əməl etməyə hazırdır, – deyə əmi güldü. – Sizin oğlunuz olduqca alicənabdır: birinci dəfədir füqəranı tanıyır.

Bir neçə gün idi ki, əmi qızı ilə nə haqdasa pıçıldaşdı. Nəhayət, bir dəfə səhər o, Kəmaləyə dedi:

– Bu gün biz səninlə Doşaşomədh Qxata çimməyə gedəcəyik.

Kəmalə Şoylocadan soruşdu:

– Didi, sən də gedəcəksən?

– Yox, əzizim, Üminin bu gün kefi yoxdur.

Çimməkdən sonra əmi Kəmaləni ayrı bir yolla apardı.

Bir qədər getdikdən sonra onlar bir qoca arvad gördülər. Qadın sənəyini Qanqdan doldurub, yavaş-yavaş gədirirdi.

– Əzizim, bu qadınla tanış ol, – deyə əmi qıza müraciət etdi.

– Bu bizim həkimin anasıdır.

Kəmalə belə bir şey gözləmədiyi üçün diksindi. O, böyük bir hörmətlə qadının ayağına düşdü.

Hemonkori Kəmalənin üzündəki rübəndi qaldıranda heyrətdə qaldı:

– Bu qız kimdir? Nə gözəldir! Lap Lakşmi ilahəsinin özüdür.

– Qızın utandığından qızarmış üzünə tamaşa edib soruşdu: – Adın nədir, qızım?

Kəmalə istədi adını desin, lakin əmi onu qabaqladı:

– Onun adı Xaridasidir. Bu mənim əmim oğlunun qızıdır. Yetimdir, bizimlə yaşayır.

– Cənab Çokroborti, bizə təşrif aparmazsınız mı? – deyə Hemonkori təklif etdi. – Elə buradan bizə gedək.

Hemonkorinin evində əmi kresloya əyləşdi, Kəmalə isə onun yanında yerdə oturdu.

– Mənim əmim nəvəsi çox bədbəxtidir, – deyə əmi sözə başladı.

– Toyun sabahı günü onun əri sanniasi olmaq istəyərək, qızı tərək etmişdir. O gündən qız onu daha görməmişdir. Onun yeganə məqsədi ömrünü allahlara dua etməyə həsr etmək və Benaresdə sakin olmaqdır. Lakin mən burada yaşamıram. Mənim qulluğum var. Ailəmi dolandırmaq üçün işləməliyəm. Qızım ilə bərabər burada yaşamağa mənim imkanım yoxdur. Siz onu öz evinizdə saxlamağa razı olsaydıq, mənəni çətinlikdən qurtarardınız. O sizə qız əvəzi olar. Hərgah sizə mane olsa, hər zaman mənim yanıma – Hacıpura göndərə

bilərsiniz. Lakin mən əminəm ki, iki gündən sonra siz onun bir dürr danəsi olduğunu özünüz etiraf edəcəksiniz və bir dəqiqəyə belə ondan ayrılmaq istəməyəcəksiniz.

– Eybi yoxdur, mən razıyam, saxlaram, – deyə Hemonkori cavab verdi, çünki əminin təklifi onun ürəyindən idi. – Belə bir qızı evimdə saxlamağa şad olaram. Evimdə tərbiyə vermək üçün dəfələrlə küçədən yad bir qızı gətirib saxlamaq istəmişəm. Lakin onlar mənə öyrəşə bilməyiblər. İndi Xaridası mənə qismət oldu. Siz qızdan tamamilə xətirçəm ola bilərsiniz. Siz yəqin ki, bir çoxlarından mənim oğlum Nolinakxa haqqında eşitmiş olarsınız. O, çox yaxşı oğuldur. Ondan savayı mənim heç kəsə yoxdur.

Əmi onun sözlərini təsdiq etdi:

– Nolinakxa–babunu hamı tanıyır. Mən də şadam ki, o sizin yanınızdadır. Eşitmişəm ki, arvadı boğulandan sonra, demək olar ki, bir zahid kimi yaşayır.

– Olan olub, keçən keçib. O hadisəni heç yada salmasanız yaxşıdır. Yadıma düşəndə bədənim gizildəyir.

– Siz razısınızsa, mən Xaridasını sizin yanınızda qoyaram, icazə verin mürəxxəs olum. Bəzən mən ona deyəcəyəm. Xaridasının böyük bacısı var. O sizinlə tanış olmağa gələcəkdir.

Əmi gedəndən sonra Hemonkori Kəmaləni yanına çağırdı:

– Yanıma gəl, əzizim, gəl sənə bir yaxşı baxım. Sən lap uşaqsan ki! Belə bir gözəli atmaq olarmı? Dünyada daşqəlblil insanlar da varmış, ilahi! Taleyə yalvarıram o geri dönsün. Xəllaqi–aləm gözəlliyi sənə ondan ötrü verməmişdir ki, məhv olub getsin.

Qoca qadın Kəmalənin çənəsini qaldırıb öpdü. O soruşdu:

– Bu evdə sənin tay–tuşun yoxdur. Mənimlə tək qalanda darıxmayacaqsan ki?

– Xeyr, – deyə Kəmalə iri və məsum gözlərini qaldırıb Hemonkoriyə baxdı.

– Heç bilmirəm bütün gün səni nə ilə əyləndirim, – deyə Hemonkori sözüne davam etdi.

– Mən sizin işlərinizi görərəm.

– Nə deyirsən, balaca şeytan! Mənim işlərimi görəcək! Dünyada mənim birçə oğlum var, o da sanniasi kimi yaşayır. Heç olmazsa bir dəfə deyəydi: “Ana, mənə filan şey lazımdır... mən, bax bu yeməyi xoşlayıram”, ya da ki, “mən bunu sevirəm”. Bilirsənmi nə qədər

razi qalardım, onun bir sözünü iki eləməzdim. Amma o, bircə dəfə də bunu etməyib. O, qazandığı puldan özünə heç nə saxlamır və kasıblara əl tutduğunu da hamıdan gizlədir. Əzizim, sən bütün günü mənimlə olacaqsan. Qabaqcadan sənə demək istəyirəm ki, oğlumu tərifiyəməyim səni usandıracaqdır. Lakin nə etməli, məcbur olub buna öyrənəcəksən, – deyə Hemonkori sözünü qurtardı.

Kəmalənin ürəyi sevincdən döyünməyə başladı. Gözlərini aşağı dikdi ki, həyəcanını bildirməsin.

– Sənə nə cür məşğələ tapım? – deyə Hemonkori düşünməyə başladı. – Tikmək bacarırsan?

– O qədər də yox, ana.

– Çox yaxşı, mən sənə öyrədərəm. Oxumaq necə, bacarırsan?

– Bacarıram.

– Çox gözəl. Mən eynəksiz heç nə görmürəm.

– Mən bişirmək də bacarıram, – deyə Kəmalə əlavə etdi.

– Sənin üzünü – Durqanın üzünü görənlər dərhal zənn edirlər ki, sən bişirmək bacarırsan. Son zamanlara qədər mən özümə də, Nolinə də xörək hazırlayırdım. Mən xəstələnəndən bəri o, öz gələrin elindən xörək qəbul etməsin deyə, öz xörəyini özü bişirir. İndi sənin razılığundan istifadə edərək, onun əspazlığına son qoyaram. Mən bərk xəstələnsəm, mənim üçün də gerek bişirənsən, etiraz etmərəm. Lakin sadə şeylər olsun. Qızım, gedək sənə mətbəxi, həm də anbarı göstərim, – deyə Hemonkori Kəmaləni dəvət etdi.

Hemonkori Kəmaləni kiçik təsərrüfatı ilə tanış etməyə apardı. Onlar mətbəxə çatdıqda Kəmalə belə bir qərara gəldi ki, nahar bişirmək üçün icazə istəməyin lap məqamıdır. Qızın xahişini eşitdikdə Hemonkori gülümsəyərək:

– Ev sahibəsinin səltənəti mətbəxdir, anbardır, – dedi. – Həyatımda bir çox şeylərdən imtina etməyə məcbur oldum. Mənə yalnız bu qalmışdır. Çox əcəb. Bu gün sən xörək hazırla. Yavaş-yavaş bütün təsərrüfatı sənə tapşırıb vaxtımı pərvərdigar-ələmə – dua və sənaye həsr edərdəm. Lakin ev işlərindən birdən-birə tamamilə çəkilmək olmaz. Mətbəx ev işlərində başlıca yer tutur.

Hemonkori Kəmaləyə nə bişirməyi və necə bişirməyi tapşırırdıqdan sonra özünün ibadət otağına çəkildi. Beləliklə, Hemonkorinin evində Kəmalənin həyatı onun əspazlıq qabiliyyətinin sınaqlanmasından başladı.

Qız özünəməxsus səliqə ilə işə başladı. Sarisinin ucunu belinə bağladı, saçlarını peysərinə toplayıb sancaqla bərkitdi.

Nolinakxa evə qayıtdıqdan sonra adəti üzrə anasını yoxlamağa getdi. O daim anasından nigaran olurdu. Bu gün də Nolinakxa evə gəldikdə mətbəxdən səs eşitdi və burnuna bişirməkdə olan xörəyin ətri deydi. Anasının mətbəxdə olduğunu zənn edərək, mətbəxə doğru yönəldi.

Kəmalə onun ayaqlarının səsini eşitdikdə cəld döndü. Qızın gözləri Nolinakxanın gözlərinə sataşdı. Gözlənilmədən görüşdüyü üçün qaşığı onun əlindən düşdü. Kəmalə sarisini cəld başına çəkməyə çalışdı. Özünü itirdiyi üçün sarisini belinə doladığını unutmuşdu. Nəhayət o, birtəhər üzünü örtməyə müvəffəq oldu. Nolinakxa isə heyrət edərək, mətbəxdən çıxdı. Qız yerə düşən qaşığı qaldırdı. Onun əlləri titrəyirdi.

Hemonkori dua-sənasını qurtardıqdan sonra mətbəxə gəldikdə naharı hazır gördü. Kəmalə bütün evi yuyub təmizləmişdi. Hər yan parıldayırdı. Nə yanıq bir odun parçası, nə də tərəvəz qalıqlarından bir əsər qalmışdı. Razi qalmış Hemonkori dilləndi:

– Sən, mənim əzizim, əsil brəhmənsən!

Naharda Nolinakxa anası ilə qarşı-qarşıya oturmuşdu. Kəmalə qapının dalında gizlənərək, onların danışmalarından bir kəlməni də belə buraxmamağa çalışırdı. O, qorxudan tərpənmirdi. Naharı bəyənib-bəyənəcəklərini gözləyirdi.

– Nolin, bugünkü yemək xoşuna gəlirmi? – deyə anası Nolinakxaya sual verdi.

Nolinakxa yeməkdə heç vaxt tələbkar olmamışdı. Anası qabaqlarda ona belə bir sual verməzdi. İndi o, anasının səsində xüsusi bir maraqlı hiss etdi.

Hemonkori bilmirdi ki, Nolinakxa cavan bir qızın mətbəxdə olduğunu evə gələn kimi görmüşdü. Anasının səhəti pozulan gündən o dəfələrlə bir qadın əspaz tutmağı tövsiyə edirdi. Ona görə də mətbəxə təzə bir adam gəldiyindən məmnun idi. Əlbəttə o, bişirilmiş təamların keyfiyyətindən heç də baş çıxarmırdı. Buna baxmayaraq, böyük ruh yüksəkliyi ilə:

– Qərībə təamdır, ana! – dedi.

Nolinakxanın bu qızın tərifi qapının dalında da eşidildi. Kəmalə daha orada dayana bilməyib, əllərini ağır-ağır qalxıb-enən sinəsinə sıxaraq, qonşu otağa qaçdı.

Nolinakxa nahardan sonra, adəti üzrə kabinetinə, təkliddə öz-özünə düşünməyə getdi.

Axşam Hemonkori Kəmaləni yanına çağırıb, onun saçlarını daramağa başladı. Qızın saç ayırmasını zəncəfillə boyayaraq, başını gah o tərəfə, gah da bu tərəfə çevirə-çevirə qıza tamaşa etməyə başladı.

“Ah, belə bir gəlinim olsaydı!” Hemonkori düşünür və ah çəkirdi.

Bu gecə qoca qadının titrətmə-qızdırması yenə tutdu. Nolinakxa çox qorxur, böyük həyəcan keçirirdi. O, anasına dedi:

– Ana, sən bir müddət Benaresdən çıxmılsan, sən burada yaxşı ola bilməyəcəksən.

– Yox, bala, – deyərək Hemonkori cavab verdi, – Benaresdən çıxmağım ömrümü bir neçə günlüyə uzatsa da, mən buradan çıxma-yacağam. – O, Kəmaləyə müraciət etdi: – Sən, əzizim, hələ qapının dalında dayanıb durubsan? Get, get yat. Bütün gecəni oyaq qalmaq olmaz ki. Xəstəliyim uzun sürəcək, mənə qulluq etməyə çox vaxt sərf edəcəksən. Gecələr oyaq qalsan, sən öz halın necə olar? Nolin, sən də get öz otağına.

Nolinakxa getdikdən sonra Kəmalə Hemonkorinin yatağının üstündə oturaraq, onun ayaqlarını ovuşdurmağa başladı.

– Yəqin doğuluşlarının¹ birində sən mənim anam olubsan. Yoxsa sən bir belə mənim qeydimə qalmazdın. Bilirsən, kənar adamların qeydimə qalmaqlarına icazə verməmək adətlim olmuşdur. Lakin sən öz əlin bədənime deyəndə rahat oluram. Təəccüblüdür, qərībədir. Mənə belə gəlir ki, seni çoxdan tanıyıram. Ona görə də yad hesab etmirəm. İndi get yat və heç bir şeydən nigaran qalma. Nolin qonşu otaqdadır. Mən xəstə olanda o kimsəyə icazə vermir ki, mənə qulluq etsin, hər nə lazımsa özü edir. Mən min dəfə onunla dava etmişəm, nə fayda, onu yola gətirmək mümkün olmur! Nolinin çox qərībə bir xasiyyəti var: o, gecə səhərə kimi oyaq qalır. Lakin yuxusuzluq ona qətiyyən təsir etmir. Görünür onun halını heç nə dəyişdirə bilməz. Mən isə bambaşqayam. Qızım, bəlkə də ürəkde sən mənə gülür və deyirsən ki, mən yenə də oğlumdan söhbət açdım, daha qurtarası deyiləm. Lakin ananın var-yoxu bir oğlu olduqda o, başqa şeydən belə həyəcanla danışmağı bacarmaz. Onu da deyim ki, hamının mənim oğlum kimi oğlu ola bilməz! Doğrusunu desəm, bəzən mənə elə gəlir ki, Nolin mənə atalıq əlaqəsi bəsləyir. Bilmirəm onun bu qədər mərhə-

¹ Hinduşların dini əqidəsinə görə insan öləndən sonra ruhu başqa bir şəkildə yaşayır.

mətinin xəcalətindən mən necə çıxım! Mən yenə Nolindən danışdım! Yox, yox, belə olmaz, bu günlük kifayətdir... Sən get... Sən mənim yanımda qalsan, yuxu məni aparmaz. Qocaların adəti belədir. Yanlarında adam olsa, sözlərini saxlaya bilməyib, çənələrini boş qoyacaqlar.

Sabahı gün ev işlərinin hamısını Kəmalə öz öhdəsinə götürdü.

Nolinakxa şərqə çıxan eyvanın bir hissəsini kəsərək, onu mərmərlə bəzəmiş və ondan kabinet kimi bir şey əmələ gətirmişdir. Beləliklə, Nolinakxa günün ikinci yarısını kabinetinə çəkilir, adətən düşüncələrə dalırdı.

Nolinakxa səhər çimdikdən sonra kabinetinə qayıdıb buranı tanımadı. Otaq tərtəmiz süpürülüb qaydaya salınmışdı. Ətirli şeylər yandırmaq üçün tunc manqal sürtülüb təmizlənmişdi, qızıl kimi parlayırdı. Taxçaların tozu silinmişdi, kitablar və risalələr səliqə ilə düzülmüşdü. Açıq qapıdan içəriyə düşən səhər günəşinin altında parıldayan, səliqə ilə təmizlənmiş otağın görkəmi Nolinakxanın qəlbinə şadlıq və fərəhlə doldurdu.

Səhər tezdən Kəmalə Qanq çayının sahilinə getdi və Hemonkorinin yatağının yanına müqəddəs su ilə dolu bir sənək gətirib qoydu.

Hemonkori Kəmalənin yenidən yuyulmuş üzünü görərkən:

– Sən Qanqa tək gedibsən! Mən oyanıb fikir edirdim ki, çimməyə səni kimlə göndərim. Axı özüm xəstəyəm. Sən lap gəncsən, özün də təkçə gedirsən...

– Ana, əminim nökrələrimdən biri məndən ötrü danxmışdı. Dünən axşam məni görməyə gəlmişdi. Mən də onu götürüb çaya getdim, – deyərək Kəmalə arvadın sözünü yarımcıq qoydu.

– Görünür xalan səndən nigaran qalır. Çox yaxşı, qoy bu nökrə bizdə qalsın. Təsərrüfat işlərində sənə kömək edər. O hamı? Çağır içəri gəlsin.

Kəmalə Umeşi Hemonkorinin yanına gətirdi. İçəri girən kimi Umeş ikiqat əyilərək, qadına salam verdi. Hemonkori soruşdu:

– Adın nədir?

Heç bir səbəb olmadan Umeşin üzünə təbəssüm yayıldı.

– Umeş, – deyərək oğlan cavab verdi.

Hemonkori də gülümsədi.

– Belə qəşəng dxotini sənə kim bağışlayıb?

Umeş Kəmaləni göstərdi:

– Anam bağışlayıb.
– Mən elə bilirdim ki, Umeşə onu qayınanası hədiyyə verib, – deyə Hemonkori qıza baxaraq zarafat etdi.

Beləliklə, Umeş Hemonkorinin xoşuna gəlib, onun evində qaldı.

Umeşin köməyi ilə Kəmalə bütün gündüz işlərini görüb qurtardı və Nolinakxanın otağına getdi. Otağı silib süpürdü, yorğan-döşeyini günə sərdi. Kündə həkimin kirli paltarları tökülüb qalmışdı. Kəmalə onları yudu, qurutdu, ütülədi və asqıdan asdı. Otaqdakı şeyləri, təmiz olduqlarına baxmayaraq, bir neçə dəfə cında ilə silib yerinə düzdü. Çarpayının baş tərəfinə qoyulmuş paltar şkafları açıqda onu boş gördü. Yalnız aşağı gözündə bir cüt taxta səndəl qoyulmuşdu. Kəmalə onları götürüb üzünə dayadı, sonra bir uşaq kimi bağrına basdı. Sarisinin ucu ilə tozunu sildi.

Gündüz Kəmalə Hemonkorinin yanında oturaraq, onun xəstə ayaqlarını ovuşdurarkən Hemnolini əlində bir dəstə gül içəri girib, qadına ikiqat təzim etdi.

– Hem, bura gəl, öyləş! – deyə Hemonkori döşeyindən azacıq qalxaraq, ona yer göstərdi. – Onnoda-babu özünü necə hiss edir?

– O dünən xəstə olduğu üçün sizə gələ bilməmişdi, lakin bu gün əhvalı yaxşıdır, – deyə Hemnolini cavab verdi.

Hemonkori Kəmaləni göstərərək:

– Bir buna bax, əzizim? Mən hələ körpə ikən anam vəfat etmişdi. Lakin bu qızın simasında o yenidən yanıma gəlmişdir. Mən buna dünən küçədə rast gəldim. Anamın adı Xaribxabani idi. İndi isə onu Xaridasi adlandırırlar. Hem, sən allah belə bir gözələ təsadüf etmişsənmi?

Kəmalə utandığından başını aşağı saldı, lakin sonra yavaş-yavaş özünü ələ aldı. Hemnolini qoca arvada müraciət etdi:

– Özünüzü necə hiss edirsiniz?

– Bilirsən, sinnimin elə vaxtıdır ki, bu barədə soruşmasan daha yaxşıdır. Bu gün sağam, yenə qənimətdir. Mənim vaxtı aldatmağım uzun sürməyəcəkdir. Hər halda qeydimə qaldığın məni sevindirir. Mən sənle çoxdan danışmaq istəyirəm, lakin fürsət tapa bilməmişdim. Dünən qızdırmanın tüğyanında belə bir fikrə gəldim ki, daha təxirə salmaq olmaz. Mən lap cavan ikən mənimlə ərə getmək söhbətini açanda utandığımdan alışıb-yanırdım, lakin indinin qızları bizə bənzəməzlər. Siz təhsil görmüşsünüz, tamamilə müstəqilsiniz, sizinlə

açıq danışmaq olar. Odur ki, mən də sənle açıq, fikrimi gizlətmədən danışmaq istəyirəm. Sənin də məndən utanmağının yeri yoxdur. Əzizim, atan mənimlə etdiyi söhbət haqda sənə bir şey demişdirmi?

Hemnolini başını aşağı saldı.

– Bəli, demişdir.

– Demək, sən razı deyilsən? – deyə Hemonkori sözüne davam etdi. – Sən razı olsaydın, o çoxdan mənim yanıma gəlmişdi. Yəqin sən Nolinə ərə getmək istəmədiyinin səbəbi onun zahid kimi yaşamasıdır. O mənim oğlum olsa da, mən ədalətli olmağa çalışacağam. Kənardan baxan elə bilir ki, o, dərin hissiyata yabançıdır, lakin sizin hamınız səhv edirsiniz. Mən Nolini yaxşı tanıyıram, onun bütün həyatına bələdəm. Ona görə də mənə inanmaq olar. Nolin elə dərin, elə güclü sevə bilər ki, hətta özündən qorxaraq hissini boğur. Səni inandırırım ki, onun tərkidünyalıq qabığını sındıran olsa, ürəyinə yol tapar və görür ki, Nolinin ürəyi zəriflik və məhəbbətlə doludur. Hem, əzizim, sən balaca deyilsən. Təhsil almış böyük bir qızsan. Sənin özün mənim Nolinimin təliminə uymuşsan. Mən səni onun arvadı yerində görsəm, rahat ölərəm. Yəqin bilirəm ki, mən öləndən sonra o evlənməyəcəkdir. Onun halının necə olacağını düşünməkdən qorxuram. Hər şey tar-mar olacaq. Əzizim, mən bilirəm ki, sən Nolinə hörmət bəsləyirsən, bəs nə üçün onu rədd edirsən?

– Ana, siz mənə oğlunuza layiq görsəniz, etiraz etməyəcəyəm, – deyə Hemnolini müsbət cavab verərək, gözlərini yerə zillədi.

Hemonkori Hemnolinini yanına çəkib alından öpdü. Onlar bu məsələ haqqında daha bir söz də danışmadılar.

– Xaridasi, bu çiçəklər... – deyə Hemonkori əmr vermək istədi, lakin dönüb baxdıqda gördü ki, Xaridasi otaqda yoxdur.

Hemnolini Hemonkori ilə söhbətdən sonra utanırdı, arvad da yorulmuşdu. Hem tez çıxıb getmək qərarına gəldi.

– Ana, mən bu gün tez getməliyəm. Atam özünü çox pis hiss edir, – deyə Hemnolini vidalaşmağa başladı.

Hemonkori əlini qızın başına çəkdi:

– Əzizim, tez-tez gəl.

Hemnolini getdi. Hemonkori Nolinakxanın dalınca adam göndərdi.

– Nolin, mən daha gözləmək niyyətində deyiləm, – dedi.

Nolinakxa soruşdu:

– Nə olmuşdur?

– Mən indicə Həmlə danışdım. O razıdır. Mən sənin bəhanələrinə daha qulaq asmaq istəmirəm. Sən mənim səhhətimin vəziyyətini çox yaxşı bilirsen. Siz nişanlanmayınca mən rahat ola bilməyəcəyəm. Keçən gecə bunu fikirləşərək sabaha qədər gözümü yummamışam.

– Yaxşı, ana, həyəcanlanma, rahat yat. Sən nə desən, o da olacaqdır.

Nolinakxa getdikdən sonra Hemonkori Xaridasini çağırdı. Qız qonşu otaqdan çıxaraq, arvada yanaşdı. Qaş qaralmışdı. Ala-qaranlıqda Kəmalenin üzünü yaxşı görmək mümkün deyildi.

– Çiçəkləri suya qoy, otaqları güllərlə bəzə, – deyə Hemonkori gül dəstəsini qıza uzatdı. Özü üçün yalnız bircə qızılgül saxladı.

Kəmalə çiçəklərdən bir vaza Nolinakxanın kabinetində yazı stolunun üstünə, o birini də yataq otağına qoydu. Sonra Kəmalə şkaflı açdı, qalan çiçəkləri onun səndəlinin üstünə qoyub, göz yaşları tökə-tökə döşəmənin üstünə düşdü. Bütün dünyada onun səndəllərindən başqa heç bir şeyi yox idi. İndi onlara da səcdə etmək hüququ əlindən çıxırdı.

Bu an birisi otağa girdi. Kəmalə yerindən sıçradı. Şkaflın qapısını tələsik örtüdü və dönüb baxdı. Nolinakxa onun qarşısında dayanmışdı. qaçmaq daha gec idi. Qız utandığından alışıb yanaraq, çökməkdə olan gecənin qaranlığına qovuşmaq istəyirdi.

Kəmaləni öz yataq otağında görəndən Nolinakxa dərhal çıxdı, qız da qonşu otağa qaçdı. Nolinakxa yataq otağına qayıtdı. Bu qərribə qız onun şkaflında nə axtarırmış? Nə üçün onu görçək şkaflın qapısını tələsik örtüdü. Nolinakxa bərk maraqlanıb şkaflı açdı və səndəllərini təzə çiçəklərlə bəzənmiş gördü. O, şkaflı sakitcə örtüb pəncərəyə yanaşdı. Nolinakxa göyə baxanda axşamın qaranlığı qış günəşinin son şölələrini uddu.

ƏLLİ ALTINCI FƏSİL

Hemnolini Nolinakxaya ərə getməyə razılıq verdikdən sonra özünü inandırmağa çalışırdı ki, bu izdivac onun üçün böyük bir xoşbəxtlik olacaqdır.

O, min dəfə fikrində təkrar edirdi: “Köhnə düynələr artıq qırılmışdır. Mənim həyatımın səmasını qaranlıqlaşdıran dənşətli buludlar rədd olub getmişdir. Mən artıq sərbəstəm! Mən keçmişimlə əbədi

olaraq vidalaşmışam!” – Bunların hamısını o, inadla öz-özünə tələq edirdi.

Nəhayət, Hemnolini dünya arzularını atmağın sevincini hiss etdi. Yaxın bir adamın meyitinin dəfn tonqalı sönür, onun tüstüsü kəsiklərkən insan müvəqqəti olaraq bütün həyat qaydalarından azad olur. hətta ona bir oyuncaq, bir az əvvəlki arzuları isə mənasız görünür. Hemnolini də özünü belə hiss etdi. O, uzun sürən iztirablardan sonra dinclikdən, rahatlıqdan həzz alırdı.

Qız həmin gecə evlərinə qayıtdıqdan sonra düşünürdü: “Anam sağ olsaydı, mən azad olmağım münasibəti ilə onu sevindirərdim. Lakin mən bunu atama necə nağil edim?”

Onnoda-babu halının pis olmasından şikayət edərək tez yatmışdı. Hemnolini öz otağına getdi. Gecə o, gündəlik dəftərini açıb xeyli oylaşdı.

Hemnolini yazırdı: “Mən dünya ilə vidalaşırım. Mən dünya üçün artıq ölmüşəm. Mən inanmırdım ki, dünyanı yaradan mənim ayaqlarımdan köhnə buxovu açacaq və mənim ruhuma yeni həyat bəxş edəcəkdir. Mən bu gün min dəfə təzim edərək, onun ayağına düşdüm. İndi qətiyyətlə borcumu yerinə yetirmək yoluna qədəm qoyuram. Taleyin mənə verdiyi səadətə mən layiq deyiləm. Pərvərdigara, bu səadətə ömrümün axırına kimi saxlamaq üçün mənə qüvvət ver! Mən əminəm ki, öz miskin taleyimi taleyi ilə bağlayacağım bu adam mənim həyatımı mənalı və xoşbəxt edəcəkdir. Allahdan bircə arzum var ki, mən özüm onun günələrini səadətlə bəzəyə biləm”.

Hemnolini gündəlik dəftərçəsini örtərək, qaranlıq bağçaya çıxdı. Sakit ulduzlu gecə idi. Qız bağı çınqılla örtülmüş yollarında uzun müddət gəzdi. İntəhasız səma onun göz yaşları ilə yuyulmuş qəlbine bir sakitlik aşılayırdı.

Ertəsi gün Onnoda-babu Hemnolini ilə Nolinakxanın evinə hazırlaşarkən, onların qarşısında fayton dayandı. Həkimin nökrələrindən biri sürücünün yanından yerə atıldı və xanımının gəldiyini Onnoda-babuya xəbər verdi. Onnoda-babu qonağı qarşılamağa tələsdı. Hemonkori faytondan düşərkən kişi qapıya çıxdı.

– Bu gün bizə böyük xoşbəxtlik üz vermişdir! – deyə Onnoda-babu qonağı salamladı.

– Qızınıza xeyir-dua verməyə gəldim, – deyə Hemonkori içeri keçdi.

Onnoda-babu Hemonkorini qonaq otağına apardı. Qayğıkeşliklə divana əyləşdirib dedi:

– Əyləşin, xahiş edirəm, bu saat Hemi çağırım gəlsin.

Hemnolini qonaq getməyə hazırlaşaraq geyinirdi. Lakin Hemonkorinin gəldiyini eşidib, tələsik qonaq otağına çıxıb onunla görüşdü.

– Ömrün uzun və xoşbəxt olsun! Əlini mənə uzat, əzizim, – deyə Hemonkori üstündə mokor¹ nəhəngin təsviri olan iki ağır qızıl biləriziyi qızın qollarına taxdı.

Zınqıldayan biləziklər qızın nazik qollarından sərbəst asıldı. Hemnolini bəxşişə minnətdar olduğunu izhar edərək, ona baş əydi. Hemonkori qızın üzünü iki əlinə alıb alından öpdü. Qadının mehribanlığının və xeyir-duasının təsiri altında Hemnolinin qəlbində şadlıq hissi oyandı.

– Əziz quda, – deyə Hemonkori Onnoda-babuya müraciət etdi, – sabah sizi qızınızla evimizə dəvət edirəm.

Ertəsi gün Onnoda-babu ilə Hemnolini adəti üzrə bağda oturub çay içirdi. Onnoda-babunun xəstəlikdən yorulmuş və rəngi qaçmış üzü bir gecənin içərisində çəhraylaşmış, sanki xoşbəxtlikdən cavanlaşmışdı. O, arabir qızının sakit simasına baxırdı, ona elə gəlirdi ki, qızın üzünün məsumluğu anasının simasını xatırladır. Son zamanlardakı göz yaşları qızın gözlərində işaran sevinc parıltısını yalnız yumşalda bilmişdi.

Bu gün Onnoda-babunun fikri ondan ibarət idi ki, qonaqlığa vaxtında getsinlər, necə olursa olsun gecikməsinlər. Qızı tez-tez: “Hələ vaxt çoxdur” – deyə atasını inandırmağa çalışırdı. Doğrudan da hələ səhər saat səkkiz idi.

– Yox, yox... hazırlaşmaq çox vaxt istəyir, – deyə Onnoda-babu etiraz etdi. – Gecikməkdənsə tez getmək yaxşıdır.

Bu an bağın qapısında çamadanlarla dolu fayton dayandı. Hemnolini dərhal:

– Dada gəldi! – deyə onun yanına qaçdı.

Cogendro gülümsəyə-gülümsəyə faytondan düşdü, bacısı ilə görüşüb soruşdu:

– Salam, Hem, necəsən?

Hemnolini soruşdu:

– Səninlə gələn kimdir?

Cogendro güldü.

– Atama təzə il münasibəti ilə hədiyyədir.

Faytonun pilləsində Romeş göründü. Hemnolini onu görəni kimi dönüb qaçdı.

Cogendro onu səslədi:

– Hem, qaçma! Qulaq as mənə!

Lakin o, qardaşının çağırışına qulaq asmır, qara basmış kimi, sürətlə qaçırdı.

Romeş bir neçə saniyə özünü itirmiş kimi qaldı. O nə edəcəyini bilmirdi. Qızın dalınca qaçsın, ya faytona qayıtsın?

– Romeş, irəli gəl, atam burada, bağdadır, – deyə Cogendro dostuna müraciət etdi və onun əlindən yapışaraq, atasının yanına çəkib apardı.

Onnoda-babu hələ uzaqdan Romeşi tanımışdı. Onun gəlməsi qocanın kefini pozdu.

“Bu da bir maneə!” – deyə qoca əlini başına çəkərək, fikirləşirdi.

Romeş baş əydi. Onnoda-babu əli ilə oturmağa işarə etdi və dönüb oğluna dedi:

– Sən vaxtında gəldin, Cogen. Mən sənə teleqram vurmağa hazırlaşmışdım.

Cogendro soruşdu:

– Nə münasibəti ilə?

– Yaxın günlərdə Hemnolini ilə Nolinakxanın toyu olacaqdır. Dünən anası Həmə xeyir-dua verdi.

– Ata, necə oldu ki, siz düşünmədən Hemnolinin izdivacına belə tələsik razı oldunuz? Siz mənimlə məsləhətləşə bilməzdiniz?

– Sənin nə istədiyini anlamaq çətindir, – deyə Onnoda-babu cavab verdi. – Mən hələ Nolinakxanı tanımazdan əvvəl sən Hemnolinin Nolinakxa ilə evlənməsinə ürəkdən çalışırdın.

– Çox da bir zaman belə olmuşdur. İndi onu da yada salmağın mənası nə imiş! İndi bu toyun baş tutmasına mane olmaq gec deyildir. Əvvəlcə mən sənə bir çox şeyləri izah etməliyəm. Əvvəl mənim sözlərimi dinlə, sonra özün məsləhət bildiyini edərsən.

– Yaxşı, ona sonra vaxt taparıq. İndi mənim vaxtım yoxdur, getmək lazımdır.

¹ Mokor – əsətir heyvanıdır, onun başı və ayaqları dağkeçisi, bədən isə balıq şəklindədir. Bu təsvir hind əsətirində məhəbbət ilahəsi Kamedevanı təcəssüm etdirir.

– Hara?

– Nolinakxanın anası bizim hər ikimizi qonaq çağırmışdır. Siz burada nahar edərsiniz. Cogen, sən də...

Cogendro onun sözünü kəsdi:

– Yox, yox! Bizim qeydimizə qalma. Mən Romeşlə mehmanxanada, xülasə bir yerdə nahar edirik. Güman edirəm axşama qayıdıb gələrsiniz, deyilmi? Biz axşamüstü sizin yanınıza qayıdırıq.

Onnoda-babu hətta ədəb xatirinə belə özünü vadar edə bilmirdi ki, Romeşlə danışsın. O hətta Romeşin üzünə belə baxa bilmədi. Romeş də bir kəlmə danışmadı. Getmək vaxtı gəldikdə o, Onnoda-babaya dinməz-söyləməz təzim etdi.

ƏLLİ YEDDİNCİ FƏSİL

– Mən sabah Hemnolini və onun atasını nahara dəvət etmişəm, – deyə Hemonkori hələ bir gün qabaq Kəmaləni xəbərdar etmişdi.

– Yaxşı fikirləş, nə bişirsən yaxşı olar? Qaymatanı elə yola salmaq lazımdır, qızının bizdə ac qalmayacağına əmin olsun. Fikrin nədir, əzizim? Sənin yaxşı aşpaz olduğunu bilirəm. Qonaqların yanında məni xəcalət etməzsən. Heç yadıma gəlmir ki, oğlum nə yeyəcəyini deyə və xörək haqqında fikrini bildirə. Amma dünən sənin xörəyini tərifləmək üçün söz tapmırdı. Nə üçün bu gün yorğun görünürsən?

Kəmalə kədərli üzündə təbəssümə bənzər bir ifadə ilə cavab verdi:

– Yox, mən salamatam, ana!

Hemonkori şübhə ilə başını yellətdi:

– Mənə belə gəlir ki, səni kədərləndirən bir hadisə var. Bu adi bir şeydir. Sən heç də narahat olma. Mənə bir yad adam kimi baxma. Mən səni doğma qızın sayıram. Sənin kədərinə səbəb nədir? Nə üçün məndən gizlədirsen? Bəlkə qohumlarını gedib görmək istəyirsən?

– Yox, ana! – deyə Kəmalə həyəcanlandı. – Sizə xidmət etməkdən başqa heç bir arzum yoxdur.

Lakin Hemonkori onun sözlərini sanki eşitməmişdi.

– Beləliklə, bir neçə gün gedib əmingildə qonaq qalarsan, – deyə o davam edirdi. – Sonra arzu etsən, yenə yanıma qayıdarsan.

Bu təklif Kəmaləni təşvişə saldı.

– Ana, sizinlə bir yerdə olduqda mənə bütün dünyada heç kim lazım deyil! Sizin yanınızda günahkaramsa, cəzamı verin. Lakin bir günlüyə də olsa özünüzdən kənara göndərməyin.

Hemonkori qızın yanağını oxşadı:

– Ona görə sənə, birinci doğuluşunda mənim anam olmuşsan, deyirəm, yoxsa ilk görüşümüzdən bir-birimizə bunca mehr salmazdıq. İndi qızım, get, bu gün tez yat. Bütün gün ərzində bir dəqiqə də olsa oturmayıbsan.

Kəmalə öz yataq otağına gəldikdə qapını bağladı, çırağı söndürdü və qaranlıqda yerə oturub, uzun müddət fikrə getdi, vəziyyətini düşündü: “Taleyin səhvi nəticəsində mən əlimi ondan tamamilə üzməli oldum. İndi ondan kənarda olmalıyam. Artıq hər şeydən əlimi üzməyə hazırlaşmalıyam. Arabir ona xidmət etməyə imkan tapsam, bütün qüvvəmi ona sərf etmək mənim borcumdur. Xəllaqi-ələm mənə kömək edər, bu borcu gülərlə yerinə yetirərəm. Mən olduqca bədbəxtəm. Nəsimim olan kiçik xidməti gülərlə ifa etməsəm, hər şeyi itirərəm”.

Kəmalə öz vəziyyətini ətraflı düşündü, qəlbində müəyyən bir qərara gəldi: “Sabahdan mənim üreyimdə dərdə, kədərə yer qalmayacaqdır, kədər izləri üzümdən çökilməlidir. Nəsimim olmayan xül-yalar üçün ağlamayıb, ömrüm uzunluğunu kəniz olacağam. Mən daha heç bir şey istəmirəm, heç bir şey!”

Kəmalə yatağına uzandı, uzun müddət o böyründən bu böyrünə çevrildi, yuxuya gedə bilmədi. Gecə bir neçə dəfə ayıldı. O hər dəfə eyni sözləri pıçıldayırdı:

– Mən daha heç bir şey istəmirəm, heç bir şey!..

Qız səhərə yaxın ayılıb yenə bütün qətiyyətini toplayaraq, əllərini sıxdı və yenidən təkrar etdi:

– Öləm günümə qədər mən həmişə sənə qulluqçu olacağam. Mən daha heç bir şey istəmirəm, heç bir şey!

Kəmalə tələsik yuyundu, geyindi və Nolinakxanın kabinetinə girdi. Sarisinin etəyi ilə şeylərin tozunu silib, həsirləri döşədi və Qanqa çimməyə qaçdı. Hemonkori, nəhayət, Nolinakxanın təkrar-təkrar xahişinə əməl edərək, gün çıxan vaxt yuyunmaqdan əl çəkmişdi. İndi sübhün soyuğunda Kəmaləni çaya Umeş müşayiət edirdi.

Kəmalə çimib qayıtdıqdan sonra gülərlə Hemonkorinin yanına gəldi. Qoca arvad yalnız indi Qanqa getməyə hazırlaşdı.

Hemonkori Kəmaləyə müraciət etdi:

– Nə üçün belə tezdən çaya qaçıbsan? Məni gözləyəydin, bərabər gedəydik.

– Bu gün işim çoxdur. Dünən gətirilən tərəvəzləri hazırlamalıyam. Umeşi bazara göndərib çatmayan şeyləri aldirmalıyam, – deyə Kəmalə üzr istədi.

– Sən düz fikirləşibsən, əzizim. Qayınata gələnə kimi hər şey hazır olar.

Bu an Nolinakxa otağa girdi. Kəmalə çarqatı yaş saçları üstünə örtüb, dərhal otaqdan çıxdı.

Nolinakxa dedi:

– Ana! Deyəsən çimməyə getmək istəyirsən? Bir neçə gün özünü saxlasaydın yaxşı olardı.

– Sən həkim olduğunu unut, Nolin. Qanqda çimməkdən vaz keçməklə insanlar ölməz olurlar, – deyə Hemonkori etiraz etdi. – Deyəsən getməyə hazırlaşırısan? Bu gün evə tez qayıt...

– Nə üçün, ana?

– Mən unutmuşam və sənə xəbərdarlıq etməmişəm ki, bu gün Onnoda-babu sənə xeyir-dua verməyə gələcəkdir.

Nolinakxa təəcüb etdi:

– Xeyir-dua verməyə? Belə bir təntənə nəyə lazımdır? Mən ki onu hər gün görürəm.

– Mən dünən Hemnoliniyə iki qolbaq bağışlayıb xeyir-dua vermişəm. Nə üçün Onnoda-babu eyni mərasimi icra etməsin? Xülasə, yubanma, onlar nahar üçün burada olacaqlar, – deyə Hemonkori oğluna tapşırırdı.

Söhbətləri bununla qurtardı. Hemonkori çimməyə getdi. Nolinakxa isə başını aşağı salıb fikirli-fikirli şəhərə yola düşdü.

ƏLLİ SƏKKİZİNCİ FƏSİL

Romeşi gören kimi Hemnolini qaçıb öz yataq otağına girdi, qapını möhkəm örtüb yatağına uzandı. Həyəcanı keçdikdən sonra o öz-özünə utanmağa başladı: “Nə üçün özümü itirmədən Romeş-babunu qarşılaya bilmədim? İradəmdən asılı olmayaraq özümü belə biabırçı aparmağa məni məcbur edən nədir? Görünür mən öz-özümə inana bilmirəm. Yox, müterəddid qalmağıma yol verə bilmərəm!”

Hemnolini qətiyyətlə ayağa qalxdı, qapını açaraq otaqdan çıxdı.

“Bu dəfə daha qaçmaram! Mən özümü elə aparmalıyam”, – deyə Hemnolini Romeşlə bir daha görüşmək məqsədi ilə bağa doğru gedərək, öz-özünü dilə tuturdu.

Sonra o, birdən nəyi isə xatırlayıb, tələsik yataq otağına qayıtdı və Nolinakxanın anası bağışladığı bilərzikləri qutudan götürüb qoluna taxdı. Beləliklə, Hem silahlanaraq, təşəxxüslə başını dik tutub bağa çıxdı.

Onnoda-babu qızına rast gələrək soruşdu:

– Hara belə, Hem?

– Bəs Romeş-babu ilə didim haradadırlar?

– Getdilər.

Hemnolini özünü elə almağını sınağa daha ehtiyac olmadığını bildikdə yüngüllük hiss etdi.

– Bu saat... – deyə Onnoda-babu sözə başladı.

Qızı onun sözünü kəsdi:

– Bəli, bəli, ata... Bir anda hazır olacağam, çimməyim çox çəkməyəcəkdir. Fayton dalınca adam göndər.

Hemonkori ilə görüşə belə ruh yüksəkliyi ilə tələsmək gözlənilməyən və Hemnolininin təbiətinə heç də xas olmayan hadisə idi. Lakin onun səsindeki süni sevinc Onnoda-babunu aldada bilməzdi. O, qızından yenə də daha böyük bir qorxu ilə nigaran olmağa başladı.

Hemnolini tələsik çimib atasının yanına gəldi.

– Fayton hələ gəlməyib?

– Hələ yox.

Hemnolini faytonun gəlməsinə müntəzir olaraq bağa getdi və xiyabanlarda gəzməyə başladı. Onnoda-babu eyvanda oturaraq, əsəbi halda saçlarını tumarlayırdı.

On birin yarısında Onnoda-babu qızı ilə Nolinakxanın evində hazır oldular. Həkim özü hələ gəlməmişdi. Hemonkori qonaqlarla tək məşğul oldu. O, Onnoda-babuya onun səhhati və işləri haqqında sual verir, ara-sıra dönüb Hemnoliniyə də nəzər salırdı. Nə üçün qızın üzündə şadlıq əsəri görünür? Ona nəşib olan bu səadətdən gerək onun üzünə günəş doğurkən olan al şəfəq kimi parlamağa idi. Lakin Hemnolininin gözlərində şənlik deyil, kədər süzülürdü. Bu, Hemonkorinin xoşuna gəlmədi. Onun ürəyini ağrıtdı. O düşündürdü: “Nolinakxaya hansı bir qız ərə getməyə hazırlaşsaydı, özünü olduqca şən və xoşbəxt hesab edərdi. Bu isə özünü elimli sanaraq təşəxxüslənir və belə güman

edir ki, Nolinakxa üçün göydəndüşmə bir şeydir... Yoxsa onun fikirli və etinasız olduğunu nə ilə izah etmək olar? Bunların hamısının günahı mənim özümdədir. Qoca çağlarımda səbrim tükənmişdir. Arzumu yerinə yetirmək istərkən tələsdim. Xasiyyətini öyrənmədən kamala yetmiş bir qızı oğluma almaq istədim. Amma mənim gözləməyə də vaxtım yoxdur axı. Mən bu dünyaya aid olan işlərimi tez görüb qurtarmalı və bu dünyada oraya – o dünyaya çağırılmağımı gözləməliyəm”.

Söhbət zamanı Hemonkorinin başında qaynaşan bu fikirlər ona mane olur, Onnoda-babu ilə danışmağa imkan vermirdi.

– Mənə belə gəlir ki, toy üçün tələsmək lazım deyil. Bizim uşaqlarımız kifayət qədər yetkindirlər. Hər şeyi özləri həll edə bilirlər. Onları tələsdirməyə ehtiyac yoxdur. Həmin bu məsələyə necə baxdığını bilmirəm. Lakin Nolinə gəldikdə o hələ bu məsələni lazımı qədər düşünməmişdir.

Onun dedikləri əsas etibarlı ilə Hemnoliniyə aid idi, çünki toy münasibəti ilə Hemnolinidə bir sevinc müşahidə olunmurdu. Hemonkori istəmirdi ki, qız və atası Nolinakxanın qarşısındakı toya görə çox şad olduğunu düşünsünlər.

Qonaq getməzdən qabaq Hemnolini şad görünmək üçün var qüvvəsini toplamışdı. Lakin tamamilə əksinə oldu. O, bir dəqiqə şən görüldüdə, dərhal üzündə dərin bir kədər təzahür etdi. Hemonkorinin evinə gəldikdən sonra o, qəlbində şübhə oyandığını hiss etdi. Ona elə gəldi ki, qədəm qoyacağı həyat yolu çətin, maneələrlə dolu və intehəsiz olacaqdır.

Böyüklər bir-birinə lütfkarlıq göstərərək Hemnolini öz qüvvəsinə inanmamağına üstün gəlməyə çalışırdı, bu işə onun qəlbini ağrıdır, ona müdhiş əzablar verirdi. Hemonkori toyu təxirə salmağı təklif etdikdə, dərhal qızın qəlbində bir-birinə zidd olan iki hiss mübarizəyə başladı. Bir tərəfdən ona elə gəlirdi ki, nikah nə qədər tez oxunarsa, o, cansıxıcı tərəddüdlərdən və şübhələrdən bir o qədər tez yaxasını qurtarar. Madam ki, belədir, qoy nikah mümkün qədər tez oxunub qurtarsın. Digər tərəfdən, Hem toyun məlum olmayan bir vaxta qədər təxirə salındığını eşitdikdə bilaxtiyar yüngüllük hiss etdi.

Qıza belə bir təklifin nə kimi təsir etdiyini duymaq üçün Hemonkori gözünü ondan çəkmirdi. Qızın üzündə rahatlıq ifadəsini gördükdə, qoca arvad özündə ona qarşı bir hiddət hiss etdi. “Mən öz Nolinimi çox ucuz qiymətləndirmişəm!” – deyərək Hemonkori düşündü və oğlunun gecikməsindən məmnun qaldı.

Hemonkori Hemnoliniyə nəzər salaraq dedi:

– Bu Nolinə bax də! Çox yaxşı bilir ki, bu gün siz gələcəksiniz, amma gəlib çıxmır. Halbuki işini bu gün bir az tez qurtara bilərdi. Amma mən bir balaca xəstələnsəm, maddi cəhətdən zərər çəkməsinə baxmayıb işini atacaq, yanıma gələcəkdir.

Hemonkori naharın hazır olmasını yoxlamaq bəhanəsi ilə qonaqları tək qoyub çıxdı. O, Hemnolinini Kəmalənin yanında qoyaraq, təklikdə qoca ilə danışmaq istəyirdi.

Mətbəxə gəldikdə Hemonkori naharın hazır və vama qoyulduğunu gördü. Kəmalə dərin fikrə qərq olmuşdu. Hemonkori gözlənmədən gəldikdə qız səksəndi və özünü itirərək, yerindən sıçrayıb ayaq üstə dayandı.

– Xaridasi, başın nə yaman xörəyə qarışıb?

– Hər şey hazırdır, ana, – deyərək Kəmalə cavab verdi.

– Elə işə nə üçün burada tək oturubsan? Onnoda-babu qocadır, ondan utanmağa dəyməz. Onunla bərabər Hem də gəlmişdir. Onu otağına çağır, söhbətə tut. Nə üçün yazıq mənim kimi qocanın yanında darıxsın?

Hemonkori Hemnolinidən acığı gəldiyi üçün Kəmaləyə qarşı ikiqat artıq mehribanlıq göstərirdi.

Kəmalə qorxaraq soruşdu:

– Mən onunla nə danışa bilərəm? O, oxumuş bir qızıdır, amma mən heç nə bilmirəm.

– Böyük iş imiş! Sən başqa qızlardan heç də az bilmirsən. Qoy Hemnolini öz biliyi ilə təşəxxüslənsin, sən kimi cazibəli qız az tapılar. Hansı qızı götürsən, kitab oxumağı öyrənib alim ola bilər, lakin sən kimi gözəl ola bilməz. Gedək, Xaridasi! Ancaq geyimin münasib deyil, gəl seni bəzəndirim.

Hemonkori təbəburlü Hemnolinini əskiltmək arzusunda idi. O istəyirdi ki, Hemnolininin gözəlliyi bu sadə qızın gözəlliyi qarşısında sönük görünsün. Kəmalənin etirazlarına əhəmiyyət verməyərək, qoca qadın böyük bir səlhiqə ilə onun əyninə açıq yaşıl sari geydirib, moda üzrə saçlarını daradı. Sonra Kəmaləni o tərəf-bu tərəfə çevirib, öz səlhiqəsindən razı qalaraq, qızın alınından öpdü:

– Sən elə gözəlsən ki, rəcənin belə qadını olmağa layiqsən! – dedi.

Kəmalə dilləndi:

– Ana, axı onlar otaqda tək qalıblar, onsuz da qonaqları çox gözləməyə məcbur etmişik!

– Qoy gözləsinlər. Səni geyindirmədən biz buradan çıxası deyilik. Nəhayət, qız tamamilə hazır oldu.

– Bax, belə! İndi gəl gedək, əzizim! Gedək. Bax əsas məsələ burasındadır ki, sən gerek özünü itirməyəsən, utanmağı bir yana qoyasan, – deyə Hemonkori qızı öyrədirdi. – Kolləcdə oxumuş gözəllər sənənin yanında sönlük görünəcəklər! Onların yanında başını da dik tuta bilərsən.

Hemonkori gəlmək istəməyən Kəmaləni Onnoda-babu ilə qızının oturduğu qonaq otağına gətirdi. Nolinakxa da qayıtmışdı, qonaqlarla söhbət edirdi. Kəmalə çıxıb getmək istədi, lakin Hemonkori onu saxladı:

– Utanma, əzizim, burada kənar adam yoxdur.

Qoca qadın Kəmalənin gözəlliyi və libası ilə fəxr edirdi. O, Kəmalənin görünüşü ilə hamını heyərdə qoymaq istəyirdi. Oğlunu bəyənmədiyi üçün ana iftixarını təhqir etmiş olan Hemnolinini hətta Nolinakxanın da yanında xar etməyə çalışırdı. Doğrudan da Kəmalənin gözəlliyi hamını heyran etdi. Hemnolini ilk dəfə Kəmaləni görəndə o sadə geyinmişdi, utanır və hətta gözə görünməməyə çalışırdı. Digər tərəfdən ilk görüşlərində qıza diqqətlə baxmağa Hemnolininin vaxtı da olmamışdı. Lakin bu gün Hemnolini qızın gözəlliyinə valeh olmuşdu. O, ayağa qalxdı və çaşıb qalmış qızı öz yanında oturtdu.

Hemonkori şadlanırdı. İndi o əmin idi ki, burada oturanların hamısı Kəmalənin lətafətini, allahlarn uğurlu bir hadisəsi olduğunu təsdiq edəcəkdir.

– Get öz otağına, orada Həmlə söhbət elə. Süfrəni mən özüm açaram, – deyə Hemonkori Kəmaləyə təklif etdi.

Kəmalə həyəcanlandı. O tezliklə Nolinakxanın arvadı kimi bu evə gələrək onun sahibəsi olacaq Hemnolininin ona necə münasibət bəslədiyini bilmək istəyirdi. Kəmalə onun münasibətinə laqeyd qala bilməzdi. Hüquq nöqtəyi-nəzərindən bu evdə yalnız özünün sahibə ola biləcəyini Kəmalə heç bir vəchlə etiraf etmək istəmirdi. O öz ürəyində qışqanılığın hətta kölgəsinə belə yer vermirdi. Kəmalə özü üçün heç bir şey tələb etmirdi.

– Ana sənənin haqqında təfəsilatı mənə söyləmişdir, – deyə Hemnolini mehribancasına sözə başladı. – Mənim sənə yazığım gəlir. İndi sən mənə öz bacın kimi baxmalısən. Bacın varmı?

Hemnolininin səsində sezilən mehribanlıqdan və dostluqdan ruhlanmış Kəmalə:

– Doğma bacım yoxdur, yalnız əmiqızım var, – deyə cavab verdi. Hemnolini:

– Mənim də bacım yoxdur, – dedi. – Mən lap körpə ikən anam vəfat etmişdir. Dəfələrlə şad və ya qəmgin hallarımda, yanımda bir bacım olaydı, deyə həsrət çəkmişəm. Uşaq çağlarımdan bütün çətinliklərə dinməz-söyləməz qatlaşmışam. Dərdə, qəmə susa-susa dözmək mənim adətım olubdur. İndi mən ürəyimi hamıya açmağı tövbə etmişəm, yadırgamışam. Ona görə də hamı məni təşəxxüslü sayır. Lakin, əzizim, sən mənim haqqımda elə düşünmə! Mənim qəlbim sükuta, demək olar ki, adət etmişdir.

Kəmalənin utanmasına bununla son qoyulmuş oldu. Kəmalə soruşdu:

– Sən məni sevecəksən, didi? Axı sən hələ bilmirsən mən nə qədər axmağam.

Hemnolini gülümsədi:

– Sən məni yaxından tanıdıqda görəcəksən ki, mən də çox axmağam. Kitablardan az-çox əxz etdiyimdən başqa heç bir şey bilmirəm. Sizin evinizə köçəndən sonra məni tək qoyma, xahiş edirəm. Təsərrüfat işlərinin öhdəmə düşəcəyini fikirləşdikdə məni dəhşət götürür.

– Sən bunların hamısını mənim öhdəmə burax! – deyə Kəmalə, sadələvh bir uşaq kimi həvəslə ucadan xahiş etdi. – Uşaq vaxtıdan təsərrüfat işləri boynuma yükləndiyi üçün bu məni qorxutmur. İki bacı kimi bu işlərlə bərabər məşğul olarıq. Sən onun xoşbəxtliyinin qeydinə qalarsan, mən də hər ikinizin.

– Çox gözəl, əzizim. Sən öz ərini, deyəsən, heç yaxşı görə bilməyibsən, onun sifəti, siması heç yadında qalmayıb?

Kəmalə doğru cavab verməkdən çəkinərək dedi:

– O vaxt mənim ağıma da gəlmədi ki, onu xatırlamaq arzusunda olacağam, didi. Əminim evində sakin olduqda onun qızı Şoyloca ilə dostlaşdım, onun öz ərini sədaqət və səmimiyyətlə sevdiyini gördüm. Ancaq o zaman borcumu dərk etdim. Bunu sənə izah etmək çətindir... Bilirsən, ərimi görmədiyimə baxmayaraq, onu sevməyi öyrəndim. Aləmi yaradan mərhəmətini məndən əsirgəmədi. İndi mənim qəlbimdə ərimin aydın siması yaşayır. Qoy o mənim ərim olmasın, lakin indi o daima mənimlədir.

Kəmalənin ərinə fədakar məhəbbətini ifadə edən sözləri Hemnolininin qəlbində ona qarşı bir mehribanlıq hissi oyatdı.

Hemnolini bir qədər sükut etdikdən sonra:

– Mən səni anlayıram, – dedi. – Sənin hiss etdiyən elə həqiqi vüsala çatmaqdır. Tamahkarlıqla əldə edilən uzun sürməz.

Hemninin dediklərinin mənasını Kəmalə anladımı – bunu təyin etmək çətindir, o, Hemnolinyə bir qədər sükutla baxdıqdan sonra dilləndi:

– Mən qəmli olmağı özümə qadağan etmişəm. Ona görə də xoşbəxtəm. Mənə layiq olanı almışam.

Hemnolini Kəmalənin hər iki əlini öz əllərinə aldı.

– Mənim müəbbim deyir: “Əldə edilənlə itirilən bir-birinə qovuşarsa, bu həqiqi nailiyyətdir”. Doğrusunu desək, bacım, dünyadan əl çəkməyi sənin kimi bacara bilsəydim, mən həqiqətən özümü xoşbəxt hesab edərdim.

Belə bir etiraf Kəmaləni bir qədər təəccübləndirdi. Soruşdu:

– Sən nə üçün belə danışsən, didi? Sən çox şeylərə layiqsən. Sənin heç bir zaman heç bir şeyə ehtiyacın olmayacaqdır.

– Ah, mənim ancaq haqqım olan qismətimə düşsəydi, mən çox şad olardım! – deyərək Hemnolini coşqun bir həsrətlə dilləndi. – Haqqımdan artığa nail olmaq mənim üçün böyük dərd, çox böyük bir məsuliyyətdir. Əlbəttə, mənim sözlərim sənə qərribə gəlir, özüm də özümə təəccüb edirəm. Bəlkə də belə fikirləri dünyanı yaradan mənim ürəyimə salıbdır. Bu gün mən ürəyimdə böyük bir ağırlıq hiss edirdim. Səninlə danışdıqdan sonra ürəyim bir az yüngülləşdi: mən indi özümü daha möhkəm və iradəli hiss edirəm. Söhbəti də elə buna görə uzatdım. Sən məni necə dəyişdin, bacım!

ƏLLİ DOQQUZUNCU FƏSİL

Evə qayıtdıqdan sonra Hemnolini qonaq otağında, stolun üstündə onun ünvanına göndərilmiş qalın bir məktub gördü. Xəttinə baxdıqda məktubun Romeş tərəfindən yazıldığını dərhal təyin etdi. Ürəyi döyünə-döyünə zərfi götürüb, öz otağına getdi. Otağın qapısını bağlayıb oxumağa başladı.

Romeş məktubunda Kəmalə ilə əlaqəsinin bütün təfəsilatını yazmışdı. Məktubun sonunda o deyirdi:

“Həyatımızın Allah tərəfindən bağlanmış möhkəm düyünlərini hadisələr qırıb dağıtdı. İndi sən ürəyini başqasına vermişsən. Mən səni ittiham etmirəm, lakin sən də məni günahkar hesab etmə. Bir

gün də olsa Kəmalə mənim həqiqi arvadım olmamışdır. Lakin heç bir şeyi səndən gizlətməyərək, olduğu kimi söyləmək mənim borcumdur: gündən-günə o məni daha çox, daha şiddətlə cəlb edirdi! Mənim ona qarşı hissim keçmişmi, ya yox – mən hələ indi də təyin edə bilmirəm. Sən məni atmasaydın, sənin məhəbbətinlə təselli tapa bilərdim. Yalnız bu ümidlə iztirablardan üzülmüş qəlbimlə mən bu gün sənin yanına gəldim. Lakin məndən qaçdığını gördükdə sənin mənə nifrətinin nə qədər böyük olduğunu duydum. Başqası ilə izdivaca razılıq verdiyini eşitdikdə isə qəlbimdə köhnə şübhələrim yenidən oyandı. Kəmaləni unuda bilmədiyimi yəqin etdim! Bu belədirmi, ya yox – hər halda məndən başqa kimsə əzab çəkməməlidir. Bəs mən nə üçün əzab çəkməliyəm? Mənim üçün böyük mənası olan iki gözəl qızı mən heç bir zaman unuda bilmərəm. Həyatım boyu mən onları böyük bir məhəbbətlə və minnətdarlıqla xatırlayacağam. Bu gün səhər bir anlıq görüşümüz məni dərindən həyəcanlandırdı. Evə qayıdan kimi özümü dünyada ən bədbəxt adam hesab etdim. Lakin indi mən belə düşünə bilmərəm.

Arxayın və şən bir ürəklə səninlə vidalaşır, məni bağışlamağımı ürəkdən xahiş edirəm. Sizin ikinizin alicənablığı nəticəsində xəllaq-aləmin mərhəmətindən bu ayrılıq saatında ürəyimdə dərd, kədər hiss etmirəm. Xoşbəxt ol, çox xoşbəxt ol! Mənə nifrət etmə, çünki nifrət etməyə sənin heç bir əsasın yoxdur”.

Hemnolini məktubu oxuduqdan sonra atasının yanına getdi. Onnoda-babu kreslodə oturub kitab oxuyurdu. O, qızının üzünü görüb təşvişlə soruşdu:

– Sən salamatsanmı?

– Salamətam, – deyərək Hemnolini qısaca cavab verdi. – Mən Romeş-babudan məktub almışam, oxu, sonra mənə qaytar.

Hem məktubu atasına verib otaqdan çıxdı. Onnoda-babu eynəyini gözüne taxıb, Romeşin məktubunu bir neçə dəfə oxudu. O, məktubu nökrə vasitəsi ilə qızına göndərərək, fikrə getdi. Nəhayət, belə bir nəticəyə gəldi: “Allahdandır, belə yaxşıdır. Nolinakxa bir adaxlı olaraq Romeşdən daha yaxşıdır. Yaxşı ki, Romeş özü buradan getmək qərarına gəlmişdir”.

Nolinakxanın gəlməsi Onnoda-babunun fikirlərini yarımqıç qoydu. Onların ayrılımlarından bir neçə saat belə keçməmişdi. Ona görə də Nolinakxanın buraya gəlməsi Onnoda-babunun təəccübünə səbəb oldu.

“Görünür Nolinakxa Hemə bərk vurulmuşdur” – fikri ilə Onnoda-babu gülümsədi.

Onnoda-babu cavanların görüşünə imkan yaratmaq üçün bir bəhanə ilə getmək istəyərkən, Nolinakxa dedi:

– Sizin bildiyiniz kimi, Onnoda-babu qızınızla mənim izdivacım olmamalıdır. Lakin mən əvvəlcə sizinlə danışmaq istərdim.

– Çox gözəl, eşidirəm, – deyə Onnoda-babu cavab verdi.

– Sizə bir şey bəlli deyil: mən bir dəfə evli olmuşam.

– Mən bunu bilirəm, lakin...

– Bu mənim üçün təzə xəbərdir! Elə isə siz güman edirsiniz ki, mənim arvadım ölmüşdür... Lakin bunu qəti demək olmaz. Şəxsən mən əminəm ki, o sağdır.

– Allahdan istərdim ki, elə də olsun! Hem, Hem! – deyə Onnoda-babu qızını çağırdı.

Hemninini otağa gələrək soruşdu:

– Ata, nə olubdur?

– Romeşin sənə yazdığı məktubun bir yerində...

– Nolinakxa-babu məktubun hamısını oxumalıdır, – deyə Hemninini məktubu ona verib otaqdan çıxdı.

Nolinakxa məktubu oxuduqdan sonra heç bir söz belə deyə bilmədi.

– Belə acı təsadiüflər çox nadir hallarda baş verir, – deyə Onnoda-babu sükutu pozdu. – Əlbəttə, məktub sizin ürəyinizi ağrıtdı. Lakin biz bunu sizdən gizlətsəydik, vicdansızlıq etmiş olardıq.

Nolinakxa yenə susurdu. Bir az sonra o vidalaşdı getdi. O, Onnoda-babunun evini tərk edərkən şimal tərəfdəki eyvanda Hemninini gördü. Qız ürəyində böyük bir kədər olduğuna baxmayaraq, sakit və vüqarla durmuşdu! Bu an onun nə fikirləşdiyini anlamaq asan deyildi. Nolinakxa ona kömək etməyə ehtiyac olub-olmadığını soruşmaq istədi. Lakin cəsarət etmədi. Yəqin Hemninini belə bir suala heç cavab da verə bilməzdi.

Nolinakxa fikirləşirdi:

“O nə təsəlli verə bilər? Bəzən insanlar arasında yenilməz əngəllər meydana çıxır. İnsan qəlbi nə qədər kimsəsizdir!”

Faytona doğru gedərkən Nolinakxa qəsdən Hemnininin dayanacağı eyvanın yanından keçdi. Qızın onu çağıracağına ümid edirdi. Lakin o, eyvana yaxınlaşdıqda qız artıq orada deyildi.

“Başqasının qəlbinə bilmək çətin işdir! İnsanların əlaqəsi çox mürəkkəbdir!” – deyə faytona əyləşərək dərddi-dərddi ah çekdi.

Nolinakxa yenəcə getmişdi ki, Cogendro gəldi. Onnoda-babu soruşdu:

– Cogendro, sən təksən?

– Qərībədir, sən kimi gözləyirsən? – deyə oğlu suala sualla cavab verdi.

– Necə yeni kimi, bəs Romeş?

– Öz qiymətini bilən adam üçün sənənin ona bir dəfə göstərdiyin etinasızlıq kifayətdir. Belə bir qəbuldan sonra bircə çarə qalır: Bənərdə özünü Ranqa ataraq ruhunu fani cisimdən azad edəsən! Mən onu daha görmədim. Yalnız stolumun üstündən bir parça kağız tapdım: “Getməli oldum. Sənənin Romeşin”. Mən belə poeziyanı heç vaxt başa düşməmişdim. Ona görə də buradan çıxıb getməliyəm. Mənim baş müəllim vəzifəmdə hər şey aydındır, müəyyəndir. Onda dumanın kölgəsi də yoxdur.

– Hər halda Hemnininin taleyini düşünmək, bir tədbir görmək lazımdır, ya yox! – Onnoda-babu ona təsir etmək istədi.

– Yəne! – deyə Cogendro hiddətlənərək, atasının sözünü kəsdi.

– Mən hər nə təklif etdimsə, siz rədd etdiniz. Bu oyun daha məni darıxdırdı. Xahiş edirəm, məni təzədən bu oyuna cəlb etməyəsiz. Anlamadığım şeylərə qətiyyənlə qatlaşa bilmərəm. Həmin qərībə xasiyyəti var. Bir dəqiqənin içində o qədər dəyişir ki, onu anlamaq heç cür mümkün olmur. Bu məni lap çaşdırır. Mən səhər səhər qatari ilə yola düşürəm. Yolda Banqipurada da dəyəcəyəm.

Onnoda-babu sükut edərək əlini saçlarına çəkirdi. Dünya onun üçün həlli mümkün olmayan müəmmalarla dolu idi.

ALTMİŞİNCİ FƏSİL

Şoyloca atası ilə Bənərdən gedərkən Kəmalə ilə vidalaşmağa gəldi. Gənc qadın Kəmalə ilə yan otağa keçdi. Orada uzun müddət nə barədə isə həyəcanla pıçıldaşdılar. Eyni zamanda Çokroborti Həmon-kori ilə söhbət edirdi.

Çokroborti:

– Mənim məzuniyyətim qurtardı, – deyirdi. – Mən səhər Hacı-pura gedirəm. Xaridasidən narazı olsanız...

– Cənab Çokroborti, siz yenə köhnə sözlərinizi təkrar edirsiniz, – deyə Hemonkori ona aman vermədi. – Siz doğrudan da elə fikir edirsiniz? Yoxsa qızınızı əlimdən almaq üçün bəhanə axtarırsınız?

– Mən bəxşişi geri alanlardan deyiləm. Ancaq sizə əziyyət verirsə...

– Siz nə üçün əsil məqsədinizi gizlətməyə çalışırsınız? Özünü çox yaxşı bilirsiniz ki, Xaridasi kimi gözəl qız məni heç vaxt usandıra bilməz. Lakin...

Çokroborti onun sözünü yarımqıç qoydu və:

– Yaxşı, yaxşı, bu barədə daha danışmaq, – dedi. – Mən qəsdən bu barədə söhbət açdım ki, siz mənim Xaridasimi bir daha tərifi etməyiniz. Məni nigaran edən başqa şeydir. Nolinakxa Xaridasini evinə soxulmuş bir cinni–bəşər saymır ki? Mənim qızım izzət–nəfsindən keçən qızlardan deyil. Onun sizdə yaşamasından narazı olduğunu Nolinakxa–babu azacıq hiss etdirsə, Xaridasi buna təhəmmül edə bilməyəcək.

– Ola bilməz! – deyə Hemonkori cavab verdi. – Xari elə qızlardan deyil ki, mənim Nolinakxam narazı olsun! Yox! Əsla! O belə bir xasiyyətin sahibi deyildir.

– Çox yaxşı. Lakin mən Xaridasini həyatımdan da çox sevirəm, – deyə əmi sözlünə davam edirdi. – Xaridasiyə gəldikdə mən arzuma hədd qoya bilmərəm. O, Nolinakxa–babuya mane olmur, deməklə mən heç də kifayətlənə bilmərəm. Nolinakxa–babu onun sizin evinizdə qalmasını hiss etməsə, etinasız qalsa, bunun özü də mənə dərd olar. Nolin–babunun Xaridasini yaxın bir adam saydığına əmin olmasam, rahat ola bilməyəcəyəm. Xaridasi müqəvva deyil, canlı bir insandır. Nolinakxa–babu onu görməməyə çalışsa...

Hemonkori Çokrobortinin sözünü kəsərək dedi:

– Cənab Çokroborti, doğrudan da siz elə edirsiniz ki, mənim Nolinim Xaridasiyə qohumluq hissi bəsləyə bilməz? Əlimdə müəyyən sübut hələ olmasa da, hər halda mənə elə gəlir ki, Nolin Xaridasinin həyatını mənim yanımda mümkün qədər şən, xoşbəxt etmək üçün fikirləşməyə, tədbir tökməyə başlamışdır. Çox ola bilər ki, o bəzi tədbirlər də görmüşdür.

– Mən indi rahat ola bilərəm. Lakin evinizi tərk etməkdən qabaq mən Nolinakxanın özü ilə də danışmaq istədim. Dünyada tək–tək kişi tapılar ki, qadının qeydine qalsın. Nolinakxaya göylər özü belə bir xasiyyəti vermişdir. Mən çalışacağam ki, o lüzumsuz ehtiyatı

nəzərdə tutaraq, Xaridasiyə xor baxmasın, bəlkə bir qohum kimi onun qeydine qalsın, – deyə Çokroborti sözünü qurtardı.

Çokrobortinin onun oğluna etdiyi etibar Hemonkorinin ürəyindən oldu və qocaya cavab olaraq:

– Siz narazı olmayasınız deyə, mən Xaridasini Nolinakxadan kənar saxlayırdım, – dedi. – Mən öz oğlumu çox yaxşı tanıyıram. Ondan nigaran olmayın.

Çokroborti dedi:

– Sizinlə açıq danışacağam. Eşitdiyimə görə Nolinakxa–babu yaxın zamanda evlənmək niyyətindədir. Deyirlər ki, qız o qədər də gənc deyildir və qəbul olunmuş qaydadan artıq təhsil almışdır. Mən düşünürəm ki, bəlkə Xaridasi...

Hemonkori onun sözünü kəsdi:

– Başa düşürəm! Lakin narahat olmayın, toy baş tutmayacaqdır.

– Yoxsa nikah pozulmuşdur?

– Pozulmalı bir şey yox idi, Nolin heç vaxt bu nikahla maraqlanmamışdır. Bunu mən təkid edirdim. Lakin insanı zorla xoşbəxt etmək olmaz. Dünyanı yaradan hər şeyi çox yaxşı bilir. Bəzi əlamətlərdən məlum olur ki, mən Nolini evli görmədən öləcəyəm.

– Yox, yox siz elə deməyin! – deyə Çokroborti etiraz etdi. – Bəs biz nəyə lazımıq? Elçinin haqqı olan qonaqlıq və hədiyyələrdən mən imtina edə bilmərəm.

– Allah ağzından eşitsin, cənab Çokroborti, – deyə Hemonkori ah çəkdi. – Nolinim bu yaşa çataraq ailə sahibi olmadığının səbəbkarı mənəm. Bu mənə çox əzab verir. Ona görə də Nolini adaxlandırmaq istədikdə tələsmişəm və məsələni ətraflı düşünmədən işə başlamışam. Gördüyünüz kimi təşəbbüsüm də müvəffəqiyyətsiz oldu. İndi bu məsələ ilə siz məşğul olun. Mənim daha ömrüm çatmaz.

– Mən bu sözləri eşitmək belə istəmirəm! – deyə əmi etiraz etdi. – Siz hələ çox yaşayacaqsınız, gələcək gəlininizi öz gözünüzlə görə bilərsiniz. Mən bilərəm sizə necə gəlin lazımdır: çox da cavan olmasın, lakin sizə hörmət bəsləsin və hər şeydə sizin itaətinizdə olsun. İndi etirazınız yoxdursa, Xaridasinin yanına gedib özünü necə idarə etmək lazım gəlidiyi haqda ona bir neçə nəsihət verim. Sizin yanınıza isə Şoylocanı göndərim. Sizi görəndən bəri daha dili ağzına sığmır.

– Yox, hamınız bir yerdə söhbət etsəydiniz daha yaxşı olardı. Mənim bəzi işlərim var.

– Sizin “işiniz” olması mənim xeyrimədir, – deyə Çokroborti güldü. – Heç şübhə etməyərəm ki, çox çəkməz ki, “işlərinizlə” tanış olarıq. Boynunuza alın ki, siz oğlunuza gəlin tapacaq xoşbəxt brəhməni qonaq etməyə tedarük görməyə gedirsiniz.

Çokroborti iki siğə bacılar oturduğu otağa girdikdə gördü ki, Kəmalənin gözlərində yaş damlları ışıdır. O dinməz-söyləməz qızı ilə oturdu və sualedici nəzərini qızının üzünə zillədi. Şoyloca atasına müraciət etdi:

– Ata, mən Kəmaləyə deyirəm ki, Nolinakxa-babuya həqiqəti söyləməyin məqamı gəlmişdir. Sənin dəli qızın Xaridasi razı olmur. Mənimlə dava edir.

– Yox, didi, – deyə Kəmalə etiraz etdi, – xahiş edirəm bu barədə danışma, bu mümkün iş deyildir!

Şoyloca hiddətləndi:

– Səfehən! Sən ağzına su alıb oturacaqsan, Nolinakxa-babu da Hemnolini ilə evlənəcəkdir. Toy günündən başın o qədər bəlalər çəkmişdir ki, ölməmişsən yaxşıdır! Niyə axı sən hey qəm yeyib, qüssə çəkəsən?

Kəmalə yalvardı:

– Mənim barəmdə heç kəsə bir şey demə, didi! Mən hər şeyə dözərəm. Lakin rüsvayçılığa yox. Nəyim varsa onunla da kifayətlənə bilərəm. Mən heç də bədbəxt deyiləm. Sən əhvalatı açıb ona söyləsən, mən bu evdə necə qala bilərəm? Mən burada necə yaşaram?

Şoyloca etiraz etməyə söz tapmadı. Lakin susa-susa Nolinakxa ilə Hemnolininin evlənmələrinin şahidi olmağı təsəvvür edə bilmirdi.

– Hələ bu toyun baş tutması şübhə altındadır, – deyə Çokroborti söhbətə qarışdı.

Şoyloca təəccüb etdi:

– Nə danışırısan, ata? Nolinakxanın anası Hemnoliniyə xeyir-dua vermişdir axı!

– Allahın köməyi ilə xeyir-dua qüvvəsini itirmişdir. Əzizim Kəmalə, qorxu və şübhələri bir tərəfə qoy. Həqiqət sənin tərəfindədir.

Kəmalə əminin nə demək istədiyini anlaya bilmir, gözlərini bərəldib ona baxırdı. Çokroborti izah etdi:

– Adaxlılıq artıq pozulmuşdur. Nolinakxa bu işə razı deyildir, anasının qəlbinə isə Allah rəhm salmışdır.

– Ata, fəlakətdən qurtardıq, – deyə Şoyloca sevinclə qışqırdı. – Dünən onların adaxlanmalarını eşitdikdən sonra bütün gecəni yata bilmədim. Yaxşı, bəs nə vaxtadək Kəmalə öz ailəsində yad kimi yaşayacaqdır? Bəs nə zaman məsələ aydın olacaqdır?

Çokroborti:

– Tələsməyə lüzum yoxdur, – dedi. – Hər şeyin öz vaxtı var.

– Mən vəziyyətimdən razıyam. Bundan yaxşı güzəran ola bilməz. Mən indi, doğrudan da, xoşbəxtəm. Mənə yaxşılıq etməyə çalışarkən pis nəticə əldə edə bilərsiniz, əmi! Ayağınıza düşüb yalvarıram: heç kəsə mənim haqqımda bir şey deməyin. Məni bu yalnız guşədə buraxın, mənim varlığımı unudun. Mən onsuz da xoşbəxtəm.

Onun gözlərində yaş göründü.

– Mən başa düşürəm, əzizim, ağlamaq nə üçün? – deyə Çokroborti təşvişə düşdü. – Sənin nə demək istədiyini mən çox yaxşı anladım. Biz sənin rahatlığınızı pozmayacağıq. Tale özü yavaş-yavaş hər şeyi öz vaxtında yerinə yetirəcəkdir. Sənin işini xarab etmək ağıldan xaric bir hərəkət olar. Qorxma! Mən qocayam, hər şeyin öz məqamını bilirəm.

Bu an həmişəki kimi üzündə təbəssüm olan Umeş içəri girdi.

– Nə istəyirsən? – deyə əmi soruşdu.

– Romeş-babu gəlib aşağıda həkimi görmək istəyir.

Kəmalənin rəngi qaçdı. Çokroborti cəld qalxıb dedi:

– Əzizim, qorxma, mən hər şeyi qaydasına salaram.

O, aşağı enib Romeşin qoluna girdi.

– Gedək, Romeş-babu, gəzə-gəzə söhbət edək.

Romeş heyretlə soruşdu:

– Siz bura haradan gəlib çıxmısınız?

– Səbəbkar sizsiniz, – deyə əmi cavab verdi. – Sizinlə görüşməyimə məmnunam. Gedək, mənim sizə söyləyəcək sözüüm var.

Əmi Romeşi küçəyə çıxartdı. Onlar Nolinakxanın evindən uzaqlaşdıqda:

– Romeş-babu, bura nə üçün gəlibsiz? – deyə Çokroborti soruşdu. Romeş dedi:

– Mən həkim Nolinakxa ilə danışmaq istəyirdim. Kəmalə haqqında təfsilatı ona söyləməyi vacib bilirəm. Bəzən mənə elə gəlir ki, o sağdır.

– Belə fərz edək ki, həqiqətdən Kəmalə sağ qalmış və Nolinakxa ilə görüşmüşdür. Kəmalənin sərgüzəştini sizdən eşitmək, necə bilərsiniz,

Nolinakxanın xoşuna gələrmə? Onun anası qocadır, o, təfsilatı öyrənsə güman etmirəm ki, Kəmalənin günü xoş keçsin.

– Cəmiyyətin bu işə necə baxacağını bilmirəm, lakin həkim Nolinakxa Kəmalənin heç bir günahı olmadığını bilməlidir. Hərgah Kəmalə doğrudan da ölmüşdürsə, Nolinakxa onun xatirinə böyük hörmət bəsləməlidir.

– İndiki cavanları mən anlaya bilmirəm! – deyə Çokroborti şikayətləndi. – Kəmalə ölmüşdürsə, onu ərinin yadına salmağın mənası nə imiş? Halbuki Nolinakxa yalnız birçə gecə onun əri olmuşdur!.. Budur, mən bu evdə yaşayıram. Sabah mənim yanıma gəlin, mən əhvalatı sizə nağıl edirəm. Lakin mənimlə görüşənə qədər Nolinakxanın yanına getməyəcəyinizə söz verin.

– Yaxşı, – deyə Romeş razı oldu.

Romeşlə vidalaşdıqdan sonra əmi Nolinakxanın evinə qayıtdı. Çokroborti Kəmaləyə tapşırırdı:

– Əzizim, sabah sən mənim evimdə olmalısən. Mən istəyirəm ki, Romeş-babuya əhvalatı özün nağıl edəsən.

Kəmalə başını aşağı saldı.

Çokroborti sözünə davam etdi:

– Məncə, başqa çarə yoxdur. Keçmiş adamlara nisbətən indiki zamanənin uşaqları vəzifə haqqında başqa cür fikirləşirlər. Qorxunu bir tərəfə qoy, əzizim, sənənin hüququnu indi özündən başqa heç kəs müdafiə edə bilməz. Bu işdə bizim sənə heç bir köməyimiz dəyə bilməz.

Qızın başı daha da aşağı sallandı:

– Biz sənə yol açdıq. Xırda-xuruş maneələri sən cəsarətlə süpürüb tullaya bilərsən.

Ayaq səsi eşidildi. Kəmalə başını qaldırıdıqda qarşısında Nolinakxanın durduğunu gördü. Onların gözləri bir-birinə sataşdı. Əvvəllər Nolinakxa hər dəfə tez gözünü ondan çəkir, kənara baxırdı, lakin bu gün elə etmədi. O, Kəmaləyə bir ləhzə baxsa da, hər halda yad kimi baxmadı. Şoylocanı gördükdə Nolinakxa getmək istədi. Lakin Çokroborti onu saxladı.

– Getməyin, Nolinakxa-babu, – dedi. – Biz sizə yaxın bir adam kimi baxırıq. Bu mənim qızım Şoylocadır. Siz onun qızını müalicə etmişsiniz.

Şoyloca Nolinakxaya təzim etdi.

– Qızınızın səhhəti necədir? – deyə Nolinakxa təzimə cavab verərək soruşdu.

Şoyloca cavab verdi:

– Tamamilə sağalmışdır.

– Siz heç bir zaman məclisinizdən kamiyab olmağa imkan vermirsiniz. Madam ki, bu gün gəlmişsiniz, bir qədər bizimlə əyləşin, – deyə Çokroborti Nolinakxaya yer göstərdi.

Həkim əyləşərkən Kəmalə otaqdan çıxdı. Nolinakxanın ani məhriban baxışı onun qəlbini fərəhlə doldurdu. Kəmalə hissiyyatını təklidə yoxlamaq üçün öz otağına getdi.

Həmonkori otağa girərək:

– Cənab Çokroborti, mən sizi narahat edəcəyəm, – deyə qonağa müraciət etdi.

– Siz bizi tərk edib getdiyiniz andan indiyə qədər həmin bu “narahat etməyiniz” intizarını çəkərək gözüm qapıda qalmışdır, – deyə Çokroborti güldü.

Yeməkdən sonra hamı qonaq otağına qayıtdıqda əmi dedi:

– Bir qədər əyləşin, mən bu saat gəlirəm.

Bir dəqiqə sonra Çokroborti Kəmalənin əlindən yapışaraq yenə otağa gəldi. Şoyloca onların ardınca daxil oldu.

Çokroborti həkimə müraciət etdi:

– Nolinakxa-babu, siz bizim Xaridasiyə bir yad adam kimi baxmamalısınız. Mən bu bədbəxt qızı sizin evinizdə qoyaraq, sizə və ananıza ümid bağlayıram. Sizə xidmət etmək hüququndan başqa ona heç bir şey lazım deyil. Çox tez bir zamanda qənaət hasil edə bilərsiniz ki, o, qəsdən, bilib-bilə heç bir pis hərəkət edə bilməz.

Kəmalə qızının gözlərini yerə dikdi.

– Cənab Çokroborti, xatircəm ola bilərsiniz, – deyə Həmonkori cavab verdi, – Xaridasi bizim qızımız olmuşdur. Ona nə iş tapşırmaq lazım gəldiyini hələ indiyə kimi biz düşünməmişik. Bir zaman bu evdə yalnız mən özüm hakim idim. İndi mənim heç bir əhəmiyyətim qalmamışdır. Ev qulluqçuları məni daha bu evin sahibəsi hesab etmirlər. Bəzən mən fikirləşirəm ki, necə oldu ki, mənim ixtiyarım əlimdən çıxdı. Açarlar daima məndə olardı. Lakin Xaridasi nə etdisə, açarlar əlimdən çıxdı! Siz bu dəcəl üçün daha nə arzu edə bilərsiniz. Lakin siz onu bizim əlimizdən almaq istəyərsəniz, bu, dünyada ən böyük qarətəkarlıq olar.

– Mən ona sizin evinizi tərk etməyi təklif etsəm də, onun yerindən tərpənməyəcəyinə əmin ola bilərsiniz. Siz də onu özünüze rəm etməyə müvəffəq olmuşunuz ki, sizdən savayı dünyada başqa adamların yaşadığını təsəvvür etmir. Uzun müddət ərzində bu qız bədbəxt olmuşdur, nəhayət, sizin evinizdə rahatlıq tapa bilmişdir. Allah evinizi abad etsin, sizin də mərhəmətinizi onun üstündən əskik etməsin. Vidalaşarkən mənim son xeyir-duam ancaq budur.

Çokrobortinin gözləri yaşardı. Bu söhbət davam edərkən Nolinakxa bir kəlmə də olsun danışmadı. Qonaqlar getdikdən sonra o, yavaş-yavaş öz otağına qayıtdı.

Qürub etməkdə olan günəşin gəlinin çöhrəsinə bənzər qırmızı işığı Nolinakxanın yataq otağına nur saçmışdı. Qan kimi qızarmış işıq şölələri sanki onun bədəninin hər hissəsinə nüfuz edib ürəyini alovlandırır.

Hələ səhər onun dostlarından biri ona bir səbət qızılgül göndərmişdi. Hemonkori Kəmaləyə tapşırırdı ki, gülləri otaqlara düzstün. Kəmalə güllərdən bir dəstə Nolinakxanın otağına qoymuşdu. Güllün etri otağı doldurmuşdu. Pəncərədə alovlanıb yanan qürub, güllərin etri və səssizlik – bunların hamısı Nolinakxada bir heyəcan oyatmışdı. O, uzun müddət hər şeydən əl çəkmiş və elm aləminə qərq olmuşdu. İndi ona elə gəlirdi ki, lap bu yaxınlarda indiyədək tanımadığı çoxsimli bir çalğı alətinin səsi gəlir. Gözəgörünməz rəqqasələr oynayır və onların topuqlarındakı bilərziklərin zərif cingiltiləri göylərdə səslənir.

Nolinakxa pəncərədən çəkildi. Onun gözü çarpayının baş tərəfində qoyulmuş çiçək dəstəsinə sataşdı. Nolinakxaya elə gəldi ki, çiçəklər kiminsə iki gözü kimi ona baxaraq, səssiz-səmirsiz onun qəlbine müraciət edir.

Nolinakxa güllərdən birini götürdü. Bu hələ açılmamış al-qırmızı, ətir saçan bir qönçə idi. O, əlini gülə vurduqda cavab olaraq sanki insan barmaqlarının öz barmağına toxunduğunu hiss etdi. Bütün bədəni titrədi. O, zərif ətirli gülü dodaqlarına, gözlərinə sürtdü...

Qürub edən günəşin son şəfəqləri qaralmaqda olan göydə getdikcə sönürdü. Otaqdan çıxarkən Nolinakxa yatağına yanaşaraq örtüyü qaldırdı və qönçə gülü balıncın üstünə qoydu. Qapıya tərəf yönəldikdə çarpayının o biri tərəfində döşəmənin üstündə üzünü sarisinin ucu ilə örtmüş bir adam gördü. Bu, Kəmalə idi! Qız utan-

dığından özünə yer tapa bilmirdi. O, gülləri taxçaya qoyub Nolinakxanın yerini saldıqdan sonra otağı tərk etmək istərkən həkimin ayaqlarının səsinə eşitdi və cəld qaçıb çarpayının o biri tərəfinə sığındı. İndi o nə qaça, nə də gizləne bilərdi.

Qızı utandırmamasın deyərək Nolinakxa tələsik otaqdan çıxmaq istədi. Lakin qapıya çatarkən birdən dayandı.

Sonra yavaşca Kəmaləyə yaxınlaşaraq dedi:

– Qalx, məndən utanma.

ALTMİŞ BİRİNCİ FƏSİL

Sabahı günü səhər Kəmalə Çokrobortinin evinə gəldi. Şoyloca ilə tək qaldıqda rəfiqəsinə bağrına basdı. Şoyloca onun çənəsindən tutaraq soruşdu:

– Bu gün belə şən və xoşbəxt olmağının səbəbi nədir, bacım?

– Özüm də bilmirəm, didi, – deyərək Kəmalə cavab verdi. – Lakin indi mənə elə gəlir ki, mənim bütün müsibətlərim qurtarmışdır.

– Bəs nə üçün susursan? – deyərək Şoyloca dilləndi. – Biz axşama qədər bərabər olduq. Məndən sonra nə hadisə baş verə bilərdi?

– Heç bir şey. Lakin mən elə hiss edirəm ki, o daha mənimdir. Xudavəndi-ələmin artıq mənə rəhmi gəlmişdir.

– Qoy elə olsun. Ancaq məndən heç bir şey gizlətmə.

– Mən səndən heç bir şey gizlətmirəm, didi. Özüm də bilmirəm sənə daha nə deyim? Gecə keçdi, səhər oyanarkən mənə elə gəldi ki, həyat nəzərimdə yeni bir mənə alıbdır. Mən elə xoşbəxt idim ki, iş də mənə yüngül görünürdü. Mənə bundan artıq heç bir şey lazım deyil. Bircə şeydən qorxuram ki, səadətimi əlimdən alalar. İnanırsan da bilmirəm ki, bundan sonra ömrümün hər günü bugünkü kimi işıqlı olacaq.

– Əzizim, mən də inanıram ki, tale səni daha aldatmayacaq. Səni səadət gözləyir. Sən onu əzablar bahasına qazanıbsan.

– Yox, yox! Elə demə, didi. Əzablarımın əvəzi mənə çatdı. Öz taleyimdən razıyam. Bundan artıq mənə heç bir şey lazım deyil.

Bu an Çokroborti gəldi. O, Kəmaləyə dedi:

– Əzizim, sən Romeş-babunun hüzuruna gəlməlisən.

Bundan qabaq Romeşlə əminin arasında söhbət olmuşdu. Əmi Romeşə demişdi:

– Sizinlə Kəmalənin əlaqəniniz nədən ibarət olduğu mənə bellidir. Mən sənə yeni həyat başlamağı məsləhət görəəm. Onunla əlaqədar olan xatirələrin hamısını unut. Sən hələ indiyə qədər qıza bəslədiyən hissədən yaxanı qurtara bilməmişsənsə, Allahın lütf-inayətinə tapşır. Lakin özün heç bir təşəbbüsə əl atma.

– Mən Nolinakxaya təfsilatı söyləmədən Kəmaləni unuda bilməyəcəyəm, – deyə Romeş etiraz etdi. – Bilmirəm bu müsibətli macəranı bir daha xatırlamağa lüzum varmı, ya yox, lakin ona təfsilatı söyləmədən rahat ola bilmərəm.

– Yaxşı, azacıq dayan, mən indicə gəlirəm.

Romeş pəncərəyə yaxınlaşdı, küçədəki izdihama dalğın-dalğın baxmağa başladı. O, arxasında ayaq səsinə eşidərkən döndü və yerə qədər səcdə etmiş qızı gördü. Qız qalxdıqda: “Kəmalə!” – deyə qışqıraraq, qızın yanına yüyürdü.

Kəmalə yerindən tərpenməyərək heykəl kimi dayanmışdı. Kəmalənin arxasınca daxil olan əmi dedi:

– Xəllaqi-ələmin mərhəmətindən Kəmalənin bütün bədbəxtlikləri arxada qaldı. Dərd-ələmin ardınca xoşbəxtlik gəldi, Kəmalə təhlükədə ikən siz imdadına çatdınız, lakin onu da demək lazımdır ki, başınız hədsiz belələr çəkdi. Uzun müddət onun həyatı sizin həyatınızla bağlı olmuşdur. Ona görə də vidalaşmamış Kəmalə sizdən ayrıla bilməz. O sizdən xeyir-dua almağa gəlmişdir.

Romeş susurdu. Nəhayət o, çətinliklə dedi:

– Xoşbəxt ol, Kəmalə. Məndən asılı olmayan günahımdan keç!

Qız divara söykənib qurumuşdu. Bir kəlmə də olsun söyləməyə təqəti yox idi.

Bir qədər fasilədən sonra Romeş soruşdu:

– Söylə, bəlkə sənə köməyim lazımdır? Sənin haqqında həqiqəti bir adama söyləmək lazımdır?

Kəmalə əllərini sinəsində çarpazlayaraq dedi:

– Xahiş edirəm mənim haqqımda heç kəsə bir söz deməyin.

– Uzun müddət mən bunu hamıdan gizlətdim... Hətta bədbəxtliyə məruz qalarkən belə sükut etdim. Yalnız sənə zərəri toxunmayacağına əmin olduğdan sonra taleyimi bir ailəyə açıb danışdım.

Mən indi də inanıram ki, bunun sənə zərəri deyil, xeyri olacaqdır. Yəqin ki, əmi Onnoda-babu və onun qızı haqqında eşitmişdir...

Çokroborti onun sözünü yarımçıq qoyaraq:

– Əlbəttə, mən Hemnolini ilə tanışam! Deməli, onlar əhvalatdan xəbərdardırlar? – deyə soruşdu.

– Bəli, bəli, – Romeş cavab verdi. – Onlara əlavə bir şey lazımsa mən hazırım. Şəxsən mənə heç bir şey lazım deyil. Mən çox vaxt itirdim, çox şeydən də məhrum oldum. İndi mən asudə olmağım. Etmədiyim nə qalmışsa onu da icra edib, azad olmaq istədim.

Əmi məhrəbanlıqla onun əlini sıxdı və gənci rahat etmək üçün:

– Yox, Romeş-babu, – dedi. – Sizdən umuladı daha bir şey yoxdur. Onsuz da fədakarlığınız böyük olmuşdur, çox əzab çəkibsiniz, indi sərbəstsiniz, sizə xoşbəxtlik arzu edirəm.

Romeş:

– Mən gedirəm, – deyə qıza baxdı.

Qız sükutla yerə qədər səcdə etdi.

Romeş sanki rüyada Çokrobortinin evindən çıxdı. O düşünürdü: “Çox yaxşı oldu ki, mən Kəmaləni gördüm, mən onun sağ olmasını bilməsəydim, bu macəranın sonu yaxşı olmayacaqdı. Yalnız indiyə qədər onu Hacıpurdan qaçmağa nə vadar etdiyini heç anlaya bilməzdim. Aydınır ki, mən daha artıgam. Nə etməli, arxaya baxmadan yeni həyat başlamalıyam”.

ALTMİŞ İKİNCİ FƏSİL

Kəmalə evə qayıtdıqda Hemnolini ilə Onnoda-babunun Hemonkorinin yanında olduqlarını bildi. Hemonkori onu görçək:

– Bu da Xaridasi, əzizim rəfiqəni də götür öz otağına keç. Mən də Onnoda-babuya çay verərəm, – dedi.

Qızlar otağa keçən kimi Hemnolini dərhal Xaridasini qucaqlayaraq:

– Kəmalə! – dedi.

Kəmalə qətiyyənlə təəccüb etmədi, yalnız soruşdu:

– Mənim adımın Kəmalə olduğunu sən haradan bildin?

– Sənin başına gələnləri mənə birisi söylədi. Səbəbini izah etmək çətinidir. Lakin mən dərhal qət etdim ki, Kəmalə sənənsən.

Kəmalə dedi:

– Bacı, mən istəmədim ki, adımın Kəmalə olduğunu başqa bir adam da bilsin. Bu ad daha mənə bir lənət olmuşdur.

– Sən ancaq bu adın köməyi ilə hüququnu bərpa edə bilərsən.

Kəmalə başını yırğaladı:

– Bu mənə lazım deyil. Mənim heç bir hüququm yoxdur. Heç bir şeyi də bərpa etmək niyyətində deyiləm.

– Nə üçün sən həqiqəti ərindən gizlədirsən? Nə üçün taleyini ona etibar etməyəsən? Ondan heç bir şeyi gizlətməməlisən.

Kəmalənin siması dəyişdi. O, cavab axtarıb tapa bilməyən adam kimi acizənə bir nəzərlə Hemnoliniyə baxırdı. Sonra ağır-ağır həsinin üstünə oturaraq dedi:

– Allah şahiddir ki, mən heç bir cinayət etməmişəm, bəs niyə həya mənə bu qədər əzab verir? Nəyə görə tale məni belə cəzalandırır? Mən ona qətiyyətli bir xəyanət etməmişəm, ancaq mən hər şeyi ona necə deyim?

Hemnolini ona etiraz etdi:

– Ərinə açıb nağıl etsən, cəza deyil, rahatlıq tapacaqsan. Həqiqəti ondan gizlətdikcə yalanın cəngindən qurtara bilməyəcəksən. Yalanın zəncirini cəsərlə qırsan, Allah sənə rəhm edər.

– Hər şeyi itirərəm fikri ilə danışmağa mənim cəsərlərim çatmır. Lakin sənə nə demək istədiyini mən anlayıram. Gələcəyim necə olsa da, mən həqiqəti gizlətməməliyəm. O mənim haqqımda hər şeyi biləcəkdir.

Kəmalə əllərini var qüvvəsi ilə sıxdı.

Hemnolini mehribancasına soruşdu:

– Bəlkə sən istəyirsən ki, sənəin əvəzinə bunu ona başqası desin?

Qız qətiyyətlə başını yırğaladı:

– Yox, yox! O, əhvalatı başqa bir adamdan eşitməməlidir. Kim olduğumu mən özüm ona deməliyəm. Mən bunu bacaramam.

– Bu lap yaxşı olar, – deyə Hemnolini razılaşdı. – Bilmirəm sənəinlə bir daha görüşə biləcəyikmi? Mən gəldim sənə xəbər verim ki, biz buradan gedirik.

– Hara?

– Kəlkətəyə. Daha vaxtını almaq istəmirəm. Səhər sənəin işin çox olacaq. Bacını unutma!

Kəmalə Hemnolininin əlindən yapışaraq:

– Mənə məktub yazacaqsanmı? – deyə xahiş etdi.

– Əlbəttə, yazaram.

– Məktublarında mənə məsləhət ver, yol göstər. Görüm mən nə etməliyəm, necə dolanmalıyam? Mən bilirəm, sənəin məktubların mənə qüvvət verəcək.

Hemnolini gülümsədi və:

– Bu barədə narahat olma, – dedi. – Məndən də yaxşı məsləhətçin olacaqdır.

Bu gün Kəmalənin Hemnoliniyə yazdığı gəldi. Qızın sakit üzünə qüsse çökmüşdü. Ona baxanda Kəmalənin ağlamağı gəlirdi. Lakin Hemnolinidə nə isə bir vüqar var idi. Kəmalə ona başqa bir sual verməyə cəsəret edə bilmirdi. O bu gün Hemnoliniyə öz sirrini açsa da, Hemnolini çox təkminli davranırdı. O, Kəmalənin yanından hədsiz bir kədərlə, öz taleyindən əl çəkmiş kimi çıxdı. Sanki qəlbini əbədi bir toranlıq bürümüşdü.

Kəmalə bütün günü iş görərkən Hemnolininin səsini eşidir, onun mehriban, sakit gözləri qızın qarşısından çəkilmirdi. Kəmalə onun haqqında Nolinakxa ilə nikahının pozulmasından başqa heç bir şey bilmirdi.

Səhər tezdən Hemnolini öz bağlarından topladığı bir dəstə güllü Kəmaləyə təqdim etdi. Kəmalə çimməkdən sonra oturub gülləri hörməyə başladı. Hemonkori də gəlib onun yanında öyləşdi.

O ağır-ağır nəfəs alaraq:

– Mənim qəşəng qızım, – dedi, – bu gün Hemnolini mənimlə vidalaşmış getdikdə qəlbimdən nələr keçdiyini söyləməkdən acizəm. Hər halda o çox necib qızıdır. Mən indi düşünürəm ki, o mənim gəlinim olsaydı, mən nə qədər xoşbəxt olardım... Mənim oğlumun anlamaq çətin işidir. Öz qərarından nə üçün imtina etdiyi yalnız özünə bellidir. Hemonkori nikahın pozulmasına özü səbəb olduğunu etiraf etmək istəmədim.

Qapının dalından ayaq səsi gəldiyini eşidərək soruşdu:

– Sənsən, Nolin?

Kəmalə tələsik çiçək höriyünü sarisinin ucuna yığdı, çarqatı başına çəkdi.

Nolinakxa içəri girdi. Hemonkori soruşdu:

– İndicə bu saat Hemnolini atası ilə bizdən getdi. Sən onlara rast gəlmədin?

– Bəli, mən onları yola saldım, – deyə Nolinakxa cavab verdi.

– Əzizim, sən nə fikirləşirsən fikirləş, ancaq Hemnolini kimi qızlara az rast gəlmək olar.

Hemonkori bu sözləri elə bir ifadə ilə dedi ki, guya Nolinakxa buna daim etiraz edirmiş.

Oğlu yalnız gülümsədi.

– Sən hələ gülürsən!.. Mən çalışıb Hemnolinini razı etdim. Bununla kifayətlənməyərək, hətta ona xeyir-dua da verdim. Amma sən müqavimət göstərüb işi tamam pozdun. İndi peşman olmayıb-sanmı?

Nolinakxa təşvişlə Kəmalənin üzünə baxdı. Qızın sevən gözləri ona zillənmişdi. Nolinakxa ona baxdıqda qız gözlərini yerə dikdi.

– Ana, sən elə bilirsen ki, sənin oğlunun həsrətini çəkən yoxdur? Mənim kimi qaradınmöz və biçimsiz adamı sevən çətin tapılar.

Nolinakxa bu sözləri söylərkən Kəmalə yenə başını qaldırıb ona baxdı. Onun gözləri Nolinakxanın gülən və ona baxan gözlərinə sataşdı. Qız yenə düşündü ki, indi onun yeganə nicat yolu qaçıb getməkdədir.

Hemonkori şikayətləndi:

– Yaxşısı budur öz otağına gedəsən. Ağzına nə gəldi danışsən, Nolin. Acığımı tutdurursan.

Kəmalə tək qaldıqda Hemnolininin çiçəklərindən böyük bir hörük hördü. Sonra yenə zənbilə qoyub çiçəklərə su çiləyərək, Nolinakxanın kabinetinə apardı. Bu çiçəklər Hemnolininin ayrılıq hədiyyəsi olduğunu düşündükdə gözləri yaşardı.

Kəmalə otağına qayıtdıqda Nolinakxanın bu baxışının nə demək olduğunu düşünməyə başladı. Görəsən o, Kəmalə haqqında nə düşüncə? Kəmaləyə elə gəlirdi ki, Nolinakxa onun ən gizli fikrini duymuşdur. Qabaqlar o, Nolinakxanı görə bilmədiyi zaman bundan yaxşı idi. İndi Kəmalə tez-tez çətin vəziyyətə düşürdü. Nolinakxadan vəziyyəti gizlətdiyi üçün cəzasını çəkirdi.

“Yəqin ki, Nolinakxa indi deyir: “Görəsən anam bu Xaridasini haradan tapdı? Mən bunun kimi sırtıq qıza rast gəlməmişəm”. O mənim haqqımda belə fikir edirsə dəhşətdir”, – deyə Kəmalə düşünüb və əzab çəkirdi.

Bu gecə Kəmalə yatağına uzanarkən qəti qərara gəldi ki, nəyin bahasına olursa olsun həqiqəti açıb Nolinakxaya deyəcək. Qoy sonra nə olur olsun.

Dan yeri sökülərkən Kəmalə çimməyə getdi. O hər gün Qanqdan bir sənək çay suyu gətirir və işə başlamazdan əvvəl Nolinakxanın kabinetini yuyur, qaydaya salırdı. Bu gün adətə üzrə çimməkdən qaçırdarkən Nolinakxanın kabinetinə girdi. Lakin otağın sahibini orada gördü. Qabaqlar Nolinakxa belə tezdən kabinetinə gəlməzdi. Otağı səliqəyə salmasına yol vermədikləri üçün Kəmalə mütəəssir olaraq yavaşca geri qayıtdı. Lakin bir neçə addım getdikdən sonra birdən dayandı və fikirləşməyə başladı. Sonra ahəstə addımlarla gəlib kabinetin astanasında dayandı. Bir kölgə kimi qapının önündə nə qədər dayandığını özü hiss etmədi. Gözlənilmədən Nolinakxanı otaqdan çıxan gördü. O, qızın qarşısında dayandı. Kəmalə dərhal diz çökdü və başını Nolinakxanın ayaqlarının üstünə qoydu. Onun uzun və yaş saçları Nolinakxanın ayaqlarının üzərinə səpələndi. Sonra qız ayağa qalxaraq, bir heykəl kimi Nolinakxanın qarşısında hərəkətsiz donub qaldı. Hətta başından yaylığının düşdüyünü də hiss etmədi. Nolinakxanın ona diqqətlə baxdığını belə duymadı. Onun bütün təşvişi bir anda yox oldu. Sanki ilham şəfəqi onu öz muruna qər q etmişdi. Qətiyyətli və titrəməz bir səsle:

– Mən Kəmaləyəm, – dedi.

Lakin öz səsi Kəmaləyə elə təsir etdi ki, elə bil dağlar yerindən qopub yerə yuvarlandı. Onun bütün qətiyyəti birdən-birə yox oldu. Qızın bütün bədənini titrədi. O, başını aşağı saldı. Bir addım belə irəliləmək üçün təqəti qalmadı. Durduğu yerdə dayanıb qalmaq isə çox çətin idi, çox əzablı idi. “Mən Kəmaləyəm” deyərək yerə sərilməsinə iradəsi ancaq çatmışdı. O, utandığından nə edəcəyini bilməyərək, yalnız Nolinakxanın mərhəmətinə ümid bəsləyirdi.

Nolinakxa yavaşca Kəmalənin əllərini öz əlinə aldı:

– Bilirəm, sən mənim Kəmaləmsən. Gəl gedək.

Nolinakxa Kəmaləni öz kabinetinə gətirdi və qızın hördüyü çiçəkləri onun öz boynuna salıb:

– Yaradana şükür edək, – dedi.

Onlar hər ikisi yanaşı diz çökərək mərmər kimi ağ döşəməyə səcdə edərkən, səhər günəşinin şüaları pəncərədən otağa dolub onların yerə öyilmiş başlarına nur saçdı.

Ayağa qalxarkən Kəmalə yenidən Nolinakxanın ayaqlarına düşdü və hiss etdi ki, həya artıq qəlbini parçalamır. Onun ruhunu oxşayan böyük, hədsiz bir sakitlik səxavətli səhər günəşinin saf işığı ilə

birleşdi. Onun ürəyini böyük bir məhəbbət doldurdu. Kəmaləyə elə gəlirdi ki, onun səadətini ilıq şüalarından bütün dünya parlayır, nur saçır.

Göz yaşları qızı boğurdu. Birdən onun yanaqlarından yaş axmağa başladı. Kəmalə özünü saxlaya bilmir, ağlayırdı. Lakin bugünkü göz yaşları sevinc yaşları idi. Onlar Kəmalənin həyatını zülmətə salmış ələm buludlarını özləri ilə aparırdı.

Nolinakxa daha bir söz də demədi. Yalnız qızın alınına tökülmüş nem saçlarını mehribancasına dala atıb, otaqdan çıxdı.

Məhəbbətini ifadə etmək arzusu Kəmaləni hələ tərk etməmişdi. Kəmalə ürəyini dolduran coşğun hissi ifadə etməyə tələsir və özünü saxlaya bilmirdi. Qız Nolinakxanın yataq otağına gedərək, çiçək hörükləri ilə Nolinakxanın səndəllərini sarıdı, yanağını onlara dayadı, sonra səndəlləri ehtiyatla yerinə qoydu.

Bu gün Kəmalə elə həvəslə işləyirdi ki, sanki dünyanı yaradann özünə xidmət edirmiş. Ona elə gəlirdi ki, gözüne görünməz qanadlar onu qaldırıb səmalara aparır.

– Sənə nə olub, Xaridasi? – deyə Hemonkori təəccüb qaldı. – Sən evi elə söylə yuyub təmizləyirsən ki, elə bil onu bir günün içərisində təzə evə çevirmək istəyirsən.

Axşam Kəmalə həmişəki kimi əl tikişi ilə məşğul olmadı. Öz otağına çəkildi. Nolinakxa əlində bir dəstə zanbaq onun otağına gəldikdə Kəmaləni döşəmədə oturmuş gördü.

– Kəmalə, bu çiçəkləri suya qoy. Elə et ki, solmasınlar. Bu axşam anamın yanına gedib xeyir–dua almalıyıq.

Kəmalə gözlərini yerə zillədi.

– Sən axı mənim başıma gələnlərin hamısını hələ bilmirsən...

– Sənin nəğil etməyinə ehtiyac yoxdur. Mən hamısını bilirəm.

Kəmalə üzünü əlləri ilə örtüdü.

– Bəs anan... – deyə Kəmalə nə işə demək istədi, lakin sözünü davam etdirə bilməyərək susdu.

Nolinakxa onun əllərini üzündən çəkdi.

– Anam həyatında bir çox günahları bağışlamışdır, heç bir şübhə yoxdur ki, sənin etmədiyən bir günahı da bağışlar.

MÜNDƏRİCAT

Ön söz 4

FƏLAKƏT

Birinci fəsil	17
İkinci fəsil	19
Üçüncü fəsil	22
Dördüncü fəsil	24
Beşinci fəsil	25
Altıncı fəsil	26
Yeddinci fəsil	29
Səkkizinci fəsil	33
Doqquzuncu fəsil	34
Onuncu fəsil	37
On birinci fəsil	41
On ikinci fəsil	45
On üçüncü fəsil	48
On dördüncü fəsil	54
On beşinci fəsil	57
On altıncı fəsil	60
On yeddinci fəsil	62
On səkkizinci fəsil	67
On doqquzuncu fəsil	71
İyirminci fəsil	76
İyirmi birinci fəsil	82
İyirmi ikinci fəsil	85
İyirmi üçüncü fəsil	89
İyirmi dördüncü fəsil	93
İyirmi beşinci fəsil	97
İyirmi altıncı fəsil	102
İyirmi yeddinci fəsil	105
İyirmi səkkizinci fəsil	114
İyirmi doqquzuncu fəsil	119
Otuzuncu fəsil	124
Otuz birinci fəsil	127

Otuz ikinci fəsil	.132
Otuz üçüncü fəsil	.138
Otuz dördüncü fəsil	.140
Otuz beşinci fəsil	.143
Otuz altıncı fəsil	.145
Otuz yeddinci fəsil	.149
Otuz səkkizinci fəsil	.154
Otuz doqquzuncu fəsil	.164
Qırxıncı fəsil	.169
Qırx birinci fəsil	.171
Qırx ikinci fəsil	.175
Qırx üçüncü fəsil	.179
Qırx dördüncü fəsil	.184
Qırx beşinci fəsil	.187
Qırx altıncı fəsil	.192
Qırx yeddinci fəsil	.198
Qırx səkkizinci fəsil	.200
Qırx doqquzuncu fəsil	.204
Əllinci fəsil	.207
Əlli birinci fəsil	.211
Əlli ikinci fəsil	.216
Əlli üçüncü fəsil	.223
Əlli dördüncü fəsil	.230
Əlli beşinci fəsil	.234
Əlli altıncı fəsil	.246
Əlli yeddinci fəsil	.250
Əlli səkkizinci fəsil	.252
Əlli doqquzuncu fəsil	.258
Altmışıncı fəsil	.261
Altmış birinci fəsil	.269
Altmış ikinci fəsil	.271

Buraxılışa məsul:	<i>Əziz Güləliyev</i>
Texniki redaktor:	<i>Rövşən Ağayev</i>
Tərtibatçı-rəssam:	<i>Nərgiz Əliyeva</i>
Kompyuter səhifələyicisi:	<i>Aslan Almasov</i>
Korrektorlar:	<i>Pərinaz Musaqızı</i> <i>Fəridə Səmədova</i>

Yığılmağa verilmişdir 11.08.2006. Çapa imzalanmışdır 15.09.2006.
Formatı 60x90 $\frac{1}{16}$. Fiziki çap vərəqi 17,5. Ofset çap üsulu.
Tirajı 25000. Sifariş 170.

Kitab “Şərq-Qərb” mətbəəsində çap olunmuşdur.
Bakı, Aşıq Ələsgər küçəsi, 17.